БЪЛГАРСКА ВЕЧНОСТ

ЗАБЛУДИ И ФАЛШИФИКАЦИИ

ЗА ПРОИЗХОДА НА БЪЛГАРИТЕ МОХАМЕДАНИ

НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
СМОЛЯН 2009

91

Всяка фалшификация е осъдителна, но има и опасни фалшификации, които могат да застрашат обществото и държавата. Заблудите оборкват умовете на незнаещите и ги карат да вярват в преднамерени измислици. Точно такива са фалшификациите и заблудите относно произхода, езика и миналото на българите мохамедани, на които е посветена състоялата се на 29 октомври 2009 г. в гр. Смолян научна конференция, чиито доклади и съобщения са събрани в предложения на вниманието на любознателните читатели сборник.

Акад. Георги Марков

ISBN 978-954-378-063-1

Цена 12 лв.

ЗАБЛУДИ И ФАЛШИФИКАЦИИ ЗА ПРОИЗХОДА НА БЪЛГАРИТЕ МОХАМЕДАНИ

Книгата се издава с подкрепата
на читалище „Кирил Маджаров“,
читалище „Христо Ботев“
и читалище „Орфееви гори“ – Смолян

© ТАНГРА ТанНакРа ИК, 2010

ЗАБЛУДИ И ФАЛШИФИКАЦИИ
ЗА ПРОИЗХОДА НА БЪЛГАРИТЕ МОХАМЕДАНИ

ISBN 978-954-378-063-1

Всички права са запазени.
Не е разрешено публикуването на части от книгата под каквато и да е форма –
електронна, механична, фотокопирна, презапис или по друг начин –
без изричното писмено разрешение на издателите

ЗАБЛУДИ И ФАЛШИФИКАЦИИ ЗА ПРОИЗХОДА НА БЪЛГАРИТЕ МОХАМЕДАНИ

МАТЕРИАЛИ ОТ НАУЧНАТА КОНФЕРЕНЦИЯ
СМОЛЯН – 29 октомври 2009 г.

ИНСТИТУТ ПО ИСТОРИЯ ПРИ БАН
БЪЛГАРСКО ИСТОРИЧЕСКО ДРУЖЕСТВО
ДРУЖБА РОДИНА
ТАНГРА ТанНакРа ИК
ЦЕНТЪР ЗА ИЗСЛЕДВАНИЯ НА БЪЛГАРИТЕ

София • 2010

КНИГА ДЕВЕТДЕСЕТ И ПЪРВА
от библиотека „БЪЛГАРСКА ВЕЧНОСТ“
на ТАНГРА ТанНакРа ИК

Книгата се издава през **2010** година.
Това е **1845**-ата година от началото на българската
държавност в Европа (**165 г.**) и **1329**-ата година
от създаването на Дунавска България
от кан Аспарух (**681 г.**).
БЪЛГАРИЯ
е най-старата европейска държава, съществувала
под едно и също име повече от осемнайсет века
и съхранена до днес от българската нация.

БЪЛГАРИ, ДА СИ ПОМАГАМЕ...
БЪЛГАРИ, ДА СИ ПОМАГАМЕ...
БЪЛГАРИ, ДА СИ ПОМАГАМЕ...
БЪЛГАРИ, ДА СИ ПОМАГАМЕ...
БЪЛГАРИ, ДА СИ ПОМАГАМЕ...

ТАНГРА ТанНакРа
ОБЩОБЪЛГАРСКА ФОНДАЦИЯ

има за цел да издирва, публикува и разпространява научни знания, митове, легенди и хипотези, свързани с историята на българската народност.

Със своята дейност фондацията се стреми да намери отговор на въпросите относно произхода на българите и тяхното влияние и принос към световната цивилизация и култура.

Отговорите на тези въпроси фондацията ще търси на страниците на поредицата книги от библиотека „Българска вечност“.

Израз на нашето доверие към авторите е ненамесата в техните позиции, за научната достоверност на които отговорност носят единствено те.

Особен акцент в нашите издания ще бъде поставен върху появилата се през последните десетилетия нова изобилна информация за историята, произхода и културата на българите от древността до наши дни.

Вярваме, че чрез нашите книги читателите ще добият по-широка и по-вярна представа за българския принос към човешката цивилизация.

ТАНГРА ТанНакРа

ОБЩОБЪЛГАРСКА ФОНДАЦИЯ

СЪДЪРЖАНИЕ

АКТУАЛНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ –
доц. Христо Гиневски 9

ПРИВЕТСТВИЕ *от инж.Стефан Стайков* 11

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ – *акад. Георги Марков* 13

АБСУРДНИ ТЕОРИИ, ФАЛШИФИКАЦИИ И ЗАБЛУДИ
ЗА ПРОИЗХОДА НА БЪЛГАРИТЕ МОХАМЕДАНИ –
проф. дин Петър Петров 16

РОДИНСКОТО ДВИЖЕНИЕ И ФАЛШИФИКАЦИИТЕ
СПРЯМО НЕГО – *чл.-кор. проф. Стоян Михайлов* 47

РЕЦИДИВИ НА ПРИЛОЖНАТА ЕТНОЛОГИЯ – НЕНАУЧНИ ТЕО-
РИИ И ФАЛШИФИКАЦИИ ЗА ПРОИЗХОДА
НА БЪЛГАРИТЕ МОХАМЕДАНИ – *Стоян Райчевски* 65

ИСТИНАТА ЗА ЕТНОГЕНЕЗИСА НА БЪЛГАРИТЕ
МОХАМЕДАНИ И НЕЙНОТО ФИЛШИФИЦИРАНЕ
В ПУБЛИКАЦИИ НА СЪВРЕМЕННИ БЪЛГАРСКИ АВТОРИ –
доц. д-р Стоян Танев 76

ОСМАНСКИЯТ ДАНЪЧЕН ОПИС ЗА СЕЛИЩАТА В НАХИЯТА
РУПЧОЗ ОТ НАЧАЛОТО НА XVI ВЕК –
ст. н. с. д-р Румен Ковачев 91

ФАЛШИФИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ЕЗИКА НА БЪЛГАРИТЕ
МОХАМЕДАНИ – *ст. н. с. д-р Георги Митринов* 108

ПРОИЗХОДЪТ НА БЪЛГАРИТЕ МОХАМЕДАНИ – СЪВРЕМЕННИ
ФАЛШИФИКАЦИИ – *доц. Христо Гиневски* 117

ПОЛИТИКА С ДВЕ ЛИЦА. Администрацията в полза на турчеенето
на българите мохамедани (1950–1970) – *Полина Цокова* 127

ДА БЪДЕШ БУДИСТ, ОЩЕ НЕ ЗНАЧИ, ЧЕ СИ ИНДИЕЦ –
д-р Елена Алекова 155

„СБОРНИК РОДИНА“ – ИЗРАЗИТЕЛ НА НАЦИОНАЛНАТА
ИДЕНТИЧНОСТ НА БЪЛГАРИТЕ МОХАМЕДАНИ
В РОДОПИТЕ – *Александър Маринов* 166

ЕДИННИЯТ РОДОВ КОРЕН НА БЪЛГАРИТЕ ХРИСТИЯНИ И МОХАМЕДАНИ ОТ ЗЛАТОГРАДСКО – *Величко Пачилов* 176

СЛУЧАЯТ СЪРНИЦА – *ст. н. с. д-р Милен Куманов* 182

НЕДОБРОЖЕЛАТЕЛНОСТТА НА ЕДИН ДОЦЕНТ – *Дичо Узунов* 190

СЪВРЕМЕННОТО ТУРЦИЗИРАНЕ НА БЪЛГАРИТЕ МОХАМЕДАНИ В РАЙОНА НА ЯКОРУДА И РОДОПИТЕ ВЪОБЩЕ (Отговорността на българската държава за защита на българската национална идентичност) – *Живко Сахатчиев* 200

РОЛЯТА НА РЕЛИГИОЗНИЯ СИНКРЕТИЗЪМ ЗА НАРОДНАТА ИДЕНТИФИКАЦИЯ НА НАСЕЛЕНИЕТО ОТ ОБЩИНА БАНИТЕ И ОБЩИНА ГЪРМЕН – *Маргарита Димитрова* 218

БЪЛГАРОМОХАМЕДАНИТЕ – НЕРАЗДЕЛНА ЧАСТ ОТ БЪЛГАРСКИЯ НАРОД – ТОВА Е ИСТОРИЧЕСКАТА ИСТИНА – *Андрей Печилков* 241

ЕДНА ХИПОТЕЗА ЗА ПРОИЗХОДА НА СТАРОТО ИМЕ НА ЗЛАТОГРАД. Не турско, а древнобългарско е селищното наименование Дери дере, сочат множество извори и документи – *Ефим Ушев* 260

АКТУАЛНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ

На 29 октомври 2009 година в Смолян се проведе научна конференция на тема „Съвременни фалшификации и заблуди за произхода на българите мохамедани“. Тя беше подготвена и организирана от Българското историческо дружество – клон Смолян. Съдействие при организацията и провеждането ѝ оказаха централното ръководство на БИД в лицето на неговия председател академик Георги Марков, областният управител инж. Стефан Стайков, кметът на Смолян г-жа Дора Янкова, както и други обществени организации и фирми. Благодарение на тях в конференцията участваха едни от най-изтъкнатите изследователи на проблема от София, Пловдив, Якоруда, Смолян. Така тя придоби национален характер. Конференцията беше подпомогната и от Общобългарска фондация ТАНГРА ТанНакРа.

Проблематиката на конференцията предизвика голям интерес сред обществеността в региона и извън него. Той пролича още на пресконференцията, в която участваха много журналисти от централните и местни медии. Поради значителния интерес тя се проведе в голямата зала на Областната управа, която беше изпълнена докрай.

Председателят на БИД – Смолян, откри конференцията, подчертавайки нейния замисъл да се даде отпор на ненаучните твърдения и откровените лъжи за произхода на българското население с мюсюлманско вероизповедание, като се разграничават от политически внушения.

Към конференцията поздравления отправиха областният управител инж. Стефан Стайков и кметът на Смолян г-жа Дора Янкова. Те подчертаха значимостта на разглежданата проблематика, утвърждаване на историческата истина, която е в основата на вековното толерантно и с взаимно уважение отношение между българите – християни и мюсюлмани. Пожелаха успех на конференцията и изразиха надеждата материалите от нея да се отпечатат в сборник, за да достигнат до повече хора.

Встъпително слово произнесе академик Георги Марков, научен ръководител на конференцията. Той изтъкна нейната актуалност и необходимостта от научен отпор на появилите и появяващи се псевдонаучни издания и версии за произхода на българите мюсюлмани. Той пое и ръководството на първото заседание, на което изнесоха доклади проф. Петър Петров, чл.-кореспондент проф. Стоян Михайлов, Стоян Райчевски и доц. Стоян Танев.

Второто заседание се ръководи от Димитър Севов, директор на ТДА в Смолян. Той предостави думата за доклади и съобщения на доц. Румен Ковачев, ст.н.с. Георги Митринов, доц. Христо Гиневски и докторант Полина Цокова.

Следобедното заседание се ръководи от доц. Христо Гиневски. В него представиха своите съобщения доц. Димитър Цанев, Величко Пачилов, ст.н.с. Милен Куманов, Дичо Узунов, Маргарита Димитрова, Ефим Ушев.

Заключителната част на конференцията, посветена на дискусия по изнесените доклади и съобщения, ръководи акад. Георги Марков. В нея взеха участие проф. Петър Петров, ст.н.с. Милен Куманов, Ат. Сбирков, Дичо Узунов, Ем. Субашиев, Ел. Меракова, М.Хаджиев, Димитър Димитров.

В заключителното си слово акад. Георги Марков подчерта, че очакванията за ползотворна научна конференция се потвърдили напълно. Докладите и съобщенията се отличават със задълбоченост и научнообосновани изводи, направени са и редица ценни предложения за бъдещата работа по този проблем с национално значение.

Взе се решение група, избрана на конференцията, да обобщи направените предложения, с които да се запознаят държавните и научните институции.

С това научната конференция завърши своята работа, като се изрази надеждата, че такива научни форуми ще се организират и в бъдеще.

Доц. Христо Гиневски

ПРИВЕТСТВИЕ

от инж. Стефан Стайков, областен управител
на област Смолян
пред участниците в конференцията

Уважаеми академик Марков,
Уважаеми участници в научната конференция,
Дами и господа,

Особено ми е приятно от името на Областната управа и лично от мое име да се обърна към вас – участниците и гостите на научната конференция, с добре дошли в сърцето на тази гостоприемна и красива планина.

Темата, която ще дискутирате – „Съвременни фалшификации за произхода на българите мохамедани“, е важна както за нашия край, така и за цяла България.

В Родопите, в Смолянско, живеем българи от двете вероизповедания – православни християни и мюсюлмани (мохамедани). Верските различия не са ни разделили като народ, може да има временни смущения, но нищо повече.

Векове живеем заедно, говорим един и същ език – български, пеем едни и същи песни – родопски, играем едни и същи хора. Битът, обичаите и празниците ни са много близки. Аз самият съм израсъл в такава среда, имам много приятели сред българите мюсюлмани. Познавам добре тази част от българския народ и ние трябва да правим всичко, за да не допуснем някои да се вместват в нашия живот, в нашите отношения, да ни казват какви сме.

За това приветствам организаторите на научната конференция – Българско историческо дружество – клон Смолян, че са избрали такава актуална тема и се надявам, че с участието на видни български учени като академик Георги Марков, професори и доценти от СУ „Св. Климент Охридски“, от БАН, от други научни институти и висши учебни заведения ще се даде достоен отпор на лъжетеориите и фалшификациите.

Радвам се, че това е чисто научна проява, далеч от политиканството и има единствено и само научни цели.

Много е важно това, което ще се постигне на конференцията, да се издаде, за да стигне историческата истина до повече хора от Родопите.

Вижте, колко много хора са дошли на този научен форум, това е предварителна оценка за неговата стойност.

Желая успех на научната конференция.

Инж. Стефан Стайков

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ

Академик Георги Марков,
директор на Института по история при БАН и председател на Българското историческо дружество

Всяка фалшификация е осъдителна, но има и опасни фалшификации, които могат да застрашат обществото и държавата. Заблудите объркват умовете на незнаещите и ги карат да вярват в преднамерени измислици. Точно такива са фалшификациите и заблудите относно произхода, езика и миналото на българите мохамедани, на които е посветена състоялата се на 29 октомври 2009 г. в гр. Смолян научна конференция, чиито доклади и съобщения са събрани в предложения на вниманието на любознателните читатели сборник. Снизходителното пренебрежение спрямо отродяващото дело на родните и чуждите фалшификатори може да струва скъпо на националните интереси, защото те стават все по-нагли и по-изобретателни. В дълг на учените е да дадат силен отпор на всеки, който се стреми да разделя и противопоставя българския народ по религиозен признак. Кървавият пример с братоубийствата в Босна е още толкова пресен, че не трябва да се забравя.

За жалост от две десетилетия българската държава е разграден двор, в чиито предели нахлуват чужди пропаганди. Книги, отпечатани в съседни или по-далечни страни, биват разпространявани нелегално и внасят смут в душите на българите мохамедани. Техните неуки автори ги изкарват турци, араби, татари, кумани и всякакви други, но не и българи. Верската принадлежност обаче не може да замени националната, така че усилията на набедените теоретици са насочени преди всичко към етническата фантастика. Правото на самоопределение не може да бъде в разрез с природата и историята. Нека си припомним как родинци различават народността от религията: „Ние сме българи по народност, а мохамедани

по религия“. Прекършеното им дело след 9 септември 1944 г. би могло отдавна да премахне причините за по-сетнешните проблеми, но заслепените от чужда идеология подчиняват националния въпрос на класовата борба.

Взривоопасната смес от религия и политика нанася тежки поражения по целия свят. В този смисъл следващите страници имат колкото историческа, толкова и актуална стойност. Погледнато геополитически, в Родопите се срещат две цивилизации, едната от които се употребява за политически натиск и за прокарване на чуждо влияние. Зачестилите напоследък призиви за възстановяването на Османската империя не са случайно изтървани думи, а дългосрочна стратегия на Анкара, която се нуждае от „опора в ислямските общности“ на Балканите. Днес в разрез със заветите на Мустафа Кемал Ататюрк в турската историография и политика се реабилитират султаните, а ислямът се превръща в средство за разпалване на имперския синдром. Това поведение не само че не е европейско, но и наскърбява балканските народи, дали с поколения наред огромни жертви под господството на османските тирани. Презрението към „неверника“ трябва да отстъпи пред зачитането на „друговерека“.

Ние, българите, толкова сме загубили от злонамереното „правене на нации“ за наша сметка, за да не позволяваме повече да се къса от орязаното ни народностно землище. В Титова Югославия направиха по коминтернова рецепта „македонската нация“, после Милошевич се опита да създаде „шопска нация“, преди 12 години в Гърция заговориха за „помашка нация“, а в Турция направо тръбят за някакви „родопски турци“. Крайно време е да изобличим наглите отродители, отбивайки с научни аргументи системните им попълзновения. Истината е на наша страна, но трябва да излезе от малотиражните научни издания, за да стигне до хората, подлагани всекидневно на яростна агитация.

Фалшификаторите не се явиха на научната конференция, за да защитят своите неиздържащи критика тези, обаче техните отровни съчинения ще продължават да сеят противопоставяне. Макар и с известно закъснение, ние, българските учени, сме длъжни „да слезнем“ при българите мохамедани с противоотровата на необоримите

научни доказателства. Надявам се, че конференцията в Смолян ще постави началото на постоянна просветна дейност, за да разясним на нашите братя с ислямско вероизповедание, че както корените ни са едни и същи, така и бъдещето трябва да е общо под стряхата на Отечеството България. Това е за доброто на всички. Напротив, фалшификаторите желаят злото на всички нас – българите християни и мохамедани, омесвайки лъжите с религията и политиката.

Българите мохамедани са еднокръвни братя с българите християни, макар и насилствено разделени някога под скиптъра на падишаха. Те са изстрадали много от недалновидна импулсивна политика и от често срещаното неразбиране. Аз вярвам, че ще дойде време, когато няма да ги назоваваме българи мохамедани, както не казваме българи християни, а ще се наричаме с общото име българи. Дотогава обаче ще трябва да работим дълго и търпеливо за пълното приобщаване на нашите братя, като ги опазим от опасните посегателства на фалшификаторите и техните покровители. Този сборник е една крачка напред по общия път, който си заслужава заедно да извървим в името на нашата Майка България.

АБСУРДНИ ТЕОРИИ, ФАЛШИФИКАЦИИ И ЗАБЛУДИ ЗА ПРОИЗХОДА НА БЪЛГАРИТЕ МОХАМЕДАНИ

Проф. дин Петър Петров

Като учен и преподавател с 58-годишна дейност познавам всички средновековни исторически извори и заявявам категорично:

не съществува нито един факт, показващ мохамедани да са живели на територията на България от създаването ѝ през 680 г. до края на XIV век.

Българският произход на българите мохамедани е безспорен за науката – не само българската, но и световната. За това говорят преди всичко огромен брой писмени сведения и документи: османски регистри и кадийски протоколи, български и чужди дипломатически документи, хроники и летописни бележки, жития на светци, дописки във вестници, известия на пътешественици, спомени на съвременници и т.н. Лично аз досега съм издирил и събрал над 2500 страници такива писмени сведения.

Ярко доказателство за българския произход на българите мохамедани е и техният български език. Колкото и каквито чужди думи да са навлезли в езика на това българско население, те не са в състояние да променят неговия структурен състав, основния речников фонд, словореда на думите в изреченията. Те са същите, както и на околното българско християнско население – и в Родопите и Пиринско, и в Северна България, и в Македония. А за българския език на родопското население не е безинтересно да се споменат думите на народния поет Иван Вазов: „Тук звучи език кристален“.

Българският произход на българите мохамедани и досега би-

тува в тяхното ежедневие. Това са песните и преданията, названията на местности, обичаи и традиции, обичайно право и т. н. И това е съвсем естествено – наложената мохамеданска религия не е била в състояние и не може да промени този български бит. Както е известно, до средата на IX век българите бяха езичници. През 864 г. християнството стана официална религия в България, но за повече от 1100 години то не можа да изкорени старото езичество. И до денднешен сред българите християни битуват стари езически обичаи и вярвания. Същото стана и с мохамеданската религия, наложена на една част от българското население. Сред българите мохамедани се откриват три религиозни пласта: езически, християнски и мохамедански. Българите мохамедани и досега знаят за съществуването на стари черковища в землищата им, спазват редица стари български езически и християнски обичаи и традиции наред с по-късно наложените мохамедански.

При тези безспорни факти естествено възниква въпросът: защо 130 години след Освобождението в България съществува българомохамедански въпрос, кой пречи за неговото разрешаване. Отговорът се крие в петвековното османско владичество и имперската политика на Турция към България след Освобождението.

Имперската политика на Турция цели създаване на Великия Туран, т.е. турска държава от Китай до Адриатическо море. Идеологическото обосноваване на тази цел се гради върху пантюркизма и панислямизма: пантюркизъм – всички тюркски народи са турци; панислямизъм – всички тукашни мохамедани са турци, тъй като религията определяла народността. Провеждането на тази политика сред българите мохамедани ставаше и става чрез мощна пропаганда отвън и привличане на хора от мохамеданското духовенство и интелигенцията вътре в страната. При това не бива да се забравя, че поради неясна и непоследователна политика на български държавници години наред образованието на българите мохамедани ставаше на непонятния за тях турски език. А българската църква поради закостенялост и до ден-днешен не позволява бракове между българи християни и мохамедани.

През последните две десетилетия българите мохамедани, осо-

бено в Родопите, са обект на особено внимание от страна на български и чужди автори – професионални учени и любители. В много от публикациите истината е подменена с неприкрит стремеж да се отрече техният български произход и принадлежността им към българската нация. Нароиха се абсурдни теории за турския, куманския, арабския, тракийския, прабългарския и волжко-камския им произход. Ненаучната същност и политическата тенденциозност на всички тези теории не подлежат на съмнение.

Кумано-турска теория

През 1970 г. в Истанбул от бегълци емигранти от България бе създадено „Дружество за култура и солидарност с родопските турци“. По-късно, с помощта на турските специални служби дружеството бе преобразувано в „Дружество за култура и солидарност с родопските и дунавските турци“, като целта му беше да работи за обединението на всички мохамедани в България и да насочва дейността им в полза на Турция. Дружеството получаваше парична помощ от турското Министерство на външните работи и поддържаше контакти с представители на други антибългарски организации. През 1972 г. от името на дружеството бе издадена брошура на турски език от 32 страници, озаглавена „Последното турско клане в Родопите“. Тази брошура бе преведена на български език под заглавие „Същност на последните кланета на турците в Родопите“. Преводът в обем 15 машинописни страници е доста нескопосен и на редица места се отличава от оригинала. Както турският оригинал, така и направените два превода на български език са пълни с неточности, лъжи и измислици. Но самият факт, че брошурата бе преведена на български, сам по себе си е доказателство, че тя се разпространява сред българското население, на което майчиният език е българският.

Още в началото на брошурата се казва, че „Родопите са били заселени едва в XI век. Преди това не са били заселени“. За авторите не е важно, че материали за живот в Родопите има от 100 хиляди години, особено от времето на траките. Целта е да се отрече, че тук

са били заселени славяни и че те са влизали в пределите на българската държава още през първата половина на IX век.

В брошурата се твърди: „През 1087 и 1091 г. със създаването на кумано-печенежката тюркска федерация много племена от куманските турци са се заселили в Родопите. Помаците са приемници на куманските тюрки, останали в Родопите след разпадането на кумано-печенежката тюркска федерация“. А това не е вярно. Куманите са тюркизирано племе от бялата раса, отличаващо се със сини очи и руси коси. Отношенията му с печенегите обикновено били враждебни. Нито едните, нито другите са турци – те са тюркоезични племена, каквито са авари, хазари и други. На Балканския полуостров те никога не са се заселвали в Родопите и не са образували федерация. Българите мохамедани нямат нищо общо с тях и не са техни наследници.

В брошурата се твърди също така, че „помаците турци“ през 1358 и 1362 г. оказали помощ на турците при завладяването на този край. Тук и дума не е казана за Родопите като част от Втората българска държава през XIII и XIV век, за героичната борба на Момчил с турските нашественици, за героичната съпротива на родопчани против турските завоеватели след 1371 г. Измислиците за някаква си мнима помощ на несъществуващите „помаци турци“ за турските завоеватели на Родопите са направени с цел да бъдат обявени те за „помагачи“, а оттук да се изведе названието „помак“, т.е. че българите мохамедани са помогнали на турците да завладеят Родопите. Нищо че ислямизацията е станала три века по-късно, а названието помак се е появило едва в началото на XIX век.

Невярно е и твърдението, че в края на XIV век в областта от Хасково и Пловдив до Девин, Пазарджик, Пещера, Батак и Самоков били заселени 18–20 хиляди юруци коняри, а след това още 102 хиляди. Посочените цифри са фантастични и не отговарят на действителността. Конярите са тюркско население, което било заселено от византийците през XI век в Беломорието и Македония и което няма нищо общо с дошлите по-късно на Балканския полуостров османски турци. Що се отнася до същинските юруци, заселени на Балканския полуостров в началото на XVI век, картината е много по-различна.

Те не са отделна етническа общност или обособена народностна група. Това са номадски пастирски племена от различен произход, занимаващи се със скотовъдство и водещи подвижен начин на живот. Числели се към военната организация като опълчение: 25 души образували една единица, наречена оджак (огнище), като от тях 5 души се явявали на поход (ешкинджии), а останалите 20 души издържали тях и семействата им (ямаци). Общо по целия Балкански полуостров имало 1533 юрушки оджака, или 38 325 души, т.е. били крайно малобройни в сравнение с останалото население. По райони юруците били пръснати главно в крайморските равнинни райони – Добруджа, Айтоско и Карнобатско, Югоизточна Тракия и Беломорието. През 1543 г., когато те са регистрирани за пръв път, в Пловдивската каза имало 57 оджака, в Татарпазарджишката – 26, в Драмската – 13, в Гюмюрджинската – 60, в Одринската – 10, и т.н. Подобна е картината и при следващите регистрации – от 1557 до 1666 г. По етнически състав юруците представлявали изключително пъстра картина. Една част от тях била от различни тюркски племена, в това число и турци. Но тъй като броят на тези преселници бил твърде малоброен, а всички юруци задължително трябвало да бъдат мохамедани, с разпореждане на султан Сюлейман I броят им се допълвал от освободени роби и от помохамеданчено местно християнско население. Процентът на тези помохамеданчени хора се движи от 11 до 36%. Освен това около 1/3 от юруците били татари. През втората половина на XVIII и началото на XIX век, по време на кърджалийските вилнежи, юруците напуснали балканските провинции и се преселили в Мала Азия. В Родопите не е регистрирано нито едно селище, в което да са били настанени юруци. В планината обаче са идвали юруци със стадата си от Беломорието, за да използват летните планински пасища.

По-нататък в брошурата се твърди, че помаците, първи заселници в Родопите, започнали да приемат мохамеданската религия в 1091 г. и че през 1350 г. вече всички били мохамедани. Местното родопско население пък приело исляма през 1358 и 1362 г., и то по собствено желание, тъй като турците никога не налагали исляма насила. Но откъде се взе това „местно родопско население“ – нали

там имало само потомци на кумано-печенеги? И мохамеданите в Родопите две групи ли са – едните помохамеданчено местно население, а другите потомци на помохамеданчени кумано-печенеги?

Изобщо, бъркотията в брошурата по този въпрос е голяма. Твърдението за заселването на кумани и коняри мохамедани на Балканския полуостров и по-специално в Родопите преди завладяването им от османските турци е една нескопосна измислица. Нейната политическа насоченост е повече от очевидна.

* * *

Колкото и странно да изглежда, същата теза за българите мохамедани като кумански турци е подхваната 20 години по-късно от Хюсеин Мемишоглу. Този преподавател по научен комунизъм до 1988 г. емигрира в Турция и постъпва на работа в един от университетите в Анкара. През 1991 г. издава книжката „Страници от историческото минало на помаците“, 71 с. Написана е на български, защото е предназначена за българите мохамедани, а техният майчин и говорим език е българският.

Х. Мемишоглу преразказва същата теория за помаците като потомци на куманските турци. При това той е още по-краен. Той заявява направо, че „помаците са чисти турци“; че помаците и турците са един и същи народ – турския. Сега той говори вече за „Куманско-печенежка турска федерация“, която през 1087 г. обхващала „България, Македония, Нови пазар, Косово, Босна и Албания“. Твърди също, че през периода X – XIII век Византия заселвала турци от Мала Азия като гранично население „по планинските райони на Западна Тракия, Родопите и Пирин“, за да попречи на славяните да слязат на юг. Та тези именно кумански турци, които вече били мюсюлмани, през 1358 г. помогнали на братята си от Анадола да завладеят Западна Тракия, Родопите и Вардарска Македония. И понеже се оказали „помагачи“, с течение на времето от това произлязла думата „помак“. И още нещо. От куманските турци се съхранили малко черти. Затова решаващо се оказало влиянието на егейските турци, т.е. дошлите от Анадола. И изводът: „Днес помаците продължават тяхната култура, бит, обичаи и традиции“.

Всичките тези измислени и неверни твърдения са придружени

с още една измишльотина: „В Западна Тракия, Родопите и Вардарска Македония... през нито един исторически период не се е заселило многобройно българско или гръцко население“.

Странни са и твърденията, че езикът на помаците няма нищо общо с българския. Той пише буквално: „Езикът на помаците се състои от 30 процента украинско-славянски, 25 процента куманско-къпчашки, 20 процента огузко-турски, 15 процента ногайски и 10 процента арабски думи. Най-важната причина за наличието на 30 процента украинско-славянски думи в езика им трябва да се търси в това, че през X и XI век куманските турци са осъществили контакти със славяните в Украйна, Бесарабия и на Балканите и че в продължение на 200–300 години са живели и странствали из славяно-руските земи“.

Така тезата за произхода на помаците от „куманските турци“ прерасна в теория за техния „турско-анадолски произход“. Те станаха „родопски турци“, по подобие на кюрдите в Мала Азия – „планински турци“.

Какви ли доводи пък биха измислили Х. Мемишоглу и компания, ако трябваше да обясняват „произхода“ на българите мохамедани в Ловешко-Тетевенския район и в Източна Стара планина?

Странно е, че един университетски преподавател разпространява лъжата, че през 1972 г. в язовир „Доспат“ били хвърлени труповете на най-малко 1850 души турци, т.е. българи мохамедани, а самолети разпръсвали боен газ над укриващото се население в районите на „Банско, Разлог, Белица, Якоруда, Самоков, Чепино и Бабяк“. Не по-малко странно е и това, че през средата на 2009 г., във връзка с учредяване на помашката партия „Прогрес и благоденствие“ нейният лидер проф. дмн Адриан Палов търси в българите мохамедани потомци на печенегите!

Арабско-персийска теория

В книгата си „История на ахрените (помаците)“ Мехмед Дорсунски отива още по-далеч – в библейската древност. Той извежда произхода на българите мохамедани от Агар, робинята на пророка

Авраам. И твърди: „дори на Балканския полуостров имало мохамедани, преди България да бъде сформирана като държава“, т.е. още от 668 г.

Началото на арабското заселване в Родопите М. Дорсунски поставя в началото на VIII век – през 717 г. арабите били разбити под стените на Цариград и една орда (третата!) се заселила в Родопите, където образувала автономна мохамеданска държавица в границата на Византия. Тук тези араби „се женели за жени от местните племена (славяни, траки и др.) – затова сега техните потомци говорят смесен език – между арабски и славянски. Славянското влияние върху езика е от майките, а ислямската религия от бащите“. И тъй като за всичко това няма никакви данни в изворите, М. Дорсунски се позовава на предание, разказано му от някой си Шукри Армански от с. Елховец, общ. Рудозем.

По-нататък М. Дорсунски пише: „Араби били населени много преди IX век. Така че в Родопа, Тракия, Македония до Албания ислямската религия е разпространена още преди България да приеме християнството като държавна религия. “ За това му разказал пък Чокуртев, кмет на с. Смилян, който пък го чул от един старец, качен от него на стоп.

Един век по-късно, твърди М. Дорсунски, „в планината Родопа и чак до Охрид се оказва пълно с мюсюлмани, предимно араби, а има и перси“. Всички те били агаряни, което преминало в ахрени. От тези агаряни и планината Родопа била наречена Ахрида. И понеже названието Охрид звучи и като Ахрид, ето ти разпространението на тези мюсюлмани през X век чак до Охридското езеро. Абсолютен наивитет и измислици!

Като говори за мохамедани в Родопите през X век, М. Дорсунски се позовава на два надписа от Мадан – един надгробен камък на мъж и друг от джамията. Поради неточно разчитане той ги отнася към X век, докато те са от XIX век. Според прецизното разчитане и анализ на Катерина Венедикова (Епиграфски паметници и други извори от районите на Рудозем и Смолян. – Рудозем и околностите му – археология, етнография и история. Т. 1, С., 2008) първият надпис е от 1838/9 г., а вторият – 1892/3 г.

Подобно на Х. Мемишоглу и М. Дорсунски се изказва за езика на родопските българи мохамедани. Според него „сегашният ахренски език, който е арабски в основата си, е смесен със славянски, персийски и малко турски“. И още: „На арабски и персийски език ахрените до идването на турците са изучавали не само исляма, а и всички науки, развити по онова време“. Що се отнася до българския език, той оказал влияние едва след 1912 г.

След всичко казано дотук авторът пристъпва към пренаписване на Балканската история, в която Родопите нямат нищо общо с българите. Следват редица измишльотини, така наречени „бисери“:

Границата на България с Византия отначало била по Стара планина, после по р. Марица, а след това в западната част на Македония, но не и в Родопите.

До навлизането на османските турци на Балканския полуостров муслиманите ахрени живеят в границите на Византия и се намират под византийска власт. Наред с тях имало ромеи и славяни езичници, но до XII век последните не са християни.

„Славяните на юг от Марица нямат нищо общо с българската християнска култура.“

„Българите идват малко преди падането на Балканския полуостров под турска власт.“

Българско влияние има едва от 1322 г., когато в ръцете на българите пада гр. Филипопол (Пловдив), а 22 години по-късно цар Иван Александър получил за кратко време няколко крепости по северните склонове на Родопите.

Ахрените подпомагат действията на турците и биват наречени „помаци“ от помагачи.

„След като османските турци превземат Балканския полуостров, настъпват най-добрите времена за помаците.“

Тезата за насилствено ислямизиране е измислена, и т.н., и т.н.

Дотук стига. Повече е обидно да се цитира!

Изстъпил в позата на единствен достоверен познавач на историята на помаците, М. Дорсунски заявява високомерно: „Всички автори на книги, писани за ахрени, са писани под влияние на кому-

нистическата и националистическата пропаганда.“ А той – под чие влияние?

Компилациите на Хюсеин Мехмед

През 2007 г. бе издадена книжката на Х. Мехмед „Помаците и торбешите в Мизия, Тракия и Македония“. Самото название на книжката показва, че авторът си е поставил абсурдната задача да представи българите мохамедани в Северна България, Родопите, Разложко, Неврокопско и Македония като една обособена общност със собствена история, различна от историята на околното българско население.

Първите два параграфа са посветени на контакти на арабите и селджуците с населението на Балканския полуостров от VII до XIV век. Не е ясно с каква цел се говори тук за арабите, след като се описват войни само с Византия. Дори не се споменава за разгрома, който българите нанесли на арабите, обсаждащи през 717 г. византийската столица Цариград. И без никаква връзка допуска, че през IX век в Родопите са живели араби, като се позовава на неправилно разчетения от М. Дорсунски в гр. Мадан арабски надгробен камък, който е от 1839 г., а не от 870 г.

Пълен хаос е и със заселването на селджуци по Балканския полуостров: предположения, невярно разчетени надписи, смесване на печенеги със селджуци, обявяване на гагаузите за тюрки, и т.н. Все пак авторът е доста предпазлив, когато говори за мохамедани на Балканския полуостров до средата на XIV век.

Що се отнася до самото разпространение на исляма в българските земи, авторът се е плъзнал по второстепенни въпроси или необосновани твърдения. Той приписва тази роля на юруците и на движещи се с тях ислямски проповедници. За това обаче няма никакви данни, пък и поради малобройния си състав и подвижния начин на живот като номади юруците не са имали тази възможност. Един пример. В Ловешко имало всичко два оджака юруци, т.е. 50 семейства: първият заселен през 1566 г., а вторият – през 1585 г. Как от тяхната дейност, мнима при това, през втората половина на

XIX век в района има 100 хиляди помаци? Масовото разпространение на исляма в този и в други райони предполага, от една страна, разрушаване на християнската организация (църкви, манастири и духовенство), а от друга – джамии и мохамеданско духовенство, т.е. сраставане на исляма като официална религия с държавния апарат.

Особено внимание за разпространението на исляма е отделено на богомилството и павликянството. Тук авторът е показал абсолютно непознаване на проблема. Павликянството възниква като „арменска ерес“ и носи народностен заряд. То не само не е преследвано като ерес, но бива използвано от Византия през VIII век като гранично население и получава субсидии от държавата. Богомилството пък винаги е било преследвано като ерес. В „Беседа против богомилите“ е казано, че те и на църква ходят, и кръст и икона целуват, но тайно пазят вярата си. Поради това и до днес не е установено със сигурност нито едно селище, в което е имало богомили – всичко е въпрос на предположения. Затова не отговаря на истината, че цар Борил през 1211 г. ги заточил по границите в Родопите – такова нещо не се споменава в Синодика. Измислица на автора е, че в Ловешка област богомилството взело „изключително големи мащаби“; че така било в Родопите и изобщо в Мизия, Тракия и Македония, където по-сетне имало компактни маси помаци. Измислица са и твърденията, че балканските еретици „открили пътя на османлиите и на тяхното религиозно учение“; че богомилските селски общини били привличани и убеждавани в ислямската религия; че първите случаи на ислямизации станали при компактно богомилско население. По пътя на аналогия с Босна, където богомилството било прието за официална религия, без да има каквито и да е податки, се твърди за записване на богомили и павликяни в турските регистри, че тази регистрация се правела по верска и етническа принадлежност. Изобщо приписването на богомилите едва ли не главната вина за разпространението на исляма в българските земи е гавра с това бележито социално-религиозно движение.

На конкретните примери на ислямизации са отделени само няколко страници, и то преразказ на издирени от М. Кил документи за

Чепино и от К. Гьозлер за района Бяла Слатина – Тетевен – Луковит през XVI век. Несъмнено това са ценни документи, но те далеч не изчерпват темата за разпространението на исляма в българските земи и по-специално в районите на помаците. При това наивно звучи твърдението на автора, че в документа от 1497 г., в който са регистрирани всичко 4 мохамедани в 3 села, „павликяните и богомилите също са били вписвани в тези документи“.

И Х. Мехмед се е заел да обясни етимологията на думата „помак“. Според него тя идва от глагола „помага“ и тъй като в турския език буквата „г“ е мека и не се произнася, получава се „помаачи“, т.е. помаци означава помагачи на турците. И като доказателство се твърди, че в Никополския вилает през XV–XVI век от това население „се набирали военни части“. Но по това време няма вилаети – те са създадени през средата на XIX век. Все още не е извършена и ислямизацията на района. Но най-важното е, че тогава османската армия се състояла от еничари и спахии и такива „военни части“ не са набирани от местното население!

Все тук Х. Мехмед се е увлякъл от опитите на М. Кил да отрича автентичния характер на българските летописни сведения за ислямизациите, а е направил и свой „принос“(!): отрича автентичния характер на документалните сборници от втората половина на XX век.

Цялото съчинение на Х. Мехмед е една нескопосна компилация, изпълнена с плагиатство, изопачаване на чужди изследвания, непознаване или пренебрегване на „неудобните“ исторически извори, тенденциозно поднесени тези. За това съчинение вече написах подробна рецензия: съкратен вариант от нея излезе в сп. „Родопи“, а пълният – в сп. „Македонски преглед“.

Прабългарска теория

През 2004 г. Момчил Петров публикува книжката „Помаците в българската народност“ (Кърджали, 48 с.). Авторът е роден в смолянското с. Средец, от 2-годишна възраст живее в Кърджали. Тук завършил учителския институт, после Пловдивския универси-

тет по руска и българска филология. Специализирал в Московския университет. През 1968 г. приема сегашните си име и презиме, а от 1972 г. става и православен християнин. Привърженик е на прабългарски произход на помаците. Възстава против опитите за обособяването им в отделен етнос, особено за обявяването им като „потомци на арабски племена“. В книжката си е допуснал много неточности и грешки.

М. Петров пише, че първоначално била създадена Каспийска България, после Кавказка България и едва през V век – Кубратовата Велика България. И още, че през 600 г. хан Кубрат сключил договор с Византия в Цариград и се подписал с „християнски кръст“. Разбира се, всичко това не отговаря на истината: Кубратовата Велика България е създадена през 632 г. и хан Кубрат никога не е ходил във Византия.

През 670 г. пък била основана Камско-Волжка България, в която през 766 г. „хан Курт е принуден да приеме исляма като държавна религия“. И това е пълна измислица: Волжко-Камска България е основана в края на IX – X век, а ислямът е приет през 920 г. Абсолютна измислица е, че тази държава покорила славяните по поречието на р. Днепър чак до Моравия, че това е периодът на „татарското иго“ в Русия. Още по-голяма измислица е, че през XII век Волжко-Камска България се разширява на юг чак до Аспарухова България, но „селският цар Ивайло успява да ги отблъсне отвъд Дунава“. Но нали през XII век България все още се намира под византийска власт, а Ивайло е цар през втората половина на XIII век?

А сега за Аспарухова България. Славяните били дошли много преди българите на Балканския полуостров. Преселили се от поречието на р. Ефрат, преминали Босфора и се разделили на две групи: едната се заселила по долното течение на р. Дунав, а другата по горното му течение. „В VI век те заедно с ромеите приемат християнството.“ Отново пълни измислици!

И още. През пролетта на 680 г. хан Аспарух покорил окончателно славяните и преселил по-голяма част от тях в земите на север от Дунава. Оттам пък големи групи прабългари се заселили в опразнените от славяните земи. И така, българската народност дошла

на Балканите оформена и тук приела християнството. На славяните тя дала писменост и култура, а на русите и сърбите – и духовност.

На хан Крум също така е приписана антиславянска политика. В началото на IX век Аварска България в Панония и още несъздадената Поволжка България се разпадат, поради което ханът търсел земи и пространства за жителите им. За целта той изселил славяните от Аварска България и докарал на мястото им българи от Поволжието. „За пръв път идват и българи мохамедани от племето *боши*. Тях ханът заселва в днешните земи на Босна."

И по-нататък. Византия се изплашила от толкова много прабългари заселници и предприема поход против България. Византийската войска преминала през приморските земи, където все още имало славяни и била посрещната от тях като освободителка, а след това превзела и столицата Плиска. Хан Крум обаче с помощта на местното тракийско население (!) разбил византийците. Разгневен на приморските славяни, той ги натоварил на каруци и ги откарал към поречието на р. Днепър. В освободените от тях земи били заселени нови групи прабългари. Дори от Волжко-Камска България дошли стотина семейства мохамедани, чиито потомци живеели и до ден-днешен в Странджанско (около Бургас).

На хан Омуртаг също така е приписана антиславянска политика: изселвал славяните от Тракия в древните прабългарски земи, а оттам идвали прабългари заселници – предимно от Волжко-Камска България. Така възникнали условия за създаване на компактна маса българи мохамедани. Оттук е направен и изводът: първата официална религия била ислямската, но на България при княз Борис било писано да стане православна.

На цар Симеон е приписана същата политика: воюва със славяните, опира се на печенегите като съюзници (защото те били клон от българската народност), преселва огромни маси мохамедани от Волжко-Камска България в Южна Панония и Северна Македония, където остатъците от славяните били претопени. Сред тези заселници било и племето *ахарани* от Волжко-Камска България.

Подобни „бисери" не липсват и в историята на Втората българска държава. За освобождението от византийско иго братята Петър

и Асен потърсили помощ от Волжко-Камска България. Хан Конча им изпратил голяма войска полевци (тогари и поганци), наречени кумани, които станали стожер на освободителната мисия на въстанието. Тук и по-нататък куманите вече са обозначени като „камски българи“ (от р. Кама). Та тези именно камски българи помогнали на цар Калоян да освободи Родопската област, Македония и Илирия, настанили се в тези земи, а местното население, състоящо се от монаси, овцевъди и славяни, било изтикано на юг към морето. Това било най-голямото преселение на камски българи и те създали така наречения *Помашки анклав*, обхващащ Източна Тракия, Родопската област, Северна Македония, Източна Илирия и Панония (Босна). Така мохамеданското население на Камска България при цар Калоян бавно изтича към Балканите и се слива с братята си българи. А когато през 1237 г. Волжко-Камска България е разгромена, „камските българи поемат по стария път към Балканите и се заселват в Помашкия анклав“.

С течение на времето тези камци се разделят на две групи. Първата и най-многобройна е групата на *бошите*, които населяват Босна, а втората, *ахараните*, населява Родопската област, Северна Македония и Източна Илирия (Голо бърдо в Албания). С това преселение бил изпълнен заветът на хан Кубрат – Аспарухова България прибрала в земите си населението на девет угаснали Българии.

М. Петров е съчинил и теория за произхода на названието „помаци“. Камските българи, които били „полемци“, т.е. на руски „половци“, на Балканите били наричани „кумани“. Но отците и монасите от гръцки произход иронично ги наричали „номади“ и постепенно променили „Н“ в „П“, а „Д“ в „З“ и се получило „помази“, откъдето остатъците от славяните около Солун ги нарекли „помаци“. Наивитет до бога!

А за помаците в Северна България и Източна Стара планина – ни дума!

Изкушавам се да посоча още няколко „бисера“.

Българското писмо е взето от хазарите (българи от Велика България), отнесено във Византия и там Кирил и Методий го погърчват.

Помашките говори са живата тъкан на древния български език.

Момчил е внук на кавхан Чизмен.

Родопите били завладени от османските турци чак през 1476 г.

Западът и Русия не желаят свободата на българите и премахват идеолога на българската национална революция Васил Иванов Кунчев–Левски.

През 1877 г. руската армия преминава Дунава, провежда няколко битки с османлиите и се изтегля отвъд Дунава. Освобождението на България започва от връх Шипка и завършва на 3 март 1878 г. в Сан Стефано.

През 60-те години на XX век БКП определя помаците като *помашка нация*. През 1989 г. БКП им връща имената и ги обявява за мюсюлманска нация. Те са превърнати в *башибозук*, но сега червен.

В заключение, българският народ не е славянски. Българите християни и българите мохамедани са братя – всички произлизат от древните българи, които са тюркоезичен народ. А това ще рече, волю или неволю, пантюркизъм. Всичко това не е нещо ново – отдавна турската пропаганда обяви Аспарухова България за една от поредните турски държави.

Объркаките теории на Петър Япов

Още в началото на книгата си „Помаците“, С., 2006, П. Япов пише, че първите помаци са траките. „Да, да... потомците на древните траки! Тях османците първи срещат на пътя си и тях първи посвещават в исляма!“ (с. 26). А те били струпани най-много в Родопската област (с. 256). Следва дълъг преразказ от една брошура на Ив. Пастухов от 1929 г. кои са траките (ни дума за изследванията от последните 50 години), като се позовава на измислени предания: първият секретар на ОК на БКП в Смолян водил разговор с мюфтията Чавдар Илиев от с. Забърдо, който подробно му разказвал за траките. Те са два вида: едните говорят български, научен от славяните, а другите – турски, научен от турците. „Оттук следва и

родството между българските помаци и турските. Повтарям. Помаците са траките“ (с. 239). Подобно нещо му разказвал и Бойчо Бекяров от с. Краище, т.е. „помаците като мелез между заварените траки и придошлите турци“ (с. 277). „Та днешните (и вчерашните, разбира се) помаци, това са помохамеданчени траки!“ (с. 258). И големият извод: „Траките са само първоосновата на помаците. Към тази основа има и ред други прибавки“ (с. 259).

Към тракийската се прибавя и тюркската теза. По време на Великото преселение на народите на Балканския полуостров дошли и се заселили само хора „от тюркски произход, т.е. само тюрки: авари, кумани, хазари, печенези, узи, татари... това е времето на първите набези, след което се появяват (през VI и VII век) и славяните“ (с. 35). Та тези тюрки не се поддали на християнизация – християни ставали само славяните. Но това е проява на абсолютно невежество: от посочените тюрки само аварите участват във Великото преселение на народите, идват след славяните и не се заселват на Балканския полуостров.

Османските турци пък, преди да настъпят в Европа, но готвейки се за това, знаели за тези тюркски заселници и направили своите проучвания. Сведения за тези азиатски заселници турците получавали и от старейшините на славяните. В турския Държавен архив в Истанбул дори се споменавали имената на старейшините Петър Бродски от Серско, Мойсо от Русалийско, Ситан от Разлог, Наум от Манастирско (Битолско), Методий от Пелагонията (с. 36). И когато започнало завладяването, турците привлекли това азиатско население и то ги подпомагало. Те пък го помохамеданчили. То знаело само езика на славяните, с които съжителствали. Турците не съживяват със сродниците си, защото не знаят езика им. Контактуват, но не съжителстват. Мохамеданството се проповядвало на славянски. Първите вестители на исляма били мисионери, които знаели добре българския език, за да бъдат разбрани от заселените тук преди азиатски пришълци (с. 36). Но тъй като заварените азиатци все пак били малко на брой, разширяването на мюсюлманската база ставало чрез създаване на хареми (с жени от нетурски произход), създаване на еничари и помохамеданчване – доброволно и

насилствено (с. 40). Изобщо, „велико“ откритие и абсолютна глупост!

На ред идват Аспаруховите прабългари. След покръстването през IX век недоволните прабългари на големи маси потърсили спасение в планините. Тук те се затворили в себе си. След време започнали да слизат в полето да търгуват и научили езика на българите. Макар че този език си бил българският и се среща в надписите на Мадарския конник (с. 282 – 283). Та за този планински народ турците научили от мисионери. И те установили за пръв път човешки контакт с него. Така тези прабългари станали главен снабдител на турската армия с храни и водители по пътищата. А и жените били в услуга: приготвяли храна, тъчели облекла, пълнели и разнасяли съдовете с вода. Така те станали помощници и съюзници на турците. А сред турците някои знаели езика им, та започнали да общуват. Предложили им своята религия. „Тъкмо по този начин потомците на прабългарите приемат религията на турците.“ Последните пък започнали да им строят джамии. И „да вземат момчетата за военни обучения. Точно тези момчета са първите еничари (нови войници) от български произход“ (с. 283–284, 289). Изобщо, пълна измислица, а и абсурд – еничари от мохамеданското население!

Обявил, че „това са българи, потомци на прабългарите, които са приели исляма“ (с. 285), П. Япов поднася още един абсурд. През 1396 г. християните начело с цар Иван Шишман (макар че той вече не е жив!) подкрепяли кръстоносците на Сигизмунд с храни и вода. Планинският народ пък подкрепял войската на Баязид – с бойци, с храна и вода (с. 290). А битката е само един ден, 25. IX. 1396 г., та „малко“ трудно е чак от Родопите да се носят храни и вода до Никопол на Дунава.

В общия кюп са поставени още две групи – волжките българи и богомилите.

Идвайки по българските земи, османските орди заварили едно нехристиянизирано население, което говорело на някакъв нетипичен български говор и изповядвало също така нетипична за българите вяра... Те били от земите край Волга преди ислямизирането им... Това нехристиянизирано население в България и ислямизира-

ното волжко население в миналото имали обща религия. И сега в говора им се срещали, и то много обилно(!), общи думи, ненамиращи се нито в българския език, нито пък в турския. Така „се открива общото (и то много общото) между помаците в България и ислямизираните волжки българи“ (с. 321). Пак пълна измислица!

Богомилите пък не приемали наложеното от Византия християнство и „този Христос, който им е представен едва ли не за покровител на гърците!“ „И тогава всички българи християни се сещат за българите нехристияни. Онези, които са отказали да го приемат. И то да го приемат от гърците. А като се сещат, потърсили контакти с тях. Научават къде живеят и тръгват по пътищата, които водят към селищата им. Кервани се изсипват към „планинския народ“ – и в Родопите, и към Делиормана.“ Християнското свещеничество тръгва на поход против тях. „Но и заплашените вземат някакви мерки. От своя страна те пък се сещат за онези българи (наречени „прабългари“), които са останали в земите покрай река Волга. И като се сещат, тръгват да ги търсят. Намират ги. Но те вече не са със старата си вяра. Сменили са Тангра с Аллах. Станали са мюсюлмани. И ето отишлите при волжките си братя от миналото стават първите български мюсюлмани.“ (с. 337–338). Е, това вече не се нуждае и от коментар!

Но тъй като заварените азиатци все пак били малко на брой, разширяването на мюсюлманската база ставало чрез създаване на харем (с жени от нетурски произход), създаване на еничари и помохамеданчване – доброволно и насилствено (с. 40). Същевременно, за да премахнат привилегиите на гърците, турците помохамеданчили албанците, сърбите в Босна и Косово и „българите предимно в Родопската област“ (с. 257–258). И ни дума за Северна България, Източна Стара планина и други райони!

След всичките тези изкуствено построени теории П. Япов заявява: „Помаци означава „присъединени“, „включени“, „приети“ в лоното на исляма“, т.е. нетурско население, включено в пределите на Османската империя (с. 27). И още: помак означава „потомък“. По-точно „присъединен“, т.е. потомък, който се е присъединил към турската народност (с. 252–255). И накрая „гениалното заключе-

ние“: „Помак е всеки приел исляма“ (с. 35). И циганите ли?

След това започва и търсенето на отлики между помаците и българите:

„Език: Прилича на българския, но повече се различава... Арабските и турските думи стават господстващи... Днес езикът на мюсюлманите не е български. Помаците спокойно си говорят със свои думи, които ги няма в нито един български говор.“

„Носии: Всичките им дрехи се различават от тези на непомаците.“

„Помашките обичаи, традиции и ритуали не се срещат никъде другаде из света“ (с. 211–213).

Във връзка с езика П. Япов разказва за един абсурден случай. Гостувал в с. Краище, Разложко. Там чул песни, които се пеели и в околните помашки села. Записал ги. Много от думите, около 500, били неясни – нито български, нито турски. Не могъл да му ги обясни и никой езиковед в София. Местни хора му казвали всяка дума поотделно на коя съответства в българския език (с. 53–54, 295–296). А защо не ги публикува?

***

Съчинил тези абсурдни теории, П. Япов вече се изявява и като политик: консолидиране и признаване на помашката общност. И съветва: „Първо: създаване на инициативен комитет, който да обедини тотално българските помаци.

Второ: издаване на орган (вестник или списание), който да консолидира общността.

Трето: изпращане на делегация в Ислямската лига с искане общността да бъде приета за член.

Четвърто: искане лигата да съдейства за отпущане на помощи и инвестиране за помашките райони.

Пето: Лигата да издейства стипендии за учащи се в разни учебни заведения.“

„Последната степен на целта е „федерирането“, нещо подобно на албанското федериране в Македонската република“(с. 92, 304).

И още: Ако помаците искат да се решава съдбата им, „то ще трябва да се решат на онова, което вече видяхме в Босна, а след нея и в Косово“ (с. 247).

За постигане на тази цел трябвало да се сътвори История на помачеството, да се подчертават различията и отликите им от българите, най-близки техни съюзници са турците. Така щяла да се роди помашката нация (с. 391).

П. Япов достига дотам, че се самопредлага за „защитник“ на помаците.

Съчинява и пледоария. Обръща се към Съда на Европа в Страсбург от името на половин милион помаци с искане: да бъдат признати за самостоятелна общност и че тази общност е най-многобройната в страната; че живеят на своя земя, и то вкупом – в Родопите; признаване, че помаците са стопани на тази земя (с. 216–221). А помаците в Беломорието, Македония и Северна България – и те ли живеят „вкупом в Родопите“?

Не е ли това призив за разбиване единството на българската нация и посегателство върху целостта на българската държава?

И кой е упълномощил този отрекъл се от българския си произход и обявил се за „македонец“ да говори от името на българите мохамедани? Нали той през август 1990 г. стана член на ДПС в София, шест години бе председател на Софийската организация и член на Централния съвет на ДПС – единственият българин от 33 души. А ето сега се домогва да влезе като активист на „помашката партия“ на проф. Адриан Палов. И намери общ език с него. Последният твърди, че помаците не са българи, че той самият не е българин и че помаците са потомци на печенегите!

***

Трима души родопчани, Стоян Николов, д-р А. Аликовски и инж. Стефан Шиков, с книгата си „Лъжите на Япов за българомохамеданите“ вече изразиха възмущението си и разобличиха автора за цяла редица фалшификации и измишльотини.

Нека и аз да прибавя още няколко.

В българските земи не е имало еничарски села (с. 369). Не е еничарско и с. Дъбница. В Обширен пописен тефтер от 1569/70 г. са изброени 123 села и мезри в каза Неврокоп и сред тях: Дъбница – Перване син на Абдулах, Али син на Абдулах, Ширмерд син на Абдулах, Тимур син на Абдулах, Сефер син на Абдулах, Махмуд син на Абдулах, Меми син на Абдулах, Дервиш син на Абдулах, Хасан син на Абдулах, Юсуф син на Абдулах, т.е. 10 помохамеданчени българи от всичко 34 мохамедани и 23 християни в селото.

Не е вярно, че от помаците били вземали деца за еничари. Не е вярно, че еничарите никога не са вземали българки християнки, а са се женели само за помакини. Ако що-годе бе прочел нещо за еничарите, щеше да знае, че до началото на XVI век те изобщо не са се женели и са живеели като монашески орден в столицата и няколко големи градове; че след това били настанени в гарнизони покрай Дунава и по Черноморието, като си извоювали правото да създават семейства. Но откъде там помакини за жени?

Крайно невярно, цинично и обидно е написаното на с. 373: „Веднага до войската се създават „женски ферми“ (казано поновому). Та тези „ферми“ вършат няколко работи едновременно:

– Приготвят храната.

– Перат, шият и кърпят дрехите.

– Обслужват по женски момчетата.

Жените от „фермите“ раждат. Оттук насетне те започват да се грижат за децата. Тези деца нямат, т.е. не познават, бащи. И войниците не се чувстват такива. За „баща“ се сочи само един и този един е падишахът (султанът).

Но децата не познават майките си. Такива са всички жени от „фермата“. Пораснат ли – момчетата се отделят и изпращат за подготовка във военните школи. А момичетата остават във „фермите“ и повтарят онова, което майките им са правили и още (ако са здрави) го правят.

Картината е не страшна, а величествена.“

Не е вярно, че помаци не са се изселвали в Турция. А къде отидоха 100 хиляди помаци от Северна България през 1877 г.?

Измислица и клевета са „разговори“ на П. Япов за разговорите

му с партийния функционер Д. Димитров и мюфтията от с. Забърдо Ч. Илиев, които уж били против възродителния процес, но го провеждали формално; че този процес бил наложен от СССР, и т.н.

Измислица е, че бил чел тефтера със спомените на Ахмед ага Балутанлията; че се е ровил и издирил много сведения за помаците от турските архиви в Истанбул.

Във „възродителния процес“ П. Япов е намесил имената на редица български учени, които никога не са се занимавали с това – нито писмено, нито устно.

***

Колкото и да са различни разгледаните теории, те си приличат по няколко неща: пълно отричане на българския произход на българите мохамедани; пренебрегване на документалните сборници, научните изследвания и факти, показващи този произход; голословни твърдения и измислици.

Да се доказва несъстоятелността на тези измислени теории, е губене на време. На неукия, който не знае що са центробежни и центростремителни сили, напразно бихте доказвали, че земята е кълбо и хората от обратната на нас страна не стоят с главите надолу. Но хората четат тези „писания“: неуките им вярват, а някои „сведущи“ и „учени“ ги използват за антибългарска пропаганда.

В заключение – изводите се налагат от само себе си.

Кощунство е да се фалшифицира родната история и да се използва за антибългарска пропаганда. Опасно е да се заиграва с религията за политически цели.

Във връзка с това възникват и няколко въпроса:

Какво правят нашите държавници и политици, къде е нашата общественост?

Допустимо ли е така нагло да се гази и руши националното ни достойнство?

И докога ще стоим безучастни и неми свидетели при тези многобройни и нагли опити да се изопачава родната ни история?

Ще имаме ли най-сетне национална доктрина, каквито имат нашите съседи?

ПРИЛОЖЕНИЕ

През последните 20 години много неща се написаха за дружба „Родина“ и за възродителния процес. Казаха се много неверни неща, и то от позицията на преднамереност и съзнателно отричане. Много неточности и грешки има и в написаното от добронамерени автори, които не са съвсем добре информирани. Всичко това ме принуждава да се изкажа по въпроси, по които разполагам с повече информация.

С Родопите ме свързват вече 69 години от живота ми. През 1945 г. бях командир на взвод в 8-и граничен участък в Доспат, а след това и военно-граничен комендант на с. Борино, където приключих редовната си военна служба през септември същата година.

За дружба „Родина“

През 1956 г., във връзка с предстоящото преброяване на населението в страната, няколко души историци бяхме изпратени в Родопите, за да разясняваме българския произход на българите мохамедани. Аз бях изпратен в Девинска околия. Изнесох доклад на събрание пред около 450 активисти, след което по молба на първия секретар на ОК на БКП Гавраил Василев посетих и говорих в селата Брезе, Беден и Настан. Тук за пръв път чух и за дружба „Родина“ от придружаващия ме бивш родинец от с. Беден, който бе запазил българското си име.

Същата година, на 17 ноември 1956 г. излезе Решение № 303 на ЦК на БКП и на Правителството за патриотичното възпитание на българите мохамедани: в Пловдив бе открит Родопски пансион за деца на българи мохамедани; започна провеждането на редица културно-просветни мероприятия. На Българската академия на науките бе възложено и колектив от учени от Института за българска исто-

рия издаде през 1958 г. книгата „Из миналото на българите мохамедани в Родопите“. Тя бе написана набързо, а и отричаше дейността на дружба „Родина“, поради което се оказа неподходяща за просветна дейност по линия на Отечествения фронт.

През 1959 г. бе проведена административна реформа. Тогава бе създаден и Смолянски окръг с първи секретар на ОК на БКП Атанас Кълбов и председател на Окръжния съвет Никола Палагачев. На 8 и 9 февруари 1960 г. в Смолян се проведе окръжна конференция за работата с българите мохамедани. Първия ден бе моят доклад „Помохамеданчването на българите в Родопите“, отпечатан след това в родопски вестници и като отделна брошура. (За докладчик съм бил препоръчан от секретаря по идеологическите въпроси Гавраил Василев и от Димитър Чолаков, зав. отдел „Агитация и пропаганда“ в ОК на БКП, мой бивш студент.) Вторият докладчик беше Кирил Василев. Но тъй като имало сведение, че той ще говори против дружба „Родина“, докладът му бе отложен за следващия ден.

Още първия ден, след моя доклад, станало продължително и бурно заседание на Бюрото на ОК на БКП. В отсъствието на Ат. Кълбов двамата секретари Димитър Димитров (по организационните въпроси) и Гавраил Василев (по идеологията) се обявили в защита на дружба „Родина“. Против бил Никола Палагачев, председател на Окръжния съвет. След дълги пререкания било решено: Кирил Василев да изнесе доклада си, но да не говори нищо за дружба „Родина“; Петър Маринов, който също бе поканен на съвещанието с доклад за дружба „Родина“, да отпадне от дневния ред, за да се избегнат всякакви раздори. Така съвещанието приключи „мирно“, но единство в окръжната организация на БКП по този въпрос не бе постигнато.

По-късно стана известно, че Никола Палагачев е изпратил секретно писмо до всички председатели на общинските съвети с искане да му дадат компрометиращи материали за дружба „Родина“: насилия при смяна на имена и носия на българи мохамедани, простъпки на отделни дейци и т. н. Тези материали, около 400 страници, той бе предоставил на Кирил Василев, за да ги използва в книгата си „Родопските българи мохамедани“.

През 1961 г. от отдел „Пропаганда и агитация“ при ЦК на БКП

изискаха от Пловдивското издателство ръкописа на книгата на К. Василев. Възложиха на Доню Донев, инструктор в отдела, и на мен да я рецензираме. Нашето мнение беше, че книгата е „средна хубост“ – авторът не е историк и не борави добре с историческия материал. Но като четиво в основната си част все пак тя е полезна. Възразихме обаче против отпечатването на материала за дружба „Родина“, който беше около 160 страници. Препоръчахме да се раздели ръкописът на две части – до и след 1944 г.; да се отпечата само първата част, а втората да отпадне. Така и стана.

Когато се говори за създаването на дружба „Родина“, трябва да се познава добре политическата обстановка в Родопите през 30-те години на XX век.

Полицейските доклади от това време изобилстват със сведения за протурска агитация сред българите мохамедани, за конспиративна дейност, за разкрити и осъдени агенти на турското разузнаване – в Средните Родопи, в Чепинско и Разложко, в Неврокопско. Посочени са и имената на най-активните членове на организациите „Туран“ и „Алтън орду“. Особено активна била дейността на ходжите за поддържане на религиозния фанатизъм, както и за привеждане в изпълнение инструкциите на двете организации. „Най-удобното им място за предаване на всички нареждания са джамиите, където след извършване на техните религиозни обреди стават и политическите им събрания.“

Дейността на някои нелегални организации взела твърде застрашителни размери. В доклад на началник-щаба на войската от 14 ноември 1939 г. се съобщава за с. Могилица, Смолянско: „Членовете на тази организация били въоръжени и даже имали списък на лицата, които трябвало да бъдат убити по заповед на организацията. В резултат на предприетите обиски са намерени 17 пушки и 3 пистолета“. Подобна организация, снабдена с пушки и картечници, имало и сред българите мохамедани в Разложко.

И както трябва да се очаква, стигнало се и до военни процеси. През октомври 1939 г. „за шпионаж и конспиративна дейност в 39 пехотна дружина“ в гр. Девин били осъдени на смърт секретарят на мюфтийството Ахмед Моллахюсеинов и ходжата Молла Асан

Мехмедов от същия град. По същото дело били осъдени и трима редници българи мохамедани – на различни години лишаване от свобода.

Полицейските доклади не пропускат да отбележат, че една част от българите мохамедани били напълно лоялни към властта, други се противопоставяли, а трети сътрудничели за разкриването на подобни антибългарски деяния.

В такава именно обстановка през 1937 г. била създадена и развила своята дейност българомохамеданската дружба „Родина“. Появата ѝ всъщност е противопоставяне на ширещото се сред помаците турчеене и туркофилство. Това вече не бил сблъсък на религиозна основа – мохамеданство или християнство, а на национална – българи ли са или турци, за България или за Турция. Голямата заслуга на родинци е, че те показаха колко неправилно е да се отъждествяват религия и народност; че може човек да бъде мохамеданин и да е осъзнат българин патриот. И колко опасно е да се използва мохамеданската религия за политически цели.

Дружбите „Родина“, създадени предимно в Средните Родопи, бяха малобройни: около 650 души в 42 организации. Властите обаче се възползваха от движението „Родина“ и през 1943 г. Народното събрание прие специален закон за имената: само за две години над 70 000 българи мохамедани бяха преименувани – едни доброволно, други под натиск.

Познавам добре материалите, които бе събрал Н. Палагачев и които К. Василев използва в ръкописа си. Там наистина са описани различни форми на натиск. Някои от фактите са пресилени, защото кметовете са знаели и са написали това, което иска Н. Палагачев. Други факти са приписани на дружба „Родина“, без тя да има нещо общо с тях. Но аз съм разговарял с родинци и те също са ми разказвали за свое участие против фанатизирани туркофили.

След 9 септември 1944 г. смолянските ръководители Н. Палагачев и К. Василев повториха онова, което направи министър-председателят Васил Радославов през 1915 г.: за спечелване на българите мохамедани бяха възстановени турско-арабските им имена. Появиха се писания в защита на „любимите“ стари имена, носии и

традиции. На родинци бе лепнат етикетът „фашисти“. А туркофилите и фанатиците само това и чакаха.

Всяко историческо събитие трябва да се оценява безпристрастно. Дружба „Родина“ бе патриотична организация, дейците ѝ бяха убедени българи патриоти. Но дейността и влиянието на организацията не бива да се надценява – поради сравнително малобройния си състав и срещаната съпротива влиянието ѝ не бе чак толкова голямо. Има и неправомерни прояви сред някои от дейците ѝ. Но дори и наличието на подобни методи и средства, които сами по себе си са осъдителни, не дава основание да се отрича самата истина за произхода на българите мохамедани, а още по-малко да се проповядва омраза към всичко българско.

За възродителния процес

По-сериозна дейност за работа с българите мохамедани започна с Решение № 303 на ЦК на БКП и на Правителството от 17 ноември 1956 г. Тогава се говореше за „българи с мохамеданска вяра“ и за „избистряне на националното им българско съзнание“ (терминът „възродителен процес“ се яви по-късно).

След съвещанието в Смолян през февруари 1960 г. се пристъпи към широка културно-просветна дейност. Във връзка с това ми бе възложено да формирам колектив и да редактирам учебното помагало „Родопа българска твърдина“, което да се изучава в кръжоците на масовите организации. Привлякох като автори Доню Донев, Димитър Чолаков и Фаик Ишпеков (при следващите издания последните двама отпаднаха). През септември с. г. книгата бе отпечатана в масов тираж и започна изучаването ѝ.

Докато пишехме учебното помагало, Фаик Ишпеков прие името Филип, с което е и досега (той е от с. Забърдо). И други българи мохамедани бяха с български имена – едни още като родинци, други като активисти на обществени организации след 1944 г. Една от най-ярките личности бе Величко Караджов от Златоград.

Много неща за възприемане на българските имена от българите мохамедани не се знаят. Още повече лъжи и измишльотини се

пишат и разпространяват сега. Ето напр. как П. Япов описва това. Възродителният процес бил започнал от с. Барутин през 1972 г. Първият секретар в Смолян Д. Димитров посещавал всички домове и все нощем, и за един месец работата е свършена. Другаде пък пише, че Д. Димитров им предлагал всеки да си избере по едно българско име формално за пред службите и „само за ден-два и Смолянски окръг бил побългарен“. Всичко това не отговаря на истината. През 1972 г. акцията в с. Барутин проведе Величко Караджов, а не Д. Димитров. И повече от наивно е да се твърди, че един секретар ще обикаля къщите само нощем и ще побългари цял окръг за ден-два или за един месец!

А как се стигна до масово възприемане на българските имена?

През пролетта на 1961 г. заминахме с Доню Донев за Смолян за обучаване на кръжок-ръководителите по книгата „Родопа българска твърдина“. Пътьом се отбихме в с. Забърдо, поканени от местни активисти. Те ни разказаха, че вечерта около 30 души обсъждали стопански въпроси: кои да косят ливадите, кои да окопават картофите, кои да се занимават с царевицата. Накрая един казал спонтанно: „Абе, ние докога ще се влачим с тия турски имена“. И още там всеки един си избрал българско име. Завърнали се в домовете си, същата вечер всеки избрал нови имена и на членовете на семейството си. А на сутринта всички се регистрирали в общината.

Като отидохме в Смолян, съобщихме новината на партизанина Персенски от същото с. Забърдо и той веднага заяви, че си е избрал името Асен (той бе на пропуска на ОК на БКП). След това влязохме при оргсекретаря Д. Димитров и му разказахме какво е станало в с. Забърдо. Той се зарадва много и каза, че ще разговаря и с други активисти да последват примера на с. Забърдо.

Така бе сложено началото – инициативата дойде отдолу. Последваха приливи и отливи: имаше застой и дори връщане при първите секретари Никола Палагачев (1961–1965) и Запрян Ташев (1965–1969), и активна дейност при Димитър Димитров (1969–1972), Димитър Чолаков (1972–1974), Величко Караджов (1974–1983) и Атанас Атанасов (1983–1989).

Сега някои твърде много говорят за проявено насилие при смяна на имената. Но това са приказки, без да се познава обстановката и без да се знаят събитията. А истината далеч не е така еднозначна.

За времето от 1960 до 1989 г. многократно съм посещавал Родопите и Пиринския край. Участвал съм в много конференции. Провеждал съм събрания в почти всички по-големи села. Присъствал съм на много от ритуалите. Познавам и съм разговарял с много хора. Имам непосредствени впечатления. Видял съм и положителните, и слабите страни на този процес.

Личните ми впечатления са, че огромното мнозинство от българите мохамедани прие с облекчение премахването на много неща от миналото – най-напред мохамеданската носия, а след това и турско-арабските имена. На ритуалите хората, особено жените, се явяваха в празнична премяна, играеха хора, пееха песни и се веселяха. Очите им блестяха от радост и задоволство.

Но медалът има и опъка страна. Става дума за насилието, упражнявано от туркофили и фанатици против ония, които изявяваха открито българската си принадлежност.

Да започнем от с. Барутин. По време на акцията за преименуване селото бе обкръжено от милиция. Но трябва да се знае, че това бе предпазна мярка, за да се избегне кръвопролитие. Защото в селото бе разкрита голяма шпионска организация, а събранията ставали в джамията. Заговорниците разполагали и с доста оръжие. Величко Караджов, който е посещавал тогава отделните къщи и е разговарял с хората, ми разказваше потресаващи случаи на тормоз от страна на туркофилите фанатици. Явно те трябвало да бъдат респектирани, за да не прибягнат до оръжието.

Подобна шпионска афера бе разкрита и в Борино, поради което и там трябвало да се вземат съответните предпазни мерки.

Особено характерен е случаят със с. Корница, където бе обявена република и в продължение на 40 дни се развявало турско знаме. Аз съм първият човек, който влезе в селото, след като бунтът бе потушен, без пушка да е пукнала. На площада имаше половин метър пепел и въглени, където мъжете са се топлили на огньове през студените нощи. Посрещнаха ме добре, нагостиха ме и се разговорихме

по човешки. Организаторите били 5–6 човека. Като видели, че властите бездействат, те принудили всички мъже да участват в бунта, като им раздали и оръжие. Събеседниците ми недоволстваха от съселяните си фанатици и оправдаваха взетите срещу тях мерки. Но недоволстваха и от бездействието на властта. Те казваха: „Ако първите 3–4 дни бяха дошли няколко милиционери от гр. Гоце Делчев, всичко щеше да приключи мирно и нямаше да студуваме цял месец“. И още. Откъде толкова оръжие, че и искане помощ от съседните Брезница и Лъжница, откъдето тръгнали към Корница въоръжени отряди?

В с. Драгиново, Велинградско, чрез Отечествения фронт поканили жените да се явят на площада на селото с нова носия. Няколко жени си ушили рокли, пременили се, но се скрили в една плевня – страхували се да излязат сами. Изпратили едно момче да отиде на площада, да каже на комисията къде са, та тя да ги изведе. И тук страх от насилие, но от своите!

Подобни случаи зная много. Те ясно показват какви насилия са били прилагани спрямо ония, които са изявявали българската си принадлежност. Затова, когато се говори за събитията до 1989 г., трябва да се вземат предвид всички факти: имало е натиск върху фанатици и туркофили, имало е обаче и страхотен тормоз от тяхна страна над изявяващите българската си принадлежност и самосъзнание. Затова, когато се дава крайна преценка на тези събития, трябва да се види главното. А то е избистряне на българското национално съзнание, завръщане към българския родов корен на заблудените. Оценката се съдържа и в мъдрата народна поговорка: „Заради бълхата никой не изгаря юргана“.

Засега толкова.

Повече в спомените, които имам намерение да напиша.

РОДИНСКОТО ДВИЖЕНИЕ И ФАЛШИФИКАЦИИТЕ СПРЯМО НЕГО

Чл.-кор. проф. Стоян Михайлов

Родинското движение се заражда в центъра на Родопите, в Смолянско, и обхваща почти целите Родопи. То възниква закономерно четвърт век след освобождението на Родопския район в резултат на Балканската война. Вече се е очертало ярко, изострило и задълбочило противоречието между образователното и културно равнище и начин на живот на българите мохамедани, от една страна, и българите християни, от друга.

След Освобождението България тръгва по капиталистически път, догонвайки Западна Европа, която е достигнала значителни висоти във всички основни сфери на обществения живот. В нашата страна за 34 години до 1912 г. се прави голяма крачка напред в индустриализацията, създава се национален капиталистически пазар, банкова система, единно светско образование. Страната се изпълва с хиляди читалища, в които кипи културна дейност – образователна и естетическа върху основата главно на самодейността. Във всяко селище се създава училище, започва бързо намаляване на неграмотността, формира се все по-масова интелигенция. Увеличава се броят на студентите, завършващи висше образование в Русия и особено в западноевропейски страни и донасящи оттам знания за научните и технически постижения, за новите направления в изкуството, за устройството на икономическия и политическия живот, за всекидневния начин на живот на масите. В края на XIX и началото на XX в.: основава се Софийският университет, Българското книжовно дружество прераства в Българска академия на науките, създават се Народната опера и Народният театър. Изгражда се широко разклонена мрежа от централни и местни вестници и списания, разгръща се книгоиздаването на българска и преводна литература.

Независимо от класовите противоречия и борби средното ниво на всекидневния начин на живот се издига, особено в бързо нарастващите градове, макар и неравномерно за отделните социални групи.

През 1931 г. Софийският кооперативен театър (оперетата) гостува в Истанбул. Научавайки за това, Кемал Ататюрк поканва театъра в Анкара и посещава всичките му шест представления. На среща с колектива на театъра, в който е и знаменитата ни актриса Мими Балканска, Ататюрк изразява своето възхищение от видяното и се учудва как е могъл толкова бързо след Освобождението българският народ да достигне до такива висши сфери на изкуството и културата като операта, театъра и т.н. С по-високата култура Ататюрк обяснява победата на България в Балканската война.

Въпреки двете национални катастрофи след Междусъюзническата и Първата световна война и започналата след тях в продължение на 25 години фактическа, вълнообразно изявяваща се на приливи и отливи гражданска война, като цяло развитието на страната – противоречиво, антагонистично, неравномерно – върви напред.

Съвсем друга е картината при българите мохамедани. След Освобождението те са оставени от управляващите в условия на средновековно мракобесие, изключени от цивилизационните процеси вътре в страната и в международен мащаб. Сред тях са допуснати и действат пред очите на държавата емисари, които ги възпитават, спекулирайки с религията, в турсконационалистически дух. Българите мохамедани са разглеждани като общност едва ли не чужда на България, която се експлоатира жестоко. Проф. Иван Шишманов нарича официалната политика спрямо мюсюлманите в Родопите „тесногръдие и кокоша слепота“.

През 1937 г. в Смолянско 91% от българите мохамедани са неграмотни. За тях, с извънредно редки изключения, съществуват само мектеби и медресета, в които в продължение на години част от децата изучават само Корана на арабски език, който не се знае не само от учениците, но и от повечето полуграмотни имами. От тях учениците излизат без никаква подготовка по физика, химия, математика, астрономия, български език, българска история.

Чак през 1926 и 1932 г. се въвеждат общообразователни учи-

лища на български език. През 1931 г. за първи път българин мохамеданин завършва средно образование – Али Кавалов, което се посреща като изключително събитие. Бехчет Сердаров като учител, посещавайки домовете на своите ученици, забелязва торбичката с учебните пособия на един свой ученик, закачена отвън под стрехата на сайванта. На въпроса му защо, бащата отговорил: в къщата не могат да се внасят никакви книги освен Корана. На прозорците по къщите се поставяли решетки, за да не може нищо да се види отвън. Жените мохамеданки, забулени с мохамеданско облекло, не се показвали на публични места. Никакъв културен живот, никакви театрални представления, никакви концерти, никакви сказки в читалището, никаква художествена и научна литература. Почти никакво пътуване към вътрешността на страната и запознаване с нейните забележителности и културно-технически и битови постижения. Прочутата ни певица Валя Балканска, чиято песен се носи в космоса, свидетелства, че нейната майка през целия си живот е ходела само до съседно село, намиращо се на 20 минути път пеша. И към тази потресаваща картина се прибавят активните и системни усилия на имами, ходжи, на емисари от Турция да турцизират българите мохамедани.

Наистина българите мохамедани са били оставени толкова десетилетия след Освобождението в безвремието и при силен натиск на турцизирането. Така се запазва и задълбочава огромната разлика в образователно-културно и народностно отношение между българите мохамедани и християнската част от населението.

Това противоречие е привличало вниманието на наши изтъкнати интелектуалци, някои от които родопчани. Те стават сторонници за културно издигане и народностно осъзнаване на българите мохамедани. Сред тях са Стою Докумов, който за първи път въвежда термина „възродителен процес“ (1885 г.) по отношение на българите мохамедани, Христо Попконстантинов, Стою Шишков, Васил Дечов. В различно време те получават подкрепа от Иван Шишманов, Михаил Маджаров, Константин Величков. За това съдействат Христо Караманджуков, който издава в продължение на 25 години (1922–1947 г.) сп. „Родопа“, Атанас Каишев, Сирко Станчев, Геор-

ги Чичовски. В този дух са работели културно-просветните землячески дружби на родопчани в София, Пловдив и Асеновград.

Главно след превратa на 19 май 1934 г. започват да приемат младите българи мохамедани и в армията, а не само в трудови войски. Такъв е и Камен Боляров (предишно име Ариф Бейски), учредител и несменен ръководител на смолянската дружба „Родина“, която поставя началото на Родинското движение и играе в него водеща роля. Служил в артилерийски полк в Пловдив, той се запознава с културните, технико-икономическите, битовите постижения в начина на живот на българите християни, осъзнава себе си като българин, макар и мохамеданин, както и пропастта, която отделя двете части на българския народ, и се прониква от съзнанието за необходимостта от преодоляване на тази пропаст. Връщайки се от казармата през есента на 1936 г., той групира около себе си други млади българи мохамедани, помолва за съдействие големия патриот и културен деец Петър Маринов и застава начело на цивилизаторската дейност сред българите мохамедани.

Първото нещо, с което започват младите българи мохамедани, е организирането на българомохамеданска вечеринка на 24 февруари 1937 г. Като без прецедент, тя се посреща с огромен интерес и любопитство. На нея слово произнесъл Камен Боляров (още Ариф Бейски). Между другото той казал: „Досега ние сме стояли настрана, спирани от ред обстоятелства, причини и традиции, без ничия вина, смятайки се неподготвени и недостойни да заемем място в общия културен развой на нашия край, което обстоятелство ни е поставяло в положението да се чувстваме като хора и граждани – утайка на общото ни отечество“. И по-нататък: „Да напуснем оградата на невежеството и тъмнината и да литнем към светлина и напредък – това е нашият стремеж и това е съкровеното ни желание“. Вечеринката се превърнала в събитие, за което дълго се говорело и от мохамедани, и от християни.

Учредителното събрание на Смолянската културно-просветна и благотворителна дружба „Родина“ с участието на 22 души се състояло на 3 май 1937 г. То избрало ръководство начело с Камен Боляров и приело устав. Този пример бил последван в десетки други

градове и села на Родопите. Били създадени над 50 дружби.

За 7 години, от 1937 до 1944 г., родинското движение осъществило много дейности и постигнало внушителни резултати.

Били продължени вечеринките. В читалище „Христо Ботев“ в Смолян се правели всяка година по една, а понякога и по две вечеринки. Повечето от дружбите също организирали вечеринки в съответните селища.На някои места поради големия интерес вечеринките били повтаряни.Започнали да организират дружбени събори. Първият се състоял на 6 май 1938 г. Били организирани курсове по готварство и шивачество за българки мохамеданки. По предложение на Ахмед Хусков през януари 1938 г. за химн на дружбата била определена песента „Мила Родино“, която сега е химн на Република България. През 1942 г. била организирана екскурзия до Пловдивския панаир.

Изключително постижение на родинци било разграничението на религиозност от народност. Те гордо заявявали: Ние сме мохамедани, но българи. Не е правилно да се отъждествява мохамеданската религия с турската народност. В света има редица държави, в които мохамеданската религия преобладава, но вярващите там не са турци. Във връзка с това родинци, откликвайки на желанието на вярващите, положили усилия богослуженията да започнат да се правят на български език, а не на арабски. За тази цел Светослав Духовников (предишно име Мехмед Дервишев), имам, превел молитвите на български език. Родинци обръщали голямо внимание и съдействали за имами да бъдат назначавани патриоти. Ето защо те настоявали Смолянско да бъде отделено в самостоятелно мюфтийство, което станало. През 1940 г. по настояване на родинци в с. Райково било открито българомохамеданско духовно училище. Тук е нужно да подчертая, че и досега много хора, включително високообразовани, не са достигнали до разграничението на ислямската религиозност от турската народност. И досега доста често се допуска тяхното отъждествяване. Тъкмо затова една от главните задачи на родинци била не да се противопоставят и чуждеят двете части на българския народ – многократно по-голямата от християни и тази от мохамедани, а да се обединят в единна национална общност. Но

за това било необходимо да се преодолее вредното и доста масово погрешно отношение на отчуждение, високомерие и дори враждебност от страна на българи християни към техните братя българи мохамедани.

По идея на родинеца Адем Арнаудов на 16 юни 1939 г. за първи път войнишката клетва на младите българи мохамедани в армията се извършила на български език. За срам и ужас дотогава тя се правела на турски език и прославяла Падишаха и армията му.

Родинци агитирали против обрязването.

През 1938 г. един от най-активните родинци Симеон Фисенски (предишно име Сюлейман) поставил въпроса за замяна на мохамеданските елементи в облеклото с български дрехи. В това отношение родинци имали предвид и примера на Кемал Ататюрк, който през 1925 г. забранил мохамеданското облекло в Турция и жестоко преследвал неизпълняващите неговата заповед. През декември 1938 г. родинци напечатали позив в 2000 екземпляра за съответни промени в облеклото и го разнесли по селищата на Смолянско. А на 27 януари 1940 г. родинката Несибе Шехова прочела на поредната вечеринка „Зов към българките мохамеданки“, в който между другото се казва: „Време е да престанем да се чувстваме потиснати в своето родно и свободно отечество. Ние не сме робини на тая земя, а сме свободни българки! Мохамеданското ни вероизповедание не ни пречи да се чувстваме такива. Ние не сме грешници и няма от какво да се срамуваме, та да се крием зад було и да ходим като сенки, далеч от светлината и напредъка! И ние имаме право, както всички люде на тоя свят, да вървим свободно из нашата земя, с открити лица, свободни и волни и да се радваме на слънцето и въздуха на нашата хубава родина като равноправни и свободни български гражданки!“ В това отношение родинци започнали от себе си. Те и техните жени първи дали пример.

Разгръщането на Родинското движение на ширина и дълбочина естествено поставило пред родинци и въпроса за имената. През 1939 г. този въпрос бил поставен от Камен Боляров. Той сам се отказал от старото си име Ариф Бейски. Още през 1937 г. наименувал новороденатa си дъщеря Венета, а втората си дъщеря, родена през 1941 г.,

кръстил Малина. Съпругата му Фатме приела името Цена. През 1942 г. по молба на родинци била приета поправка в закона за имената, с която се улеснявало отказването от арабско-турските имена и приемането на български такива. И в това отношение родинци използвали опита на Турция – през 1934 г. Кемал Ататюрк извършил реформа в имената. Били премахнати титлите и въведени фамилни имена. Така например Исмет паша станал Исмет Иньоню.

Родинското движение обхванало преди всичко Централните Родопи. Около 80 000 българи мохамедани се отказали от мохамеданските елементи в облеклото и от арабско-турските имена и възприели български.

Важна проява и постижение на Родинското движение е публикуването на четири книжки на сборника „Родина“ с богата информация за основните му документи, прояви и дейност. Съставител и редактор на сборника е Петър Маринов, изтъкнат интелектуалец, автор на брошури и статии, секретар на Смолянската дружба „Родина“.

Твърде важен за характеризирането на Родинското движение е фактът, че населението, включително неговите врагове, го нарекли „Културата“.

Родинското движение е дело преди всичко на млади българи мохамедани. През 1937 г. Камен Боляров е само на 22 години. В дружбите членували и отделни българи християни, но те били незначително малцинство. Цялата дейност, всички начинания били осъзнавани като патриотична и хуманна необходимост, действало се самодейно и напълно демократично. Всяка нова инициатива се предлагала от даден член и активист на движението, обсъждала се колективно и след установяването на нейната целесъобразност се преминавало към осъществяването ѝ. При всички начинания родинци започвали от себе си, от съпругите си, от децата си. Те увличали другите както с основателността, аргументираната прогресивност и видимата полезност на инициативите си, така и с личния си и семеен пример. Държали строго за авторитета на дружбата. При отклонения от устава и принципите на дружбата вземали незабавни мерки против нарушителите независимо кои са те. В организацион-

но отношение родинци стоели на голяма висота. Характерен пример е протоколната книга на Смолянската дружба. Тя съдържа 69 протокола от 24 февруари 1937 до 17 юли 1944 г. Всеки протокол е съставян веднага след съответното събрание или заседание. Протоколите са подписани не само от председателя, а от всички членове на ръководството. И най-сетне същностна черта на родинци е безкористието. Никаква материална облага заради дейността си. В това отношение те следват примера на великите ни възрожденци отпреди Освобождението.

* * *

За съжаление и истински ужас след 9 септември 1944 г. Родинското движение е обявено за фашистко и разгромено. Този срамен и престъпен акт има своята предистория.

На 4 август 1940 г. се провежда конференция на секторната организация на БКП в Смолянско. Доклад за вътрешното положение изнася Братан Шукеров, а за международното положение – Кирил Маджаров. Бил поставен въпросът и за Родинското движение. Конференцията изработила положително отношение към него като движение на младите българи мохамедани, срещу което се обявявали ходжите и чорбаджиите. Но след четири години отношението към Родинското движение се променило диаметрално. На 19 юни 1944 г. се състояла нова партийна конференция с участието на Иван Радев, командир на Втора въстаническа оперативна зона. Той пътувал от Пловдив до Смолянско, придружаван от Никола Палагачев и Запрян Ташев, и пристигнал на 5 юни. След две седмици се провежда партийната конференция, но без участието на секретаря на партийната организация в Смолянско Братан Шукеров, от осемте членове на партийния комитет присъствал на конференцията само един. Уж Братан Шукеров и членовете на партийното ръководство не могли да бъдат намерени. Иван Радев се срещнал с Шукеров на 20 юни, но преди това изпратил писмо до Гочо Грозев, секретар на Областния комитет на БКП в Пловдив, в което посочва редица неверни неща за Шукеров. Пита се: кой му е внушил отрицател-

ните характеристики за Братан Шукеров и защо той си позволява да ги препраща в Пловдив, преди да се е запознал и разговарял с Шукеров и без да вземе мнението по този въпрос на партийния комитет? Очевидно това са Никола Палагачев по време на пътуването от Пловдив до Смолянско и Палагачев и Кирил Василев през двете седмици до деня на конференцията. Те са се стремили да изместят Братан Шукеров като секретар. И наистина на конференцията той е сменен. На конференцията се приема обръщение към българите мохамедани, написано от Кирил Василев, в което между другото се казва: „Българското правителство в стремежа си да ви претопи и направи покорни слуги на своята власт предприемаше и продължава да предприема редица мерки към вас, с които оскърбява вашите най-светли чувства, обичаи и традиции. Така то с едно грубо насилие забрани носенето на вашето облекло… Българското шовинистическо правителство ви създаде, без вие да щете дружество „Родина“, назначи за ръководители на същото хора, които мислят за себе си и изпълняват нарежданията и целите да изковат от вас покорни слуги... Но подигравките не спряха дотука. То предприе напоследък с нахалство и грубост променяването на вашите имена“.

Това обръщение към българите мохамедани е първият документ, в който се заклеймява Родинското движение. Такъв документ няма нито в Областния, нито в Централния комитет на БКП дотогава. Тъкмо оттук тръгва клеветата за родинци. Кирил Василев е неин родоначалник. В това отношение той става изразител, идеолог и политик на заможните кръгове на българите мохамедани, експлоатиращи безжалостно последните и затова заинтересовани да ги държат в невежество и неграмотност, както и на фанатизираните турцизирани българи мохамедани.

Проагитиран в антиродински дух от Палагачев, Василев и техни съмишленици, Иван Радев, за когото има сериозни съмнения, че е станал агент провокатор, на българомохамеданската конференция в Смолян през октомври 1944 г. обявява официално антиродинската линия.

Антиродинската линия се пренася и в Централния комитет на БКП. От негово име я провежда Раденко Видински. На организи-

раното от ЦК на БКП на 29 декември 1944 г. съвещание по българомохамеданския въпрос Раденко Видински прави доклад, в който заклеймява Родинското движение. Същият публикува две статии по този въпрос във в. „Работническо дело“ през 1945 г. В първата статия от януари, като отбелязва, че помашкото население било третирано като чуждо и върху него се отправяли само хули и обиди, че до 9 септември се водела безогледна политика на асимилация на помаците, Видински посочва: „Създадена бе фашистката организация „Родина“, чрез която фашистите се мъчеха да извършат тази асимилация…Стигна се дотам, че даже ги заставяха насила да прекръщават имената си на български и децата си да кръщават с български имена“.

На 2 април 1945 г. тогавашният министър на външните работи и изповеданията Петко Стайнов изпраща писмо до Националния комитет на Отечествения фронт. В него той иска да привлече вниманието за разрешаване на българомохамеданския (помашкия) въпрос у нас. При това той подчертава, че въпросът за българите мохамедани трябва да се отдели съвършено от въпроса за турците в нашата страна. Българската държавна политика, настоява Петко Стайнов, трябва да има към българите мохамедани ясно и непоколебимо становище в хармония с общобългарските интереси. За дружба „Родина“ отбелязва, че е обхванала почти целия Родопски край и се е отдала на упорита културно-просветна дейност. В горния ляв ъгъл на писмото има резолюция на Георги Димитров: за мнение от Васил Коларов. Очевидно или на това писмо не е обърнато внимание, или ЦК на БКП е възприел разгромната линия към Родинското движение, разработена и формулирана от Кирил Василев и другите антиродинци в Смолянско.

Резултатите от дейността на Родинското движение само за няколко години били почти напълно премахнати. Молитвениците на български език за мохамеданските богослужения били изгорени като на средновековно аутодафе. Били възвърнати елементите на мохамеданското облекло и арабско-турските имена. Била възстановена молитвата в джамиите, в която наред с другото се казвало: „О, Боже, благослови нашия мъдър и справедлив владетел – султана на

мюсюлманите… Дай му здраве и благополучие на войската му“. Тук трудно се издържа – Кемал Ататюрк през 1922 г. премахва султаната и през 1924 г. – халифата, а в България 22 години след това се въвежда молитва в името на султана и неговата войска, които в продължение на векове са клали българския народ.

Започнали жестоки репресии срещу ръководителите и активистите на Родинското движение. Камен Боляров е арестуван през 1949 г., обвинен че е гръцки шпионин, осъден на смърт и ликвидиран през 1951 г. През 1986 г. по молба на неговата съпруга Цена е реабилитиран като невинен от Върховния съд, но и до днес не се знае къде е гробът му. Петър Маринов е арестуван и съден от Народния съд като фашист. Неговите свидетели като Георги Чичовски и др. изтъкнали, че той е просветител и будител. Най-важният свидетел на обвинението, фанатизираният и напълно турцизиран имам Али Палов заявил: „Да се осъди Петър Маринов, много лош човек. Караше децата да ходят на училище. Той водеше „културата“. Правеше вечеринки. И жените казваше да ходят в читалището. А ние не искахме, защото сме помаци, турци… Караше децата да учат български, а ние искаме да учат османлийски, турски“. Обвинителят Стайко Кафеджиев оттеглил обвинението и сравнил дейността на Петър Маринов с тази на Каравелов и Раковски. Бил оправдан от Народния съд и Светослав Духовников. Един от активистите на Родинското движение в Рудозем Асен Зеров бил интерниран, изпращан по лагери, пребиван. През 1945 г. му се родили две момчета близнаци. Кръстил ги Трендафил и Каранфил. Отказали да му дават детски надбавки, защото носели български имена. В Рудозем регистрите в общината били унищожени заради българските имена. На имама в с. Смилян Вълчински бил нанесен побой, задето изтрил от джамията звездата и полумесеца. Александър Караманджуков, син на Христо Караманджуков и поддръжник на Родинското движение, през 1948 г. бил лишен от адвокатски права и изпратен в лагер. На жена му Слава не разрешили да следва за детска учителка, защото била родинка. На Маньо Шарков, имам в Лъжене (днес Велинград) и активист на Родинското движение, неколкократно бил нанасян по-

бой, разкарван по затвори, изпращан в лагери, включително в Белене, откъдето едва се върнал жив. Примерите за репресии могат да се продължат твърде дълго.

През 1946 г. на мирната конференция в Париж Турция и Гърция, наред с другото, предявили към България и териториални претенции, по-конкретно към Родопския регион с аргумента, че населението не е българско. Тогава българската делегация, възглавявана от Васил Коларов, се сетила за четирите тома на сборника „Родина“. Изискала го по най-бърз начин. За да се ускори доставянето му, бил изпратен от София до с. Проглед, родното село на Петър Маринов, мотоциклетист. Четирите тома на сборника „Родина“ били неопровержимо доказателство за българския характер на родопското население. Същевременно Маньо Шарков написал дълга телеграма до Парижката конференция за българската принадлежност на родопското население. Тя била преведена на френски език от учителката в Лъжене Елена Кантарджиева и изпратена на собствени разноски в Париж. Така Родинското движение дало съществен принос за отстояване на териториалната цялост на страната след Втората световна война.

Но и този крупен факт не стреснал антиродинци. Политическата анатема се запазила. Репресиите продължили.

През 1964 г. на пленум на Окръжния комитет на БКП в Смолян с първи секретар Никола Палагачев дружба „Родина“ била отново заклеймена като фашистка организация. Там присъствал Митко Григоров, тогава вторият човек в БКП след Тодор Живков, който фактически се съгласил с оценките.

До 1989 г. Родинското движение е тема табу.

Българите мохамедани отново са запокитени в средновековното мракобесие, откриват се широки простори за турцизацията им. Едва след години ще се осъзнае тази грешка, не, това крупно престъпление срещу тези наши съотечественици, срещу националните интереси на България.

Причините за разгрома на Родинското движение са многоаспектни. Преди всичко по това време БКП е в значителна степен сталинизирана партия. Тя не е болшевизирана, нито ленинизира-

на, което е едно и също, защото сталинизмът е противопоказан на болшевизма (ленинизма). Това създава общия политически фон, на който е възможно такова престъпление.

Кирил Василев и изобщо антиродинци в сталинистки стил действат грубо, вулгарно, палачески. Те премахват Братан Шукеров от пътя си, който би се възпротивил на антиродинската линия. Те се опират на заможните българи мохамедани, които са врагове на Родинското движение. Ариф Агушев изтъква: „Не е дадено на нас да разбираме религията… Ние сме имами и можем само да се кланяме, да кланяме и другите, но не и да разсъждаваме по религията. Просветата и културата не са за българомохамеданското население, по-добре е то да си остане в невежество и простотия.“ Ето мракобесническата позиция на експлоататора. Антиродинци се опират и на фанатизираните и напълно турцизирани българи мохамедани като споменатия вече Али Палов, близък приятел на Кирил Василев. Делото на палачите на Родинското движение може да се определи като антихуманизъм и антибългаризъм.

* * *

Основната фалшификация спрямо дружба „Родина“ я представя като създание на държавната власт. Този маньовър на палачите на Родинското движение не е случаен. По онова време българската държава се ориентира към Хитлеристка Германия и на първи март 1941 г. се присъединява към Тристранния пакт. На другия ден хитлеристките войски нахлуват в България. Нейната територия става плацдарм за нападението на Югославия и Гърция, което започва в началото на април. През есента на 1941 г. българските властници обявяват война на САЩ и Англия. Всички ресурси на страната – икономически, териториални, комуникационни, държавният апарат и т.н., са поставени в услуга на нацизма. В страната започва и се разгръща въоръжена борба срещу хитлеристкия фашизъм и неговите български лакеи в лицето на буржоазно-монархическата власт.

Щом като държавната власт служи на нацизма, а дружба „Ро-

дина“ е създадена от нея, очевидно е, че и „Родина“ има фашистки характер. И следва да бъде разгромена.

Тази лъжелогика се измисля и пуска в оборот от Кирил Василев в написаното от него обръщение към българите мохамедани от 19 юни 1944 г. Същата фалшификация се поддържа от Раденко Видински, Владимир Арденски, историка Воин Божинов и др. Понастоящем фалшификацията се подкрепя от Евгения Иванова. Богдан Филов и царят произвеждат (1937 г.) имащата всички основания да изглежда спонтанна и доброволна дружба „Родина“, заявява тя.

Фалшификацията за държавата като създател на дружба „Родина“ се натрапва без аргументация. Тя обаче се изпарява, щом се сблъска с фактите.

Нека да чуем най-напред родинци:

Камен Боляров – на четвъртата вечеринка от 27 януари 1940 г., изтъква: „Дори някои органи на държавната власт, чужди на местните условия и нашите съкровени стремления и задачи, често спъваха нашата дейност“.

Асен Зеров посочва: „Властите не разбираха добре за какво се борим“. През 1942 г. Зеров е хвърлен в затвора, защото фанатиците го наклеветили, че е грабител и комунист.

Петър Маринов разказва: „Основаването стана самостоятелно и напълно спонтанно. Дружба „Родина“ беше под подозрението на тогавашната власт. Тогавашните военни и полицейски власти не скриваха опасенията си, че зад нея се крие някаква комунистическа организация“.

Изложението на родинци до правителството от май 1942 г. за узаконяване на преобразуванията става безсмислено, ако „Родина“ е създадена от държавата.

Николай Хайтов посочва следния факт: в с.Лясково, Девинско, през 1941 г. кметският наместник Лазар Пампоров разгонил събрание на местната дружба „Родина“ с помощта на пъдарите по нареждане на околийския управител.

Петко Стайнов, министър на външните работи и изповеданията, през април 1945 г. цитира 71 постановление на Министерския съвет от 29 април 1942 г.: Одобрява се да се образува постоянен ко-

митет, комуто да се възложи да проучи всестранно българомохамеданския въпрос, да координира всички инициативи, свързани с него, да изработи проект за бъдещата работа, който да се одобри от Министерския съвет, и да поеме прилагането му. Комитетът да бъде към Министерството на вътрешните работи и народното здраве и под ръководството на министъра на същото министерство. Петко Стайнов констатира: Поставена на полицейско-бюрократична основа, и тази инициатива пропадна в забвение – нищо не се направи.

Както се казва в такива случаи: коментарът е излишен. И отдолу, и отгоре, и отстрана фактите говорят едно и също: дружба „Родина“ е самодейна организация, която не е създадена от държавата. Държавните органи често пъти гледат на нея с подозрение и спъват нейни мероприятия. Доколкото на два пъти на министерско равнище се предприемат действия в поддръжка на Родинското движение (1940 и 1942 г.), това става по предложение и многократни настоявания на родинци, при това години след основаването на дружбата.

Втората фалшификация спрямо дружба „Родина“ се състои в обявяването ѝ за насилническа организация. Тя се поддържа от Кирил Василев, Владимир Арденски и др. Евгения Иванова също е тук, но е предпазлива: Родинското движение твърде скоро започва да си служи с принуда.

И по този въпрос клеветниците не си служат с факти, с изключение само на един случай, на който ще се спра специално.

Както вече се каза, когато стигнат до дадена идея, след колективното ѝ обсъждане и приемане, родинци започват от себе си и членовете на своите семейства. На преден план извеждат личното убеждение и личния пример. И понеже техните действия отговарят на назряла обществена потребност, като в някои отношения се опират на аналогична практика в самата Турция, и довеждат до подобрения в индивидуалното битие на българите мохамедани, те срещат нарастващо разбиране и съпричастие.

Асен Зеров посочва: По време на „Родина“ „нямаше нито един бахтат човек в нашата община (Рудозем), нито убит, нито пребит, нито надраскан даже“.

Но отделни факти на принуда има. Ето два примера.

Полицейският началник в Асеновград с пистолет в ръка в с. Богутево, Асеновградско, и заредена картечница срещу селото заставял поголовно непроменилите имената си българи мохамедани да сторят това. В Златоградско полицията заповядала на комисарските органи да не дават купони за храна на непроменилите имената си. За тези изолирани факти обаче родинци не могат да носят отговорност. Това са действия на полицията независимо от родинци и без тяхно участие.

Единственият конкретен пример за насилие се привежда от Владимир Арденски. Става дума за неговия съселянин от с. Сивино родинецът Асен Малецов. Последният уж цяла нощ се гаврил в мечета на селото с жената на гръцки партизанин андарт, която дошла в Сивино с двете си деца за храна. На другия ден Малецов я извел в околностите на селото, пак се гаврил с нея, накарал я да убие двете си деца и я пуснал да си върви. Виолета Кахраманова поддържа тази абсурдна клевета в статия в сп. „Родопи“, като привежда мнения за Малецов на 7 души от Сивино:

Салих Буков – през 1940 г. на събрание в с. Могилица за основаване на дружба „Родина“ ги карали да станат културaджии. Сивинци напуснали, останал само Малецов.По-нататък Буков съобщава, че чул за някакво изнасилване, че Малецов хвърлял фесове и тестемели, но не привежда конкретен пример.

Алеко Маринов – веднъж Малецов скъсал фереджето и тестемела на стара жена.

Любен Червенков – веднъж Малецов му ударил два плесника и се качил на коня му.

Ахмед Асанеминев – каквото е заслужил, си го е получил, на него лично нищо лошо не е направил.

Васане Пачелиева – колко сопи е изяла сестра ѝ от Малецов, който ѝ е зет.

Червенко Червенков – веднъж Малецов му нарязал плетената нова шапка.

Мехмед Заимов – гръцките партизани андарти не са закачали други хора, посегнали са само на Малецов.

От 7 души само двама споменават за фесове и фереджета и само един бил чул за някакво изнасилване. Всъщност истината е друга, както посочва синът на Малецов. През юни 1944 г. селяни фанатици туркофили от Сивино отишли да продават продукти на андартите. Появил се Малецов. Те го наклеветили, че е родинец и ще ги предаде. Андартите като гръцки националисти преследвали родинци, за които знаели, че са българи патриоти. Те арестували Малецов и го убили. За оправдание селяните започнали да разпространяват версията за партизанската жена.Показателно е, че не се съобщава името нито на жената, нито на нейния съпруг, нито на селото, от което е дошла.

Както се вижда, и клеветата за насилническия характер на Родинското движение увисва без доказателства.

* * *

Палачите, враговете и фалшификаторите на Родинското движение са безпомощни в усилията си да го оклеветят.

Характерно е, че те не привеждат нито достатъчно, нито верни факти. Споменават се само около десетина неща. И всичко това за масово движение, обхванало целите Родопи и съществувало цели 7 години. Фактологичната мизерия на критиката срещу Родинското движение е безспорна. При това част от фактите са опровергани от Народния съд, а клеветата за Малецов е толкова абсурдна, че нормален човек не може да я приеме.

Друга черта на антиродинските критика и фалшификации е извънредно показателна. Няма нито едно позоваване, словом и цифром нито едно, на основните документи на Родинското движение, които разкриват неговия характер, задачи, методи на действие. Това са уставът на дружбата в Смолян, приет на 3 май 1937 г.; протоколната книга на Смолянската дружба, която, както се каза, съдържа 69 протокола от 24 февруари 1937 до 17 юли 1944 г., в абсолютната автентичност на които не може да има никакво съмнение; изложението до правителството от май 1942 г., подписано от 22 дружби и редица родинци; речите на Камен Боляров, които са богат източник

за целите, дейностите, трудностите, позициите на родинци; Зовът към българките мохамеданки от януари 1940 г. Пълното пренебрегване на тези документи е израз на грубо потъпкване на научната етика от страна на критиците на Родинското движение.

* * *

Родинското движение е забележително явление в българската история. То е еднотипно с великото възраждане отпреди Освобождението. Макар и регионално, то има общонационално значение. В сегашните условия на развитие на нашата страна Родинското движение е остро актуално. За него трябва да се появят паметници, необходимо е да се включи в програмите по история в училищата. За него трябва да научи всеки българин. Бюст на Камен Боляров трябва да се нареди наред с бюстовете на Левски, Ботев и другите изтъкнати будители в Борисовата градина в София.

РЕЦИДИВИ НА ПРИЛОЖНАТА ЕТНОЛОГИЯ – НЕНАУЧНИ ТЕОРИИ И ФАЛШИФИКАЦИИ ЗА ПРОИЗХОДА НА БЪЛГАРИТЕ МОХАМЕДАНИ

Стоян Райчевски

Все по-силно глобализиращият се свят след втората половина на XX и началото на XXI век поражда като защитна реакция у всички европейски народи един подчертан стремеж към утвърждаване и дори демонстриране на националната идентичност. Народи и общества, включени по силата на политически решения или международни договори в транснационални и трансконтинентални политически и други обединения, стават все по-чувствителни към всяко посегателство или най-малка заплаха на националната им идентичност и реагират по някакъв свой начин според условията и обстоятелствата.

Успоредно с това ставаме свидетели и на непознати в по-ранни периоди рецидиви –на усилия за разбиване на единството на изградени вече народностни общности и нации за постигането на конкретни политически цели. Тези усилия за съжаление в немалко случаи успяват да дадат своите горчиви плодове. Балканите в това отношение се откроиха като благодатна почва за експерименти на приложната етнология, а ние, българите, се оказахме най-слабо имунизираните към тази агресия и същевременно най-потърпевши.

Тук няма да говоря за големия брой българи, които, попаднали по редица причини в чужда среда, не са устоявали на системната политика за асимилацията, прилагана във всичките ни съседни държави, и са загубили своята народностна идентичност. Темата ни сега е за онези българи, които неотдавна са станали и продължават да стават жертва на приложната етнология. В случая става дума за

методологията за внушаване чрез фалшиви и ненаучни аргументи на съзнание за принадлежност към някоя друга, небългарска, народност или общност.

Целта е винаги политическа –да припомним политическите решения през първите десетилетия на миналия век за разбиването на българската нация на няколко нови нации: на македонска, тракийска, добруджанска и др., за изкуственото отделяне, макар и извън пределите на България , на гагаузите в отделна от българите нация, или за продължаващите усилия българите от западните предели да се третират от сръбски учени като представители на някаква си „шопска нация“.

Това са фалшиви аргументи, тенденциозно прокарвани с користна цел, защото те нямат нищо общо с научното разбиране за признаците, които оформят народността и нацията. Те стъпват само на някои външни признаци, като географско наименование, етнографско или фолклорно прозвище и др., които в никакъв случай не могат да бъдат признак за обособена народност.

В този контекст трябва да разглеждаме и това, което се случва напоследък с нашите братя мюсюлмани в Родопската област и не само там, известни в историческата ни литература като българи мохамедани.

За българите мохамедани има обилна научна литература, която по безспорен начин е показала техния български произход и принадлежност.[1] Общите родови корени между българите християни и българите мохамедани са доказани по всички известни на съвременната етнология показатели. Въпреки това, само защото преди няколко века те са приели исляма и по този начин са се отделили верски, но не и народностно от своите християнски братя, българите мохамедани много често стават обект на спекулации с цел да бъдат отделени от българския народ и обявени за част от някой друг народ.

Като анахронизъм вече звучат усилията от края на XIX и началото на XX в. българите мохамедани да бъдат обявени за турци само затова, че някога са станали мюсюлмани. Образоваността на съвременните поколения и тяхната информираност отдавна са пре-

одолели вече и на регионално ниво архаичната и фолклорна представа сред всички покорени от османските турци балкански народи, че мюсюлманството било „турска вяра“ и оттам и погрешното разбиране всички мюсюлмани да се възприемат като турци.

Ако този грешен подход може да се извини донякъде с по-ниското ниво на грамотността на тогавашното население или с непознаване на историята на балканските народи, какъвто е случаят и с някои ранни полски наблюдатели, които в средата на XIX век, чувайки звучната славянска реч на българите мохамедани в Родопите , бързат да ги обявят за поляци, основание за което им дава и погрешното тълкуване на локалното прозвище „помаци“ като видоизменено „поляци“, то по-късните съзнателни манипулации са вече продукт на груби фалшификации.

Класически пример за спекулативно боравене с методите на приложната етнология са усилията българите мохамедани да бъдат обявени за „славяногласни елини“ и отделени по този начин от българската народностна общност. Добре познати са на българската общественост издадените преди години обемисти учебник, граматика и речник на т.нар. „помашки език“[2]. Всеки, който дори и бегло познава новогръцката азбука, веднага ще установи, че се касае само за изписване с гръцки букви на добре познати думи от родопските народни говори.

Давам този пример, защото той по своята нелепост е много близък до това, което новопоявили се през последните десет-петнадесет години проповядвания за някакви славяногласни, т.е. българогласни, „араби“ в Родопите, за каквито те се опитват да обявяват всички българи с мюсюлманско вероизповедание.

Има все пак една разлика, която произтича от нивото на компетентност на авторите на тези съзнателни фалшификации.

Гръцката страна, която познава много добре историята на българската средновековна култура и сама е изпитала остротата на българското просветно движение през Възраждането, не се опитва да дава отговор на въпроса, кога и как тези „славяногласни елини“ са научили славянския, т.е. българския, език и оставя на читателя сам да се рови в букета от народи и племена, живели

продължително време в пределите на отдавна изчезналата Византийска империя.

Новопоявилите се обаче писания за някакъв „арабски произход“[3] на българите мохамедани нагазват много смело и съвсем безотговорно в дебрите на езикознанието и забравяйки или не знаейки, че по тези земи е имало златни векове на българската култура, на средновековни български книжовни школи и на Българско възраждане, те най-нелепо твърдят,че българите мохамедани били научили българския език, езика на който говорят и винаги са говорили техните майки, бащи и деди, в училищата на Третата българска държава, създадени от нея непосредствено след Освобождението. Абсурдността на такова твърдение става още по-голяма, когато се има предвид, че тъкмо Родопската област, където народният говор на българите мохамедани е най-близък до езика, на който са творили славянските просветители Светите братя Кирил и Методий, се присъединява към Третата българска държава едва през 1912 г. в резултат на победоносната Балканска война. И още нещо, българската държава дълго време след това е поддържала мюсюлмански духовни училища, където свещената за всички мюсюлмани книга Коранът се е изучавал на арабски език, но никога завършилите тези училища деца на българи мохамедани не са усвоявали и практикували на битово ниво арабски, а са продължавали да говорят помежду си на своя майчин български език. Разполагаме с огромен езиковедски изворов материал, каквато е живата народна старина – фолклора на българите мохамедани от времена много преди Освобождението на България, т.е. много преди в Родопската област да са били открити повсеместно български народни училища, в които да е било въведено задължително начално образование според разпоредбите на Търновската конституция от 1879 г.

Достатъчно е да спомена двата обемисти тома с народни песни, събрани още в средата на XIX в. от Веркович и неговия сътрудник Гологанов: „Веда Словена. Български народни песни от предисторична и предхристиянска доба“[4] и „Веда словенах. Обрядни песни от езическо време. Упазени со устно предание при Ма-

кедоно-Родопските Българо-Помаци.“[5], чийто старинен български език е впечатлил силно най-добрите руски и европейки слависти от втората половина на XIX в.

В народния говор и фолклора на родопските българи мохамедани диалектолозите откриват стари падежни и други езикови форми на старобългарския език, характерни и за другите славянски езици, които не могат да бъдат научени в никое училище, ако не са предавани в семейна среда от майка на деца векове наред. Тъкмо във фолклора и народния говор на родопските българи мохамедани се срещат най-малко турски и персийски или други лексикални заемки, които са навлезли пак чрез турския език в другите български народни говори.

Подобна теза, която цели да внуши, че българите мохамедани имали арабски произход, не може да бъде предмет на научна дискусия, защото тя противоречи на очевидни и неопровержими исторически, етноложки и езиковедски факти и си служи с манипулации и фалшификации на историческите извори.

Те обаче не могат да бъдат подминавани с мълчане, каквато позиция би само насърчила нови упражнения и експерименти с методите на приложната етнология за сметка на единството на българската нация. Но те са по-подходящи за друг вид форуми – такива, които се занимават с иновации в съвременния фолклор, или на публицистични трибуни с участието на компетентни държавни органи, където да се разискват открито и с чувство на обществена отговорност актуални проблеми от локален и геополитически план, имащи отношение не само към съхраняването на многообразието на културното наследство, но и към националната сигурност на страната.

В случая грубо се спекулира с позоваване на една безспорна истина, че родината на мюсюлманската религия е Арабският полуостров, за да се внушава на мюсюлманското население в Родопската област и въобще в страната, че то било от арабски произход, тъй като същото изповядвало мюсюлманската религия, но се премълчава, че същите тези земи (Арабският полуостров) са дали преди това на човечеството и християнската, и юдейската религия, без на

никой от изповядващите ги народи в Европа, Азия, Америка или Австралия да му е минавало и през ума да извежда своя произход от тази част на света.

Груба и съвсем тенденциозна манипулация е това, историята на мюсюлманската религия да се поднася като генеалогия за произхода на българите мохамедани. Ислямът в Родопската област и на други места по българските земи прониква след османските завоевания на Балканите и става религия на част от завереното българско население доста по-късно.

Проповедниците на абсурдната теза за по-ранното, т.е. още преди османското нашествие, разпространение на исляма в Родопите посочват като доказателство два епиграфски паметника, които те умишлено или поради незнание датират с цяло едно хилядолетие по-рано.

Става дума за един каменен надпис, произхождащ, както се твърди, от старата джамия в Мадан с обозначена на него година 310 по хиджра[6], което, ако е вярно, би трябвало да отговаря на времето между 1 май 922 и 21 април 923 г. Помества се и една снимка на надгробен камък от района на Мадан с година 254 по хиджра[7], която пък би трябвало да даде 1 януари – 20 декември 868 г. Истината обаче е съвсем друга . При изписването на годините в надписи и в документи не само в османската практика, но и в българската администрация чак до началото на XX в. единицата отпред се изпуска. Така че двата тъй често показвани каменни надписа всъщност се отнасят за хиляда години по-късен период: първият надпис, плочата от джамията в Мадан – за периода от 26 юли 1892 до 15 юли 1893 г., а вторият, надгробният камък от Маданско – съответно за времето от 27 март 1838 до 17 март 1839 г. Впрочем, не само коректното разчитане на годините в двата надписа, но и калиграфията на тяхното изписване, както и стилът, и техниката на каменоделеца насочват също към XIX, а не към X век.

Не смятам за необходимо да давам повече примери, които да разобличат нелепото твърдение за предосманското разпространяване на исляма в Родопите или за „арабския“ произход на българите мохамедани. Пред този научен форум бих искал обаче да спо-

деля становището си и по едно друго явление, което, макар и да не е непременно от кръга на съзнателните фалшификации относно произхода и народностната принадлежност на мюсюлманите в Родопите, също нанася поражение върху съзнанието за народностното единство на всички българи независимо каква религия те изповядват или към коя деноминация принадлежат. Това са залитанията и неволните грешки, които се правят напоследък в преднамереното търсене на „другостта“ – термин, чужд на българския език и наложен в него от немного талантливи преводачи и от изкушили се да яхнат конюнктурата кандидати за бърза слава, разчитащи или вече подсигурени с добре финансирани от чужбина проекти.

Вече от доста време не минава научен форум по етнология или фолклор, където увлечението по етнокултурното многообразие по българските земи така буйно да ескалира, че темата за традиционната българска култура се явява като вехтите дрипи на пепеляшка, въпреки че ние, българите, сме единственият народ в Европа, в чиято етнографска карта има все още бели петна. Това наистина е друга тема и аз ще изляза от нея само с един класически пример за съзнателно търсене на тази прословута „другост“, за която по-горе стана дума.

През юни 2003 г. специалисти от Регионалния исторически музей – Шумен, провеждат комплексна експедиция в с. Нова Бяла река, където от 60-те години миналия век има заселени българи мохамедани, дошли и установили се там от Западните Родопи. Резултатите от тези теренни проучвания са публикувани в том 13-ти на Известия на Историческия музей – Шумен. Въвеждащите думи на двамата съавтори биха заинтригували и всеки един пътешественик от епохата на великите географски открития: „Срещнахме се – казва се в същата публикация – с неизвестно за нас население, което в първия момент ни посрещна доста резервирано“[8]. Оказва се, че става въпрос за българи мохамедани, преселени в областта Гърлово през 60-те години на миналия век от западните части на Родопите. При последното преброяване „помаците там се самоопределят като мюсюлмани“, съобщават авторите на проучването, без да направят задължителния в такъв случай коментар, че верската принадлеж-

ност няма нищо общо със самоопределението, което е категория на народността. „Аз съм с турско име. Никъде не пише, че съм помак. Ний говорим повече македонски, не български. Ние сме мюсюлмани“. Така отговорил един от анкетираните събеседници, въз основа на което авторите на проучването заключават, че тези хора се определят като „македонски мюсюлмани“. Това, че така отговаря един от анкетираните, за когото няма никакви данни относно неговото образование, професия или социален статус, едва ли е основание, вместо в някой социологичен анализ или публицистичен коментар, то да намери място в научно историческо и етноложко изследване, като по този начин се създаде неволно нов , макар и абсурден, „писмен източник“в услуга на ония, които се напъват да открият някое основание за отделяне на българите мохамедани от българския народ.

Във всички наблюдавани днес и в миналото опити да се търси етногенезисът на българите мохамедани или казано с други думи – на мюсюлманите, чийто майчин език е българският, навсякъде другаде, но не и в българския народ, са само усилия, насочени срещу единството на българската народност и на българската нация.

Има и още едно направление, което работи в тази насока и то, въпреки че не е така разпространено, според мен е може би потревожно. Това е лансираната напоследък теза, че българите мохамедани били отделна етническа общност, за която си има и готово наименование, изваденото от забравата прозвище „помаци“. Позволявам си да заявя, че тази версия е по-деструктивна дори от другите, защото тя изглежда по-лесно приемлива. По-лесно е да се внуши днес на образован съвременен българин, изповядващ исляма, че той би могъл да потърси своите родови корени в някаква регионална етническа общност, отколкото да бъде убеден, че по произход е турчин, арабин, грък или „македонец“. Този метод бе успешно приложен навремето от идеолозите и създателите на македонската нация, много преди възникването и признаването на Република Македония.

Българите мохамедани не могат да бъдат определени като етническа общност или като „етническо малцинство“, тъй като по

всички определящи народността показатели те са част от българската общност. Религията не е етноопределящ показател. Така че българите мохамедани, макар и изповядващи мюсюлманската религия, са неделима част от българската народност, каквато са и българите католици и българите протестанти.

Понякога автори на публицистични творби и на журналистически материали за българите мохамедани не правят разлика между етническа общност и етнографска група и така се стига до недоразумения, които дават храна на приложната етнология в усилията ѝ да създава нови етнически общности, което е анахронизъм и в пълно противоречие с историята на Европа, с нейното настояще и бъдеще. Етнографските групи в традиционното българско общество, каквито са например „шопите“, „капанците“, „рупците“ „тронките“и др., притежават някои регионални отлики в народния си говор, носията и обичаите, но са все представители на българската народност, разкриващи богатото многообразие на българската традиционна култура. На тези, които спекулират с терминологичната близост между изразите „етническа“ и „етнографска група“, ще припомним, че българите мохамедани не могат да бъдат определени дори и като отделна етнографска група, защото те принадлежат към различните български етнографски групи според районите, в които се намират – Родопите, Македония, Северна България или др.

В заключение бих желал и да добавя, че темата за българите мохамедани ще продължи и в бъдеще да бъде разработвана от историческата наука и допълвана с нови извори. Не бива обаче да се поощряват ненаучни тези, които посягат спекулативно към нея, като появилите се съвременни манипулации и фалшификации на историческата истина в преследване на някакви комерчески или конкретни политически цели.

Съвременното гражданско общество е създало вече изпитания на много места в света общоприет демократичен модел за равнопоставеност на всеки един индивид в това общество без разлика на неговата верска или някоя друга принадлежност. Като принадлежащи към това гражданско общество, би трябвало да съзнаваме и

това, че „българи мохамедани“ е все пак историческо понятие и че когато днес става дума за ежедневно общуване, за светски дела, не е нужно те да бъдат отличавани по някакъв начин и следва да бъдат наричани само българи, както се постъпва и спрямо православните българи, българите католици и българите протестанти, когато не се третират верски или религиозни въпроси.

БЕЛЕЖКИ

[1] **Шишков**, Ст. „Помаците в трите български области: Тракия, Мизия и Македония“, Пловдив, 1914; „Българомохамеданите (Помаци)“, Пловдив, 1936; „Родопските помаци и следи от християнството в техния бит“, С., 1931; „Из долината на р. Арда“, Пловдив, 1936; **Вранчев**, Н. „Българите мохамедани“, С., 1946; **Василев**, К. „Родопските българи мохамедани“, С., 1961; **Дечов**, В. „Из миналото на българомохамеданите в Родопите“, С., 1956; **Примовски**, Ан. „Българите мохамедани в нашата народностна общност“, С., 1940; „Старинни черти в бита и културата на родопските българи“. – ИЕИМ, Т. VIII, 1965, с. 95–106; **Димитров**, С. Демографски отношения и проникване на исляма в Западните Родопи и долината на Места през XV–XVII в. – В: Родопски сборник, т. I, С., 1965, с. 63–114; „Скритото християнство и ислямизационните процеси в османската държава“. – ИПр. 1987, кн. 3, с. 18–33; „Ще има ли научни позиции по проблемите на ислямизацията и съдбините на българите мохамедани“ – Rhodopica, Смолян, 1999, кн. 2, с. 131–147; **Арденски**, Вл. „Свои, а не чужди“, С., 1972; **Манолов**, М. и М. **Манолова**. „Единни родословни корени на българите в Родопите“, С., 1977; **Дерибеев**, Б. „Ахрида – непозната земя“, С., 1982; „Земетръсна зона“, Пловдив, 1988; **Георгиева,** Цв. „Помаци – българи мюсюлмани. – В: „Общности и идентичности в България“, С., 1998; **Гюзелев**, Б. „Българите мохамедани в Турция“. – ИПр. 1990, № 10; **Караджов**, В. „Истината за родопските българи“, Пловдив, 1994; **Петров**, П. „Непокорни поданици на султана“. Документален сборник, С., 1995; Завръщане към българския корен, С., 2001; **Маринов**, О. „Българите мохамедани“, С., 1994; **Давидов**, Бр. „Етническа категория ли са „помаците“. – История, 1993, кн. 4, с. 40–45; **Кил**, М. Разпространение на исляма в българското село през османската епоха (XV–XVIII в.): колонизация и ислямизация. – В: Мюсюлманската култура по българските земи. Изследвания, Т. 2, С., 1998, с. 76–81; **Райчевски**, С. „Българите мохамедани“, С., 1998, 2004. Християнство и ислям в Източните Родопи, С., 2004; „Родопите. Исторически и етноложки проучвания“, С., 1998; **Груев**, М. „Между петолъчката и полумесеца“, С., 2003; **Минков**, И. „Националните процеси в съвременния свят и българите мохамедани“ – Родопи, кн. 2, с. 64–77; **Дамянов**, Н. Средновековен некропол край с. Арда, Смолянско. – Rhodopica, 1999, kn.1, s. 91–100; **Кюркчиева**, Ив. Светът на българите мюсюлмани от Тетевенско – преход към модерност, С., 2004; **Радушев**, Ев. Помаците. Християнство и ислям в Западните Родопи и долината на р. Места XV в. – 30-те години на XVIII в., С., 2005; **Сахатчиев**, Ж. Якоруда – българската драма, С., 2007; **Танев**, С. Българите мохамедани – вечни мъченици на чужда държава и на своята родина. – Родопи, 2008, кн. 3–4, с. 26–39.

[2] Автор на „Гръцко-помашки речник“ (700 стр.), „Помашко-гръцки речник“ (236 стр.) и на „Граматика на помашкия език“ (240 стр., 140 от които са наръчник за изучаване на езика без учител) е Петрос **Теохаридис**, учител и езиковед, грък по народност, работил сред помаците в Южните Родопи.

[3] **Дорсунски**, М. „История на помаците“, Кърджали, 1998; „История на ахрените (Помаци)“.

[4] **Веркович**, „Веда Словена. Български народни песни от предисторична и предхристиянска доба“, Белград, 1874 г.

[5] **Веркович**, „Веда словенах. Обрядни песни от езическо време. Упазени со устно предание при Македоно-Родопските Българо-Помаци“, С. Петербург, 1881; **Богданов**, Ив. „Веда словена и нашето време“, С., 1991.

[6] **Дорсунски**, М. „История на ахрените (Помаци)“, с. 140.

[7] Пак там, с. 101.

[8] **Хараланова**, Б. и И. **Димитрова**. „За помаците в с. Нова бяла река. Съвременност и традиции“. – Известия на историческия музей – Шумен, кн. XIII, Шумен, 2006, с. 228.

ИСТИНАТА ЗА ЕТНОГЕНЕЗИСА НА БЪЛГАРИТЕ МОХАМЕДАНИ И НЕЙНОТО ФИЛШИФИЦИРАНЕ В ПУБЛИКАЦИИ НА СЪВРЕМЕННИ БЪЛГАРСКИ АВТОРИ

Доц. д-р Стоян Танев

Проблемът за произхода на всеки народ в предишната и сегашната цивилизационна вселена, наречена човечество, има фундаментално значение за неговата родово-племенна, етническа и национална памет, за неговата идентичност. Етническият произход на която и да е човешка общност е онзи генетичен код, чиито корени в далечното историческо минало съхраняват своеобразната ѝ жизненост напред във времето и трайно присъствие в определено териториално пространство осигуряват приемственост в нейното развитие както в настоящето, така и в бъдещето.

Етносът – това е идентичността, самобитността, неповторимостта, уникалността и самоценността на дадена човешка общност. Езикът на етноса е истински и вечен „дом на неговото битие“[1]. Идентичността на всеки етнос, на всеки народ се заражда, формира, развива и утвърждава като напластяване в колективната и индивидуалната му памет на градивни елементи от историческото минало, географските дадености, биологическите особености, демографското възпроизводство, производствения и възпроизводствения опит, от действията на държавната власт и религиозните институции, от техните откровения и внушения. Идентичността е колективна и индивидуална. Тя се възпроизвежда и поддържа във времето и пространството. Нито една идентичност не би могла да съществува извън историческия си контекст. Историческото развитие на етни-

[1] **Фотев, Г.** Другият етнос. С., 1994, с. 21, 22.

ческата идентичност дава основание за нейното типологизиране. В повечето случаи тя е легитимираща, което означава въвеждането ѝ от доминиращите институции, органи и структури на държавата и обществото, за да се формират по-късно националната общност и националната държава. В някои случаи етническата идентичност е идентичност на съпротивата, когато тя е унижавана, потискана и асимилирана от чужди държавни и обществени институции[2]. При конкретни ситуации и обстоятелства пълната съпротива може да доведе до цялостно погубване на етничността. Частичната съпротива е един от начините за етническо оцеляване, какъвто е случаят с българите мохамедани. Тяхното поведение е поведение на разумния компромис – приемат чуждата религия на завоевателите, но запазват родния си български език.

Не всички народи имат щастливата съдба да запазят своята хомогенна етническа структура през вековното им съществуване. Някои от тях стават жертва на чужди нашествия и завоевания. Загубват държавната си организация и за повече или по-малко столетия са подвластни на континентални и интерконтинентални империи в античността, средновековието и модерната епоха. Един от тези народи в Европейския югоизток на Балканите е българският народ. През ранното и късното средновековие и в новото време той е лишен от собствена държава почти седем века. В условията на византийското владичество, продължило 167 години, за неговото етническо съхраняване допринася еднотипната християнско-религиозна среда, т.е. принадлежността му към дотогавашната християнска цивилизация, духовна и материална култура.

В условията на османското владичество, продължило 482 години, стотици хиляди българи имат не само драматична, но и трагична съдба. Едни от тях са избити, други стават роби на османските завоеватели и господари или напускат родните си домове, бягат извън пределите на Османската империя и се заселват на територията на Русия и в земите на други държави. Най-жестока, тежка и мъчителна е участта на онези български семейства, чиито деца са

[2] **Кастелс, М.** Информационната епоха: Икономика, общество и култура. Том II. Силата на идентичността. С., 2006, с. 19–22.

отнемани като кръвен данък и са изпращани в еничарския корпус, в който тяхното българско самосъзнание с приемането на исляма се променя в османотурско самосъзнание. Доброволно приелите ислямската религия българи заради материални придобивки и незначителни привилегии също губят българското си самосъзнание и се приобщават завинаги към дошлите от Анадола и завладели нашите земи османци. Тази категория етнически българи, постепенно след няколко поколения, губи родовата и етническата си памет и безвъзвратно става преобладаваща съставна част от османския етнически масив в днешна Североизточна и Югоизточна България. Други българи, обитаващи планински региони и подбалкански райони, са принудени от османската власт да приемат с нежелание ислямската религия и затова те запазват своя роден майчин и бащин език и своите песни. Те не знаят турски език, а техният стил на живот е смесица от християнски и мюсюлмански културни комплекси, имат с другите българи еднакъв бит и много общи обичаи, ритуали и сакрални практики[3].

Има много доказателства за българския произход на ислямизираните българи в нашето Отечество. Едно от тях е изключително важно и ценно, защото се съдържа в статия на един от най-видните, високообразованите и авторитетни държавници на Османската империя Митхад паша, валия на Дунавския вилает и два пъти велик везир. През 1876 година той публикува своя статия във френско списание, в която пише: „Трябва да се отбележи, че сред българите, към които се проявява толкова жив интерес, има повече от един милион мюсюлмани. В това число не са включени нито татари, нито черкези. Тези мюсюлмани не са дошли от Азия, за да се установят в България, както обикновено се смята. Това са потомци на българите, ислямизирани по време на завоюването и следващите години. Това са чеда на същата тази страна, на същата тази раса, произлезли са от същото това коляно. *А сред тях има една част, които говорят само български“*. (курсив – авт. С. Т.)[4]. Подобен текст за ислями-

[3] **Неделчева, Т.** Идентичност и време. С., 2004, с. 176–177.

[4] **Mithat.** La Turquie – son passé, son present, son avenir. – La revue scientifique de la France et de l`étranger. N 49, 8 juin 1878, p.1152.

зирането на българи по време на османското владичество има и в голямата турска енциклопедия *"Dictionnare universelle d`histoire et de géographie"*, съставена от османотурския автор Х. Сами бей и издадена в Константинопол през 1898 г. В нея е написано: „ Българи са всички говорещи тоя език, броят на които възлиза на три и половина милиона души. Една част от тях след завоеванието са приели исляма, които, за да се различават от другите, се наричали „помаци" (Т. II, с.1343)[5]. Сведение за българския произход на българите мохамедани в различни краища на завладените от османците български земи откриваме и у наши, домашни извори. В книга, съставена от Христо Г. Данов и отпечатана във Виена през 1869 г., е отбелязано, че „повечко турци" има само в Североизточна България и в Югоизточна Тракия, а в другите български области те са „твърде малко". Вместо тях в Родопите, в Плевенско и в Ловешко има *„помюсюлманчени българи"* (курсив – авт. С. Т.), известни под името помаци[6].

Много важна, достоверна и ценна информация за българите мохамедани има в официалната статистика на Османската империя, публикувана в книгата „Македония и Одринско. Статистика на населението от 1873 г.", С., 1995, 224 с. Тази статистика е резултат от преброяване на населението във вилаетите Одрински, Солунски и Битолски, проведено през 1873 г. Това преброяване се отнася само за мъжкото население в отделните селища. То е направено предвид призоваването на мъжете за военна служба и според народностния състав на населението в съответните санджаци, кази и селища. В тази статистика е извършено разграничаване на българите мохамедани от османските турци и останалите мюсюлмани. Твърде показателно е обстоятелството, че в държавния регистър от 1873 г. за пръв път се среща обособена графа „помаци", отличаващи се от останалото мюсюлманско население – османски турци, черкези, и др. А това е пряко доказателство, че тези „помаци", т.е. българи мохамедани, вече са възприемани от османската администрация като

[5] Цит. по **П. Маринов**. Българите мохамедани в своето народностно съзнание и възродителното им движение. С., 1994, с.11.

[6] Летоструй или домашенъ календаръ (съ 25 изображенія) за простѫ годинѫ 1869. Пръва годишнина. Издава книжарница-та на Хр. Г. Дановъ и С-іе въ Пловдивъ, Русчюкъ, Велесъ. Виена, 1869, с. 65, 68, 69.

нещо различно от турците. Никъде в статистиката не се споменава за македонска народност в Македония и Беломорието. В етнографската картина на посочените три вилаета са включени общо 22 573 помаци, а само в каза Неврокоп с 86 селища българите мохамедани са 13 873 души. В книгата има приложение с описание на Пловдивския санджак с казата Ахъчелеби. За тази каза, която е на юг от Пловдив, е отбелязано, че мъжкото ѝ население се състои от 5821 мюсюлмани, 4517 българи и 241 цигани. В посочената каза „мюсюлмани и българи са смесени под името помаци", които „говорят същия език, имат същите нрави и същите песни"[7].

Българският изследовател родоповед Стою Шишков разкри едно старинно и трайно запазено явление като традиция в бита на българи мохамедани и българи християни. Това са случаите на побратимяване между мъжете от тези две различни верски общности в Родопската област, както и на посестримяване между българките мохамеданки и българките християнки. Други изследователи също доказват въз основа на османски и български документи и други източници запомнените и съхранените през вековете стари и нови родствени връзки между семействата на българи християни и българи мохамедани, ползването на съседни и общи имоти – ниви и градини. Неопровержими доказателства за еднокръвния произход на българите християни и мохамедани са и българските имена на много българомохамедански фамилии. Изобщо езикът, обичаите, ритуалите и традициите, празниците, веществените паметници, българските фамилни имена и названия на местности, в които живеят българи мюсюлмани, техните български песни, предания, пословици, гатанки, поговорки, благословии и т.н. показват и доказват българския произход и българската душевност на ислямизираното българско население в Родопите[8].

---

[7] Македония и Одринско. Статистика на населението от 1873 г. С., 1995, с. 4–6, 117, 124–135, 170–185, 192–199, 210, 212–213.

[8] **Шишков, С.** Българо-мохамеданите. (Помаци). Историко-земеписен и народоучен преглед с образи. Пловдив, 1936, с. 57–65, 101–102, 104–107; **Гюзелев, Б.** Българите мюсюлмани в Турция. – Исторически преглед, 1990, № 10, с.17–18; **Арнаудов, А.** Из миналото на Северозападните Родопи. Пазарджик. 1995, с. 62–63, 92–95; **Димитров, Стр.** За някои стари и нови митове в етнокултурната сфера. – В: Етномалцинствени

Тази обективна историческа истина за генезиса на българите мохамедани, която се открива и потвърждава в документални източници от времето на османското владичество и Българското национално възраждане, от социалното познание и модерната хуманитаристика в следосвобожденска България, е съобразена и с постиженията на българските историци и етнографи като представители на елитарно-либералната ни научна мисъл още през 30-те и 40-те години на XX век. Тази истина се доказва също така в много изследвания на български историци, етнолози, социолози, краеведи през втората половина на XX век, а вече и в публикации на философи, културолози, етнопсихолози и етнополитолози в края на XX и началото на XXI век.

Преиначаването, изопачаването и фалшифицирането на тази истина за произхода на българите мохамедани става с ескалираща динамика през 90-те години на XX век и първото десетилетие на XXI век. В този процес на потъпкване на истината за етногенезиса на българите мохамедани участват български автори – философи, историци, етнолози, юристи, публицисти и други със съчиняване и оповестяване на псевдонаучни тези в свои монографии и статии. Според доц. Константин Георгиев българите мохамедани са богомили, „твърде много разпространени и силни в Родопската област". Те посрещат завоевателите – османски турци, като свои спасители

проблеми в Югоизточна Европа през 90-те години на XX век и евроатлантическата интеграция на България С., 2001, с. 244; **от същия автор**. Проблеми на религиозния синкретизъм и скритото християнство. – В: Криптохристиянство и религиозен синкретизъм на Балканите. С., 2002 , с.11–22; **Карапетков, П.** По поречието на Малка Арда. Материали и проучвания за бита и миналото на Славейно, Кутела, Виево, Тикале, Сейърница. Перник [б.г.], с. 178–180; **Даскалов, З.** Мостово. История, бит, култура. С., 2005, с.14–15, 34–39; **Петров, П.** Истината за българите мохамедани в Родопите. – В: Историческата съдба на помохамеданчените българи. Смолян, 2008, с. 24–25; ЦДА. ф. 246К, оп. 1, а.е. 308, л. 94–95. Цит по **Ю. Царева.** Сведения за селищата в Одринска епархия според рапортите на училищните инспектори от началото на XX век. – Българска етнология, 2008, N 3, с. 97; **Барова, В.** Родовите срещи в Смолянско (от „възродителния процес" до наши дни). – Българска етнология, 2008, № 1, с. 23; **Печилков, А.** Дружески връзки на населението от двете верски групи в Среднородопския край по време на историческите превратности.– В: Университетски четения и изследвания по българска история. IV международен семинар. Смолян, 11–13 май 2006, С., 2008, с. 850.

и мнозинството от тях приема доброволно и съзнателно исляма[9]. Версията, че помаците са насилствено ислямизирани българи, по неговите думи е „наивна, смешна и абсурдна за здравия разум". Версия, която не е потвърдена, както заявява той, с нито един исторически факт. В негов обемист труд от 570 страници 120 са посветени на помаците в България. Авторът на тази книга е категорично против съчетанието българомохамедани. Той използва понятието мохамедани помаци. Навсякъде в текста на неговата книга, отнасящ се за т.нар. помаци, той прави внушението, че при преминаването на тия хора в исляма не може да се пише и говори за насилие на османската власт: „Никой никого насилствено не е потурчвал, нито може да потурчи", защото помаците духовно и исторически нямат „нищо общо с българите в национално отношение"[10]. К. Георгиев отрича по косвен, завоалиран начин българското потекло на българите мохамедани, затова ги нарича „славяноезично мохамеданско население" или родопски мохамедани[11].

Като имаме предвид антибългарското мислене на този автор, не е странно нежеланието му да нарече помохамеданчените славяноезични жители на Родопите с истинското им етническо название българи. Ст. н. с. Евгени Радучев доказва с използване на нова османска документация разпространението на исляма и в Неврокопския Чеч и долината на Места. Най-съществено негово доказателство е, че християнското население в споменатия район до помохамеданчването му е българско. В неговата статия обаче ислямизираните българи с предимство са наречени помаци и са предпочетени понятията „помашки въпрос", „помашки проблеми", „помашки феномен"[12].

---

[9] **Георгиев, К.** Филетизъм или проклятие. Аспекти на великобългарския шовинизъм. Илюстративен очерк. Издателство на Българската лига за защита на правата на човека и гражданина. С., 1995, с. 60–61, 119.

[10] **Георгиев, К.** Цит. съч., с. 57–62.

[11] **Пак там**, с. 55–113.

[12] **Димитров, Стр.** Ще имаме ли научни позиции по проблемите на ислямизацията и съдбините на българите мохамедани? – Rhodopica (Смолян), год. II, 1999, кн. I, с.144–146. Срв. **Радушев, Е.** Демографски и етнорелигиозни процеси в Западните Родопи през XV–XVIII в. – В. Опит за преосмисляне на устойчиви историографски модели. – Историческо бъдеще, 1998, кн. I, с. 46–89.

Налага се да напомним на някои български автори – философи, към които принадлежи и К. Георгиев, че при образуването на българската държава през 681 г. в нейните предели са включени три различаващи се етнически съставки – траки, славяни и прабългари. С покръстването, което осъществява Борис I, обединяващата функция на християнската религия освен своите чисто религиозно-общностни канони индуцира етническото единство и самосъзнание в българската държава. Създаването на славянската азбука и писменост от светите братя Кирил и Методий допринася в максимална степен за формирането на българската народност, включително и на територията на Родопите[13].

Произволното съчиняване на псевдонаучните становища на К. Георгиев за произхода на българите мохамедани и за тяхната историческа съдба в миналото е направено чрез използването на малко известни български автори, публикували свои книги и статии през 20-те и 30-те години на XX век. Той проявява непрофесионално, некомпетентно, крайно негативно и абсолютно нихилистично отношение към авторитетни представители на елитарно-либералната ни национална научна мисъл в областта на историята, етнографията, демографията, археологията, краезнанието, фолклора и пр. Обявявайки се против схващането на Стою Шишков за българите мохамедани, К. Георгиев го нарича националист и шовинист. Същите епитети са отправени злонамерено и към българския учен икономист Кирил Попов, към писателя Антон Страшимиров, към Васил Дечов, проф. Петър Петров и др. Този автор е не по-малко язвителен и спрямо създадената през 1937 г. в Смолян културно-просветна дружба „Родина“. Той нарича тази националнопатриотична, родолюбива организация на българите мохамедани в Родопите „фашистко сборище“, което ѝ придава „фашистки характер“[14] .

В монографичното изследване на К. Георгиев са използвани стари идеологеми, характерни за политико-пропагандната лексика в годините след 9-и септември 1944 г. и особено през догматично-сектантското време на сталинизма в българския научен, културен

[13] **Фотев, Г.** Цит. съч., с. 23–59.

[14] **Георгиев, К.** Цит. съч., с. 65, 70, 73, 75, 97.

и обществено-политически живот. С политически и идеологически архаизъм, който преобладава в текста на неговата монография, едва ли могат да се правят приноси в българската историческа наука и да се предложи на българската общественост нова философия на българското историческо познание.

Най-голямата слабост на посочения труд на К. Георгиев и на застъпваните от него „научни“ тези за произхода на българите мохамедани и за тяхното историческо минало е липсата на аналитично архивно-документално потвърждение на неговите становища. В книгата му не е използван нито един архивен документ в оригинал или други извори, отпечатани в сборници с български и турски документи. Той не се интересува, не познава и не използва най-новите изследвания за българите мохамедани в нашата историография и в чуждестранната българистика. От книгата му лъха псевдонаучно и тенденциозно ретроградство, вредно за българската общественост и особено за българите мохамедани.

Друг съвременен фалшификатор на историческото минало на българите мохамедани и по-конкретно на техния етнически произход е писателят юрист Петър Япов. В книгата си „Помаците“ той твърди, че те живеят в Родопите още преди заселването ѝ от траки и илири. При завладяването на нашите земи от османците те заварват племето помаци, което говори славянски, тъй като забравят своя майчин език, но пък научават и си служат с българската реч. За произхода на помаците в България той съчинява т.нар. триада. Истинските помаци идват от Азия преди османското нашествие на Балканите, помаци, доброволно приели исляма, и помаци, насила османизирани. Неговата теза не почива на никакви научни аргументи. П. Япов прави тенденциозното антибългарско внушение, че между българите и помаците има пропаст в продължение на три и половина века. Затова помаците следва да се обособят в отделна „помашка общност“, т.е. той пледира за формиране на помашка нация в съвременна България. Що се отнася до българите, те са помохамеданчени траки, българомохамеданите също са траки. Тези любителски псевдонаучни разсъждения на П. Япов обслужват, макар и в различна степен, както турската, така и гръцката историческа

наука и държавна политика по отношение на българите мохамедани[15].

Историческото минало на българите мохамедани се фалшифицира и от представители на българомохамеданската интелигенция – Мехмед Дорсунски[16], Хюсеин Мехмед[17]. За книгата на М. Дорсунски се появи съкрушителна и унищожителна рецензия, написана и публикувана от чл.-кор. проф. дин Страшимир Димитров в списание „Rhodopica"[18]. Дорсунски предлага на вниманието на българите мохамедани една книжовна, но лъжовна истина. В своята книга, напълнена с недомислия, грешки, неточности и фалшификации, той „доказва" на нашите съотечественици българи мохамедани, че те имат арабски произход. В изворите за средновековната ни история – български, византийски, латински, турски и арабски, няма сведения за заселвания на араби в Родопите през средните векове. Родопите никога не са били в състава на Арабския халифат. В тази планина няма арабска колонизация и затова нейното население не е подложено на арабска етническа асимилация. С тази книга фалшификат М. Дорсунски си поставя две цели. Първата е да втълпи в съзнанието на българите мохамедани убеждението, че те не са органична съставка на българската народностна и етнонационална общност и поради това не са българи по своя етнически облик. Втората цел е да им внуши, че те принадлежат към сектантско-казълбашкия ислям, проповядван от групировката на алевитите, т.е. да ги разколебае в изповядването на техния сунитски правоверен ислям[19]. Мехмед Дорсунски не приема претенциите на някои тур-

---

[15] **Николов, Ст; А. Аликовски, Ст. Шиков.** Лъжите на Япов за българите мохамедани. Смолян, 2007, с. 10, 13, 15, 20, 22, 31, 32, 55, 62, 67.

[16] **Дорсунски, М.** История на ахряните (помаците). Без място и година на издаване, 246 с.

[17] **Мехмед, Х.** Помаците и торбешите в Мизия, Тракия и Македония. С., 2007, 167 с.

[18] **Димитров, Стр.** Недоумици и грешки в една книга за българите мохамедани.– Rhodopica, (Смолян), год. I, 1998, кн. I, с. 199–214. За неграмотно написаната книга на М. Дорсунски, изпълнена с абсурдни и тенденциозни твърдения за арабския произход на българите мохамедани, вж. по-подробно отрицателната рецензия, написана и публикувана от **Г. Митринов,** „Още веднъж за измислиците на Мехмед Дорсунски в книгата „Историята на ахряните (помаците)" – Родопи (Смолян), 2005, № 1–2, с. 37–43.

[19] **Димитров, Стр.** Цит. съч., с.199–200.

ски историци, етнолози и политици за османотурския произход на българите мохамедани. Като отхвърля с основание тази фалшификация, той прокарва, защитава и утвърждава една още по-абсурдна теза за арабския произход на българите мохамедани. Това негово схващане е изградено на съчинени, измислени „предания", ползвани като доказателства за достоверността на пуснатите в публичното пространство измислици. М. Дорсунски дописва летописите на византийски и арабски хронисти, като ги обогатява със собствени произволни предположения и допълнения. Позовава се на разказани му легенди от жители на Рудозем и рудоземските села за отдавна отминали събития, погрешно разчита надгробни надписи, търси и намира 229 арабски думи в езика на българите мохамедани, някои от които са всъщност персийски, гръцки и турски.

Гръцкият езиковед Петрос Теохаридис издава през 1996 г. речник на езика на българите мохамедани в Гърция („Помашко-гръцки речник"), в който е поместил 30 000 думи и изрази, събрани от говора на българите мохамедани. Това е неподозирано речниково богатство на нашите сънародници. Да се обяви техният език с 229 арабски думи за арабско-славянски, означава да се допуска невежество в областта на езиковедската наука и диалектологията. Книгата на М. Дорсунски е опит и усилие за тотална фалшификация на произхода, историята, бита, културата и езика на родопските българи мохамедани.[20]

Убедителна критика на фалшификациите на историческото минало на българите мохамедани, които прави М.Дорсунски в своята книга, се съдържа и в задълбочено монографично изследване на проф. дфн Сергей Герджиков[21]. Българският учен от Софийския университет подчертава, че всички приведени от Дорсунски факти за арабския произход на българите мохамедани са елементарни заблуди. В Родопите няма не „богато", а никакво арабско културно-историческо наследство. В регистрите липсват арабски имена.

[20] Пак там, с. 203–212. Срв. **Митрев, Ан.** Въобразеният етнос на политическия непотизъм. – Монд дипломатик, год. 5, бр. 10 (48), 30 окт. 2008.

[21] **Герджиков, С.** Богатствата на Бедан. История и култура на родопското село Беден. С., 2005.

Многобройните археологически, топонимически и други свидетелства доказват християнския характер на местните селища още от IX век. Край бившите християнски черкви са открити находки на масови гробища на обезглавени жени и мъже, например в с. Бедан. С основание С. Герджиков пита къде е арабският елемент в родопския диалект, къде са арабската писменост, арабската граматика и лексика? Наистина по време на османското владичество в Родопите липсват или има твърде малко български книги, защото българските мохамедани не са обучавани да четат и пишат на български език. Неграмотността сред тях намалява едва след 1912 г., когато се въвежда обучение на български език в училищата на Родопския регион[22].

Истината за произхода на българите мохамедани е фалшифицирана и в друга книга с автор Хюсеин Мехмед. Неговата книга е предназначена за помаците в България, т.е. в Мизия и Тракия, и за торбешите в Македония. От тази книга българите мохамедани ще възприемат антинаучното схващане на автора за техния арабски произход. Според Х. Мехмед помаците в България са потомци на арабски военнопленници, колонизирани от византийски императори в Тракия. Още в първите страници на книгата, посветени на връзките на арабите с населението на Балканския полуостров през VII–X век, прозира тенденциозното внушение за арабската етническа идентичност на българите мохамедани. Тя се обяснява от автора с честото проникване и трайното заселване на араби по нашите земи. Х. Мехмед като автор на това внушение локализира арабското присъствие в Източните Родопи, където е разположена и местността Ахридос, въз основа само на един и при това неправилно разчетен надпис върху надгробен паметник.[23]

Х. Мехмед не пише в своята книга за създаването на българската държава, но отбелязва покръстването на българите през IX век, когато по неговите думи в българските земи се настаняват и остават завинаги арабски, павликянски и други проповедници. Арабските проповедници разпространяват исляма сред местно-

[22] Пак там, с. 70–71, 110–111.

[23] **Мехмед, Х.** Цит. съч., с. 11,12.

то население. Без сериозни научни доказателства е твърдението на споменатия автор за разпространението на новото религиозно учение в Родопите, Тракия, Македония и Мизия, включително и в Ловешкия край, от богомилите, които според него приели изсляма. Привеждайки спорадични изворови данни, Х. Мехмед търси генеалогията на българите мохамедани освен в изслямизираните богомили и в наличието на тюрки и селджуци в Родопите през XII и XIII век. Той съгражда тази своя версия с използване на вече остаряла научна и ненаучна литература. Авторът на книгата не използва всички 7 тома документални сборници с турски извори за българската история, не използва много публикувани и непубликувани документи от нашите архиви, пренебрегва историческото минало на македонските българи. Той съвсем съзнателно не използва изследванията на най-авторитетните у нас и в чужбина български учени, каквито са акад. Вера Мутафчиева, чл.-кор. Страшимир Димитров, проф. Бистра Цветкова, проф. Христо Гандев, проф. Петър Петров, проф. Мария Тодорова, проф. Елена Грозданова, проф. Стефан Андреев, доц. Валери Стоянов, ст.н.с. II ст. Евгени Радушев, ст.н.с. II ст. Румен Ковачев и др., и поради това обстоятелство в изложението са допуснати терминологични неточности, фактически грешки, излишни отклонения от драматичната историческа съдба на българите мохамедани по време на османското владичество.

Книгата на Х. Мехмед е отпечатана в неотбелязано издателство. Авторът се възползва от съвета на никому неизвестния „академик“ Петър Япов, написал „признание“ (вместо предговор) в книгата, да намери спонсор за издаването ѝ, а не издателство. П. Япов сам признава позитивното си удивление „от написаното и стъкменото в ръкописа“ и посочва „научните“ приноси на автора на книгата в осем изследователски насоки. Със заключителна мисъл той обявява помаците за отделен самостоятелен и различен от българите етнос. Такава скрита цел си поставя и Х. Мехмед: да внуши на българите мохамедани, че те не са българи, а помаци със своя собствена история, различна от тази на българите. Неговата книга е написана с научен апарат, но всъщност тя е наукообразно съчинение. Авторът не познава и не прилага задължителните

за всеки учен изследовател принципи на методиката на научното изследване. Тъкмо за това в неговия „научен“ труд няма наука за българите мохамедани. В книгата му липсват увод и заключение, а в текста не са обособени глави и параграфи. Следователно тя няма логически построена структура. Това са изисквания, произтичащи от методиката на всяко научно изследване, които се знаят от всеки студент дипломант. Тъкмо затова проф. дин Петър Петров написа и публикува с основание научно аргументирана, напълно отрицателна и обстоятелствена рецензия за книгата на Х. Мехмед, отпечатана през 2008 г. в сп. „Родопи“[24].

„Оригинален“ преглед на историята на България и на българите мохамедани се прави и в авторитетния информационен сайт Муфакират ал ислам, поддържан от интелектуалните кръгове в Саудитска Арабия. Председателят на федерацията на ислямските организации в Европа Ахмед Рауи пише статия за произхода на населението на Балканския полуостров, включително и в България. В статията „Исторически щрихи за емиграцията на мюсюлманите в Европа“ той отстоява твърдението, че ислямът на Балканите и в България се разпространява много по-рано от идването на османците в този регион. При характеризирането на етногенезата на българския народ и на българите мохамедани този автор използва откровени лъжи и полуистини, премълчавайки неудобните истини, за да отхвърли тракийско-славянско-българския произход на днешния български народ. За него прабългарската маса е мюсюлманска, която се настанява в земите на днешна България по времето на цар Симеон, приел изведнъж християнството. Салафитският автор игнорира езическия период на Първото Българско царство, а в края на XIV век българите, според него, се сражават заедно с османските турци мюсюлмани срещу „източноправославния византийски гнет“

---

[24] За професионалната безпомощност и триумфиращата посредственост на историка Х. Мехмед в неговата книга, представена като „научно” изследване за помаците и торбешите в Мизия, Тракия и Македония, вж. по-подробно: **Петров, П.** Българите мохамедани (помаци) нямат своя самостоятелна история. (Хюсеин Мехмед. Помаците и торбешите в Мизия Тракия и Македония. С., 2007, 167 с.) – Родопи, 2008, кн. 5–6, с. 20–31; от същия автор Българите мохамедани (помаци) нямат своя самостоятелна история. – Македонски преглед, 2009, № 4, с. 61–96.

с цел разширяване на ислямската власт. Внушението, че християните се заселват по-късно по българските земи, а мюсюлманите преди тях, има за цел да се обоснове твърдението, че „помаците са коренното население на България“. Същността на авторовата теза се свежда до опасната претенция, че стопаните на съвременна България са помаците мюсюлмани, а не българите християни[25].

Съвременните фалшификации на обективната истина за произхода на българите мохамедани, извършвани от някои български автори, се допълват с деформации на тази истина и в трудове на турски, гръцки, арабски и западноевропейски изследователи. Този огромен обем от псевдонаучна информация и занапред ще ерозира разколебаното българско етносамосъзнание на нашите съотечественици в Родопите и други райони на България. В пропагандната инвазия за откъсване на българите мохамедани от българската етнонационална общност и държава много активно се включва и Движението за права и свободи чрез тяхното турцизиране. Тъкмо затова българските учени следва да изпълняват неотклонно своя националнопатриотичен, морален и хуманитарен дълг спрямо българите мохамедани, допринасяйки за тяхното по-нататъшно национално осъзнаване и интегриране в българското общество, като ги улесняват в търсенето на спасителен брод за по-добро българско и европейско бъдеще през XXI век.

[25] **Чуков, Вл.** Салафитски прочит на българската история. – Философски форум, 2008, кн. I (16), с. 190–192.

ОСМАНСКИЯТ ДАНЪЧЕН ОПИС ЗА СЕЛИЩАТА В НАХИЯТА РУПЧОЗ ОТ НАЧАЛОТО НА XVI ВЕК

Ст. н. с. д-р Румен Ковачев, Ориенталски отдел при Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

The purpose of my current research work is to complete the historical evidence by presenting comprehensive information about the people of Rupchoz region for a specific period in XVI century. It is obvious that the Ottoman religious foundation influenced the imposition of the Islam among the people of the region. The markets, taxes and overall economic results in the everyday life of this Bulgarian region are going to be the focus of this research.

Основанията:

В последно време значителната по обем сбирка от османски дефтери в Националната библиотека в София чувствително се обогати. Вярно е също, че обемът от публикации, тематични материали от научни дискусии и други изяви у нас, свързани с историческата съдба на Родопите от годините на османското нашествие та до началото на XX в., може да бъде обект на отделен историографски преглед и оценка. Някои заключения и до днес са свидетелство за твърде характерното място на региона като цяло в общата съдба на българите в исторически сложилите се граници на народността ни.

„Изучаването на известните в наше време извори неизбежно води до отхвърляне на теорията за стопанска и демографска катастрофа, която преживял българският народ по време на османското завладяване и след него. Завладяването се съпътствало с грабежи и плячкосвания, с пленяване и отвличане в робство на хиляди българи..., принудени да забягнат в съседните, все още свободни християнски страни. Но наличните факти не дават основание да се говори

за опустошаване и обезбългаряване на страната ни.“[1] Османските регистри от епохата съдържат най-важната група от споменатите „налични факти“ за съдбата на селищата и тяхното население[2].

Вниманието не само на българската историография като че ли бе заето преимуществено с поставените проблеми на хората от Чепинската котловина. В различна степен обаче поставените проблеми се отнасят и за района на гр. Девин, тъй като последният заедно с Чепино формира основната значителна част от географската област Западни Родопи.

Очевидна става нуждата да обърнем поглед към основната част от обширната територия на Централните Родопи – нахията Рупчоз[3]. Още в началото, поставено от Ст. Захариев[4] в зората на модерната българска историография, последван от Г. Димитров[5], Хр. П. Константинов[6], К. Иречек[7], С. Шишков[8], Дечев[9], К. Ва-

---

[1] **Димитров, С.** Българската народност през XV–XVII век. – Сб. Изследвания в чест на чл.-кор. проф. Стр. Димитров, С., 2001, с. 21.

[2] Тук едва ли може да се изчерпи въпросът за комплексната работа по обработка, превод и анализ на нови османски извори в попълване възможностите на историографията, посветена на съдбата на българското население в Западните Родопи през османското средновековие. Стъпка в това отношение в последно време направи: **Радушев, Е.** Помаците. Християнство и ислям в Западните Родопи и долината на р. Места XV – 30-те години на XVIII век. Изд. на Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. С., 2005. Ч. 1, 461 с. Ч. 2, 276 с.

[3] Устройването и границите на нахията са обект на допълнителното проучване. В най-общ план територията на Рупчоз с вер. център един от градовете Девин или Чепеларе обхващала общините: Доспат, Девин, Чепеларе, Борино, Лъки, части от Асеновградска и Смолянска общини.

[4] **Захариев, С.** Географско-историко-статистическо описание на Татарпазарджишката каза. Виена, 1870.

[5] **Димитров, Г.** Княжество България в историческо, географическо и етнографическо отношение. Ч. 1. С., 1894.

[6] **П.Константинов, Хр.** Чепино (Едно българско краище в северозападните разклонения на Родопските планини). СбНУНК, кн. 15, 1898, 355-380. **Същият:** Непокорните села в Родопските планини. Кн. 1 и 2. В. Търново, 1886-1887.

[7] **Иречек, К.** Пътувания по България. Пловдив, 1899.

[8] **Шишков, С.** Помаците в трите български области: Тракия, Македония и Мизия. Ч. 1, Пловдив, 1914.

[9] **Дечев, В.** Из миналото на българите мохамедани в Родопите. С., 1958. **Същият:** Миналото на Чепеларе. С., 1928, кн. 1.

силев[10] и редица други, се усеща острата нужда от документални свидетелства за епохата. Не случайно дискусиите по отделни теми, пренесени в края на XX и началото на XXI в. на страниците на множество сборници, се основават по правило на ограничени по обем и вид или спорни исторически свидетелства[11]. Особената стойност на част от съвременните достижения на С. Димитров[12], В. Мутафчиева [13], Ц. Георгиева[14], Е. Грозданова[15], М. Кийл [16] и редица други се дължи преди всичко на добавените нови извори. В огромния обем от анализи, изводи, оценки и различни материали все още най-дефицитни се оказват оригиналните свидетелства за съдбата на местните хора и селища, в това число от класическия за ранната османска действителност XVI в. Затова си поставих скромната задача да попълня представата и на днешните изследователи и самите хора от този български край за живота на дедите им, преживели превратностите на отминали времена.

Документите:

Османските регистри са такъв вид документи, които са сред добре опазените у нас и в съседна Турция исторически свидетел-

[10] **Василев, К.** Родопските българи мохамедани. Пловдив, 1961.

[11] Сб. „Из миналото на българите мохамедани в Родопите“. С., 1958; „Родопа – българска твърдина“. С., 1961. Поредиците, периодични или не: „Родопски сборник“. Т. 1–5. С., 1965–1978. В наши дни в тяхното продължение в поредиците: „Мюсюлманската култура по българските земи“. С., 1998; „Rhodopica“, Смолян, 1999–2002 и др.

[12] **Димитров, С.** Демографски отношения и проникване на исляма в Западните Родопи и долината на Места през XV–XVII в. – Родопски сборник. Т. 1. 63–115; Последователен радетел на историческата истина и ненадминат познавач на родопската история – вж: **Дамянов, Н.** Публикации на чл.-кор. проф. Страшимир Димитров. – В: Rhodopica, 2002, 1–2, 53–58.

[13] **Мутафчиева, В.** Към въпроса за статута на българското население в Чепинско под османска власт. – Родопски сборник. Т. 1, 1965, 63–115.

[14] **Георгиева, Ц.** Пространство и пространства на българите XV–XVI в. С., 1999.

[15] **Грозданова, Е.** Българската народност през XVII в. Демографско изследване. С., 1986. **Грозданова, Е., С. Андреев.** За и против хрониката на поп Методи Драгинов – без пристрастия и убеденост. – Rhodopica, кн. 1–2, 2002, 465–483.

[16] **Кийл, М.** Разпространение на исляма в българското село през османската епоха (XV–XVIII в.): колонизация и ислямизация. – В: Мюсюлманската култура по българските земи. С., 1998, и други негови разработки.

ства за епохата на османското средновековие. По тази причина те често съдържат най-ранните и същевременно достоверни сведения за историческата съдба на редица селища, в т. ч. за обширни райони от Родопите. Не са изолирано явление случаите, благодарение на особеностите при създаване на отделните видове регистри, когато това се оказват не само единствените данни за дадено селище или регион, но и най-ранните ни известни свидетелства за неговото „съществуване“ – пряко свързано с времето на свободната българска държава, за етническия характер на местното население, за стопанското му положение, мястото на дадено село в административното деление, както и въпроси от цялата палитра на историческата действителност – бита, местната топонимия и антропонимия, все белези, за които откриваме сведения в описите.

Преди време на страниците на периодичното издание „Родопика“ представих разработки, в които използвах неизвестни сведения от няколко новопридобити преди повече от десет години в Ориенталския отдел на Библиотеката в София османски регистри, даващи обилна светлина за числеността и етническата принадлежност на населението в Родопите[17]. В тях се спирам пространно, доколкото бе възможно, на някои техни палеографски особености, залегнали в структурата им от времето на създаването им, на елементи от административно деление, етно-религиозните действителност и промени, които настъпили в Централните Родопи скоро след включването им в османската административна система и стопански ред[18]. Няма да се спирам в детайли на направения в статиите извороведски и историографски преглед. Оттогава и до днес числото и разнообразието на теми в обнародваните материали по споменатите

[17] Определено сполучлив, за съжаление засега единствен опит за разкриване богатството на новопридобитите архиви – вж.: **Радушев, Е., Р. Ковачев**. Опис на регистри от Истанбулския османски архив към Генералната дирекция на Държавните архиви на Република Турция. С., 1996. 244 с.

[18] **Ковачев, Р.** Новопостъпили османотурски описи като извор за селищната система, населението и административното деление на Родопите (втората половина на XV – началото на XVI в.). Ч. I. – Rhodopica, 1, 1999, 149–174; **Същият:** Новопостъпили османотурски описи като извор за селищната система, населението и административното деление на Родопите (втората половина на XV – началото на XVI в.). Ч. II. – Rhodopica, 1–2, 2002, 191–214.

изследвания сами по себе представляват и са възможен предмет на последователна отделна разработка. Не по-малък интерес би предизвикал и надлежен анализ на начина, обстоятелствата и конкретната „реализация на терен“, осъществяван от нарочната държавна комисия, определена за съставянето на всеки османски опис. Това любезният ползвател може да намери в споменатите по-горе публикации и, разбира се, не само там[19].

За настоящото изследване е важно, че правилата за създаване на османския кадастър се отнасяли за всички обекти на регистрация, включително и за селища, мезри, мукатаи, рудници, крепости, пристанища, проходи, специализирани категории от населението, военни и опълченци, стопански обекти от инфраструктурата, манастири, завиета и други обекти на административната и социалната действителност по територията на балканските провинции. Не без значение е фактът, че държавата се стремяла да обхване най-пълно и точно данъкоплатците, да контролира максимално издължените от раята данъци с цел попълване приходите от леновете, а по-късно – попълването на вакъфските каси на големите вакъфи, създадени в тази българска област.

Настоящата работа пряко свързвам с няколко отправни точки. Представянето на пълни преводи на имената на жителите на основна част от селища, разположени в централната част на Родопа планина, може да послужи за формирането на научна позиция по болезнено важни въпроси, сред които тезите относно налагането на исляма в региона, изследване етническата принадлежност на местното население, ролята на административната система и вакъфската институция в оценка посоките на развитие на споменатите промени.

Ще съм изпълнил намерението си дори просто да подпомогна непредубедения местен и по-далечен читател в опита да попие първокласни сведения от богатите османски архиви за миналото

---

[19] Пак там. Скромен опит, що се отнася до обема от изследвания на етно-религиозната действителност и нейните промени в Чепинската котловина – вж.: **Ковачев, Р.** За хората в едно българско краище – Чепинската котловина през XVI век. – В: „Общуване с изтока“. Юбилеен сборник, посветен на 60-годишнината на Стоянка Кендерова. С., 2007, 258–276.

на своето селище, деди и поминък[20]. Представените тук преводи на регистри на населението, създадени от османската власт през XVI–XVII в., вероятно ще хвърлят допълнителна светлина върху някои полулегендарни, често използвани за нечистоплътни спекулации моменти от местната история[21].

До известна степен моделът за работа с новооткритите сведения от Истанбулския османски архив бе представен и използван преди години от проф. М. Кийл[22]. Авторът, които използва още в началото на 80-те години сравнително непознатите в София подробни истанбулски тимарски регистри, описващи населението и данъците за чепинските села от 1516, 1528, 1570 и 1595 г., не само изгражда плътна картина за проникване на исляма, но и неговото разпространение в региона. Важно и достатъчно ясно е според автора, че става въпрос за приемане на исляма от местни люде, част от българското население, а не от дошла отвън, имаща различна етническа характеристика етническа група, още по-малко, че последният бил „привнесен“ от пришълци[23]. Колегата д-р Кийл на ос-

[20] Сам отличен познавач, приятел, коректен и всепризнат изследовател на родопската тематика, проф. С. Димитров определи българите мохамедани като една „от болките на нова България“. – **Димитров, С.** Ще имаме ли научни позиции по проблемите на ислямизацията и съдбата на българите мохамедани? – Rhodopica, 1, 1999, с. 131.

[21] В част от обнародваните досега изследвания върху миналото на Девинския регион съществуват легендарни моменти. Видно е, че отсъствието на помюсюлманчени люде в първия опис не подкрепя предположението за „първо“ помюсюлманчване на Родопите около 1515 г. – вж.: Сб. „Родопа – българска твърдина“. С., 1964, с. 60. Регистрите сочат последователността и равномерността на процеса по налагане на исляма в споменатите селища, като без потвърждение остават и легендарните податки, в една, общо взето, много полезна разработка, за повторното масово помохамеданчване или фактът, че населението на Настан първи „настанали“ през XVII в., т.е. съгласили се да приемат исляма. – вж.: **Хайтов, Н.** Миналото на Яврово, Девин, Манастир. Пловдив, 1985, с. 263.

[22] **Кийл, М.** Разпространение на исляма в българското село през османската епоха (XV–XVIII в.): колонизация и ислямизация. – В: Мюсюлманската култура по българските земи. С., 1998, 56–126, и други негови разработки.

[23] Наскоро се постарах да представя пълни преводи на имената на жителите от Чепинската котловина, извлечени съответно от подробен тимарски опис, съставен около 1516 г., и подробен опис на възникналите в региона вакъфи, съставен около 1570 г. – **Ковачев, Р.** За хората в едно българско краище... Както читателят вече се досеща, настоящата работа представлява своеобразно продължение на темата, очертана в споменатата разработка, само че тук географски разширена – „насочена“ към административна единица с неустановен през вековете център – дали с център гр. Девин – район, разположен

новата на данни от османския кадастър сполучливо използва модел на реконструкция, но преди всичко възможния след толкова години досег с информация от дефтерите на вакъфа на султан Сюлейман позволи на проф. Димитров да предположи една от важните причини за скорошното „възсъздаване хода на налагането на исляма в Средните Родопи“. Само „достъп до регистрите за вакъфа на Ахъ Челеби [с център дн. гр. Смолян] и Михримах султан“ ще позволи окончателен и правдив отговор на редица въпроси[24].

Уважаемият ползвател би приел снизходително, но вярвам с интерес очертаните вече другаде основания за нашата работа. И то само защото в настоящото изследване представям преводи на части от описи с имената на данъкоплатците, номенклатурата и обема на събраните от населението данъци в селищата, разположени по територията на нахията Рупчоз[25]. Описите днес са притежание на архива в Истанбул и Националната библиотека в София. Те са едни от добре опазените, класически примери на внимателно и грижливо описване на имената и други особености на данъчно отговорните лица на практика в основна част от територията на Централните Родопи. Благодарение на това те представляват неоценим извор за динамиката на демографската картина, етно-религиозната ситуация и стопанските условия в определени периоди и в този български край.

Сведенията, които предлага на изследователите определен османски регистър, били в пряка зависимост от начина на неговото изработване. Неговото познаване заедно с тънкостите на османотурския език позволява практическото „разгадаване“ на предлага-

---

южно от Чепинската котловина – или района на днешния гр. Чепеларе.

[24] **Димитров, С.** Ще имаме ли научни позиции..., с. 144. В годините след смъртта на Професора се опитвам да открия споменатите от него и вероятно съществуващи муфассал дефтери, в които трябва да са описани споменатите вакъфски приходи, респективно селища и тяхното население – дори при неформалното ми общуване с колеги от ВОА, Истанбул – засега безуспешно. Имам предвид и факта, че през XVI в. днешният Смоленски регион, южно от Роженското било, конкретно водосбора на горното течение на р. Арда, по логиката на географското си положение административно се числи към Гюмюрджинския (дн. Комотини, Гърция) санджак.

[25] Комисията, която работела около 1515 г. по създаване на описа на населението и населените места от нахията Рупчоз, подчинена на казата Филибе, изготвила списък на мъжете от повече 30 селища от територията на дн. Централни Родопи.

ните в описите данни. Сред особено важните неща при работата на нарочно създаваната със султанска заповед надлежна описна комисия било това да се подготвят необходимите изходни документи и материали. Важно било какъв вид опис ще се изготвя, към коя канцелария на дефтер хането се зачислявал. В централизирана държава като османската записването на различните по вид приходи имало особено значение. Описването периодично на дадени по вид приходи, в контекста на сложната социално-икономическа система, „започвало“ най-често с възкачването на новия султан на трона. Логично владетелят започвал цялостната си дейност, „програма“ на военно и икономическо развитие на основата на конкретната стопанска картина в държавата. Често подобна трудоемка и скъпоструваща операция започвала и при назначаването на новия велик везир. Така или иначе заповедите на последния задвижвали цялата сложна система по описване на ленове, мюлкове, вакъфи и останалата палитра от служебни, лични и „междинни“ по своя характер приходоизточници и на подвластната рая.

Важен за нас в случая е фактът, че това все пак, особено за класическата османска епоха, било рутинно изпълнявана задача, реализация на регистрационен процес по изработени и проиграни неведнъж правила. Разбира се, неточности не липсвали, но те се дължали преди всичко на субективно недоглеждане или недобросъвестност отколкото на изпълняваните разпоредби. От съвременна гледна точка това определя високата достоверност на записаните в дефтерите сведения за числеността, религията и стопанската дейност на населението. Това позволява подобен род сведения да се приемат за оптимално достоверни, респективно – за историографски правдиви изводите, изготвени на тяхна основа.

Важно е също, че лицата, на които се възлагало да проведат описването на дадена административна единица, събирали и подготвяли сведенията на основата на предходните данъчни описи, както и на други налични документи, приемали също информация от османските длъжностни лица – кадии, наиби, субашии и други. Мъжете данъкоплатци обикновено се представяли лично пред емина и писаря, представяли своите документи, произнасяли имената

си, определяни били и техни физически белези. Сред представяните документи били и такива, произлезли от официалната власт – берати и сходни заповеди за нарочни и специални привилегии – предвид мястото на „обикновената“ или на раята с особен статут. Специално се уточнявали имената на данъкоплатците, по-долу представените преводи ясно илюстрират това – числеността им, семейното им положение (записвани били само лица от мъжки пол и вдовиците – глави на отделно домакинство), религиозната, по-рядко етническата принадлежност. Така в общи линии постъпвали и описните комисии при трудната, а защо не – и опасна работа в планината в началото на далечния XVI в.

Ето резултатите от работата, извършена в споменатия район от страна на създадената по височайше нареждане не по-късно от 1513–1514 г. комисия (султан Селим I заел османския престол след смъртта на баща си през 1512 г.), която имала за задача описването на данъчно отговорната рая от санджак Паша на еялета Румелия в началото на XVI в., включително населението от селищата, разположени в отделните нахии на обширните кази Филибе (дн. гр. Пловдив) и Татар пазаръ (дн. гр. Пазарджик).

Преводите[26]:

1. Превод на фрагмент от подробен регистър на имената и вида на данъчните постъпления, събрани от данъкоплатците в селища към тимари, зеамети, хасове, специализирани категории от населението по територията на нахия Самоков, санджак Паша по

[26] Сред обнародваните досега на български език османотурски регистри за региона са няколко свидетелства, които шестват в почти всички историографски опити. Документите са притежание на Народната библиотека и сведенията от тях сполучливо допълват информацията в представените тук материали – вж.: „Подробен регистър на джелебкешани в българските земи от 1576 г.“ Прев. А. Разбойников – В: **Турски** извори за българската история. Т. 3. С., 1972, 42–207; както и вж.: **Турски** извори за българската история. – В: Архивите говорят. Т. 13 (27). Предговор и съставителство Е. Грозданова. ГУА при Министерски съвет. С., 2001, с. 24. Тук са представени една част от описите на селищата, разположени в централната част на планината, като единственият белег при подбора е, че жителите са определени като рупчозлари.

времето на султан Селим I[27]. Описът бил съставен около 1515–1516 г. по повод регистрацията на приходи от султански, на сановници, заими, тимариоти и други, както и техните финансови обекти по територията на еялет Румелия[28].

.....

(с. 711)

...

С е л о Ч у р я н е[29], рупчозлари са.

Доброслав Драган; Райо Добре; Райно Момчил; Момчил Момчил (!); Груд (и) Петко; Бойо[30] Драган; Драгия Добрика; Черно Беро[31]; Доброслав Добре; Добре Рад; Райко Русо; Никола, зет на Русо; Злат Манчо; Добро Ранко[32]; Стоян Драгийо; Бати[33] сиромах; Стойо Брайко; Доброшинко Петко; Койо говедар; Стоян пришелец.

Неженени [младежи] от споменатото село: Добре Петко; Йончо Райо[34]; Райко Петко; Петри Драган; Димитри Рад; вдовица Рада; вдовица Ненка[35]; вдовица Божана[36]; вдовица Русина.

Десятък [върху данък] бедел, от всеки задомен [местен жител] по 32[37] [акчета, общо] – [размер на данък не е посочен]; [данък] испенч[38] – 712 [акчета].

---

[27] Султан Селим I (1512–1520).

[28] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), TD 77.

[29] Дн. с. Чурен, общ. Родопи.

[30] В османските финансови документи по същество липсват диакретични знаци. По тази причина, както и според подготовката на отделните писари често графиката на изписване на едно българско име може да съвпада с графичното представяне на друго. Тук в графичния вариант липсват диакретични знаци, името е „озвучено“ според вида на неговото изписване при определен вариант, в който е представено името на сина на този данъкоплатец. Възможно е обаче да се чете и „Йоно“, „Боно“.

[31] Графиката позволява да се приеме и името „Божо“.

[32] Вариантите тук са „Бранко“, „Ратко“ и сходни.

[33] Както и вариант „Яни“.

[34] Или варианта „Дано“.

[35] Още и „Пенка“.

[36] Конкретен пример на еднакво графично изписване, но разночетене – тук дамата може би се е именувала Тодора.

[37] В спомената по-горе и вече обнародвана разработка върху този вид регистри за района на дн. гр. Девин приех, че става въпрос за каруци, нещо, което не се потвърди при прегледа на тази част от регистъра.

[38] Основен вид поземлен данък, който бил налаган на немюсюлманското население.

Общо: [пълно членни] домакинства – 21; неженени [младежи] – 5; вдовици – 4.

Приход – 1054 [акчета].

...

(с. 712)

От с е л о Ч е р е ш о в а[39], [споменатите са записани като] жители на споменатото село. Рупчозлари са, [но не] са родени [тук], дошли са [отвън и са] регистрирани.

Момчо[40] Златин; Злат Златин; Доньо Златин; Добре Златин; Златинко [41] Бранислав; Сакат[42] Добре, неженен; Добре Златил(н)ко, неженен; Добре Райо.

Десятък [върху данък] бедел, от всеки задомен [местен жител] по 32 [акчета, общо] – 192; [данък] испенч[43] – 200 [акчета].

Общо: [пълночленни] домакинства – 6; неженени [младежи] – 1; вдовици – 1.

Приход – 392 [акчета].

...

(с. 720)

...

С е л о И ш и т о в а[44], рупчозлари са.

Райо Никола; Божко[45] Дамян; Бойчин, брат на Борчо; Велко Райко; Герги Станислав; Гергич Станислав; Руси Димитри; Драгош Димитри; Братан Брайко; Радослав Брайко; Руси, брат на Брайко; Хубен Русо[46]; Райо Богослав; Добро Русо; Герги Русо; Ильо Русо; Драгино Русо; Руси Драгич; Момчо, брат на Драгич; Драгош Мом-

---

[39] Дн. с. Черешово, общ. Смолян.

[40] Както и във вариант „Момко“.

[41] Или „Златилко“.

[42] Всъщност думата „сакат“ може да се напише по друг начин. Антропонимичната конструкция би звучала „Сейвен“ или подобна форма.

[43] Основен вид поземлен данък, който бил налаган на немюсюлманското население.

[44] Четенето не е много сигурно. Що се отнася до това, за кое населено място става въпрос – вж.: **Ковачев, Р.** Новопостъпили османотурски описи като извор ... 162–163. За улесняване на четящия – става дума за дн. с. Малево, общ. Чепеларе.

[45] От следващото име става ясно, че всъщност се назовавало „Борко“.

[46] „Русо“ и „Руси“ са лични имена, които са изписани по различен начин.

чо; Райко Момчо; Момчо Русо; Йован Русо; Руджан „Гуреблу“[47]; Бранко Драгийо; Русо, брат на Стоян; Илъо Траян[48]; Момчо Димитри; Герги Добре; Стоян Райо; Димитри Борчо, неженен; Велчо Борко, неженен; Момчил Гергин, неженен; Станко Стоян, неженен; Димо Станислав, неженен; Бранислав Русо, неженен.

Десятък [върху данък] бедел, от всеки задомен [местен жител] по 31 [акчета, общо] – 192; [данък] испенч[49] – 1024 [акчета]; воденица 1 брой, [данък] – 15[50]; ниабет и данък женитба – 50.

Общо: [пълночленни] домакинства – 31; неженени [младежи] – 6.

Приход: 2029 [акчета].

...

(с. 724)

...

От с е л о П о л е н и щ е[51], рупчозлари са, [наречено още] с друго име П а в л и ч к о[52].

Илъо Минчо[53]; „Джернат“[54] Минчо; Драгино Минчо, неженен; Драгош Илъо (Бельо), неженен; Стойо Бельо; Драгино Рус, неженен; Димитри Балдъо, неженен; Дано Димитри, неженен; Велчо Брайко[55], неженен; Драгино Бельо, неженен.

[Приход от] обичайния десятък, заедно [с облагането на всеки] семеен, на всеки по 32 [акчета], в равностойност – 64; десятък върху пчелни кошери – 5; бадж-ъ хамр[56] – 10; ниабет и данък же-

---

[47] Според мен тук става въпрос все пак за лично име.

[48] Както и във варианта „Траян“.

[49] Основен вид поземлен данък, който бил налаган на немюсюлманското население.

[50] Прецизността на османската администрация тук се изразява във факта, че данъкът отразява времето от годината, в което е работила тази воденица.

[51] Или просто „Полеще“, четенето за разлика от втората част на наименованието на селището, е несигурно.

[52] Дн. с. Павелско, общ. Чепеларе.

[53] Със същия успех човекът може да се е наричал и „Бельо Минчо“.

[54] Както тук и варианта „Чернат“.

[55] Възможно е представителят на местната власт да е представил на пишещия името „Трайко“.

[56] Обикновено става дума за мито върху внесено отвън вино за кръчмата в селището.

нитба – 10; испенч[57] – 100.

Общо – 10 домакинства.

Приход – 200 [акчета].

...

С е л о К а л о в и р ч е[58], [наречено] с друго име Б (Й) а л а н и ч е[59], рупчозлари са.

Брайко Стано; Рад Стано; Драгош Брайко; Трайко Драги; Дьовлян[60] Радослав; Драган Дьовлен; Зафир Златин; Златин Брайо; Радослав Минчо; Момчо млад; Радой Братин; Брато Братин; Роден[61] Тодор; Брато Драгошин.

(с. 725)

Рад, брат на Момчо; Момчо Русо; Драгош Руси; Рад Руси; Димо Драгош; Златин Димо; Голеч[62] Димо; Димитри Райо; Тодор Райо; Руджан[63] Райо; Бранко Райо.

Неженени [младежи] от споменатото село: Роман[64] (Руджан) Бранко; Димитри Бранко; Никола Драгош; Брато Златин; Тодор Руджан; Димитри Руджан; Вълчан Руси; Тодор Драгош.

Десятък [върху данък] бедел, от всеки задомен [местен жител] по 32 [акчета, общо] – 672; [данък] испенч[65] – 725 [акчета]; воденица 1 брой, [данък] – 30[66]; ниабет и данък женитба – 100; приход от

---

[57] Основен вид поземлен данък, налаган на немюсюлманското население в държавата.

[58] Като цяло документацията, посветена на различни елементи от тимарската система, предавала малко или много приблизително българските имена на населените места. Така тук името на селото може да се приеме за „Калугериче".

[59] Макар и с немалка за времето си численост, а и на фона на двете свои имена селото остава като че ли неустановено в контекста на селищната картина – на фона на останалата поселищна система. След време внимателният прочит на второто наименование позволява допускането, че става дума за опис на жителите на отдавна „издирваното" от мен с. **Змеица** (Ялънджа).

[60] Представям го по начин, по който било записано наименованието на тогавашното с. Дьовлен.

[61] „Роден" – вероятно членовете на описната комисия имат предвид факта, че момчето е роден наш, вероятно можем да приемем, че се доближава до израза „наше момче".

[62] Както и „Голич".

[63] Тук можем да приемем и варианта „Рукан", „Ручан" и сходни.

[64] Вж и варианта „Руджан".

[65] Основен вид поземлен данък, който бил налаган на немюсюлманското население.

[66] Прецизността на османската администрация тук се изразява във факта, че данъкът

самари с орехи, от 10, стойност – 50; десятък върху пчелни кошери – 150; десятък върху орехи, [както и] върху круши, [както и] върху череши, [както и] нар ...[67] – 150; воденица валевиче – разрушена; десятък върху сено и слама – 150; десятък върху лен – 200, обичайния данък върху свине – 40.

Общо: домакинства [пълночленни] – 25; неженени [младежи] – 6.

Приход: 2267 [акчета].

С е л о Ф о т и н е[68], рупчозлари са.

Стайо Койо; Грабан[69] Стане; Бойко Койо; Мумкан[70] Койо; Димитре Стойо; Руси Стойо; Драгош Стойо; Лукан Тодор; Рус Тодор; Драгине Драгич[71]; Койо Драгийе; Драгич Брайко; Злат Драгич; Братко Стойо; Рад Вуйо; Бранко[72] Рад; Ружика Драгие; Димо Брач(й)о; Братан Брачо[73]; Чернико Драгие; Божадар Драгие; Вурбан Брайко.

Неженени [младежи] в споменатото село [Фотине]: Койо Стане; Койо Роман; Стойо Русин; Бързика[74] Русо; Димитри Димо; Драгош Койо.

Десятък [върху данък] бедел, от всеки задомен [местен жител] по 32 [акчета, общо] – 300; [данък] испенч – 400 [акчета]; бадж-ъ хамр[75] – 10; ниабет и данък женитба – 10.

Общо: домакинства [пълночленни] – 25; неженени [младежи] – 6.

Приход: 551 [акчета] Общо: домакинства [пълночленни] – 25;

отразява времето от годината, в което е работила тази воденица.

[67] Неустановено название на два вида от тогавашните плодове.

[68] Дн. с. Фотиново, общ. Батак.

[69] Вероятно става дума за Горбан.

[70] Несигурно.

[71] Това лично име се среща доста често в селото. Може да се приеме и за „Драгинча“.

[72] В действителност всички, които носят името „Бранко“, могат да бъдат наречени и „Братко“.

[73] Тук вариантите са няколко.

[74] Така буквално представена, графиката може да отговаря на „Бързака“.

[75] Обикновено става дума за размера на мито върху внесено отвън вино за кръчмата в селището.

неженени [младежи] – 6.

Приход: 2267 [акчета].

...

(с. 726)

...[76]

С е л о В е т р е п о л е[77], рупчозлари са.

Петко Брайко; Драган Петко; Тодор Петко; Драг(а)но Добре; Димко Братко; Димитри Димо; Димитри Руси; Руси Брайко; Никулин Ристо[78]; Руси Богдан; Добре Руси; Димитри Руси.

Неженени [младежи] в споменатото село [Ветре поле]: Златин Добре; Драгия Добре; Руси Доста[79]; Радослав Добре.

Десятък [върху данък] бедел, от всеки задомен [местен жител] по 32 [акчета, общо] – 369; воденица, една – [данък] 15; ниабет и [данък] женитба – 100; испенч – 375.

Общо: [пълночленни] домакинства – 12; неженени [младежи] – 4.

Общо: 790 [акчета].

....

В заключение искам да споделя следното. Настоящият обем, а и поставените в началото цели ми позволяват да оставя засега настрана разсъжденията върху развитието на демографската и етнорелигиозна ситуация в средата и последната четвърт на столетието, антропонимията и елементите от стопанството на хората в тази част от Родопа планина – все базирани на изнесените по-горе сведения от османския кадастър. Остава ми да подчертая онези моменти, от които изследването може и трябва да продължи в бъдеще. Дебело искам да подчертая, че представените тук преводи съвсем не изчерпват

---

[76] Тук следва описанието на жителите – юруци, мюсюлмани, общо 2 домакинства и 4 неженени младежи, които се настанили в синора на споменатото с. Фотине, зачислен им е данък – десятък.

[77] В разработката, която представих на страниците на сп. „Родопика“, е отбелязано, че въз основа на по-късно срещани от мен сведения става ясно, че пред нас е описанието на дн. с. Дедово, общ. Родопи.

[78] Името на Спасителя на практика почти не се използва при съставяне на дефтера като лично име сред имената от християнския пантеон. Тук следва да посоча, че четенето не е сигурно.

[79] Остава загадка, дали тази конструкция не може да се приеме за „Босна“.

описите на всички селища от нахията, представени по страниците на изследвания по-горе регистър. На практика за това свидетелства и обемът от информация, които представих преди години на страниците на сп. „Родопика“, тук читателят може да се запознае с особеностите на демографската и етническа ситуация сред местното население в едва приблизително половината рупчозлийски поселения.

Османците заварват в началото на XV в. тази част от планината плътно населена от българско християнско население. До края на споменатото четиринадесето столетие постепенно (вероятно окончателно при регулярните регистрации от средата и последната четвърт на XV в.) представените тук рупчозлийски села били включени в системата по контрол на приходите, определени за издръжка на спахийската конница и държавен апарат.

До началото на шестнадесетото столетие местното население опазва православната си вяра и църковнославянска антропонимична система. Видно е, че в същинската част от Родопа планина османците не заварват местно мюсюлманско население, такова не откриват при своята внимателна работа и нарочно създадените официални описни комисии в началото на XVI век. От средата на столетието и особено след включването на повечето местни селища към системата на султанските вакъфи започва процес на приемане на исляма от част от местните жители. В основата на този процес лежат причини от социално-икономическо естество. Поради природно-климатичните особености на региона и сравнително високата данъчна тежест, налагана над местната християнска общност, част от местните люде се обръщат към исляма[80]. Както сполучливо посочва колегата Радушев: „... Получава се наистина забележителна ситуация, при която в домовете на неврокопските конвертити мирно съжителстват два Бога – единият покровителства кесията, а другият се грижи за душата.“[81]

Прави впечатление, че въпреки някои представи османските регистри свидетелстват, че до последната четвърт на XVI в. православната църква тук има все още ясно регистрирана и действаща структура в изследваните селища, длъжностни лица, обективно участва в

[80] **Радушев, Е.** Помаците. Християнство и ислям в Западните Родопи ..., 216–217.

[81] Пак там ..., с. 218.

съхраняване и отстояване на определени позиции при реализация на религиозния култ и опазване на християнските традиции.

Остава открит въпросът за ролята на сформирания в средата на века вакъф в развитие на етно-религиозните промени, а и в стопанството на двете български селища. Проф. В. Мутафчиева, утвърден познавач на вакъфската проблематика, приемайки, че „мюсюлманските религиозни фондации функционират според нормите на шериатското право, което гарантира вечността на вакъфите, т.е. неизменното им съществуване и експлоатиране според изискванията на завещателя. Това би трябвало да осигури автономността им от централната власт". Но, посочи тя, господстващата в османската държава концепция за върховно разпореждане на държавата със земята поражда постоянно напрежение, определящо спецификите на съществуването на вакъфа в османската история и отразено в частност в огромното количество държавни документи по „частните" фондации[82].

Появата на зачислените към вакъфа на султан Сюлейман нови мюсюлмански и християнски домакинства, големият му дял по управлението на общественото богатство поставя и въпроса за икономическата му ефективност. В историческата книжнина се разглеждат всички онези стопански и финансови нужди на османската икономика, които се осигуряват приоритетно от вакъфа: гъвкава и сравнително по-високата предвид по-голямата сигурност експлоатация на земята и раята от вакъфа, с каквато възможност не разполагат владелците на условни държания; заинтересоваността на потомствения държател на вакъф (обикновено като негов управител – мютевелия) да интензифицира селскостопанското производство го превръща в едро стоково стопанство, ориентирано към пазара. Огромните излишъци, реализирани именно във вакъфите, които фондациите изнасят на пазара като стока, са важен стимул за развитие на пазарното стопанство, а за някои преработвателни отрасли вакъфът е монополен търговец. А каква била ролята му в тази част на Родопите, остава да разберем в бъдеще.

---

[82] **Мутафчиева, В.** Основни проблеми в изучаването на вакъфа като част от социално-икономическата структура на Балканите под турска власт, XV–XVII в. – Същата. Османска социално-икономическа история. С., 1993.

ФАЛШИФИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ЕЗИКА НА БЪЛГАРИТЕ МОХАМЕДАНИ

Ст. н. с. д-р Георги Митринов

Сред опитите за „пренаписване“ историята на българите мохамедани особено място заемат тезите за небългарския произход на езика на това население. И това е така, защото езикът се явява основен маркер за етническа принадлежност. Именно чрез езика могат да се изследват етнографските особености на дадена група население и така да се определи неговата народностна принадлежност. Поради това, когато се правят опити да се представят помаците като изконно турско, гръцко или пък някакво друго балканско население, нямащо нищо общо с българския народ, се налага да се пише и за произхода и характера на техния език. Трябва да се отбележи, че като цяло опитите за „пренаписване“ на родопската история са ненаучни и авторите им не предоставят надлежна научна аргументация. Това особено важи за родния език на помаците. Не случайно ранните опити за окачествяването му като небългарски са редки. Всъщност засега има данни за един такъв опит на водача на гърците в Пловдивско Власиос Скорделис по време на борбата за черковна независимост на българския народ в средата на XIX век. Така на страниците на издаваното в Атина сп. „Вирон“ от януари 1875 г. той публикува материал под заглавие „Гръцки речник (от Родопите)“, с който се стреми да опровергае мнението на известния фолклорист и българист Ст. Веркович за българския произход на помаците и фолклора им, изложено на страниците на *Revue des deux mondes*, т. 95 от 1871 г. (Кочев 1996: 47).

През 30-те години на XX век в атинското издание „Неос Козмос“ е публикувана статия, която цели да обори аргументираните твърдения на родоповеда Ст. Н. Шишков за българския произход на помаците и да търси гръцките им корени. В него се споменава,

че „...помаците в Скечанско говорят един език, смесица от гръцки, турски и славянски думи“, като според гръцкия автор „езикът обаче никога не е бил доказателство за етническия или племенен произход на един народ“ (Помаците 1934). Така се оказва, че „помаците не говорели български, но славянски, който бил покварен от голямо количество гръцки и турски думи“ (Шишков 1936: 84).

Днес тази теза е модернизирана. Вече става въпрос за „местни езикови идиоми, създадени при смесване на езикови елементи от славянски, гръцки и турски език“ (Теохаридис 1996: 9). Само дето тактично е избягнато да се спомене за кой славянски език става въпрос. Според П. Теохаридис, автор на граматика на помашкия език, на помашко-гръцки и гръцко-помашки речник, „противопоставените гръцки думи“ на турцизмите „са основа, база на „помашкия език“. На едно-единствено място в увода си към помашко-гръцкия речник той споменава за някакво славянобългарско езиково влияние върху т.нар. „помашки език“, което обаче не е първично, като изтъкнатото византийско гръцко влияние (Теохаридис 1996: 10). Споменава се и за майчин език – μητρική γλώσσα, като не е ясно какво значение се влага в употребата на този термин. Всъщност поради това, че трите цитирани по-горе книги, издадени от П. Теохаридис, не са сътворени от професионален езиковед, който да е и познавач на родопските говори на българския език, в тях се открива употреба на термини като πομακική γλώσσα ‘помашки език’ (ПГР с. 7), γλώσσα των Πομάκων ‘езикът на помаците’, πομάχτσκου ‘помашко’, т.е. ‘помашки език’ (ПГР с. 10) и др., от което е видно че не е утвърдена терминология, която да се използва (Теохаридис 1996).Подобни лутания има и друг гръцки изследвач на „помашкия език“ – Ридван Караходжа, според когото тоя език е „*анндк диле Авропàска йàце мàлко знàта*“ (Караходжа 1996). На друго място в увода на своята обемиста граматика на „помашкия език“ авторът пише, че тоя език принадлежи към семейството на славянските индоевропейски езици и тъй като има своя специфика, в никой случай не може да се възприеме като диалект на някой от славянските езици! Все пак определя като негови съседни южнославянски езици българският и сръбският (Караходжа 1996).

В публикации на турски „изследователи“ се употребяват термини *език на помаците* и *помашки език* (Мемишоглу 1991: 22–24). Сериозно внимание заслужава написаното от Х. Мемишоглу за езика на помаците в книгата му „Страници от историческото минало на помаците“, тъй като той се позовава на други турски автори. Там се изтъква: „...защото, както подчертават някои автори, езикът на помаците се състои от 30% украинско-славянски, 25% куманско-къпчански, 20% огузко-турски, 15 % ногайски и 10% арабски думи“. Според Мемишоглу причината за наличието на 30% украинско-славянски думи в езика им трябва да се търси в това, че през I и II век куманските турци са осъществили контакти със славяните в Украйна, Бесарабия и на Балканите и че в продължение на 200–300 години са живели и странствали из славяно-руските земи. Десетте процента арабски думи се обясняват с принадлежността на това население към мюсюлманската религия. Накрая обобщава, че „са явни също причините за наличието на куманско-къпчански, ногайски и огузки думи в езика на помаците“ (Мемишоглу 1991: 23).

Под линия е цитиран и източникът, от който е черпена тази информация – писание на А. Джеват, пълно и с други изненади (Джеват 190–191). Според друг цитиран автор: „Ако се изследва обективно фонетичния акцент на помашкия език, ще се види голямото влияние на някогашния чагатайско-турски език върху помашкия говор, понеже етимологичната структура на този език се основава на чагатайско-турския език“ (Айдънлъ 1971: 34). А. Джеват отива още по-далече в своите „обективни лингвистични изследвания“, като според него „езикът на помаците и особеностите, които той съдържа, напълно се отнасят към групата на чагатайско-турския език. При направените изследвания в областта на българската диалектология и филология се установява, че редица особености на помашкия език не са присъщи за фонетичната система на българския език“ (Джеват 190–191).

Разбира се, и тук не са посочени никакви езикови доказателства в подкрепа на тези несериозни твърдения. Абсурдно е авторът да се позовава на турски изследвания в областта на българската диалектология, като такива няма цитирани, а и не са известни на научната

общност. Още по-абсурдна е предложената класификация на групите на „помашкия език“, без да се посочат никакви езикови критерии за тази класификация, според която този език може да се раздели на: а) *родопско-помашко наречие*; б) *катранджийско-помашко наречие*; в) *дунавско-помашко наречие*, като накрая следва обобщение: „Всички тези наречия съдържат езикови особености, които не са характерни за езика на българите и другите славянски народи на Балканския полуостров. Това потвърждава становището, че от езикова гледна точка помаците не са осъществили никакви сношения с българите, което доказва и невалидността на твърденията по отношение езика на помаците, с което българите злоупотребяват най-много“ (Мемишоглу 1991: 23–24). В случая съвсем не е ясно каква е семантиката на произволно съчинените понятия, свързани с т.нар. „помашки език“ – „*катранджийско-помашко наречие*“ и „*дунавско-помашко наречие*“, за говорите на кои „помаци“ се отнасят и от кои географски краища на България. Защото в българската езиковедска наука такива термини за назоваване на български териториални говори не се употребяват, пък и никой досега не е предлагал тяхната употреба. А трябва да се отбележи, че българската диалектоложка наука е постигнала съществени успехи в изучаването на българските диалекти през последното петдесетилетие на XX в. Показателно в това отношение е създаването и публикуването на поредица томове на Български диалектен атлас (БДА) за цялостно изучаване на българските говори в пределите на страната и извън границите ѝ: Т. 1, Югоизточна България. С., 1964; Т. 2, Североизточна България. С., 1966; Т. 3, Югозападна България. С., 1975; Т. 4, Северозападна България. С., 1981; Обобщаващ том. С., 1988; Иванов, Й. Н. Български диалектен атлас. Български говори от Егейска Македония. I. Драмско, Сярско, Валовищко. С., 1981; Божков, Р. Български диалектен атлас. Северозападни български говори в Царибродско и Босилеградско. С., 1986. Данните от тези томове на БДА се използват от български и чужди лингвисти в научните им разработки и включеният в тях диалектен материал не е фалшификат, а плод на многогодишна работа, свързана с теренни проучвания и трудоемка кабинетна обработка на събрания материал.

В публикация на иранския мюсюлмански възпитаник М. Дорсунски, родом от гр. Мадан, Смолянско, се употребяват термини *сегащният ахренски диалект; ахренският диалект*; *ахренския език*; *сегашния ахренски език*, като тук кашата е пълна (Дорсунски: 121–124). Така и не става ясно на самостоен език или на диалект на българския език общува местното българско мохамеданско население. Интересна отлика е, че в основата на термините, създадени от Дорсунски, е залегнало название *ахрянски*.

Важно е да се отбележи, че нито един от споменатите автори не разграничава термини *език* и *диалект,* не изписва никакви характерни особености в областта на фонетиката, морфологията, синтаксиса, лексиката на т. нар. „помашки (ахренски) език“, с което да очертае неговата евентуална „самобитност“ и „раздалеченост“ от българския език. Всички споменати автори съвсем примитивно и ненаучно включват като основен критерий за съществуване на понятието „език“ наличието на количество лексика от съответен произход. Така според М. Дорсунски *сегашният ахренски диалект* „е арабски език в основата си, смесен със славянски, персийски и малко турски думи“ (Дорсунски: 121). За турските изследвачи *езикът* на т. нар. помаци е „наситен с висок процент славянски думи“, което обаче не значело, „че те не са от турски произход“, както били смятали българите (разбирай българската езиковедска и в частност диалектоложка наука), които заради този висок процент славянски думи „твърдят, че помаците са от български произход“ (Мемишоглу 1991: 22).

Не по-малко интересни са и тезите за произхода на измисления „помашки (ахрянски) език“. Според М. Дорсунски например „сегашния диалект на ахрените е формиран на няколко етапа. В началото заселените араби използвали писмено и говоримо арабски, а персийците персийски. След заселването разговорния се смесва с местните езици, а писмения си остава арабски. По-късно идват турците, които също оказват слабо влияние в говоримия език... Разговорният език обаче си останал ахренският диалект, чиято основа бил арабският, а по-късно били добавени и останалите съставки. Другото влияние в ахренския език е българското, което е добавено

след 1912 година...“ (Дорсунски: 123). Тук, както и при други цитирания не са поправяни правописните грешки в цитирания текст.

Подобно на гръцките тези за наличието на някакъв самостоятелен „помашки език“ и турските акцентуват на това, но отричат всякакво славянско влияние, докато в гръцките такова, макар и неконкретизирано, е отбелязано. В случая сме изправени пред един парадокс, понятието „помашки език“ да има различна семантика в разработките на гръцките и турските създатели на новия език. Трябва да се отбележи, че в изброените писания липсва обективна научна аргументация, която да се основава на проведени теренни проучвания. Авторите им нямат нужната езиковедска подготовка, а и не са специалисти в областта на българския език, на българската диалектология, поради което не са компетентни да пишат по тези въпроси. Изказаните от тях тези за небългарския произход на езика на българите мохамедани (помаци) са изцяло оборими.

Например М. Дорсунски допуска груби грешки, като определя за арабизми и персизми изброени от него думи, от домашен, български произход, битуващи в речта на българите мохамедани (напр. *кандѝль* ’лампа’ < стб. **канъдило**, *ѝнак* ’иначе’ < стб. **инако**) или като „ахренизми“, т.е. характерни за измисления от него „ахренски език“ думи *(вѐйка* < стб. **вѣꙗ**, *карагу̀й* ’ястреб’ < стб. **крагуи**, *кузне* ’ковачница’ < стб. **кꙋзньць** и др.) (Митринов 2005: 40–43). Подобни грешки допуска и П. Теохаридис, който в уводната част към своя помашко-гръцкия речник включва в групата на „основните за помашкия език гърцизми“ гръцки заемки в българския език, които са засвидетелствани още в старобългарски писмени паметници като: друм – δρόμος ’път’ < стб. **дрꙋмъ**; л’ува̀д – λιβάδι ’ливада’< стб. **ливада**; плѐтам – πλέκω ’плета’ < стб. **плести, плетѫ**; скръвом – κρύβω ’крия, скривам’ < стб. **съкрꙑвати** (Теохаридис 1996: 10).

Тъй като основен критерий в тези писания е отбелязването на количество лексика от български и чужд произход, трябва да се изтъкне, че основният речников фонд на тия български говори е от домашен, български произход. Като цяло той е еднакъв за българските диалекти. „Разликите в основния речников фонд са малко и обикновено са присъщи на цели диалектни групи, а не на

отделни диалекти“ (Стойков 1993: 296). Тук се включват названия на: храни (*жито, зърно, ръж, мед, масло, месо, хляб* и др.), оръдия и предмети на труда (*вретено, гребло, длето, игла, кол, лопата, коса, нож, пила, рало, сито, сърп, шило* и др.), названия на жилището и предмети от домашния бит (*врата, дом, ключ, къща, лъжица, пепел, пещ, платно, стол и* др.), названия на човек и части на човешкото тяло (*брада, глава, глас, гърло, дете, език, жена, зъб, коса, кръв, мозък, мъж, нога, нокът, нос, око, пета, рамо, ръка, ребро, сърце, ухо, уста, човек* и др.), роднинска терминология (*баба, брат, внук, дядо, дъщеря, леля, майка, мащеха, сестра, син, снаха, кака* и др.), растителен свят (*бук, върба, дърво, ела, жито, жълъд, клас, круша, корен, липа, лист, малина, просо, пшеница, ръж, орех, семе, слива, тиква, трева, храст, цвят, ябълка* и др.), животински свят (*агне, бик, бълха, вол, вълк, еж, елен, заек, змия, коза, кон, крава, лисица, мишка, муха, орел, оса, пчела, риба, свиня, теле, червей* и др.), названия на природни и географски явления и части от времето (*бряг, блато, вода, вечер, вятър, гръм, град, година, ден, дъжд, земя, зима, звезда, зной, камък, лято, лед, месец, мраз, мъгла, нощ, неделя, небе, поле, река, роса, суша, слънце, сняг, топлина, утро, хлад* и др.), названия за отвлечени понятия (*болка, вяра, грях, добро, душа, живот, мъка, сила, страх, съд, търпение, ум)* и др.

Архаичните и самобитни родопски говори на българския език са съхранили старинни думи, засвидетелствани в старобългарски и старославянски писмени паметници като: *велѝ* гл. 3 л. ед.ч. ’каза’ < стб. велѣти, *вò̀за* ’връв на торба’< стб. вꙁа, *врить* ’всички’ < стб. въ рѧдъ, *гàрам* ’дъб’< стб. гръмъ, гром м. гръмотевица < стб. громъ, *дрòбень* ’малък кос, бучка, парче от цяло’< стб. дробьнъ, *жѐгам* ’горя’ < стб. жещи, *жò̀рда* ’тънка греда’ < стб. жрьдь, *зной* ’пот’ < стб. ꙁнои, *ѝштам* ’търся’ < стб. искати, *клàвам* ’слагам, поставям’ < стб. кладѫ, *клѐпѐм* ’клеветя’ < стб. клепати, *крух* ’парче, частица масло при биене на мляко’ < стб. кроупица, *кȕзнѐ* ’ковачница’ < стб. коуꙁньць, *кутрѝ* ’кой’< стб. которъ, *лàнта* ’буза’ < стб. ланита, *мрàзи* ’студено е’ < стб. мразити, *нò̀га* ’крак’ < стб. нога, *прѐслуп* ’седловина’ < стб. прѣслапъ, *прикàзвам са* ’явявам се’ < стб. приказати с,

хлѐф 'обор'< стб. хлѣвъ, *чес* 'гъст' < стб. чѧстъ, *штѐне* 'новородено кученце' < стб. штєньць и др.Важен аргумент е и това, че в речта на еднородното българоезично население от двете конфесионални групи (християни и мюсюлмани), съжителстващи от времето на помюсюлманчванията по българските земи до днес в отделни селища като: Черничево, Аврен, Крумовградско; Златоград, Чепеларе, Петково, Кремене, Арда, Смолянско; Ракитово, Велинградско; Якоруда, Разложко; Осиково, Гърмен, Долен, Скребатно, Гоцеделчевско, и др., няма различия. Ако има, те не са свързани с основния речников фонд или с ярки фонетични, морфологични, лексикални и словообразователни особености на местните говори. Свързани са главно с религиозната терминология, с названия за реалии, навлезли в по-ново време в бита на местното еднородно българско население като: *картофи, домати, царевица, вилица, кюнец на печка* и др., и по-рядко с по-стари реалии като: *диня, пъпеш, зеле, части на домашен стан, предмети от бита, обор, части на човешко тяло* и др. (Митринов 2007: 149–159). Съпоставката на лексика, включена в помашко-гръцкия речник на П. Теохаридис и в Български диалектен атлас (БДА), показва по безспорен начин българския характер на южнородопските говори, като основната част от разглежданата лексика е от домашен, български произход (Митринов 2004: 261).

В случая е налице друг един парадокс – да се обсъжда едно несъстоятелно от гледна точка на обективната лингвистика творение „помашки език“. Но тъй като българските учени езиковеди имат горчивия опит от осъществилата се през втората половина на XX век глототомия, свързана с възникването и утвърждаването в международен план на глотоним *македонски език* във Вардарска Македония, чрез активно отричане не само на българския му произход, но и на всякаква негова общност с българския език, в случая трябва да се реагира своевременно, чрез научни разработки от българска страна върху публикуваните „изследвания“, за да се докаже с аргументирани научни доводи несъстоятелността на творението „помашки език“. Всъщност подобно на македонския език и появата на бял свят на „помашкия език“ е свързана с екстралингвистични фактори, какъвто фактор се явява политиката. А в Турция и Гърция

се провежда планомерна и дългосрочна държавна политика с цел приобщаването на южнородопското българоезично мюсюлманско население в Западна Тракия съответно към турската и гръцката нация. За съжаление българската държава все още не е поставила сред приоритетите на външната си политика опазване на оцелелите до днес български малцинства в Северна Гърция и в Турция като такива и това още повече способства за откъсването на българоезичните мюсюлмани от българските им корени.

ЛИТЕРАТУРА

Айдънлъ 1971: Aydinli, A. Bati Trakya Faklasinin Iç Yüzü. Istanbul.

Джеват: Cevat, A. Baluanlarda akan kan. Istanbul.

Дорсунски: Дорсунски, М. История на ахрените (помаците).

Караходжа 1996: Καραχοτζα, Р. Γραμματικη Πομακικης Γλωσσας. Απριλιος. 1996.

Кочев 1996: Кочев, Ив. За така наречения „помашки език“ в Гърция. – Македонски преглед, № 4: 43–60.

Мемишоглу 1991: Мемишоглу, Х. Страници от историческото минало на помаците. Анкара.

Митринов 2004: Митринов, Г. Единството на българските родопски говори от двете страни на днешната гръцко-българска граница на лексикално равнище. – Език и литература, № 1–2: 254–264.

Митринов 2005: Митринов, Г. Още веднъж за измислиците на Мехмед Дорсунски в книгата „История на ахряните (помаците)“. – Родопи (Смолян), № 1–2.

Митринов 2007: Mitrinov, G. Die Mundartensituation in den Rhodopen. – In: The Pomaks in Greece and Bulgaria. A model case for borderland minorities in the Balkans. München.

Помаците 1934: Помаците в Гръцка Тракия. – Тракия, № 534.

Стойков 1993: Стойков, Ст. Българска диалектология. (под редакцията на М. Сл. Младенов).

Теохаридис 1996: Θεοχαριδις, П. Γραμματικη της πομακικης γλωσσας με φρασις και κειμενα; Πομακοελληνικο λεξικο; Ελληνοπομακικο λεξικο. Θεσσαλονικη.

ПРОИЗХОДЪТ НА БЪЛГАРИТЕ МОХАМЕДАНИ – СЪВРЕМЕННИ ФАЛШИФИКАЦИИ

Доц. Христо Гиневски

Едно робство винаги има отражение в съдбата и историческото развитие на поробените народи. В зависимост от продължителността, от конкретната обстановка и цели на завоевателите тези последици са различни по характер и дълготрайност, но в повечето случаи са отрицателни.

Особен е случаят с турското господство над българските земи, преди всичко по своята продължителност и огромната разлика в културата, в стопанското развитие, във верската принадлежност между поробените и поробителите. Малко са примерите за такова многовековно робство, но още по-драстично е, че то е съпроводено не само с политическа, икономическа принуда и тежести, но и с господството на една религия, дълбоко чужда на психологията, нравите и обичаите на българите. Една от тежките последици за нашия народ от турското робство е помохамеданчването на големи маси от населението в различни райони на българските земи. По този въпрос българската историография има значителни постижения, които се признават и приемат от световната историография. [1]

Почти никой не оспорва, че българите мохамедани са част от българския народ. Има различия по методите и начините на налагането на исляма – доброволен, икономическа принуда, чрез заплахи и физическо насилие и т.н. И това е естествено, тъй като изворовата база потвърждава този процес. И въпреки това в определени периоди се появяват разни писания, претенциозни изследвания както от турски автори, така и от наши, които подлагат на съмнение техния произход, лансират тези, че българите мохамедани са потомци на непълно християнизирани тюркски (прабългарски) племена, че са

потомци на тюркски племена – печенези, кумани и узи, а напоследък, че са потомци на траките, на богомилите.[2]

Тези твърдения на са подкрепени от сериозни научни доказателства, от разностранен изворов материал и т.н. Прави впечатление, че те се появяват, когато България преживява катаклизми или е в преходен период. Не бива да се забравя, че турската политика по отношение на българите мохамедани е непроменена вече повече от век – щом са мюсюлмани – те принадлежат на Турция. В това отношение се стимулират турските изследователи. Сега обаче на сцената се появяват и български „изследователи“, които щедро се финансират от разни фондации и се опитват да внушат сред населението, че помаците (това е терминът, който употребяват) са отделен народ независимо от техния народностен произход.

Така в годините след 1989-а, характеризиращи се с премахването на тоталитарната система и преминаването към демокрация и пазарна икономика, се засили разпространяването на псевдонаучни публикации, които внасят колебания сред българите с мохамеданска вяра, подкрепят и стимулират процесите на тяхното отделяне и отчуждаване от българската нация и държава. Подпомага се помпозното строителство на джамии, променя се традиционната именна система у българите мохамедани, внасят се промени и в традиционния ислям. Субсидира се обучението на българи в ислямски университети и др. Една от причините за това явление е, че доскоро ние разполагахме с ограничен кръг османотурски извори, както и ненадеждността на част от домашните извори.Това дава възможност на някои отново да повдигат въпроса за произхода на това българско население.

Ще се спра на три издадени монографии за българите мохамедани, появили се след 1990 година.

Първата, която се появи през 1991 година с автор доц. д-р Хюсеин Мемишооглу, е озаглавена „Страници от историческото минало на помаците“. Не случайно тя е издадена на български език с оглед на нейното влияние сред помохамеданчените българи. Авторът е български турчин от с. Каялоба, Кърджалийско. Завършва Софийския университет „Св. Климент Охридски“, а след това и

докторантура в АОНСУ при ЦК на БКП. Работи като преподавател в Техническия университет и проучва историята на българските турци. Напуска страната след 1988 година и започва работа като преподавател в университета „Хадженттепе“ в Анкара. [3] Посоченото издание има брошурен характер, а не на строго научно издание, въпреки че е снабдено със справочен апарат.

Част първа „Историческо минало на помаците“ е със следните параграфи – названието помак и езикът на помаците, дейността на българските правителства за побългаряването на помаците и прилаганите методи на заплаха. А в част втора са поместени избирателно документи и снимки.

Основната му теза за произхода на българите мохамедани е, че са потомци на куманските турци, а някои произлизат от средите на павликяните и богомилите. Няма нито един убедителен факт за тази теза, посочените източници не я потвърждават – те просто разкриват демографската картина у нас, а да не говорим за това, че няма кумански турци, а тюркско племе кумани. Разликата никак не е малка. Още по-неубедително е твърдението, че богомилите и павликяните са предразположени към мохамеданството и лесно са приели тази религия. Неубедително, защото няма нито едно доказателство за наличието на богомили или павликяни във вътрешността на Родопите. Без да е езиковед, той смело говори за „помашки език“. Не може да обясни защо той е почти еднакъв с езика на християните в планината. Не може да обясни защо топонимията в Родопите е преобладаващо християно-българска с малък процент на турски заемки. Нито едно куманско название няма в Родопите, а на много българи мохамедани фамилиите им са славянобългарски. Има пълно объркване на използваната и цитирана литература. На страница 12 говори за книгата на Ст. Шишков „Из долината на река Арда“, казва, че е на Ив. Батаклиев, а цитира П. Делирадев [4].

Едва ли отговаря на истината твърдението на К. Иречек, че турците били настанени в Родопите още през византийско време [5]. За това няма изворови сведения. На него се опира Мемишоглу в изложението си, като пише, че „в Родопите още през XII–XIII век има турско население“. Самият Иречек не привежда нито

един сериозен аргумент за този си извод.

Изобщо цялото изложение на автора се основава на такива откъслечни сведения и писания, върху тях гради своята основна теза, че българите мохамедани не са от български произход. Тя не се защитава от изворови източници. Твърдението му, че още през XII–XIII век Родопите се обитават от турско население не се потвърждава нито езиково, нито топонимично. Да не говорим, че и последните археологически разкрития в Източните Родопи говорят за трайно и късно присъствие на християнството в тази част на планината. Същото се отнася и за юрушкото поселение в Родопите – то става след турското завоевание. За това говорят и турските историографи. Юруците се оттеглят през XIX век, когато се установяват трайно в Беломорието [6].

Между другото се подмята, че българите мохамедани са траки по произход [7]. Това показва, че той самият не е наясно какви все пак са по произход – кумани, печенези, турци, богомили или траки. Това объркване слага отпечатък върху цялото му творение и Мемишооглу не знае на какво да заложи.

Траките действително населяват Родопите и през средновековието те се вливат в създаващата се българска народност и приемат християнството [8]. Да се твърди, че българите мохамедани са от древнотракийски произход, означава да се твърди, че са от български произход. Самият автор попада в собствената си клопка от неистини и полуистини. Той не познава или повърхностно се отнася към сериозните постижения на българската историография, на родопознанието в лицето на такива авторитетни и признати изследователи като Страшимир Димитров, Стою Шишков, Христо Попконстантинов, Васил Дечев, Христо Караманджуков и др. [9]. Ясно е, че тази брошура не е написана с научна , а с пропагандна и политическа цел, която обслужва чужда политика.

По-специално внимание заслужава книгата на Петър Япов „Помаците“. Първо, защото авторът ѝ е българин, второ – защото за пръв път (доколкото ми е известно) наш автор открито призовава българите с мохамеданска вяра да последват примера на Босна и Херцеговина и да отстояват своята „помашка народност“ [10].

Петър Япов е роден в Гоце Делчев, автор на редица художественодокументални романи, като „Гоце“, „Синът на Перуна“, „Децата на Хемус“ и др. Книгата е обемиста с над 400 страници. След прочитането ѝ оставаш с впечатлението, че си преминал през един мътен коктейл от известни истини, казани с недомлъвки, много измислици и невероятни неща, художествени творения и твърдения с литературна обрисовка – това е книгата на Япов. Но има ясна цел – да наложи твърдението, че помаците са отделен народ, като приглася на дълбоко ненаучния тезис – щом са мюсюлмани, те са турци. Ето и конкретни примери:

Подбрани изказвания,че са самостоятелна националност/примерно кмета на Рибново и други села от Чеч (Западните Родопи), а няма нито едно от селища в Средните Родопи. На обществеността е известно какви процеси протичат в този район и че там доста успешно се внушава на хората, че не са българи, че са турци. И доказателство ли са изказванията на отделни лица, че не са българи? Как така стана, че векове те са българи мохамедани, а само за няколко години се превърнаха в друга народност [11]?

Удивително съвпадение на тезите за произхода на „помаците“ с пропагандираните от Мемишооглу – за тракийския корен (даже използва термина трако-помаци). Той обръща историческите факти с главата надолу – без никакво колебание. Всички сведения говорят, че траките са приели християнството – това много убедително го доказа археологът Н.Овчаров на Перперикон – над скалния град на траките се възвисява раннохристиянска църква.

Политическите мотиви за написването на тази книга, която е поръчкова (според мен), е непрекъснатото натякване, че трябва да се следва примера на Босна, където сръбските помаци сътвориха самостоятелна държава и националност.

Пренебрегва се цялата турска данъчна документация, която много точно показва как в отделните селища постепенно се помохамеданчват – в началото преобладават християнските ханета (домакинства), а след време намаляват за сметка на мохамеданските [12].

За него религията е основа на народността, като напълно пре-

небрегва научното и общоприето определение за нацията. Тя „прави хората нещо отделно“ от българите [13].

На тази основа авторът пледира за обединението на помаците, при това не за какво да е, а за „тотално обединение“ и тази организация да членува не другаде, а в Ислямската лига [14]. Прави опит да анализира романа на Антон Дончев „Време разделно“ като научно изследване, а не като художествено произведение, каквото е.

Прелюбопитен е неговият прочит на написаното от Митхад паша, че мохамеданите в България са по произход българи с оглед да ги защити от изгонване от българските земи.

Предлага Ислямската лига, подобно на Коминтерна да предяви искане за помашка нация (както за македонската) [15]. Когато говори за отликите между българите мохамедани и останалите българи той изтъква, че това е преди всичко езикът им, който не е български, което е напълно безпочвено. Има различия в носиите, в ритуалите, но не и в езика. Япов напълно пренебрегва всичко онова, което обединява двете български общности – мохамедани и християни – език, бит, традиции, фолклор и др. Прави и едно невероятно откритие – прабългарите, които вдигат бунт срещу покръстването от Борис I, водени от Расате, след разгрома им бягат в Родопите и там лесно са потурчени [16]. Ако това е вярно (той не привежда нито едно доказателство), това ще е сензация в българската историческа наука.

Въобще тази книга не е сериозно изследване за българите мохамедани – в нея има всичко, но няма истина, пишат се откровени измислици, но няма как да се проверят, книгата е без научен апарат. И тук целта е повече от прозрачна – да се въздейства на българите с мохамеданска вяра и да се налагат неистини и откровени лъжи. Това е пример колко безпомощни са авторите, които се опитват да подменят историческата истина и да сътворят нова теория за българите мохамедани.

Ще се спра и на изследването на Хюсеин Мехмед „Помаците и торбешите в Мизия, Тракия и Македония“ [17]. То, както и „Помаците“ на П. Япов, няма ISBN, не е посочено издателството, нямат редактори и рецензенти. С една дума – полулегални издания. В тази

монография, в която има справочен апарат и ползвана литература, едва ли има нещо, което да изненада читателите. Прокарват се тезите, че помохамеданчването е станало без насилие. Изтъква се, че има колонизация с пленени араби от Византия в Тракия, граничеща с България [18]. Следващата теза е, че привържениците на богомилството и павликянството по време на турското робство приели доброволно исляма и те са част от помашкото население. И тук се прокарва тезата, че ислямът е основна разделителна линия, която дава основание да се счита, че помаците са нещо друго, различно от останалото българско население (подобно на Япов). Той не отрича българския им корен, но набляга на обстоятелството, че времето и религията ги променят. Х. Мехмед прави народностно разделение по верски признак [19]. Той набляга, че помаците са твърдо привързани към исляма и се противопоставят на българите (неизвестно как). Никъде не споменава, че в много райони на Родопите мохамеданите и християните живеят векове заедно в доста селища, като взаимно се опазват в трудни времена, че има редица турски документи, които показват, че имат общ родов корен [20].

Излизането на тези три книги на сходна тематика през последните години не е случайно явление. Имаме основания да считаме, че това е част от добре осмислена акция за етническата принадлежност на българите мохамедани, за формиране у тях на друго народностно съзнание. Използва се слабостта на държавни институции, които не реагират адекватно на тези опити, застрашаващи националната ни сигурност.Не на последно място историческата ни наука не реагира подобаващо на тези лъженаучни издания. Може би това поведение дава основание на изтъкнатия български историк османист проф. Страшимир Димитров да постави с тревога въпроса – ще имаме ли научни позиции по проблемите на ислямизацията и съдбата на българите мохамедани [21].

Трябва определено да кажем, че откриването на турските архиви за българските и чуждите историци дава възможност за обогатяване на изворовите данни, за по-пълно и обективно изучаване процесите на проникването и налагането на исляма по българските земи. Изясняването на този сложен и съдбоносен за нацията ни въ-

прос е и път към самопознаването ни като народ и за обединението ни независимо от религиозните различия. Появилите се напоследък издания, които третират проблема за ислямизацията на част от българското население по време на робството (освен споменатите има и други), акцентират върху особеностите на българите мохамедани [22]. Те почти изцяло игнорират онова, което свързва двете български верски групи. Това е слабост и на българската историческа и етнографска науки, както и на краеведението. Преодоляването ѝ ще спомогне за издигане на националното самосъзнание над конфесионалното, както подчертава Страшимир Димитров.

В този аспект е наложително да се анализира и подложи на сериозна научна дискусия стойността на домашните извори за налагането на исляма в Родопите. Крайно време е да се спре с недомлъвките, с недоизказаните неща във връзка с т.нар. „Исторически бележник“. Факт е, че той за разлика от хрониката на поп Матей Драгинов не се използва в академичните издания, включително и в 7-томната история на България. Но в същото време на регионално ниво продължава да се разпространява и използва в различни чествания, местни издания, съграждане на паметни знаци. Тези утвърждавани неистини в миналото ни накрая трябва да се изчистят, защото бедата от тяхното безпроблемно налагане ще е значителна.

Домашните извори имат своето място не толкова в историческите проучвания, колкото в усилията за национално пробуждане и засилване на патриотичните чувства у българите. Към тях спадат не само фолклорът, но и многобройните предания и легенди. Що се отнася конкретно до „Историческия бележник“, трябва да се знае, че той става известен на нашата общественост твърде късно – едва след 30-те години на XX век. Достига до нас в препис, и то неизвестно откъде, тъй като липсва оригиналът. Наскоро излезе книгата на известния родоповед Петър Маринов за стойността на този домашен извор. Той убедително доказа неговата историческа несъстоятелност. И въпреки това някои продължават да го използват и утвърждават, без да осъзнават каква голяма вреда нанасят не само на науката, но и на стойността на краеведческите дирения.

Новоиздирените извори (използвани от Румен Ковачев, Ми-

хаел Кийл и др.) показват, че налагането на исляма не е еднократен акт, а продължителен процес. Те показват, че приелите исляма са българи по произход, а не от друга народност. И този извод трябва да е водещ, а не стремежът да се обособяват, да се изтъкват и генерализират особеностите на тази част от българското население в Родопите. А на лъжите и фалшификациите трябва да се дава сериозен и аргументиран отговор.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗТОЧНИЦИ:

1. **Гандев, Хр.** От народност към нация.С.,1988 г; **Грозданова, Е., Андреев Ст.** Българите през XVI век. По документи от наши и чужди архиви. С.,1986; **Димитров, Стр.** Демографски отношения и проникване на исляма в Западните Родопи и долината на Места – XV–XVII в. Родопски сборник. Т. I, С., 1965 г., с. 63–114; **Петров, П.** По следите на насилието. С., 1972 г.; **Кийл, М.** Разпространението на исляма в българското село през османската епоха (XV–XVIII в.), колонизация и ислямизация. В: Мюсюлманската култура по българските земи. Изследване. Т. 2, С., 1998 г.; **Шишков, Ст.** Българите мохамедани, Пд., 1936, и др.

2. **Мемишооглу, Х.** Страници от историческото минало на помаците.Анкара, 1991 г., с. 5 (в нея се твърди, че българите мохамедани са потомци на куманските турци); Мехмед, Хюсеин. Помаците и тюрбешите в Мизия, Тракия и Македония. С., 2007, с. 16, 26 и др. (неговата теза е, че има колонизация на арабите в Тракия и Източните Родопи, а другите са павликяни и богомили).

3. Пос. съч., ч. II, документи и фотографии.

4. Пос. съч., с.12.

5. **Иречек, К.** Пътувания,1901, с. 461–462.

6. **Димитров, Стр.** Миналото на Чепеларе. Т. I, Пд., 1978, с. 271–272. Бел. № 10 е дело на Стр. Димитров.

7. Пос. съч., с. 19.

8. **Тачева-Хитова, М.** Родопският край от най-стари времена до края на античността. В: Родопите в българската история, С.,1974, с. 28–29.

9. **Димитров, Стр.** Демографските отношения и проникването на исляма в Западните Родопи и долината на Места през XV–XVII в. Родопски сборник, т. I, с. 63–109; **Шишков, Ст.** Българомохамеданите. В: Избрани произведения. Пд., 1965, с. 169–274; **Попконстантинов, Хр.** Чепино, СбНУ, III, 1898, с. 222–265; и др.

10. **Япов, П.** Помаците, С., 2006.

11. Пос. съч., с. 18–24.

12. Пос. съч., с. 38–39.

13. Пос. съч., с. 70–77.

14. Пос. съч., с. 92.

15. Пос. съч., с. 207.

16. Пос. съч., с. 283–284.

17. **Мехмед, Х.** Помаците и тюрбешите в Мизия, Тракия и Македония. С., 2007.

18. Пос. съч., с. 11.

19. Пос. съч., с. 59.

20. Родопите в българската история (сб.),С.,1974, с. 79.

21. **Димитров, Стр.** Ще имаме ли научна позиция по проблемите на ислямизацията и съдбините на българите мохамедани? – Rhodopica,1999, бр.1, с. 131–146.

22. Етническата картина в България. Проучвания. С., 1993; Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите. Т. I. Мюсюлманските общности на Балканите. Исторически ескизи.

ПОЛИТИКА С ДВЕ ЛИЦА
Администрацията в полза на турчеенето на българите мохамедани (1950–1970)

Полина Цокова –
докторант в СУ „Св. Климент Охридски“

„Казах на всички, че не трябва да очакваме властта да ни каже, а ние сами, като знаем, какви са били нашите дядовци, да се осъзнаем и знаем, че сме свободни българи.[1]“

Асен Зеров

Политиката на Българската комунистическа партия (БКП) спрямо турското население, която през 50 и 60-те години на XX век се колебае между линията на поощряване или ограничаване на културна автономия на турците, постепенно преминава в приобщаване към „единната социалистическа нация“, включително и чрез различни форми на насилие през 70-те години на XX век[2]. Тази непоследователност се отразява драматично върху българите мохамедани, за които ръководните органи на Българската комунистическа партия – Политбюро на Централния комитет (ЦК) на БКП и Секретариатът на ЦК на БКП, приемат самостоятелни документи, без да отчитат усложненията в административната практика, породени от съжителството на представители и на двете общности в едно и също селище, както и от пропагандирането на турската национална идея в райони с коренно българомохамеданско население.

Изследователите определят Решението на Политбюро на ЦК на БКП, озаглавено „Мероприятия за издигане на политическото и културно равнище на българите с мохамеданска вяра“ и издадено на 17 ноември 1956 г., като най-ранната политическа концепция за политиката на БКП по отношение на българите мохамедани[3]. При

подготовката му се отчита, че не са редки случаите, когато отделни хора и институции, особено военните власти, не правят разлика между българомохамедани и турци[4].

Терминът „турчеене“ се използва в Решението на Политбюро на ЦК на БКП от 5 април 1962 г. като събирателно понятие за различни форми на приемане на турска народностна принадлежност от цигани, татари и българи с мохамеданска вяра. Ключово място Политбюро отдава на властническия фактор с източник самата официална власт – „неправилните действия на редица органи на народната власт“, регистрирали като „турци“ десетки хиляди българи с мохамеданска вяра в различни райони на България. Във вътрешнополитически план подобни тенденции сред българите мохамедани се обуславят от изповядването на исляма и носенето на турско-арабските имена. Международни измерения проблемът придобива поради моделирането на турска народност със средствата на пропагандата от Турция. За преодоляването му са предвидени мероприятия, основани на доброволното възвръщане на турчеещите се граждани към действителната им народност и на разграничаването между религия и имена, от една страна, и национална принадлежност, от друга. В географски смисъл мерките са насочени към Кърджалийски, Смолянски, Старозагорски, Ловчански и Врачански окръг и към гр. Пловдив[5].

Опит за преоценка на политиката на комунистическия режим спрямо мюсюлманските общности в България представляват разискванията в Политбюро на 21 ноември 1967 г. Една от точките в дневния ред е озаглавена „По някои въпроси на работата с турското население“. В хода на разискванията важно място заемат и проблемите на българомохамеданите. Като насока на бъдеща политика си пробива път схващането за откъсването им от чужди културни влияния: „Това население не е свързано с Турция, а с нашия народ“. По запазените бележки от заседанието може да се направи изводът, че създаването на турска интелигенция като поддръжник на турския национализъм, от една страна, и отсъствието на последователна политика сред българомохамеданите, от друга страна, са спомогнали за обособяването на общността[6].

Турчеенето като явление и тенденция продължава да вълнува политическите лидери в София и в началото на 70-те години на XX век, както личи и от Решението на Секретариата на ЦК на БКП от 17 юли 1970 г., озаглавено „За по-нататъшното подобряване на работата за националното осъзнаване и патриотичното възпитание на българите с мохамеданска вяра“. Като негови форми се посочват турцизирането на личните имена, смесените бракове с турци и стремежът за изселване в Турция. Членовете на Секретариата се обединяват около мнението, че за турчеенето допринасят и „сериозните пропуски в дейността на някои държавни органи“, чиято практика се оказва в противоречие със „съществуващите решения на ЦК на БКП и законите в страната“ [7].

Взаимодействието в реалния живот между различни политически възгледи, една част от тях насочени към българските турци, а други – предназначени да послужат за пропагандата сред българомохамеданите, поражда противоречиви настроения у традиционно консервативната общност на българите мохамедани, чиито бит и поминък, демографско развитие, религиозни вярвания трудно се поддават на модернизация. Изследователският интерес в настоящия доклад е съсредоточен върху ежедневната административна практика по издаването на официални документи за гражданско състояние. В контекста на актуалната линия спрямо българските турци специално внимание заслужават житейските ситуации, провокиращи удостоверяването на турска народност на българи мохамедани.

Хронологическите граници 1950 и 1970 г. бих определила като началото и края на формалните улеснения при документирането на турска народност. През 1950 г. се въвежда правилото, че можеш да докажеш, че си турчин със свидетелски показания[8]. В края на разглеждания период е прието Решението на Секретариата на ЦК на БКП от 17 юли 1970 г., което дава тласък на насилствената смяна на имената като белег на турска народност. От този момент нататък стремежът към турчеене се изличава от личните документи, пазени в учрежденията[9].

Избраният подход изследва предпоставките, които подпомагат турчеенето на българомохамеданите. Като две различни лица

на отношението към тях може да се възприемат политическата концепция, възприета и пропагандирана от централната власт, и конкретните административни решения, документирани в оперативната работа на народните съвети и други местни структури. Обособяването на раздели в голяма степен е условно, защото житейските примери са ориентирани около една цел – да се покаже от различни страни проявена некомпетентност за народностния произход на българите мохамедани.

Регистрирането на раждания, женитби и смъртни случаи

В юридически аспект избраният хронологически отрязък обхваща създаването на административни актове, издадени въз основа на нормативните изисквания на Правилника за водене на регистрите за гражданското състояние от 1950 г., който регламентира гражданската регистрация в продължение на двадесет и пет години[10]. По закон длъжностно лице по гражданското състояние е председателят на народния съвет[11]. Ограничаването на кръга лица, които извършват гражданската регистрация на населението, като превантивна мярка срещу грешките и неточностите, се среща и в указанията във връзка с периодичното подновяване на гражданските регистри[12]. Пряката връзка между съставянето на документи, удостоверяващи ражданията, браковете и смъртните случаи сред българите мохамедани, и регистрирането им като „турци“ в документи от този тип личи от следните констатации.

На заседанието на Политбюро през 1962 г., посветено на турчеенето, Кърджалийски окръг е посочен на първо място сред административните звена, в чиито граници масово българите мохамедани се регистрират като „турци“. Изтъква се, че децата в села като Диамандово, Костариново, Стрижба, Чубрика и Бенковски учат турски език заедно с турските деца по време на училищното обучение, а сред по-старите поколения обучението на турски език е навлязло по време на организирани от ходжите кръжоци[13]. Числени данни за ролята на администрацията в народните съвети от окръга

в помощ на турчеенето не са приведени, но нагласата за своеобразно поощрение към българите мохамедани в желанието им да се регистрират като „турци“ може да се реконструира благодарение на отзивите за цялостното състояние на службите по гражданско състояние в разглеждания период. Именно тези отзиви посочват какви са възможните предпоставки, способствали за издаването на актове за раждане, за брак или за смърт, в които е променена народностната принадлежност на българомохамеданите.

Възможна предпоставка за турчеене възниква поради издигането на турци на отговорни длъжности в сравнение с по-ограничените възможности същите длъжности да се изпълняват от служители българомохамедани.

Привличането на турци в администрацията на комунистическото управление започва още от първите следвоенни години[14]. Професионалната етика изисква при регистрирането на основните демографски събития – раждане, женитба и смърт, да не се повлиява върху самоидентификацията на лицата. Затова е важно да се отбележи, че поддържането на висок професионализъм сред общинските служители е предизвикателство пред методическите умения на централната администрация, често подлагани на изпитание в различни райони на страната.

През 60-те години не е трудно да се намерят примери в работата, извършвана от служителите в народните съвети, които поставят под съмнение наличието на достатъчна степен на образованост и потенциал да бъде оказана квалифицирана помощ на посетилите учреждението граждани. Подобно наблюдение може да се направи въз основа на указанията от 1968 г., отправени до местните власти от Управление „Изпълнителни комитети на народните съвети“ при Министерския съвет. За да илюстрира масовата практика народните съвети да удостоверяват неправилно народностната принадлежност и гражданство на чужденци, началникът на Управлението П. Канчев привежда следните примери: вместо съветско гражданско се изписва „руско“, като административни единици се посочват „окръг Дания“, „окръг ГФР“ или „окръг Англия“[15].

Ролята на град Кърджали в административно отношение се за-

силва с обособяването на Кърджалийски окръг в края на 50-те години. Интерес представлява въпросът за подготовката на общинските чиновници там. В неговите очертания се направляват местните дела за 43 селища с българи мохамедани, главно в южната погранична част на окръга, чиято численост към 17 септември 1962 г. възлиза на 20 600 души[16]. Ето как звучи една официална характеристика от началото на 1964 г., запазена сред документите на Окръжния комитет на БКП: „На територията на окръга са изградени 5 градски и 37 селски общински народни съвети със 164 броя пълномощничества, в 56 от които се води гражданско състояние. Всички без изключение са съставени от по няколко села и десетки махали. Болшинството от кадрите, ръководещи народните съвети, са турци без опит и необходимото образование[17]“.

Отчитайки кадровия проблем сред местната администрация в национален мащаб, както и характера на допусканите слабости при регистрирането на гражданските бракове, Министерският съвет със свое Решение №18 от 31 януари 1959 г. дава указания ритуалът да преминава тържествено. Бракосъчетанието трябва да се води лично от председателя или от други членове на изпълкомите на общинските народни съвети. Противно на указанията, практиката показва, че от 442 брака, сключени през първото тримесечие на 1961 г., само 12 са сключени от председателя на ГНС – Кърджали[18]. Не е трудно да се предположи, че самите сведения за народност в актовете за брак лесно се манипулират.

Освен актовете за брак и съставянето на актовете за раждане създава предпоставки за регистрирането на граждани от българомохамеданската общност като „турци“.

Възможен резултат от приобщаването на лекарите по произход от други окръзи, установили се на работа в райони с българи мохамедани, изглежда взаимното извършване на услуги, включително и вписването на ръба на законовите изисквания. Самостоятелно внимание би могло да се отдаде на особеностите в контакта лекар–пациент и на психологическите предпоставки за сближаването с местните жители в региони, чиито сурови условия отблъскват медицинските работници въпреки привилегированото заплащане[19].

В подобен контекст като естествено обобщение на познати житейски ситуации звучат официалните констатации за закононарушенията при съставянето на актове за раждане.

През 1971 г. Президиумът на Народното събрание акцентира върху установените случаи да се регистрират като „турци“ новородените деца на българомохамедани. Причината е, че медицинските органи пропускат да прочетат данните за народността в личните паспорти на родилките, които носят турско-арабски имена. Практиката изглежда типична, ако съдим по употребения израз – „на много места“[20].

Третият вид актове за гражданско състояние – актовете за смърт, придават завършеност на картината за видовете лични документи, чието съдържание пряко рефлектира върху официалните данни за националната принадлежност на българите мохамедани. При съставянето на актовете за смърт родните определят идентичността на своите близки. Ако се позовем на едно етноложко изследване за Якоруда в периода 1948–1960 г., в сравнение с актовете за раждане голям е броят на починалите, записани като „турци“ или българомохамедани[21]. Едно от възможните обяснения е отказът на мюсюлманските свещенослужители да погребват хора с български имена.

Преброяванията на населението

В началото на 60-те години проверките по места от страна на централната администрация за това как народните съвети водят гражданските регистри на своите жители показват, че данните в тях не са актуални, а чиновниците често допускат нарушения на процедурата по воденето им[22]. Справката, подготвена съвместно от отделите „Пропаганда и агитация“ и „За работа с националните малцинства“, за да бъде представена на заседанието на Политбюро от 5 април 1962 г., съобщава, че в град Пловдив са се преселили хиляди българи мохамедани от Родопите, а преброяването през 1956 г. е отчело само 184 души[23].

Подробна информация за изселилите се от Смолянски окръг

в периода 1965 – юни 1974 г. потвърждава, че Пловдивски окръг е най-желаната посока на миграционните движения към вътрешността на страната. 7252 души са намерили нов дом на неговата територия. Интерпретирането на данните, според които на второ място по численост на придошлите от Смолянско, е Кърджалийски окръг (714 души), изисква по-задълбочен анализ, но несъмнено една от основните хипотези може да се построи около стремежа към приемане на турска народност сред българите мохамедани[24].

Принципът, възприет за нуждите на статистиката, е, че грешките в регистрите на населението, които водят до непълноти или неточности на обобщените демографски данни, се избягват посредством преброяванията на населението. Подобна мотивация съпътства организирането на преброяването през 1965 г., когато регистрите на населението, заведени през 1946 г., въз основа на резултатите от първото преброяване след Втората световна война, вече не могат да служат за надежден източник на данни за населението[25].

И ако мнението на експертите статистици определя период от десет години като срок за достоверност на сведенията, събрани от преброителите, то историците са склонни да отнесат валидността на резултатите към още по-ранен момент от процедурата – изготвянето на инструкциите за протичането на преброяването. По този критерий се счита, че отношението към българите мохамедани е „доста либерално“ още при преброяването през 1946 г., тъй като, с изключение на Пиринския край, е дадена възможност всички да се пишат каквито искат. Като резултат категорията „турци“ е концентрирана в Западните Родопи, но се среща и във всички българомохамедански селища, включително и в Тетевенска околия например[26].

Вътрешните миграции

Две са типичните хипотези при вътрешна миграция да бъде издаден документ, въз основата на който притежателят му може да претендира за принадлежност към турска народност. Едната възможност е при попълването на графата „националност“ официал-

ната власт да причисли изселилото се лице към турската народност. Другата възможност е новото поколение в род на българи мохамедани да бъде регистрирано с турски имена, които може да доведат до третирането на децата като „турци“.

Непосредствено след края на Втората световна война интернираниятa отвеждат българи мохамедани в Еленския Балкан, по-специално около Златарица и селата източно от нея. За големи групи българомохамедани от Гоцеделчевско новият регион е Казанлъшко – селата Крън, Шейново и др. Нови жители от Родопите се вливат сред коренното население на Шуменско, Търговищко, Разградско, Русенско. Макар и инициирано насилствено, това е началото на процес на дисперсиране в българомохамеданската общност. Нови миграционни движения към Северна България са мотивирани от търсенето на „свободна земя“ през 50 и 70-те години на XX век[27].

За начина, по който са били посрещнати новодошлите от общинските власти, автентични свидетелства пазят регистрите за гражданско състояние в местата на новото им установяване. Едно сведение от 1960 г., запазено в архива на Централния комитет на БКП в София, свидетелства за вариантите на народностна принадлежност, вписани през 50-те години на XX век от народния съвет в с. Енина, Старозагорски окръг, за българи мохамедани от Благоевградски окръг, предимно от Гоцеделчевска и Разложка околии[28]. Общото е, че промяната често става, без да има документ за основанието за вписването на турска народност в гражданските регистри.

Ако се опитаме да проследим пътя на доказването на турски произход по силата на документ за гражданско състояние, случаите могат да бъдат класифицирани в три групи. Макар и встрани от темата, важно е уточнението, че подобно групиране би могло да бъде и само в два полюса – на българи мохамедани, третирани от властите като „македонци“, и на такива сред тях, чиито лични данни не са променяни вследствие на македонизацията. Това уточнение е необходимо, както ще видим от същинското изложение, защото много от примерите от Енина са белязани и от принудителната

македонизация на българите от Пиринския край в периода 1944–1963 г.[29] – политика, аналогична по методите си (манипулиране на преброяванията, подмяна на лични документи и т. н.) на фалшифицирането на българската народност на българите мохамедани чрез приобщаването им към турците, но инспирирана от интернационалния дух на комунистическата идеология в България под въздействието на директивата на Коминтерна за изкуственото създаване на т. нар. македонска нация.

Първата група обхваща семействата, които са пререгистрирани като „турци“, с предишна народност по документи „македонци“.

Едно от българомохамеданските села, от които започват миграции към Старозагорски окръг, е Корница, Гоцеделчевско[30]. Проверката, извършена в Енина през 1960 г., за да установи защо народността на изселилите се семейства е документирана като турска, показва, че отбелязванията на турски произход са били погрешни. По силата на живата патриархална традиция отделните семейства са описани по произход според произхода на мъжа – глава на семейството, а по рождените им дати можем да видим, че подвластни на национални превъплъщения се оказват дори и старци, връстници на Санстефанския мирен договор от 1878 г.[31]

Към района на Гоце Делчев спадат и селата Слащен и Туховище[32]. Примерите от Слащен обогатяват картината за узаконяването на турска народност, като наред с размиването на отговорността за произход, променен при неясни обстоятелства, са упоменати и конкретни управленски действия, главно на структурите на МВР в страната[33].

Семейните истории от българомохамеданите от Туховище също носят белезите на насилствената македонизация в Пиринския край, последвана скоро от направлявано от държавния апарат турчеене[34]. Показателна е характеристиката на гражданския статус на двама „македонци“ сред преселниците от Туховище, която гласи: „Поправен на турчин, но липсват затова документи“. Това са Али Ибишев, роден на 18 септември 1931 г., и Мустафа Имамов, роден на 4 януари 1908 г. За Рафей Касабов, роден на 18 юни 1928 г., глава на 4-членно семейство, е установено следното: „поправен на

турчин – документи няма за това“. Изводът е, че „липсват за това документи“ и в случая, когато трябва да се опише как Юсеин Джамбазов (роден на 12 ноември 1880 г.) от „македонец“ става „турчин“. Цитираният документ е удостоверение №84 от МВР – Казанлък, което явно не е запазено.[35]

Единични миграции разкрива упоменаването в гражданските регистри от Енина на българомохамеданските села Вълкосел, Жижево, Брезница, Кочан и Цръчна[36]. Ръководени от Гоце Делчев и преди освобождението през 1912 г., селата Вълкосел, Жижево, Брезница и Кочан трайно са свързани с Югозападна България[37], докато жителите на Цръчна са склонни да предпочетат Пещера като административен център[38].

Втората група преселници в Енина първоначално са били записани като българомохамедани по народност, а новата им народност е турската.

В количествено изражение тези примери са по-малобройни, но споменаването отново на селата Кочан и Слащен този път като родно място не на „македонци“, а на българомохамедани, показва пагубното въздействие на противоречивата политика по македонския въпрос, позволила разделянето по административен принцип дори и в консервативните селски колективи с еднороден религиозен и етнически състав[39].

Трета група измежду документираните житейски ситуации издава съвсем отчетливо колебанието на администрацията в засегнатите от македонизацията райони как да третира българите мохамедани, провокирано от едновременното въздействие върху една и съща общностна група на държавната политика по македонския въпрос и политиката спрямо българите мохамедани. Резултат от това са относително честите трансформации на народността – за едни и същи хора народността се променя три пъти в рамките на няколко години.

Примерът е семейство от с. Слащен. Информацията за гражданското му състоявие се предава по пътя от Благоевградски окръг до Старозагорски окръг три пъти. Първият момент фиксира преселването на Люман Нейзиров с 10-членното му семейство като

българомохамеданин. След известно време той се връща в Слащен, където народността му е променена по следния начин: „македонец“. От Слащен Люман Нейзиров заминава отново за Енина като „македонец“. Установяването му в Енина е последвано от писмо № 610 от 20 март 1953 г., изпратено от Селския народен съвет (СНС) – Слащен, което налага да бъде „направен“ на „турчин“ от властите в Енина[40].

Архивните данни за влиянието на турците върху националната идентификация на българите мохамедани, последвало откъсването им от родния край, се потвърждават и от записани в наши дни разкази от студенти етнолози. Снежана Кехайова от с. Гърнати, Смолянско, 60-годишна към момента на интервюирането ѝ, признава, че е научила турски език, защото през 50-те години на XX век семейството ѝ е принудително изселено в село в Момчилградско[41].

Направлявани от политическия режим, миграционните процеси сред българите мохамедани продължават и през 60-те години на XX век. През 1960 г., след като голяма част от населението в с. Беслен, Гоцеделчевско, се е изселило във вътрешността на страната по нареждане на ОПК – Копривлен, тютюневият разсад на ТКЗС е бил разоран с цел да се принуди останалото население също да напусне селото[42]. По това време все по-разпространени стават единичните миграции, свързани с установените предимства при приема на деца от българомохамедански села в учебни заведения в по-големи, средищни селища, които също ги срещат с турци[43].

Към края на разглеждания период нов документ, издаден като окръжно от Президиума на Народното събрание на 3 юли 1971 г., съобщава, че продължава подмяната на българската народност на българите мохамедани. Този процес се явява следствие от дейността на служителите в народните съвети, които с „лека ръка“ вписват турска народност за българите с мохамеданска вяра при преселването им от предишното им местожителство. Сред тези администрации са народните съвети в Айтос, Асеновград, Казанлък, Златица, с. Борима, Троянско, и с. Тополово, Пловдивски окръг, с. Крън, Старозагорски окръг[44].

Паспортизацията

Противоречивата практика, която съпътства поначало издаването на нови документи за самоличност, е особено изразена в райони с разнороден етнически състав.

Не случайно въпросът може ли при подмяна на стар личен паспорт – издаден през 1953 г., да се уеднаквят фамилните имена на кръвни братя и сестри, зададен през 1967 г. до Управление „Изпълнителни комитети на народните съвети“ при Министерския съвет, произхожда от Желязка Узунова от Градския народен съвет (ГНС) – Момчилград[45].

В град Момчилград българи от Западна Тракия и Родопите прииждат още през 20-те години на XX век, а в края на века българският народностен елемент се засилва благодарение на заселници от селата Кирково, Чакаларово, Тихомир и др. Момчилград е заобиколен от селища с турско население (Поточница, Звездел, Нановица, Равен, Татул), както и от българомохамедански села (Кирково, Шумнатица, Чакаларово, Долно и Горно Къпиново, Дрангово, Лозенградци, Орлица, Тихомир Стрижба). В квартал Мамулица от средата на XX век живеят алиани. Независимо от съжителството на хора с различна народностна култура, за пришълците от българомохамеданските села първият досег с градската среда, датиращ от 50-те години на XX век, обхваща и популяризирането на турско-арабските имена, тъй като преобладаващият етнически елемент в Момчилград е турският[46].

Различна е картината в района на Тетевенско. Чрез своите представители във властта привържениците на турчеенето открито агитират да бъде признат официално турски народностен произход на местните българи мохамедани.

През януари 1955 г. учителят Антон Бянков съобщава в ЦК на БКП, че в Тетевенско има много българи мохамедани, които още не са си извадили паспорти, понеже не искат да се пишат българи. Много от тях желаят да се изселят в Турция и поддържат връзка с изселници в Турция или с турци от други краища на България[47]. Това сведение изглежда твърде безпристрастно, ако го сравним със

свидетелствата за помощта в полза на турчеенето, оказвана от тамошните политически лидери под предлог, че представляват съселяните си.

По повод паспортизацията през март 1953 г. жителите на с. Градежница, или по-точно „най-отговорните“ измежду тях – „партийното бюро и съветът“, са провокирани в своето недоволство срещу държавната власт от слуховете, че в Луковитска околия техни близки и роднини са записани в личните си паспорти като „турци“. По този повод в изложение до Президиума на Народното събрание се цитират думите на председателя на съвета Али Чаушев, че за съселяните му тази власт е вече „чужда“, щом като иска да ги застави да се пишат българи[48]. Околийският народен съвет в Тетевен е посетен от 4-членна делегация от Градежница, обявила се за представителство на 5000 души – както от самото село, така и от другите тетевенски села Галата и Помашка Лешница[49].

Тъй като не среща категорично порицание от централната власт, тенденцията да се насърчава турското самосъзнание като характеристика на укрепването на влиянието на местните политически лидери продължава и след официалния финал на паспортизацията от 1953 т. Така например в протокол от 8 декември 1956 г. от името на жителите на с. Галата, съставен от ръководителите на БКП и БЗНС, е предложено да се допълни в паспортите на жителите „след думите националност – българин – в скоби да се пише ПОМАК“[50].

Ситуацията в Тетевенско показва, че волята на жителите в българомохамеданските села е особено категорична, когато по-грамотните сред съселяните им формулират как да звучат исканията им пред централните органи в София. Наблюдаваната практика навежда към идеята за преднамерено сближаване и дори съвпадение между волята, изразена от името на местната власт, и желанията на отделните жители. За разлика от готовността на висшите партийни функционери да се доверят на изпратените в София искания, в административноправната теория валидността на изявления, чиито автори претендират, че защитават един общ интерес от името на общността като цяло и използват своята позиция, за да се противо-

поставят на определено действие на държавата, се оборват с юридически аргументи. Описаната хипотеза удачно се назовава „общината срещу държавата“[51].

Значително по-лесно е документирането на турска народност далеч от района, в който българите мохамедани не са познато, коренно население. Такъв пример вече е разгледан в предходния параграф по повод преселванията в с. Енина, Старозагорско. В четири от описаните примери – тези на Ариф Бошнаков, Юсеин Сюнетчиев, Неджип Алендаров, Мустафа Лафчиев, при издаването на паспорт българи мохамедани са регистрирани като „турци“. В един от случаите не е ясно по силата на какъв документ е удостоверена турска народност, два от документите са издадени от МВР – Казанлък, а един – от МВР – Драгоман. Ако допуснем, че съставянето на всеки от трите документа, под формата на служебна бележка или заверка от МВР, е едно от действията на администрацията в полза на турчеенето, то не бива да забравяме, че заедно с тримата мъже от с. Слащен са и семействата им. Общо тези семейства наброяват 40 души, което увеличава многократно стойността на отделния административен акт и той се превръща в идентификацията за голяма група родственици[52].

Изселванията по спогодбата от 1968 г.

През 1956 г. благодарение на близките до режима представители на турската общност си придобива публичност тезата, че в основата на явлението българомохамедани да се регистрират като „турци“ стои „една-единствена цел“ – да им е по-лесно да заминат за Турция. Това мнение се споделя и от интегриралите се във властовите структури българи мохамедани. В изложение до Политбюро на ЦК на БКП българи мохамедани, начело с Ф. Ишпеков, обясняват намерението за изселване в Турция с надеждата, че ако умрат на „турска земя“, ще попаднат в рая след смъртта си, както Коранът учи мюсюлманите[53].

Контрапункт на тезата, че българите мохамедани, в плен на религиозната догма, доброволно биха напуснали родината си, е

внушението за селективния подход при признаването на правото да избираш дали да останеш в социалистическия лагер или да се установиш в капиталистическа Турция. Оказали се извън персоналния обхват на дипломатическите договорености между Турция и България, българите мохамедани могат да изменят на битието си като социалистически граждани, ако се сдобият с доказателство за турска народност.

По замисъла и съдържанието си Спогодбата между Народна република България и Република Турция за изселването от Народна република България в Република Турция на български граждани от турски произход, чиито близки роднини са се изселили в Турция до 1952 г., се отнася единствено до българските турци[54].

Постигането на съгласие между дипломатите на двете съседки за регулирането на процеса на изселване може да се счита за удовлетворителен резултат спрямо обществената нагласа сред българските турци. Групата на желаещите да заминат не изглежда така хомогенна по етнически състав, ако вземем предвид ареала на събираните сведения за настроенията сред населението около посещението на министър-председателя на Република Турция Сюлейман Демирел. Доколкото е възможно потенциалните кандидати за изселване да бъдат идентифицирани, преди да е даден ход на вътрешната процедура за това, териториалният обхват на наблюденията за политическата обстановка в Кърджалийски, Смолянски и Благоевградски окръг включва и районите, населени с българомохамедани[55].

По време на изселническата кампания от 1949–1951 г. документи за изселване подават повече от 250 000 души, а напускат България само 154 000 души. Независимо че не дава изричното си съгласие за изселването на българи мохамедани, българската страна допуска отделни случаи на лица, успели да си „уредят“ документи, което се обяснява в историографията като „недоглеждане от страна на местните власти“[56]. Макар да е трудно да бъде подкрепено с факти, предположението, че по силата на Изселническата спогодба от 1968 г. в кръга на изселилите се лица попадат българи мохамедани, намира косвено потвърждение още в едно от първите

указания по прилагането ѝ, съдържащо индикацията, че практиката по прилагането на двустранните договорености зависи от добросъвестното участие в този процес на чиновниците от народните съвети по места. Секретариатът на МВР не пропуска да напомни на окръжните народни съвети, че са необходими мерки срещу даването на подкупи.[57]

Както съобщава до окръжните народни съвети председателят на Централната комисия по изселването, размяната на ратификационни книжа е насрочена за 19 август 1969 г. и от тази дата спогодбата влиза в сила[58]. Във връзка с предстоящото влизане в сила на спогодбата Управление „Изпълнителни съвети на народните съвети“ при Министерския съвет на 18 април 1969 г. подготвя указания за уеднаквяване на работата по прилагането на спогодбата. Управлението разяснява на окръжните народни съвети, че право да се изселят имат българските граждани от турски произход, които се намират в определените от спогодбата семейни и родствени връзки с бивши български граждани от турски произход, изселили се в Турция до 1952 г. Изготвянето на удостоверение, въз основа на което МВР може да издаде паспорт, попада в компетентността на общинския народен съвет по местожителството на кандидата за изселване. Изчерпателно са изброени родствените връзки, чието доказване би позволило събирането в Турция на роднини, бивши български граждани и жители на български общини. Критерият, заложен в основата на механизма за определяне на подлежащите за изселване лица, е кръвният произход от родителите, както рожденитe родители, така и осиновителите. Произходът, според цитираните указания, определя турската народностна принадлежност. С този аргумент децата от смесени бракове са изключени от категорията граждани по спогодбата. В семейство, в което един от съпрузите е от турски народностен произход, а другият не е, вторият съпруг няма право на изселване. Оттук следва и изводът, че в обсега на спогодбата не влизат българомохамеданите, тъй като те са от български народностен произход[59].

По отношение на народностния произход на българите мохамедани указанията се оказват навременни за чиновниците, ако ги

съпоставим с реалните ситуации, пред които са изправени българските държавни органи. На 9 февруари 1970 г. Секретариатът на МВР също се ангажира с позиция за кръга на българските граждани, които имат право на изселване. По повод молби от българи мохамедани се настоява комисиите по изселванията да проявяват категоричност, като отговарят на българомохамеданите, че те не са от турски произход. Като причина за изселническите настроения в районите, населени с българомохамедани, в документа се изтъква отсъствието на разяснителна работа от страна на българските обществено-политически органи[60].

В хода на прилагането на спогодбата документирането по официален ред на турска народност на българи мохамедани придобива особена важност. Освен от МВР изразена е реакция и от друг централен орган – Президиумът на Народното събрание. Писмото, отправено на 4 септември 1970 г. от София до всички окръжни народни съвети, има за задача да постави край на незаконосъобразната практика, провеждана в продължение на пет години от народните съвети под ръководството на Управление „Народни съвети, местна промишленост и комунална дейност“ при Министерския съвет. Приведен е точният текст на разпореждането от 1965 г., което позволява при издаването на лични паспорти българомохамеданите да се записват като отделна народност. Административната практика, произлязла от това разпореждане, се разглежда през 1970 г. като промяна на българската народност на граждани от българска народност, защото те независимо от религиозната си принадлежност към мохамеданската вяра са българи по народност. Отменено разпореждане от 1965 г. се третира като фалшифициране на исторически установените факти за народностния произход на определена категория българи. Президиумът на Народното събрание препоръчва занапред народните съвети „по никакви съображения и мотиви“ да не издават документи, свързани с гражданското състояние на българите с мохамеданска вяра и удостоверяващи фалшива народност[61].

До 1978 г., когато действието на спогодбата е прекратено по взаимно съгласие между българското и турското правителство, се

изселват 114 420 души. Заради българския им произход са спрени 2843 души[62]. За случаите, в които кандидатите са се позовали на фалшиви документи за турска народност и са успели да напуснат България, до момента не е оповестена точна статистика.

***

За целите на историческите изследвания, ако се доверим на количествените методи в историята, единичните случаи като отклонение от масовата практика често биват подценявани, но придобиват значение при реконструирането на т.нар. микроистория. От дистанцията на времето всеки отделен административен документ, който би могъл да послужи за доказване на турска национална принадлежност на един български гражданин, може да се окаже началото на семейната история на поколения с променена национална идентичност.

Взаимните влияния между административната практика на органите за държавно управление и обществените нагласи са непрестанен процес. В ситуациите, които се опитах да анализирам като възможни варианти за регистрирането на турска народност в официални документи за българите мохамедани, водеща роля е отредена на властническите правомощия на чиновниците. Политиката, водена от столицата, може да изглежда съвсем различна в периферията на държавната територия. Нормативните изисквания и идеологическите постановки са само едното лице в моделирането на отношенията между гражданите и администрацията. Там, където е непосредственият досег с желанията и очакванията на хората, на границата между личното и публичното пространство служителят може да е твой роднина, приятел, съсед. Обикновено богато документирани и запазили болезнения спомен за натрапени лични решения, откритите сблъсъци между управляващи и управлявани за името и религията в мюсюлманските общности у нас се свързват с представата за насилие, те пораждат противоречиви образи за героизъм или мъченичество, но винаги констрастират с всекидневието като низ от обичайни и наглед безстрастни случки. Ежедневието

е другото лице на „голямата политика“, чието величие или падение е поставено в пряка зависимост не само от способностите на държавните стратези. Подготовката и почтеността на администрацията по места, близо до хората, е реалният лост за въздействие върху обществените нагласи, от които зависи успехът на политиката на централната власт.

Бих се радвала, ако приведените в същинското изложение примери предизвикат размисъл коя интерпретация да надделее – дали българите, възприели турска национална идентичност през 50 и 60-те години на XX век, са го направили преди всичко по свое желание или и със съдействието на българската администрация.

БЕЛЕЖКИ

[1] Държавен архив (ДА) – Смолян, ф. 503К, оп. 1, а. е. 59, л. 5. Цитирано по: З. Начева. Реформаторският дух на Дружба „Родина“. – Архивен преглед, 2008, 1–2, с. 119.

[2] Под знака на културната автономия в периода 1951-1956 г. със средства на държавата се подобрява социално-икономическото положение на българските турци, създава се турска интелигенция, нараства броят на турските училища, в които на турски език получават образование 97% от турските деца. Макар културните придобивки да не са засегнати, натискът върху учителите по турски език и ходжите след идването на власт на Тодор Живков се възприема като начало на културна асимилация – Е. Калинова. Насилието в политиката на българската държава към българските турци 30-те – 80-те години на XX век. – История, 2004, кн. 3, с. 56–58. И докато в България българите мохамедани са били смятани за българско население, възприело исляма през османския период, в турската историческа и пропагандна литература те са квалифицирани като родопски или „планински“ турци. – В. Стоянов. Българските мюсюлмани в годините на преход (1990–1997). Етнокултурни аспекти. – Исторически преход, 2000, кн. 5–6, с. 118.

[3] М. Груев. Между петолъчката и полумесеца. Българите мюсюлмани и политическият режим (1944–1959). С., 2003, с. 164.

[4] Централен държавен архив (ЦДА), ф. 1Б, оп. 6, а. е. 3062, л. 136. В едно от становищата при предварителните обсъждания, изразено от ОК на БКП в Хасково, прозира своеобразно предупреждание за последиците от прекомерното разширяване на привилегиите на българите мохамедани като общност. Предлага се да се спре в. „Родопска правда“, тъй като съдейства за обособяване на българите с мохамеданско вероизповедание в нещо отделно. – Пак там, л. 110.

[5] Пак там, а. е. 4749, л. 1, 7–10, 18–24.

[6] Изказаните мнения от Тодор Живков, Кръстю Тричков, Пенчо Кубадински и други членове на Политбюро разкриват резервираност към предложения проект на официал-

на позиция, подготвен от името на отдела „За работа с масовите организации и турското население“. Красноречив е примерът с предложената редакция в проекта по въпроса за културния живот на българските турци. В предварително подготвеното решение се изтъкват като успехи увеличението на радиопредаванията и литературата на турски език, както и издаването на притурки на турски език към пет от окръжните вестници и се предвижда тази политика да продължи още по-успешно, т.е. при по-високи количествени показатели. В изказванията по време на заседанието акцентът е изместен – популяризирането на турския език се разглежда и като причина за пренебрегването на българския език, като например: „У нас няма турски ансамбъл, който да може да пее български песни. Песните, които турските ансамбли изпълняват, са създадени в Турция“. Като своеобразен паралел по повод твърдението от предварителния проект, че липсата на български учители в турските села е попречила на децата да знаят български език, в хода на обсъжданията е формулирано предложението да се преустанови обучението на децата в джамиите, обосновано с необходимостта от еднакво третиране спрямо исляма и християнството: „Ние трябва да предупредим ходжите, че нямат право да работят сред децата, така както сме забранили на християнската църква да работи сред децата“. – Пак там, а. е. 6952, л. 2, 41–53, 65–73.

[7] Пак там, оп. 36, а. е. 1052, л. 42–43.

[8] Според писмо №5-434 от 11 май 1950 г. на отдел „Гражданско състояние“ на Министерството на вътрешните работи (МВР) всеки, който удостовери с двама свидетели, че изповядва мохамеданска вяра и говори турски език, може с молба до местния народен съвет да се запише като „турчин“. Това писмо е отменено от Министерския съвет през юни 1955 г. Министерството на правосъдието, което се произнася по законосъобразността на писмото през 1961 г., обявява за незаконно българи да се записват за „турци“, без да има решение на съда. – Пак там, оп. 6, а. е. 4749, л. 20, 25. Може само да се гадае дали наистина и двете предпоставки – за религията и за езика, са били изпълнени в случаите на новорегистрираните „турци“ в периода 1950–1955 г., или практиката под директивите на МВР е повлияла на националното съзнание само на тези българомохамедани, които поради контактите си с български турци са научили в някаква степен езика им.

[9] Краят на периода е определен условно, както личи от едно сведение, адресирано до Секретариата на ЦК на БКП през 1978 г. 6718 души не са заменили турските си имена с български. – Ст. Трифонов. Страници от българската история. Събития, размисли, личности. Т. 2., С., 1993, с. 220. Според по-късен документ, справка от МВР от 1985 г., показва, че вече носят български имена и преселниците от Смолянско, живеещи в Бургаски окръг (около 4500 души). – И. Баева, Е. Калинова. „Възродителният процес“. Българската държава и българските турци (средата на 30-те – началото на 90-те години на XX век)“. Т. I., С., 2009, с. 210. Горната граница на периода не е така рязка дори и в селищата с коренно българомохамеданско население. Макар подготовката за съставяне на нови регистри, като част от кампанията по смяната на имената, да е основна задача на Окръжния народен съвет (ОНС) – Смолян, за лятото на 1972 г., а за организирането на преписването им да е насрочено окръжно съвещание през септември същата година, изпълнението на тази задача се проточва няколко години. – ДА – Смолян, ф. 436, оп. 49, а. е. 392, л. 18, 21. Ако разлистим протоколите от проверки какво е състоянието на регистрите с имена в относително малки и отдалечени селища, се натъкваме на случаи

на запазени по-продължително време турско-арабски имена. Както е установено при проверка от окръжния център Смолян, извършена на 10 май 1977 г., Селският общински народен съвет (СОНС) – Ягодина, няколко години след смяната на имената не е осигурил отразяването на новите имена във всички актове за раждане, намиращи се в Триград. Като причина, че преселници във вътрешността на страната от Триград и Змеица през 1977 г. още носят рождените си имена, са изтъкнати субективни причини – служителят от пълномощничеството в Буйново „не е запознат с работата по гражданско състояние". – Пак там, а. е. 395, л. 4, 6–7. Към 24 август 1976 г. не са нанесени българските имена и в личните документи на жители на Грохотно, Чакърци и др. – Пак там, а. е. 389, л. 32. Сходни са резултатите от работата по актовете за гражданско състояние в СОНС – Давидково, където на 24 юни 1977 г. инспекторите от Смолян заварват актове за раждане, в които промените на имената не са нанесени. – Пак там, а. е. 397, л. 1, 4. Към проблема с несвършената работа по актовете за раждане на жители от СОНС – Средец, – тези, които се намират на съхранение в ГНС – Неделино, се добавя и неподходящото съхранение на регистрите и молбите в самото село – в дървен шкаф вместо в железен. – Пак там, а. е. 399, л. 1, 7. При всички забавяния да се завърши актуализирането на регистрите е от значение и обстоятелството, че е занижен контролът върху служителите в селата. Трябва да се отбележи също, че към средата на 70-те години е известно на надзорните органи в София колко време отнема писането, за да се свърши подобен тип работа. Това личи от следния пример. В периода 3 май – 10 юни 1967 г. е проведен експеримент във връзка с въвеждането на съвременни форми на гражданска регистрация. В посочения период са попълнени 12 000 лични картони и 8000 семейни картони в Ботевград, а в Скравена – 3600 картона. – Ив. Николчевски. Новата гражданска регистрация. – Народни съвети, 1968, кн. 1, с. 14–15.

[10] Правилникът е обнародван през 1950 г. и изменян през 1952, 1954, 1956, 1960, 1962 и 1971 г. Приемането му е в духа на атеистичната политика след 9 септември 1944 г., когато Наредбата-закон за брака от 28 май 1945 г. и Законът за заменяване на кръщелните свидетелства с други документи за гражданско състояние възлагат на местната държавна администрация функции по удостоверяване на гражданското състояние на физическите лица. – М. Павлова. Гражданско право – обща част. С., 2002, с. 279. На 30 август 1975 г. Министерският съвет издава Постановление №117, с което приема Наредба за гражданското състояние. Предвижда се утвърждаването на нови образци на актове за гражданското състояние във връзка с новата единна система за гражданска регистрация и административно обслужване на населението (ЕСГРАОН). – Държавен вестник, бр. 75 от 30 септември 1975 г.

[11] С писмена заповед председателят може да определи кой да поеме тази функция, ако самият той е зает. Вместо него може да съставят документите по гражданско състояние надлежно упълномощени щатните членове на изпълкома, а по изключение, в по-големите градове, е допустимо нивото за тази категория длъжностни лица да бъде сведено до юрисконсулт или началник на отдел. Деловодителите не могат да бъдат длъжностни лица по гражданско състояние. – Народни съвети, 1967, кн. 12, с. 57. Юридическата консултация е поместена в рубриката на списанието за читателски въпроси. Отговорът е възложен на М. Ковачев, главен инспектор при Управление „Изпълнителни комитети на народните съвети" при МС, а въпросът, зададен от Христо Христов, от Петрич, е кой може да изпълнява функцията длъжностно лице по гражданското състояние. Противно

на указанията, в официален доклад до същия отдел, който ги е издал – отдел „Народни съвети“ при Президиума на Народното събрание, председателят и секретарят на Окръжния народен съвет – Смолян, документират едно нарушение. През 1970 г. в 15 от общо 26 пълномощничества в окръга гражданското състояние се води от деловодители. – ДА – Смолян, ф. 436, оп. 49, а. е. 387, л. 1. Деликатен е въпросът дали прислужниците на щат в пълномощничествата не са се оказали също съпричастни във воденето на регистрите. Подобно участие е установено при някои от проверките из страната, чиито резултати са оповестени на страниците на сп. „Народни съвети“. – М. Ковачев. За решително подобряване работата на народните съвети по гражданското състояние и административното обслужване на населението. – Народни съвети, 1961, кн. 4, с. 29.

[12] На 9 юли 1958 г. Министерският съвет нарежда на общинските чиновници да подновят регистрите на населението, но изрично забранява да се наемат надничари, като поставя край на досегашния опит в това отношение с напомнянето – „както това се практикуваше в миналото“. – ДА – Кърджали, ф. 620, оп. 1, а. е. 134, л. 9.

[13] ЦДА, ф. 1Б, оп. 6, а. е. 4749, л. 21. Жителката на Смолянско (с. Средец) Анче Бенковска, на 68 г., при провеждането на етноложка експедиция през 2007 г. заявява: „Аз моите деца няма да ги науча на турски, то турският не им е майчин, не им трябва.“ За ефекта, който е имала върху статуса на заварения ѝ син женитбата му за туркиня в Разград, красноречив е примерът, че децата му са с турски имена. – Rhodopica, 2008, 1, с. 88.

[14] Е. Калинова. Насилието в политиката..., с. 55. Подобна практика е съществувала и преди 1944 г. От гледна точка на официалната политика, провеждана от централната власт, резултатите от влиянието на турците сред българите мохамедани са по-скоро негативни. Турската националност на кмета, какъвто е примерът от 1913 г. за с. Борово, Пловдивска енория, се разглежда като пречка за развитието на българското национално дело сред жителите помаци. – В. Георгиев, Ст. Трифонов. Покръстването на българите мохамедани 1912–1913. Документи. С., 1995, док. 133, с. 255–256.

[15] ДА– Кърджали, ф. 761, оп. 2, а. е. 96, л. 160.

[16] Пак там, ф. 1Б, оп. 2, а. е. 54, л. 44.

[17] Пак там, ф. 761, оп. 2, а. е. 93, л. 71.

[18] М. Ковачев. За решително подобряване..., с. 27. В сравнение с проблема по какъв начин да бъдат извършени бракосъчетанията много по-голямо значение се отдава в атеистичната политика на комунистическото управление на привличането на младите хора към гражданския брак, който в много случаи е изместен сред турската общност от религиозния обред. Затова като изключителен успех в работата на Нежми Хасанов, пълномощник в село Тимарево, Шуменски окръг, пропагандата изтъква свеждането до минимум на турските семейства без граждански брак. Само за една година от 80–90 млади семейства без брак в неговия район са останали 12 двойки. – Народни съвети, 1967, кн. 4, с. 93.

[19] През 2000 г. Александър Петров, 67 г., от с. Козарка, разказва, че когато жена му се разболяла, докторът от Златоград ѝ казал: „Намери си стари песния при ходжа, не си за операция, а си за старовремски работи“. – Rhodopica, 2008, с. 89–90.

[20] ДА – Монтана, ф. 787, оп. 6, а. е. 523, л. 55. Архивната единица е декласифицирана

по силата на Решение на Държавната комисия по сигурността на информацията от 24 януари 2006 г. въз основа предложение на комисия от експерти, извършили преразглеждане на документите по смисъла на Закона за защита на класифицираната информация (за процедурата вж.: 5 години Държавна комисия по сигурността на информацията. Сборник. С., 2007, с. 8). За пръв път след разсекретяването им те се използват в настоящата публикация.

[21] Ел. Минчева. „Случаят Якоруда“ – между самоидентификация и държавна политика. 1. „Македонци“ и „турци“ – 40-те и 60-те години на XX век. – Българска етнология, 1995, кн. 2, с. 80.

[22] В резултат на проверките отдел „Народни съвети“ при Министерския съвет издава окръжно №А-1-476 от 11 декември 1962 г. и поставя като задача пред изпълкомите на народните съвети в срок до края на 1963 г. да приведат в „пълна изправност“ водените регистри на населението. – М. Ковачев. Регистри за населението в общините. – Народни съвети, 1963, кн. 1, с. 32.

[23] ЦДА, ф. 1Б, оп. 6, а. е. 4749, л. 21. От района на Доспат за периода 1965 – юни 1974 г. не е регистрирано нито едно изселване в друг окръг. Това е единственият район измежду общо 41-те народни съвета в Смолянски окръг, чиято територия не е отправна точка на преселване дори в някой от съседните окръзи в Южна България или в София. – ДА – Смолян, ф. 1Б, оп. 38, а. е. 8, л. 20–21.

[24] ДА– Смолян, ф. 1Б, оп. 38, а. е. 8, л. 20–21. От района на Доспат за периода 1965 – юни 1974 г. не е регистрирано нито едно изселване в друг окръг. Това е единственият район измежду общо 41-те народни съвета в Смолянски окръг, чиято територия не е отправна точка на преселване дори в някой от съседните окръзи в Южна България или в София. – Пак там.

[25] В подкрепа на своето предложение за преброяване на населението и жилищния фонд в България през 1965 г. проф. Стефан Станев, председател на Централното статистическо управление, посочва проблемите при съставянето на избирателни списъци при последните избори за народни представители, при издирването на подлежащите на задължително обучение деца и др. – ДА – Кърджали, ф. 761, оп. 2, а. е. 93, л. 106.

[26] М. Груев, цит. съч., с. 58–59.

[27] Пак там, с. 90–91.

[28] ЦДА, ф. 1Б, оп. 28, а. е. 17, л. 1–7.

[29] Непосредствено след 9 септември 1944 г. специални емисари от Югославия се впускат в открита дейност за присъединяване на Пиринска към Вардарска Македония. По същото време без съд и присъда по най-жесток начин са избити над 80 души, обявени за „великобългарски шовинисти“, врагове на „македонския народ“. – В. Ангелов. Хроника на едно национално предателство. Опитите за насилствено денационализиране на Пиринска Македония (1944–1949) . С., 2004, с. 17, 33–34. При издаването на паспортите и при преброяванията десетки хиляди българи са записани като „македонци“. – В. Ангелов. Политиката на БКП по македонския въпрос (юни 1948 – 1956). – Исторически преглед, 1996, с. 105; М. Стамова. Македонският въпрос в българо-югославските отношения (1953–1963 г.). – Известия на държавните архиви, т. 74, 1997, с. 54–55. Извършеното насилие се признава публично от първия държавен и партиен ръководител

Тодор Живков на Мартенския пленум от 1963 г., когато категорично е отхвърлена перспективата за присъединяването ѝ към Вардарска Македония. – Е. Калинова, И. Баева. Българските преходи 1939–2002. С., 2002, с. 200–201.

[30] Корница е от българските села в Неврокопска каза, чието население е насилствено потурчено към края на XVIII в. и затова забраните на новата религия не са особено популярни сред българите. Те продължават да отглеждат свине, а жените не крият лицата си. В началото на XX век там живеят 680 българи мохамедани. – В. Кънчов. Македония. Етнография и статистика. С., 1996, с. 43, 195.

[31] Исуф Алев, роден на 7 юли 1906 г., пристига в с. Енина с петчленното си семейство, като „македонец". В народния съвет той е „поправен" на „турчин", но за основанието да бъде извършена тази промяна документи няма. Лаконична е и справката защо съселянинът му Осман Бялков, роден на 12 януари 1878 г., глава на 7-членно семейство, по документи вече не се счита за „македонец": „Поправен на турчин. Документи няма". Аналогичен е случаят с Асан Аджорлов, роден на 8 май 1889 г. и преселен заедно със 6-членното си семейство като „македонец". Констатацията за народността му гласи: „Поправен на турчин, но липсват документи затова". Нормативните изисквания са нарушени и при удостоверяването на народността на Али Рунтов, роден на 15 май 1929 г. Заедно с 4-членното си семейство той пристига в Енина като „македонец". Последваща проверка установява: „Поправен на турчин, без каквито и да са документи". – ЦДА, ф. 1Б, оп. 28, а. е. 17, л. 5–6.

[32] В. Кънчов, цит. съч., с. 195.

[33] Фразата „Поправен на турчин, но липсват документи за това" съпътства и народностната трансформация на Адем Джинджиев, роден на 17 февруари 1918 г. При преселването си от гоцеделчевското село Слащен той е глава на 5-членно семейство, по народност „македонец". Алиосман Алендаров е изселван два пъти от Слащен – първия път като „македонец", втория път – като „турчин". Неджип Алендаров, роден на 1 януари 1892 г., живее в Енина с 11-членното си семейство. Преселен е от Слащен като „македонец". Въз основа на служебна бележка от МВР – гр. Казанлък, народността му е „поправена" на „турчин" и е получил личен паспорт в уверение на турската си народност. Подобен е случаят с друг жител на Слащен – Мустафа Лафчиев, чиято рождена дата е 4 юни 1900 г. Той има 11-членно семейство. Макар че първоначално е обявен за „македонец", той е снабден с паспорт като „турчин" въз основа на служебна бележка на МВР – гр. Казанлък. Документът е под №222 от 18 декември 1953 г. Удостоверяването на турска народност е възможно и в София, както личи от кръщелното свидетелство №1058 от Консулския отдел на Министерството на външните работи в София, което позволява Азис Махмудов да бъде записан като „турчин". Той е роден на 15 април 1894 г. в Слащен и има 11-членно семейство. Върнал се в Слащен като „македонец", той идва повторно в Енина на 15 декември 1958 г. вече като „турчин". Второ преселване, с посока от с. Енина до с. Хаджидимитрово, предприема след напускането на родното си село Мустафа Агушев. Той е роден на 3 април 1900 г. в Слащен, а семейството му наброява 9 души. За това как той се превръща от македонец в „турчин" не е установено законно основание: „Поправен на турчин, но документи няма." – ЦДА, ф. 1Б, оп. 28, а. е. 17, л. 2, 4–6.

[34] Преминавайки през Енина, търсенето на нов дом за Фазли Сюнетчиев, роден на

28 октомври 1925 г., завършва в друго село – Крън, Старозагорски окръг. Той е по произход от с. Туховище, Гоцеделчевско. Преселен е с 4-членното си семейство като „македонец“. По-късно народността му е поправена на турска, но документи за основанието на това не могат да бъдат намерени. Други семейства от Туховище също свързват с Енина преселението си във вътрешността на България. Юсеин Сюнетчиев е роден на 23 декември 1926 г. Той е преселен като „македонец“. По семейните регистри от 1946 г. може се види, че народността му е „турчин“, но без да е отбелязано въз основа на какъв документ е станала поправката. При издаването на личен паспорт Юсеин също е вписан „турчин“. Сюлейман Алендаров, роден на 8 декември 1931 г., глава на 9-членно семейство, е преселен в Енина като „македонец“. Липсват документи за поправка на народността му на „турчин“. Осман Шукриев, чиято рождена дата е 15 юни 1919 г., пристига в Енина с 11-членното си семейство като „македонец“. В родния край, в съседното село на Туховище – Слащен, той се завръща като „турчин“, макар че липсват документите за узаконяването на тази промяна. Без документи е променена народността и на Емине Пазвантова, родена на 4 февруари 1890 г. в Туховище, с 10-членното си семейство като „македонка“. Установено е, че народността ѝ е „поправена“ на „туркиня“, но документи за това няма. – Пак там , л. 1, 3–4, 6.

[35] Пак там, л. 4, 6.

[36] Юсеин Ферадов, роден на 20 юни 1905 г. пристига в Енина от Вълкосел заедно с 8-членното си семейство като „македонец“. На основание удостоверение №131 от 14 януари 1954 г. той вече се счита за „турчин“. Алиосман Джуков, роден на 10 февруари 1926 г., е дошъл в Енина от с. Жижево с 12-членно семейство като „македонец“. „Поправен“ е на „турчин“, показва справка в семейните регистри, въз основа на заверка на кръщелно свидетелство на МВР под №1131 от 24 декември 1953 г. и на служебна бележка от МВР – гр. Казанлък. Асим Кумбаров, роден на 6 март 1894 г., е преселник от с. Кочан. Той е глава на 5-членно семейство. Народността му „македонец“ е поправена на „турчин“, като за целта е приведено кръщелно свидетелство №20 от 25 януари 1954 г. През 1960 г. Асим живее в с. Горно Изворово, Старозагорски окръг. За разлика от тези примери, при извършването на други промени в националността основанието не може да бъде посочено. Ахмед Рюстемов, който е роден на 7 юни 1908 г., заминава от с. Брезница с 9-членното си семейство като „македонец“. „Поправен на турчин, но липсват затова всякакви документи“ – това е кратката справка за новата му идентичност. Тази формулировка е валидна и за Ахмед Дерменджиев, роден на 28 май 1934 г., който тръгва от с. Цръпча с 4-членното си семейство като „македонец“, а отдалечаването от родния край е улеснило причисляването му към турската народност. – Пак там, л. 2–3, 5–7.

[37] До 1912 г. те са част от Неврокопска каза и са изцяло населени с българи мохамедани. – В. Кънчов, цит. съч., с. 194–196.

[38] Промяна в административното деление с цел причисляването на Цръпча към Пловдивски окръг и отделянето ѝ от Благоевградски окръг е отказана от Министерския съвет на 25 юли 1958 г., като са приети доводите на ОНС – Пловдив, за отдалечеността на селото както от Пещера, така и от Доспат, който би бил новият общински център вместо досегашния Кочан. -ЦДА, ф. 136, оп. 26, а. е. 392, л. 6-10.

[39] Познатата констатация: „Поправен е на турчин, но липсват документи за това“ съпътства личната история на Сюлеман Адемов, роден на 6 февруари 1894 г. Преселен

е като българин мохамеданин, има 7-членно семейство. През 1960 г. живее в с. Крън, Старозагорско. По липсата на документи, обосноваващи смяната на народността, същата съдба има и друг българомохамеданин, идентифициран като съпруг на жена на име Айше Небиева. Али Даутев и Юсеин Хаджиасанов от с. Кочан, довели със себе си многолюдни семейства, също са вписани в регистрите на Енина като „турци", макар да са се преселили като българомохамедани и да не са разполагали с документи за турския си произход. Юсеин Хаджиасанов през 1960 г. се е преместил в друго старозагорско село – Крън. Неговият земляк Амид Даутев, роден на 8 май 1900 г., идва в Старозагорско като „българомохамеданин". Благодарение на служебна бележка от МВР – гр. Казанлък, народността му е поправена на „турчин". Ариф Бошнаков, роден през 1892 г., е преселен в Енина от Слащен. С него е и 18-членното му семейство. Като българин мохамеданин през 1953 г. при издаване на паспортите народността е променена на „турчин" въз основа на заверка №835 от 16 юни 1953 г. МВР – Драгоман. – ЦДА, ф. 1Б, оп. 28, а. е. 17, л. 1–3, 5. „При нас само са описани, обаче не са оставени", установяват за необходимите документи от народния съвет в Енина, когато проучват как Абедин Лафчиев е регистриран като „турчин" въз основа на заверка на кръщелното свидетелство от МВР под №11039 от 2 ноември 1953. В този случай липсват данни за първоначалната регистрация по народност за бившия жител на Слащен. – Пак там, л. 5.

[40] Пак там, л. 1–2.

[41] Rhodopica, 2008, 1, с. 90.

[42] ЦДА, ф. 1Б, оп. 6, а. е. 4749, л. 136. Селяните от Беслен са българомохамедани. – В. Кънчов. Цит. съч., с. 194.

[43] Когато е в десети клас и живее в пансиона за българомохамедани в Гоце Делчев, девойка от Разложко, родена през 1945 г., се запознава с турско момче. Макар че не се жени за него, в представата ѝ за реакцията на родителите му при евентуален брак, Айше съзира пречка в произхода си. Друго момиче, което е „чисто турче", ѝ се струва по-подходящ избор за нейния любим: „Исму бе, виж каква е хубава, земи си я, да си втекне (олекне) на ваште, знаете си се, тя си е турче, не е като нас." – П. Воденичаров, Кр. Попова, Ан. Пашова. „Искам човекът да е винаги приятен и да си правим моабет ...". Речево поведение и жизнени светове на българи мохамедани от Гоцеделчевско и Разложко. Благоевград, 1998, с. 158–159.

[44] ДА – Монтана, ф. 787, оп. 6, а. е. 523, л. 54–55.

[45] Народни съвети, 1967, кн. 2, с. 58. В отговора, подготвен от Милчо Ковачев и публикуван в цитираното издание, се обяснява, че няма нормативно изискване имената да са еднакви, но при условие, че „важни причини налагат това", каквато хипотеза е предвидена в законодателството, може да се извърши промяна на името. Още преди подобен въпрос да назрее като проблем, на страниците на списание „Народни съвети" през 1961 г., М. Ковачев е предложил разрешение как да се избягват различията във фамилните имена на деца от едно и също семейство. Предложението звучи така: „За тази цел длъжностните лица по гражданско състояние трябва да поддържат служебна връзка с родилните и здравните заведения и да дават съответни указания по въпроса за записване имената на новородените." – М. Ковачев. За решително подобряване..., с. 27.

[46] М. Николчовска, Ст. Тодорова, Ал. Шукерова. Момчилград. Природа, археологически паметници, традиционна народна култура. С., 1996, с. 93–94, 120–121, 128, 134.

[47] ЦДА, ф. 1Б, оп. 6, а. е. 3062, л. 128.

[48] Пак там, а. е. 1787, л. 88.

[49] Пак там, л. 89.

[50] Пак там, оп. 27, а. е. 49, л. 2.

[51] В монография, изградена преди всичко въз основа на практиката на Върховния административен съд (по време на съществуването му в периода 1912–1948 г.), известният български юрист акад. Петко Стайнов поддържа тезата, че за да настоява чрез свой надлежен орган за отмяна на административен акт на държавен орган, общината трябва да докаже, че има личен и пряк интерес от отмяната на акта. Ако един административен акт засяга жители на общината, дори и те да са многобройни, кметът не може да обжалва акт на държавата от името на общината, защото общината като цяло няма личен и пряк интерес от отмяната. Твърдението, че кметът представлява отделни селяни, които имат интерес от отмяната на даден акт на държавата, не е издържано юридически, ако те не са упълномощили изрично кметът да ги представлява. Константна е практиката на Върховния административен съд например по въпроса, че православното население не е цялото население в общината, чийто представител би могъл да бъде кметът или общинският съвет. – П. Стайнов. Административно правосъдие. С., 1993, с. 569.

[52] ЦДА, ф. 1Б, оп. 28, а. е. 17, л. 1–2.

[53] Пак там, оп. 6, а. е. 3062, л. 133, 311.

[54] Държавен вестник, бр. 82 от 21 октомври 1969 г. Това е потвърдено и по време на посещението на българския външен министър през ноември 1972 г., когато Петър Младенов се сблъсква с резервираност у турския си колега публично да признае, че приема схващането за българския народностен произход на българите мохамедани. – Й. Баев, Н. Котев. Изселническият въпрос в българо-турските отношения след Втората световна война (II част). – Международни отношения, 1994, 2, с. 52.

[55] ЦДА, ф. 1Б, оп. 91, а. е. 672, л. 2–3. В научната литература в Турция понятието „дошлите от България мюсюлмани – преселници“ включва и българите мохамедани. – М. Маева. Българските турци – преселници в Република Турция (Култура и идентичност). С., 2006, с. 124 (Изданието е цитирано според публикацията му в интернет към 27 октомври 2009 г. – www.imir-bg.org/imirbooks/balgarskite%20turci%20preselnici.pdf).

[56] М. Груев, цит. съч., с. 114–116.

[57] ДА – Монтана, ф. 787, оп. 6, а. е. 523, л. 17.

[58] Пак там, л. 16.

[59] Пак там, л. 18–21.

[60] Пак там, л. 49.

[61] Пак там, л. 53–53а. Народните съвети в Златарица и Полски сеновец, Великотърновски окръг, както и „на други места“ неправилно са регистрирали мигриралите на тяхна територия българомохамедани „по народност „помак“ или „българомохамеданин“. – Пак там, л. 55.

[62] Ст. Трифонов, цит. съч., с. 216.

ДА БЪДЕШ БУДИСТ, ОЩЕ НЕ ЗНАЧИ, ЧЕ СИ ИНДИЕЦ

Д-р Елена Алекова

Темата за „помашкия етнос“ отдавна не е нова за българското общество. Тя тръгна след 1989–1990 г., когато изповядващи ислама български граждани възстановиха турско-арабските си имена. Към това се притуриха и процеси, които по това време променяха и формираха новата геополитическа обстановка в света:

1. Още през 70-те години на миналия век в Турция пантюркистки кръгове започнаха да издават брошурки, които и до днес се разпространяват сред българите мохамедани в Родопите. Тези брошурки, плод най-вероятно на възпалени мозъци, са пълни с нелепости относно някакъв митичен исторически произход на помаците преди още османското нашествие на Балканите.

2. През 1990 г. Гърция призна наличието в нея на „помашки език“, респективно на „помашки етнос“, като дори издаде „Помашко-гръцки речник“, за да се защити донякъде от агресивните подстъпи на Турция да турцизира гръцките граждани, изповядващи исляма, които тъй или иначе са българи мохамедани.

3. Отделни арабски страни се захванаха да доказват тезата, че помаците са съществували (като мюсюлмани) още от времето на Александър Македонски, т.е. VI век преди Христа – също нелишена от мозъчно възпаление хипотеза.

4. Съединените американски щати започнаха да кроят нова геополитическа карта на Балканите (и света) съобразно вездесъщите си „интереси“. А, както е известно, един от основните принципи при осъществяването на тази им цел е „Разделяй и владей!“.

И така през 1993 г. Камен Буров, след командировка и обучение в САЩ, регистрира в родното си село Жълтуша „помашка партия“ (Демократична партия на труда), тръбейки пред средствата

за масова информация, че „400 хиляди помаци ще се пишат малцинство“ и че те са „дискриминирана етническа група“. Разбира се, партията на Камен Буров беше еднодневка. Но мераците на определени кръгове в българското общество за признаване на „помашки етнос“ не стихват и до днес. Така например миналата година проф. Адриан Палов, председател на партията Демократичен прогрес и благоденствие, заяви, че той и неговите поддръжници искат да се признае съществуването на „помашки етнос“ в България.

Много неща се изписаха и изпоразпространиха през последните години за българите мохамедани в публичното пространство. Затова ще се съсредоточа само върху някои морално-етически аспекти на проблема, свързан с тях, и ще се опитам да открои причините, които в самата тяхна общност, в тяхното съзнание, ги тласкат да поставят въпроса за различния си етнически произход. Изключвам политическите амбиции на някои хорица, които (амбиции), макар и да съществуват, съвсем не са определящи и в същината си са обречени на провал.

***

Драмата на българите мохамедани е с вековна давност. Започва от мига, в който се дочуват зурните на приижданите към поселищата на предците ни султански войски в далечните робски векове. Та какво освен болка, мъки, унижения би могъл да вещае вражески аскер, който с нищо не е показвал, че е просветен и милостив? Минава тази драма през гонения, лишения, кървища и смърт, докато не узрява в съзнанието на предците ни решението да сменят вярата си, щом това е причина за физическото им изтребление, та нали човек се ражда за живот, а не за безсмислена смърт и изчезване на семето му от лицето на земята!

Не знаем и няма начин да узнаем как всеки от предците ни е пречупвал душата, сърцето, волята си, за да вземе това окончателно решение. Не знаем и няма начин да узнаем колко от тях въобще са могли да вземат някакво решение, защото, ако са били деца, а близките им са избити до крак пред очите им или забегнали, помис-

лете, биха ли могли да избират коя вяра да приемат?... *„Помачени“* – хора, претърпели мъка (диал. *„мака“*). *„Помаци“* – хора след мъката (както на първи ден след неделята казваме по-*неделник,* денят след *неделята*). Ако паметта на езика не е доказателство за насилственото им помохамеданчване, не знам какво друго би могло да бъде по-силен аргумент! Може би само паметта на кръвта... Но не онази „памет“ на кръвта, която през 90-те години на миналия век ентусиазирани „специалисти“ се хвърлиха да търсят, като изследваха кръвта на българите мохамедани, за да докажат принадлежността им към друг етнос. Е да, изследванията им показаха, че предците на тези хора са древните траки, та шумотевицата около тях се изпари от само себе си...

Мимоходом само ще отбележа абсолютната нелогичност в самата идея потомците на българите, приели някога исляма, да ги обособиш в „помашки етнос“. Та нали, от една страна, помаци са наречени тъкмо насила помохамеданчените българи заради мъката, през която са преминали, които – по силата на това обстоятелство – остават верни на кръвта. А. Убичини в студия за Източна Румелия, отпечатана след Берлинския конгрес в парижкото Списание за география, подчертава принадлежността им към българската народност: „Помакът, станал мюсюлманин, се различава напълно от османлията. Той изобщо не е забравил българския си произход и гордо парадира с него. Съхранил е по-голямата част от обичаите и ритуалите, и суеверията на своите християнски предци; призовава, както останалите българи, св. Георги, св. Димитър и св. Никола, почита същите аязма, вярва в същите талисмани. Езикът, на който говори той, е един от най-чистите български диалекти и именно той е предоставил на издателя на „Родопски песни“ – Веркович, най-добрата част от своята народна поезия“. Оттук е съпротивата на българите мохамедани днес срещу показването на нравите им като турски (както беше в печално известния, бездарен в художествено отношение филм „Гори, гори, огънче“) и срещу каквито и да е попълзновения от страна на комплексари политици да ги обособяват в различен от българския етнос. От друга страна, доброволно приелите исляма се и турчеели, тъй че и потомците им днес се са-

моопределят като турци, а онези сред тях, които се самоопределят като „други“ (друг етнос), няма как да ги наречеш „помаци“ – това противоречи на историческата истина, защото предците им никаква мъка не са изпитали, напротив – изпитвали са благините на властта и привилегиите, а и може би ще ги обиди – нали така гордо-гордо те не се самоопределят като българи...

***

Случи се наскоро един мислещ човек да ми даде свои нахвърляни бележки във връзка с помохамеданчването. Неговата теза беше, че ислямът в България е приет доброволно и само от богомилите и последователите на някогашния орфизъм. Допускам, че може би е имало и такива случаи. Но когато му заразправях за насилственото помохамеданчване, за паметта на езика, за паметта на кръвта, за легендите, които в Родопите се предават от род на род, той поиска от мен едва ли не жив свидетел от онова време, за да му докажа „тезата“ си. Легендите според него не доказвали нищо.

А тъкмо легендите, историческите легенди, свързани с помохамеданчването (най-вече с названията на местности, запуснати селища и др.), са в основата си онези съвсем автентични, живи разкази за действително протекли, реални събития, които родопчани са съхранили в паметта си, но са само наречени легенди (като жанр) заради фантастичния елемент, притурван им впоследствие. А им е бил притурван или защото съзнанието на тогавашния българин е било фолклорно, или защото предците ни са искали да превърнат реалния спомен във фантазия, за да го приемат и да свикнат с него – както с легенда. Има неща, които човек не може да приеме току-така, макар и да са факт. Една скала в с. Мугла например се нарича Червена стена. Защо? Фактът: от тази скала по време на насилственото помохамеданчване се хвърляли людете, които не искали да приемат чуждата вяра. Фантастичният елемент: камъните почервенели от кръвта им и са кървави и до днес. Съжалявам, че не е останал жив човек от онова време, за да докаже на моя познат, че това не е легенда, а реално историческо събитие.

И тъй, след като не знаем нищо от миговете, в които душата на предците ни се е пречупвала и устата им е продумвала: „Аллах!“, вместо: „Господи Иисусе Христе!“, нима имаме право да ги съдим? Още повече – да съдим потомците им, които нямат непосредствена, а и никаква вина за друговерието, предадено им по наследство? Неколкократно съм мислила по този повод и за себе си съм намерила отговора: „И кой си позволява да съди?... Само като си представиш ужаса – кланетата, кървищата, погромът!... Силният може да проумее, да приеме, да прости. Онзи, който, поставен пред подобно изпитание, би се хвърлил в пропастта, би подложил главата си на дръвника. Съди слабакът, който не би чакал дори да го заплашат. Затова нервничи. Затова е непримирим. Защото... себе си съди, себе си преодолява...“.

***

Не мислете, че когато казвам „предците НИ“, правя грешка. Защото коренът на всеки от нас, на всеки българин не започва от XVII–XVIII век, когато основно е станало насилственото помохамеданчване на родопското население. Не започва дори от края на XIV век, когато фактически страната ни е завоювана окончателно и тръгва поединичното или масово помохамеданчване на народа ни. Коренът на всеки от нас е древен и няма как в кръвта ни да не тече кръв от общите ни (езически, а по-късно и християнски) предци. Една и съща кръв! А не различна!

Нека тези, които се съмняват в това, направят родословно дърво на своя род, което в корените си да отива по-далече от едно-две поколения; да преминат през 1878-а, годината на освобождението ни от турско робство, а после да прекрачат – и през 1496 г., когато става окончателното ни заробване от османците; да идат още по-назад и да пресекат края на IV – началото на V век, когато Никита Ремесиански покръства Родопите; да стигнат до XIII век преди Христа, когато е живял Орфей, и по-нататък, и тогава да ме „оборват“. Корените на всеки от нас се губят в дълбоката древност и всички ние сме едно единно, неделимо, взаимносвързано ге-

нетическо цяло, колкото и да не искаме да си го признаем.

Споменавам всичко това, защото, струва ми се, една от главните психологически причини, които тласкат българите мохамедани към обособяване, е тъкмо присъдата, която българите християни, братята им по плът и кръв, отсъждат над тях. Пренебрежението им, ненавистта им. Да ги питаш защо са ги мразели: дали от ревност – заради вярата, или от завист – заради привилегиите, с които българите мохамедани, искат или не искат, са се ползвали в Османската империя. Тъкмо това поведение на българите християни според мен, наред с другите причини, разбира се, тъкмо тази омраза, това неприемане е основна причина днес за вслушването на българите мохамедани в идеята за „помашки етнос“.

И е основна, защото идва не отвън, внушена ни от някоя друга страна, а отвътре – там, където ВИНАТА, КАКТО И ИЗКУПЛЕНИЕТО, Е ВЪВ ВСЕКИ ОТ НАС! Да сложим ръка на сърцето си и да признаем – всеки своята вина, всеки своята зла дума, всеки своя лош поглед, всеки своята непримиримост, всеки своето пренебрежение, всеки своята безпричинна омраза. И после да простим! Защото това ще е първа крачка към завръщането ни към корена, а значи – и към помирението. И тогава, когато оставим в нас кръвта да проговори, защото сега кръвта ни мълчи, тогава всички въздухарски теории относно „помашкия етнос“ ще се обезсмислят от само себе си.

***

От помохамеданчването та и до днес се сипят обвинения срещу българите мохамедани, че имали остър нюх към оцеляването. И какво лошо в това? Всяко живо същество на тоя свят, всеки род и вид се стреми да оцелее – инстинктът за самосъхранение е заложен в самата природа на живота. Човекът да не би да е изключение от естеството? Когато главите хвърчат под ятагана, самият живот подсказва спасението, самата природа изостря инстинкта за самосъхранение. Това е най-естествената реакция на всяка живина.

А какво е било по-сетнешното съществуване на българите

мохамедани? Съществуване, изпълнено с несигурност, с дебнеща смърт, при това – не от една, а от много посоки, защото всеки е имал „основателна“ причина да се нахвърля срещу тях. От една страна, османецът, „изуверил“ ги насилствено, не е имал каквито и да е причини да им вярва. Затова и ги е нарекъл „мохамедани“, а не „мюсюлмани“, за да се запази за вечни времена разликата между приелите исляма доброволно (и мюсюлманите по рождение) и онези, които са го приели по принуда, а не по собствено желание. От друга страна, българите, останали християни, но не само по силата на характера и якостта на духа си (това го казвам само защото е очевиден фактът, че там, където не е било стратегически нужно, османецът не е прибягвал до насилствено помохамеданчване), също започнали да се отнасят с недоверие към помъчените си братя. Едно заради друговерието, друго заради по-привилегированото им положение.

Така в различни времена и мюсюлмани, и християни са притеснявяла българите мохамедани – горели селата им, изтребвали ги физически. Забележете: за християните врагът е бил един – мюсюлманите; за мюсюлманите врагът също е бил един – християните. А за мохамеданите всички са били врагове – и чуждите, и своите, по-точно – и своите-„чужди“ и чуждите-„свои“ . Самите те никога не са захващали бран нито срещу мюсюлманите, нито срещу християните, защото, струва ми се, са разбирали, че няма обща вина, колективна вина.

Вината винаги е индивидуална, лична!

И когато човек се яви пред Бога независимо как ще Го наричаш – Елохим, Йехова, Саваот, Буда, Христос, Аллах, Вселенски разум и пр., ще отговаряш пред Него за престъпленията, предателствата, подлостите, мръсниците, които самият ти си вършил – и сам по себе си, и в общ пожар! А още по-точно: ще отговаряш пред себе си, защото не Господ ни наказва, а ни наказват – по силата на естеството – самите наши зли дела, които тайно или явно творим в живота си. Господ е просто свидетел, „регистратор“ на извършващия се самосъд.

***

Друга – вече външна – причина за възникването на претенции относно „помашка нация“ е заложена също в онова далечно „време разделно“: объркването и смесването на понятията религия и народност. Османската империя по същество е държава, която се образува и изгражда не върху етнически признак, а въз основата на религията. Затова всеки, който изповядва исляма, се възприема от високата ѝ администрация като неин пълноправен поданик, можещ да се възползва от всички привилегии на онова ядро османски турци, от което се разроява империята. Затова и мнозина от великите везири на Портата се е случвало да бъдат българи мохамедани, какъвто е, да речем, в най-ново време (за Високата порта) Митхад паша. Между впрочем напоследък четох, че и Кемал Ататюрк е българин мохамеданин (роден е в албанското село Голо Бърдо, в което и до днес живеят българи мохамедани). Сюлейман паша, палачът на Стара Загора, където по време на Руско-турската война от 1977–1978 г. са избити над 10 хиляди цивилни, е френският евреин Сев, професор по литература в Сорбоната. Мехмед Али, главнокомандващ турската армия, е Карл Дитрих (Шарл Детроа) от Елзас. Вейсел паша, загубил битката при Шейново, е фон Вайсел от Прусия. Хобарт паша, оглавявал флотата, е англичанин.

Тъкмо религията използват османците, след окончателното поробване на земите ни, като главно оръдие за асимилация на завареното население. При това потурчването е ставало по много начини: чрез „кръвния данък“, положил основата на еничарството; чрез насила отвличани български девойки в харемите; чрез масовите помохамеданчвания през цялото време на османското владичество и др. Като, повтарям, доброволно приелият исляма се и потурчвал, т.е. изменял на кръвта. Помохамеданченият насила българин си оставал българин, оставал верен на кръвта. Така е и до днес. След освобождението ни от турско робство започва асимилация на българите, мохамедани и християни, в Източна (Одринска) Тракия, която се намира в Турция, и Западна (Беломорска) Тракия, останала в Гърция. Оттук се раждат причудливите теории на гръцките поли-

тици за „помашкия етнос“, защото в едно или друго време те са се стремели да опазят помаците в Гръцко и от българизация (тъй като по народност те са българи, от което България никога не се възползва), и от турцизация (понеже по религиозен признак те принадлежат към ислямската общност, от което пък Турция не пропуска да се възползва). Какво да се прави – балкански нрави, получени най-вероятно по наследство от дългите векове под робство...

А иначе колко народи по света изповядват исляма като религия, но на никого не му хрумва да ги нарече турци или да ги обособява в някакъв отделен етнос, а още по-малко да ги асимилира: арабите например, иранците, иракчаните, народите на Централна Азия, Северна Африка, или онази част от индийците, китайците, индонезийците, жителите на Европа и Северна Америка и др., които са го приели и го приемат за свой път към Бога. Насилствено ислямизиране през средновековието е имало и в Испания, а никой и досега не е нарекъл испанците, приели тогава исляма, както и техните потомци, турци или... маври. Но защо у нас, вече в самото наше българско общество, се е получило това смесване на понятията за вяра и народност? Не знам! Може би – особености на националния характер. А може би защото поробеното население, страдащо под хомота на непосилното робство, е било болезнено чувствително по въпросите за вярата и е възприемало и помохамеданченото насила население като потурчено, т.е. като онази прослойка в империята, която е приела исляма заради привилегиите и действително се е турчеела.

Каквато и да е причината за това, ще попитам: „А как да наречем българите протестанти? Или българите католици? Или българите униати? Ами българите будисти? Или българите кришнуити? А как да наречем онези, които по света са приели богомилството, тръгнало от България? Или дъновистите по света? А защо българите православни християни ги наричат българи, а не например византийци или... гърци, или пък – още по-основателно – евреи? Какъв точно етнос в действителност са българите православни християни, след като и те подобно на българите мохамедани говорят на български? Кой знае, може би и те подобно на българите

мохамедани нямат спомен за историческата си родина и говорят на език, който тук са заварили, на несъществуващи вече космически пришълци!“. Толкова е абсурдно, че чак смешно.

Около V век преди Христа в Индия се ражда Сидхарта Гаутама, Шакямуни, историческият Буда, създателят на будизма. Постепенно неговото учение се разпространява в Средна Азия, Тибет, Шри Ланка, Югоизточна Азия, както и в Китай, Монголия, Корея и Япония, а днес печели последователи в Европа и Северна Америка. Не съм чула изповядващите го почти 380 милиона по целия свят някой да ги нарича индийци. Да, действително: ДА БЪДЕШ БУДИСТ, ОЩЕ НЕ ЗНАЧИ, ЧЕ СИ ИНДИЕЦ И ОЩЕ ПО-МАЛКО – ЧЛЕН НА НЯКАКЪВ НЕСЪЩЕСТВУВАЩ, ПО-ТОЧНО ВИРТУАЛЕН ЕТНОС, СЪЩЕСТВУВАЩ ЕДИНСТВЕНО В ГЛАВА С БОЛЕН МОЗЪК! По-очевидно нещо от това, здраве му кажи! Нали? Тогава откъде-накъде българите, приели насилствено или по какъвто и да е друг начин исляма, се нарочват за турци или за несъществувал никога „помашки етнос“?

***

Не са много изворите до Освобождението, които сочат истината за българите мохамедани. Но не са и малко. Изсред тях ще посоча само един – статията на Митхад паша, управител на Дунавския вилает на Османската империя и после велик везир, „Турция: Минало, настояще, бъдеще“, публикувана във френското списание „Научен преглед за Франция и чужбина“ (бр. 49/1878 г., с. 1152), в която четем: „Първо трябва да се има предвид, че между българите, към които се проявява толкова жив интерес, има повече от един милион мюсюлмани. В това число не влизат нито татарите, нито черкезите. Тези мюсюлмани не са дошли от Азия, за да се установят в България, както се вярва повсеместно: те са наследници на потурчени българи, приели исляма по време на завоеванието и след това. Те са синове на тази страна, на същия народ, излезли от същите социални слоеве. Между тях има и такива, които говорят само български.“

И ако все пак се „изобрети“ и узакони този „помашки етнос“ у нас, защото днес у нас просто всичко е възможно, тогава ще кажа само: „Рано или късно човек се изправя пред Господ и дава „отчет“ за всичко, което е натворил. Пред Господ всеки ще застане със своята вина, а не с чуждата: християнинът – със своята зла дума, със своя лош поглед, със своята непримиримост, със своето пренебрежение, със своята безпричинна омраза; отвърналият се от кръвта си мохамеданин – със своето предателство, предателството на кръвта. Всъщност всеки сам себе си ще съди. Господ ще е просто свидетел, „регистратор“ на този самосъд!“.

„СБОРНИК РОДИНА“ – ИЗРАЗИТЕЛ НА НАЦИОНАЛНАТА ИДЕНТИЧНОСТ НА БЪЛГАРИТЕ МОХАМЕДАНИ В РОДОПИТЕ

Александър Маринов

Сборник „Родина“ е орган на бившата Българомохамеданска културно-просветна дружба „Родина“ в Смолян, съществувала от 1937 до 1944 г. вкл. За този период от време са излезли от печат четири тома: книга първа (1937–1939) през 1938 г.; книга втора (1938–1939) през 1940 г.; книга трета (1939–1940) през 1941 г. и книга четвърта (1941–1942) през 1944 г. За младото поколение родопчани тези томове са почти неизвестни, защото сборникът отдавна е библиографска рядкост.

Целта на Дружба „Родина“ била да издигне в стопанско, просветно и културно отношение българомохамеданското население в Родопския край, да го приобщи към българщината, като осъзнае своя български родов корен и че не са нито турци, араби, персийци или каквато и да е друга небългарска народност. Сборник „Родина“ е, така да се каже, огледало на цялостната дейност на дружбата по горния въпрос. В него са отразени реалните ѝ действия, събития и случки в хронологическа последователност. Може да се каже, че сборникът е своего рода енциклопедия по цялостния въпрос за българите мохамедани.

Още в първите дни от учредяването членовете на дружбата са изпълнени с родолюбиви и патриотични чувства. Ентусиазмът ги прави нетърпеливи за осъществяване на различни идеи и задачи. Този ентусиазъм и желание за действие се поддържали непрекъснато от председателя на организацията Камен Боляров – патриот до дъното на душата си, борец за отстраняване на изостаналостта

и примирението в съзнанието на това население, убеден радетел за приобщаването му към българщината.

Още в първите заседания на настоятелството с Протокол № 12 от 10 януари 1938 г.[1] се взема решение за „възприемане на дружбен възпев (химн) песента „Мила Родино“. Известно е, че тази песен сега е химн на Република България. Тя била избрана измежду няколко предложени текстове, защото отговаряла напълно на патриотичните им пориви и цели.[2]

В едно друго заседание от 8 май 1938 г. с Протокол № 23, т. 2 се взема едно друго важно решение[3]:

„... Обмисля се въпроса за списване и издаване една книга – печатен орган на Дружба „Родина“, която да е в строго възрожденски дух, като се посочи изминатия до сега път и се даде леко и забавително четиво на българското мохамеданско население, което по този начин и да се просвети, че целите и задачите на дружбата съвсем не са да скъсва или да омаловажава религията. Да се поместят творби на млади българи мохамедани-възрожденци, да се изтъкнат заслугите на досегашните деятели и се поместят материали за вечеринки. Всичката тая работа – подбиране на материалите и даване окончателна редакция на книгата, която да носи заглавие „Сборник Родина“ се възлага на секретар-касиера Петър Ан. Маринов, който има известен похват от книжовност и списване.... и т.н.“

От цитираното по-горе решение става ясно каква е целта на сборника и какви задачи му се възлагат. Каква прозорливост в тези млади хора, без специално образование и опит, за историческата мисия, която са поели, и отговорността пред бъдещите поколения да оставят писмени свидетелства за това, което се случва.

На едно следващо заседание настоятелството решава форматът на сборника да бъде такъв, че да може да се носи удобно „и в джоб, и в пояс“, т.е. да бъде лесно преносим и удобен за ползване при всякакви условия.

На кориците на четирите тома четем мотото – откъс от знаменателната статия на Митхад паша „Турция в своето минало, настояще и бъдеще“, публикувана във френското списание „Ревю

сиантифик де ла Франс е л' Етранже“ (год.УП януари–юли 1878 г. Париж, с.1149–1154), когото тук ще цитирам изцяло, защото това изказване в такова авторитетно издание е наистина знаменателно:

„...има повече от един милион мюсюлмани. Тези мюсюлмани не са дошли от Азия, както обикновено мислят. Това са потомци на тези българи, преобърнати в исляма в епохата на завоеванието и следващите години. Това са деца на същата тая страна, на същата тая раса, от същото това коляно. А измежду тях има една част, която не говори друг език освен българския...“

Горният цитат е едно чудесно попадение и поставен на всичките корици, кара читателя да се замисли и да отвори томчетата с предварителната нагласа за една историческа истина. Митхад паша е високообразован, изтъкнат държавник, велик везир и пр. в Османската империя и това му изказване съвсем не е случайно. Едно такова официално признание от виден турски политик обръща много представи за произхода на това население в България, изповядващо мохамеданската религия. Някои изследователи считат, че и в неговите жили е текла българска кръв, въпреки че бил голям българомразец. Това е въпрос на допълнителни проучвания.

Материалите в сборника са най-разнообразни, написани са на разбираем четивен език, достъпен до всички слоеве на обществото. Те са обособени в седем раздела: I. Летописни бележки; II. Дял на българите мохамедани; III. Народоучен отдел; IV. Българомохамедански просветители и приятели; V. Книгопис за българите мохамедани; VI. Българомохамедански утра и вечеринки; VII. Бележки и оценки на книги, статии и известия, имащи връзка или какво да е значение за българите мохамедани и пр. За всеки раздел могат да се напишат отделни аналитични статии. Но тук ще се спра само на онези моменти, които са свързани тясно с темата на съобщението.

В летописните бележки е отразен хронологически целият живот и дейност на организацията. Тук са публикувани – учредителният протокол, уставът на дружбата с нейните цели и задачи, протоколите от заседанията на настоятелството и от общите събрания и други сведения, от които личи ентусиазмът, твърдото убеждение и нагласа за приобщаване на българомохамеданското население

към българщината, за изясняване на родовия им корен и отхвърляне на всички небългарски атрибути от бита и живота, без да се накърняват религиозните им чувства. И всичко това се извършвало самоволно, по тяхна инициатива от самите тях без външна намеса и въздействие. Тук е мястото да се отбележи, че след 9.IX.1944 г. представителите на местната власт всячески се стремели да клеймят дружба „Родина“ като фашистка организация, създадена от държавата. Това не отговаря на историческата истина. Новите властници преследвали нейните членове и ръководители, унижавали, тероризирали, изправяли ги пред Народния съд или изпращали в трудови лагери и затвори. Но това е тема на друга статия.[4]

В летописните бележки е отразено движението за защита на жената българомохамеданка и откриването на женска секция, изхвърлянето на фесовете и фереджетата, откриването на курс по мохамеданско богословие в Райково, премахване на дървените решетки от прозорците, възприемане на формена шапка, смяна на небългарските имена и пр., и пр. И всичко това инициирано и изпълнено от самите тях, което говори за надигащия се порив за толерантност, културно и просветно издигане и осъзнаване на народностната им идентичност.

По-интересен е вторият раздел, където се предоставя широко поле за творческа изява със стихотворения, статии, разкази и очерци на млади българи мохамедани като: Юли Якубов, Камен Боляров, Руен Солаков, Маньо Шарков, Светослав Духовников, Чавдар Славянов и още много други. В книга първа е публикувано първото стихотворение, написано от българомохамеданин – „Ний“ от Юли Якубов. Такова е и стихотворението „Защо“? (книга първа, с. 80), което е много показателно със своето съдържание, затова ще го цитирам изцяло:

ЗАЩО?

Ний пазиме свято български нрави
и бисерно чудни български думи –
но сме презрени кат мохамедани
при все че по кръв сме българи прави.

Защо ни презрително гледате, братя?
Не сме ли чеда и ний на туй племе?
Под българско небе живеем,
за родни балкани милеем.

О, братко, подай ни ръка си сърдечно
и ний ще я стиснем горещо...
Да тръгнем рамо до рамо
с български родни стремежи!

От подобен характер са стихотворенията „Блян“, „Мечта“, „Свободна песен“, „Майчин завет“, „Роден край“, „Обичам ви, Родопи“, „Към родината“, „Стресни се, племе“ и пр., и пр., които звучат искрено и неподправено с призив за осъзнаване на българската им принадлежност, за отърсване от стари заблуди и нрави. Стихотворенията са кратки и въпреки някои несъвършенства в изразните средства, в ритмиката и с известна доза наивитет те заслужават внимание и съпричастност.

Прозата е изразена с няколко есета, статии, очерци и разкази. Разказите са със сюжети из живота и бита на българомохамеданите, а в статиите се разглеждат въпроси за народност и религия, необходимостта от образование и наука, по нравствено-социални въпроси и много други.

Такива са например статиите: „Към братята българи мохамедани“, „Към възраждане“, „Свобода на жената“, „Нашият път“, „Минало и понятия за народност и религия“, „Какви сме ние и как да се гледа на нас?“, „По имесменянето“, „Възраждането на българите мохамедани“ и т.н., и т.н. В тези статии авторите имат по-големи възможности за изказ на своите схващания и убеждения по тъй важния за тях въпрос – какви са по народност въпреки религиозните различия? И всички те са единодушни – че са българи, изповядващи мохамеданската вяра, че не са дошли от други краища на света, а са родени тук в планината и в жилите им тече българска кръв.

В разказите и есетата младите автори черпят сюжети из бита и живота на българите мохамедани, техните нрави, обичаи, лю-

бовта към семейството и песните, които пеят на чист български език, като: „Завет“, „Майка“, „Книгата“, „Варад“, „Кърклар“ – Четиридесетте (легенда) и пр.

Други автори се опитват да пишат историко-географски описания на своите родни места, като „Нашето село Търън“ от Светослав Духовников, „Село Корово – Чепинско“ от Маньо Шарков, в които се проследява произходът на наименованията им, данни за поминъка, просветното дело, легенди, свързани с потурчванията, и още много други сведения, но всичките те доказват българския корен на тези селища.

В „Народоучен отдел“ са публикувани народни песни, които П. Маринов записвал и нотирал с помощта на кавал и китара. За целта канел българи мохамедани добри певци да ги пеят, а той ги записвал и нотирал. Такива са напр. песните: „Смиленско вакло момиче“, „Захринка“, „Бяла съм, бяла, юначе“, „Загорке, любе Загорке“, „Пила ви сам вода студена“, „Не ходи, момнеле, за вода“ и пр., и пр. песни български, на родопски диалект с чудна мелодика, извираща от сърцето и планината, а не провлачени маанета и ориентални припеви. И днес песента „Излел е Делю хайдутин“ – химн на Родопа планина, се рее в космоса, изпълнявана от българи християни и мохамедани. Няма песен, която да слага граница между двете общности, защото и едните, и другите са българи. Да не говорим за многото названия на местности около Смолян и други селища, фамилни и прякорни имена, названия на роднини, месеци, държави, народни поверия, клетви, благодарности, похвали и обидни епитети в говора на българомохамеданите и българите християни. На други места християни и мохамедани се събирали заедно за отбелязване на празници, събори, годишнини и най-вече на вечеринки. За тях П. Маринов съставил около 16 пиеси и драматизации със сюжети из бита и живота на населението от Средните Родопи, написани на звучен родопски диалект и изпълнявани от самодейци от двете общности с желание и хъс, без да се накърняват религиозните им чувства. Всяка пиеса е съпроводена и с народни песни, добре познати и пети от населението. П. Маринов ги нотирал, за да може след години да бъдат изпълнени с оригиналната им мелодия и текст.

Не по-малко важни и интересни са и останалите раздели в сборника. Така например в „Бележки и оценки на книги, статии и известия, имащи връзка или какво да е значение за българите мохамедани“ се прави преглед на материалите, публикувани в различни вестници и списания, по българомохамеданския въпрос.

В раздела „Некролози“ освен скръбните вести се дават биографични сведения за живота и дейността на изтъкнати личности, свързани с българомохамеданския въпрос. Такива са некролозите за Тахир Еминов Агушев, Антон Страшимиров и най-добрия приятел на българомохамеданите – Стою Н. Шишков, за Салих Мюдеризов, от с. Смилян, участник в Македоно-Одринското революционно движение, подпомагал арестуваните „комити“ с храна и вода на път за Ксанти, един истински родолюбец и българин, некролози за Мехмед Семетев, Мехмед Билянски, Атанас Каишев, всеки със свой принос за възрожденския процес в този край, Адил Ходжаджиков и, разбира се, за Васил Дечев, който заедно със Стою Шишков е един от най-заслужилите родопски общественици и писатели. Книгата „Миналото на Чепеларе“ е история не само на това селище, но на целия Родопски край, с която В. Дечев си издигна пожизнен паметник. Всеки от споменатите по-горе дейци има свой принос за възрожденското дело сред това население с перспектива за работа след тях.

Още с появата на първата книга от сборника не закъсняват и отзивите за него в периодичния печат. И тъй като те са много показателни, ще цитирам някои от тях.

Ето какво пише Христо Караманджуков[5]: *„...Всичко в книгата е отлично подбрано и стъкмено. Много мило става човеку, когато гледа с какво чувство и прозрение и с каква святост младите автори се отнасят и разглеждат своята народностна проблема. Съдържанието е проникнато от строго народностен български дух...“*

Стайко Кабасанов в статията си „Нови възродители“[6] отбелязва: *„...Тоя сборник е еднакво ценен и за българския общественик, и за народоука, филолога и етнографа. Защото той трябва да се цени не само от литературно, но и от национално гледище.*

Заслугите на тези, които са основатели на това движение и на този сборник, са по-големи, отколкото може да се мисли на пръв поглед. Защото този сборник оглежда едно дело, което ще надхвърли синора на днешното и преходното...“

А ето какво пише във в. „Борба“ Георги Чичовски в статията си „Българите мохамедани в Родопа към народностен и културен подем“[7] *„...Млади вдъхновени и ентусиазирани синове на това забравено българско население смело вдигат булото и разнасят високо факела на българско съзнание, на нов дух, нови чувства, които ще стоплят сърцата и ще пробудят ума на тия здрави и забравени българи...“*

Писателят Янтай Кавалов (Васил Димитров) в статията си „Сборник Родина“ отбелязва[8]: *„...Тоя сборник иде да отбележи едно крупно събитие, извършило се в съзнанието на тия стоящи на кръстопът българи, да даде изстрел, знак, че всички свободно могат да се изкажат с ръка турена на сърцето си, да развържат устата си и изповядат свободно една истина, свободна от нещата и от покривалото на времето...“* и т.н.

Отзиви има и в чуждата преса. Видният чешки учен, славист и приятел на България проф. Йозеф Пата в пражкия вестник „Народни политика“[9] пише: *„...Сборникът е видно ценна проява на новото движение, в който се изразява покрай българското чувство и живото чувство на славянството и представлява значителен принос към българската духовна народна култура и литература...“*

Известният френски славист проф. Леон Больо[10], преподавател в училището за източни езици в Париж, моли да му се изпрати „Сборник Родина“, за да напише отзив за него в научното списание „Ревю д етюд слав...“

Д-р Миленко Филипович, фолклорист, изследовател на босненските мохамедани, професор в бившия Скопски университет, благодари с писмо за изпратения му „Сборник Родина“, като прави паралел между босненските и родопските мохамедани и намира някои общи черти.

От всичко изложено дотук можем да направим следните изво-

ди: „Сборник Родина“ е едно явление в родопската книжнина в края на 30-те и началото на 40-те години на миналия век. Той е своего рода енциклопедия на цялостния процес по възраждането и приобщаването на българомохамеданското население към българщината. В него читателят ще намери всичко – летописни бележки за живота и бита в миналото, сведения за настоящето, описания на селища, биографични очерци за заслужили родопски дейци, фолклор, литературно творчество на млади творци, данни за дейността на Дружба „Родина“ и т.н., и т.н.

Мисията на „Сборник Родина“ е историческа. Той е предназначен не само за българите мохамедани, но и за българите християни, които заедно да възприемат българския родов корен, да съединят нишките, които досега са ги разделяли, да насажда чувство за една народност въпреки различните религии, да се чувстват заедно българи. Тази мисия на Дружба „Родина“ и на „Сборник Родина“ обаче е прекъсната след 9.IX.1944 г. и нито едно правителство и организация оттогава до днес не можа да направи това, което беше свършила дружбата за годините на своето съществуване.

Томовете на „Сборник Родина“ имат още една много важна мисия. През 1946 г., когато в Париж заседава мирната конференция и въпросът е на кого принадлежи Родопската област поради претенциите на съседните нам държави, сборниците „Родина“ изиграват решителна роля, като доказват, че това население е българско, а не гръцко и турско, че говори един език – български. Въпросът виси на косъм. Сътрудници на Васил Коларов (който представлява България на преговорите) му докладват за съществуването на сборниците и тяхното съдържание. Васил Коларов изпраща спешно със самолет доверен човек, който да ги издири и достави на комисията като доказателство. Така границата остава на Олу еле, а не на Рожен, дори и до Асеновград, каквито са били претенциите. Но управляващите през тоталитарното време премълчават този важен факт.

И питаме се сега – не би ли било възможно днес тази организация да се възроди отново, защото нейните цели и задачи са ни крайно нужни при наличието на родоотстъпни емисари и организа-

ции, които тровят душите на това иначе мирно, работливо и родолюбиво население?

Няма ги вече старите родинци, но както навремето младите българомохамедани поеха юздите в свои ръце, така днес отново младите трябва да поемат отговорността на плещите си и да поведат това население по стъпките на своите деди и бащи, по стъпките на Дружба „Родина“! [11]

БЕЛЕЖКИ

[1] ДА – Смолян, ф. 26 к., оп.1, а.е. 7.

[2] В сборника химнът е отпечатан в книга първа на с. 50.

[3] ДА – Смолян, ф. 26 к., оп.1, а.е. 7.

[4] По-подробно за това виж статията на проф. Стоян Михайлов – „Разгромът на родинското движение“ в изданието „Дружба Родина – спомени за бъдещето“, авторски колектив , „Тангра – ТанНакРа“ ИК, София, 2009, с.421–457.

[5] В сп. „Училищен преглед“, издание на МНП, София, кн.2 от февр.1939.

[6] Сп. „Отец Паисий“, София, год. XI, кн.3, февр. 1939.

[7] В. „Борба“, Пловдив, бр. 5328, 3 февр. 1939.

[8] В. „Красногор“, Смолян, бр.4, год. VIII, 15 март 1939.

[9] В. „Народни политика“, Прага, 22 юли 1939 (превод от чешки език).

[10] ДА – Пловдив, ф. 959 к., оп.1, а.е. 399.

[11] Подробен обзор за Сборник „Родина“ виж статията на Александър Маринов „Сборник Родина – летопис на едно епохално дело“, сп. „Родопи“, Смолян, кн. 5–6, 2007, с. 96–103.

ЕДИННИЯТ РОДОВ КОРЕН НА БЪЛГАРИТЕ ХРИСТИЯНИ И МОХАМЕДАНИ ОТ ЗЛАТОГРАДСКО

Величко Пачилов

Независимо че от помохамеданчванията са минали много години, все още се знае и помни единният родов корен на много от християните и мохамеданите в Златоград и околните селища. Като пример може да послужи Хекимовският род – родът на моята майка и на осем-девет поколения известни лечители и лекари. На родовите събори, състояли се през 1985, 1995 и 2005 г. в Златоград, бяха изнесени много и интересни сведения за този род.

Родоначалникът Стоян е роден около 1700 г. Той е имал двама синове и три дъщери. Единият му син се помохамеданчил, а по-малкият – Манол, успял да остане християнин. И трите му дъщери обаче се омъжили за мохамедани. Толкова били оредели момците християни. Едната отишла у Алибашовци, другата у Ефендевци – все родове от града, съществуващи и до днес, ала третата се омъжила в района на с. Бенковски.

Зетят от района на с. Бенковски бил еничарин. Той е запомнен с изключително доброто му отношение към жена си – позволявал ѝ по-продължителни гостувания в Златоград. Жена му пристигала на кон, тържествено, със свита. Това освен другото показва, че еничаринът бил влиятелна личност. А златоградските зетьове и да искали не можели да позволят на жените си да преспят даже една нощ при майка си. Те трябвало да се съобразяват със строгите изисквания на шериата. Фанатиците зорко следели за тяхното безусловно изпълнение.

Особен интерес предизвика сведението на д-р Никола Д. Хекимов (р. 1922). Когато през 1954 г. работел като зъболекар в с.

Бенковски, неговият приятел Исмаил Мустафов Рустемов от стария род Измирлиеви от съседните села Китна или Могиляне, счетоводител в кооперацията, му казал: „Знаеш ли, че ще излезем роднини? Научих от дядо си наскоро, преди да умре, че навремето сме взели невеста от Хекимовския род. Но това било отдавна, още не сте се казвали Хекимовци."

Тази предсмъртна изповед потвърждава по отделен, независим път съхраненото в родовата памет на Хекимовци.

По-късно Имаил, чийто майчин език бил турски, се изселил в Турция.

Според родовата памет пряк потомък на най-големия помохамеданчен син на родоначалника Стоян е Хасан Мустафов Чаушев (р. 1884). През 1922–1924 г. били съдружници с дядо ми Лазар Г. Хекимов (1863–1927). Заедно наели и стопанисвали Хаджикостадиновия хан, дюкян и фурна. Почитали се и се уважавали като братовчеди.

През 1946 г., когато починал най-малкият брат на дядо ми Димо Г. Хекимов (1869–1946) Хасан, въпреки съществуващите тогава верски предразсъдъци, отишъл късно през нощта, когато при покойника останали само най-близките му хора, да му се поклони. Стоял той дълбоко натъжен, избърсал сълзите си и казал: „Мил ми е много, защото сме една кръв. Вижте, че имаме и голяма прилика." И наистина двамата много си приличали. След малко добавил: „На айтакъва саръ са казват тева работи" (*При такива обстоятелства се казват тези работи*).

Майка ми Надежда Л. Пачилова (1903–1981) разказваше как баща ѝ, моят дядо Лазар, през 1912 или 1913 г. се опитвал да спаси двамата имами, обвинени, че потурчили (помохамеданчили) гъркинята Смарайна от Ксанти, макар тя доброволно да пожелала това, за да се омъжи за златоградчанина Исеин Карибчето. Когато не успял и те били разстреляни, дядо ми Лазар плакал и нареждал, че това е несправедливо и обяснявал на децата си какви добри и уважавани хора са били тези двама негови братовчеди. Разказваше още майка ми как нейните баща и майка са изпращали на Великден червени яйца и клинове (баници) на роднините си мохамедани, а пък те на

Байрам им пращали баклави и клинове. Също така, когато е имало сватби, са си изпращали дарове. За дарове между Хекимовци и Алибашовци разказва и Петрана Т. Шукова (р. 1933).

Тъй като в турско време (до 21.11.1912 г.) взаимните посещения по домовете и по-близкото общуване на семейни начала между мохамедани и християни били забранени, то семействата на дядо ми Лазар Г. Хекимов и неговите братя и сестри, когато минавали покрай къщите на своите сродници-мохамедани Кемил и Тасим Пехливанови в Табаханата (дн. Граничар) на път за Лъджите (дн. Термес, Гърция) или за светоките св. Илия и св. Костадин, спирали уж да поискат вода и да си отпочинат, а всъщност да се видят и да се разтъжат. Дъщерите на Кемил, вече в свободна България, са общували с майка ми и са се почитали като братовчедки.

Съществували са роднински връзки и между Кинаневци и Хекимовци, но могат да се посочат и много други. Видният родопски книжовник и етнограф Стою Н. Шишков пише в сп. „Родопски старини“, кн. IV, 1892 г.: „Бащата на днешний първенец, българин в Даръдере, Александър А. Чоновски, когато да се жени, кръстница му била помакинята Аршинка, която отишла при него, та му дала прошка и препоръчала роднината си християнска Хикимовци да го венчаят, тъй като тя била мохамеданка и не можела да направи това.“

Величко К. Хекимов (1909–1985) помнеше, че в детските му години една жена – мохамеданка от Аршиневци, е палела кандило в къщата си. А семейство Весела (р. 1929 г.) и Кирко (р. 1922 г.) К. Пачилови това лято (2009 г.) ми разказваха, че една от аршиневските жени е имала в мазето си икони и кандило, където слизала да се моли. Държала ги под ключ. За Аршиневци се знае, че са имали родство и с бащиния ми, Пачиловски, род, с който са общували по-близко. Аршиневските деца, макар и мохамедани, са преспивали вечерта срещу Коледа у чичо ми Георги К. Пачилов (1880–1946), за да станат посред нощ и тръгнат да коледуват заедно с неговите деца Ангел и Михаил. У чичо ми Костадин К. Пачилов (1878–1955) пък са преспивали Али и Рамадан Кокуневи, за да коледуват с неговите деца Георги и Кирко. Тук става дума за края на 20 и началото на 30-те години на миналия век.

Интересен е също така случаят с Налбантовия род. Старият налбантин от махала „Хаджи“ по време на доброволното покръстване в Златоград през 1912–1913 г. поканил семейството на Януда и Димо Г. Хекимови за кръстници, за да възстановят роднинските си връзки. Същото са направили и много други мохамедански фамилии. Например моят чичо Костадин е бил кръстник на фамилията Кокуневи от съседната махала „Колòто“, а чичо ми Георги е кръстник на Аршиневи от същата махала.

Особен интерес представлява сведението на Милко Илиев Алабашев. На Третия национален събор на родопската песен „Родопите и Космоса – Златоград ’97“, състоял се на 13 и 14 септември 1997 г., по време на молебена на отец Боян Саръев, той ми разказа нещо изключително:

Когато преди около 50 години ремонтирали старата си къща – заменяли тесните прозорци с нови, по-широки и светли, намерили зазидани кандило, кръст и голям счупен нож. Това ги потресло. Разбрали те каква била работата. Счупеният нож свидетелствал за насилствено помохамеданчване. След години, когато обществено-политическите условия позволявали, цялата фамилия с подобаваща тържественост се покръстила в Бачковския манастир. Впрочем Алабашовци отдавна са знаели за родството си с Хекимовския род, което беше потвърдено и в изказването на тяхна представителка на родовия събор през 1985 г.

Подобни факти биха могли да се посочат и за бащиния ми – Пачиловски, род. Още повече че една издънка от него, която навремето си е приела мохамеданската вяра, е успяла да запази фамилното си име Пачилов. Проучванията показват, че общият ни корен е от с. Жълтуша, от едноименната махала „Пачелици“, наречена по-късно „Лобода“. След трагичните битки на българите под предводителството на легендарната девойка Саръ къз (Жълтото, т.е. русото, момиче) оцелелите християни побягнали от тези места. Моите прадеди, които се укрили около рида на древното светилище „Костадин“ (сега пресечен от границата), а по-късно се заселили в Златоград, са успели да увардят християнската си вяра. Другите, чиито потомци се установили в с. Върбина, не са могли да направят

това. Все пак те са успели да запазят фамилното си име, българския език и българското си самосъзнание.

Когато на 16 август 1976 г. заедно с баща ми Станислав К. Пачилов (1900–1980) и братовчедката ми Василка К. Стоянкова (1911–1994) посетихме Върбина, за да търсим сродниците си, намерихме Ахмед Смаилов Пачилов, роден през 1926 г. Той ни разказа интересни неща за неговия род, за брат си Хасан – знатен миньор, починал на 38 г. от силикоза, и за сина си Слав Иванов Пачилов, роден през 1953 г., който работел във Варна. Разбрахме също, че дядо му Хасан (1853–1938) е разказвал, че навремето си са поддържали връзка с Пачиловци от Златоград. Така се потвърди запазеният спомен, че в турско време при Пачиловци са идвали на гости „агупти“ (ковачи) от „горните“ села. Тогава, поради забраната да общуват на семейно ниво християни и мохамедани, още повече от един корен, Пачиловци не са огласявали, че имат семейни гости и че с тези хора са от един корен.

След срещата баща ми беше убеден, че с Пачиловци от Върбина сме една кръв. Той беше поразен от невероятната прилика на Ахмед с починалия му братовчед Георги Л. Пачилов (1877–1949), и то не само физическа, но и по маниери, мимика и начин на говор.

Други такива златоградски родове са Ванчеви и Анджерови. Както е известно, офицерът от турската армия Хасан Анжеров, като командир на военна част, съставена от българомохамедани, отказал да изпълни заповедта на Явер паша през октомври 1912 г. и да настъпи при Кърджали срещу българската войска, като заявил: „Ние срещу своя народ няма да отиваме“. При доброволното покръстване в 1912 г. Хасан приел българското име Аспарух. Веска Георгиева Ванчева–Дашинова (р. 1936 г.) ми е разказвала, че нейният дядо Евтим Ванчев (1864–1952) е казвал, че с Анджеровци са повече от роднина. Семействата им били много близки. На всеки Байрам Ванчеви били на гости у Анджерови, а те им връщали гостуването на Великден и Коледа. Когато през 1940 година баща ѝ Георги (1906–1957) бил взет запас, дядо ѝ Евтим повикал в магазина да го замести Митко Анджеров, с чийто баща се имали за

братя. И това станало без инвентаризация и други формалности. Просто Митко влязъл в магазина и започнал да продава, а и да го снабдява със стока. И това продължило четири години. Съседите се шегували с Евтим Ванчев, че на стари години най-сетне се е сдобил с втори син.

Известни са и други стари златоградски родове – християнски и мохамедански, които имат общи корени, но това е тема, която може да бъде продължавана и допълвана.

СЛУЧАЯТ СЪРНИЦА

Ст. н. с. д-р Милен Куманов

Поводът, който привлече вниманието ми това селище от Чепинското корито, е словесният изстрел, който един от неговите жители – Реджеп Моллаахмед, „изстреля“ в публичното пространство: „Искаме си турския език, за нас той е официалният, нищо че в Конституцията пише, че е българският. **Християните нямат място в нашия регион и трябва да си отидат.**“(к. м. – М. К.) [1]. Това бе сторено от въпросния господин на 29 март 2003 г. на един многолюден митинг в Гоцеделчевското с. Корница във връзка с известните събития, станали в това село преди три десетилетия.

Тъй като по онова време Р. Моллаахмед не бе случайна личност [2], думите му отекнаха незабавно не само в местния [3], но и в централния печат [4] и предизвикаха остър протест от страна на няколко политически сили – ОДС, БЗНС – Народен съюз, ВМРО, Демократическата партия и пр. – последваха незабавни изявления от последния, че се бил просто „изтървал“ [5]. Това оправдание обаче не му помогна, както не му помогнаха и изявленията на тогавашния областен управител на Пазарджишка област, че със своя помощник работил година и половина и през цялото това време отношенията между двамата били „безупречни“ и прочее [6]. Областното ръководство на ДПС побърза да се разграничи от него, а правителството на Симеон Кобургготски, в което ДПС участваше като съуправляваща партия заедно с НДСВ, го извади от областната управа [7]. С тези актове управляващите дадоха да се разбере, че случаят с Р. Моллаахмед е приключен.

„Да, ама не“, както се бе изразил по друг повод навремето един наш популярен журналист. Първата изненада от тази постъпка идва от обстоятелството, че тя бе предприета, след като случаят с „възродителния процес“ се смяташе за приключен с връщането на

турските и арабските имена на мюсюлманското население, част от което е и населението на Сърница, стана още с първите промени, извършени в обществено-политическия живот на страната в края на 80-те и началото на 90-те години на миналото столетие. Вместо да настъпи успокоение в душите на българските мюсюлмани, през следващите години станахме свидетели на един невиждан дотогава по своите мащаби процес на тяхната открита **турцизация**. Външен израз на този процес станаха десетките джамии, построени за кратко време в редица селища на страната с мюсюлманско и смесено население, в немалка част от които живеят твърде минимален брой жители. Последва и организирането на десетки учебни центрове за изучаване на Корана, макар и написан на език, непознат за децата на българските мюсюлмани (и на техните родители в това число). Поставя се въпросът – това ли бе най-големият проблем, който интересуваше тази прослойка от българското общество?

Нека видим каква е картината в гр. Сърница, в който според последните данни на местната общинска власт цялото население се състои от **мюсюлмани**, изповядващи исляма. И в трите квартала на града – Петелци, Шабанли и Крушата, има по една джамия [8].

Според сайта на общината Сърница е едно сравнително ново селище. Води началото си от 60-те години на XIX в. и носи името на първия си заселник – някой си чобанин Шабан. След него приждат и нови заселници от Доспат, също българи мюсюлмани. Следователно това селище не е свидетел на известните помюсюлманчвания, станали в Родопите по време на османското владичество. То просто се основава от българи мюсюлмани от съседни родопски селища. Липсата на българи християни, каквато е картината в редица смесени селища в Родопите и други краища на страната, не създава никакви предпоставки за дрязги на религиозна основа сред жителите му. Поради това и през следващите десетилетия селището живее мирен живот. По отношение на религията то е облагодетелствано още и от факта, че до избухването на Балканската война от 1912–1913 г. се намира вън от пределите на България. Едва след тези войни в неговото развитие настъпва нов период, съобразен с новите условия, които го правят съставна част на друга държава.

При все това до превратa от 19 май 1934 г. селището запазва своето мюсюлманско име, след което правителството на звенарите го преименувано на Сърница, имайки предвид изобилието от сърни, които намирали храна в околните на селото поляни [9]. Разбира се, промените в живота на селището датират далеч преди извършената промяна на името му – още през 1924 г. в него е построено начално училище, в което децата на местните жители започват да се учат на майчиния си български език. По-късно това училище прераства в прогимназия и гимназия (единно политехническо училище, което след 1989 г. е преобразувано в средно общообразователно училище и наречено на славянските просветители св. св. Кирил и Методий). Заедно с това настъпват големи промени и в стопанския живот – създава се горско стопанство, открива се цех на завод „Оптико-електрон“, два килимарски цеха и прочее. През 1975 г. селата и махалите около Сърница се обединяват в едно селище и от 2003 г. то е обявено за град [10]. Преди това – от 1978 до 1987 Сърница е средищен център на едноименна селищна система [11].

Сърница не остава чужда и на дълбоките промени в обществено-политическия живот на страната, настъпили след 10 ноември 1989 г. с преминаването на икономиката от дирижирана държавна собственост в пазарно стопанство. В резултат на това само за около две десетилетия в селището възникват над 100 частни фирми, повечето от които се занимават с дърводобив. Друга част от населението се занимава с отглеждането на картофи [12]. За икономическия стабилитет на местните жители говори фактът, че в селището днес има над 1000 леки автомобила, над 500 товарни коли и около 50 тира [13].

Пряка последица от благоприятстващите икономически и културни фактори е ръстът на местното население. Броят на жителите му е действително внушаващ – 3283 души през средата на 80-те години на миналия и 3650 – в началото на настоящия век, което го прави едно от най-големите не само в Чепинското корито, но и в самите Западни Родопи. При настъпилия демографски срив в страната през последните две десетилетия в Сърница е налице обратен процес –увеличаване на неговото население. Още по-удивителен е фактът, че този процес се дължи не на някакви външни приливи от

заселници от други краища на страната, а на естествения прираст на самото местно население.

От изложеното е видно, че няма никакви причини от икономическо, политическо и културно естество, които да пораждат недоволство или напрежение сред жителите на Сърница, един от които е и въпросният Реджеп Моллаахмед. При все това с тази си изцепка той лепва черно петно на родопския градец.

Дали това е точно така и дали направената постъпка от въпросния господин не е показател за някои други процеси и настроения сред българските мюсюлмани не само в района на Родопите, но и сред други краища на страната?

Ето това е големият въпрос, който поражда сериозни опасения у мене. Защото налице са усилия и на други лица за предизвикване на открито напрежение сред мюсюлманското население в България, без оглед на етническата му принадлежност.

Всеизвестен факт е, че не всички мюсюлмани в България са турци. Една част от тях, включително и жителите на 23 села от Чепинското корито, които на сто процента изповядват исляма, **по своята етническа принадлежност са българи.**

Кому е потребно тяхното турцизиране?

През последвалите години след случая с Р. Моллаахмед сме свидетели на открити действия за създаване на религиозно и етническо напрежение сред мюсюлманите в България. В тази връзка ще посоча два конкретни примера. Единият от тях е свързан с името на **Мендерес Конгюн** – председател на **гражданското сдружение „Миллет Тракия“** и на т.нар. Национална асоциация за **„интеграция на малцинствата“**. В изложение на председателя на Областния комитет на ВМРО-БИД в Пазарджик и координатор на ВМРО-БИД за Пазарджишка и Смолянска област до Окръжната прокуратура в Пазарджик от 22 февруари 2006 г. четем следното: „представители на „турското национално малцинство“, Националната асоциация за интеграция на малцинствата и гражданското сдружение „Миллет Тракия“ организират подписка с противоконституционни искания , част от които са: конституционно регламентиране на турското национално малцинство в Република България, разкриване на турски

държавен университет в Република България, отпадане на конституционната забрана за учредяване на етнически партии в Република България, турският език да стане официален в Република България, по Българското национално радио и по Българската национална телевизия да има предавания на турски език и др.“ [14].

Що се отнася до М. Конгюн, в документа се посочва, че той е правил изявления за „създаване на турска политическа партия“[15]. Тези действия на Националната асоциация за интегриране на малцинствата и на гражданското сдружение „Миллет Тракия“ основателно се преценени от областния координатор на ВМРО в Пазарджик като актове за „подбуждане на расова, национална и етническа омраза“, които са наказуеми според някои членове на Наказателно-процесуалния кодекс, поради което и отправя молба до Окръжната прокуратура в Пазарджик да предприеме предварително производство спрямо посочените организации и спрямо самия Конгюн [16]. Дали тази молба е била взета под внимание от посочената съдебна инстанция, това за нас остава неизвестно.

Другият пример е не само още по-пресен, но и по-тревожен – преди броени дни двама братя от едно търговищко село, след като месеци наред го държат в собствения си двор, издигат паметник с турски полумесец, към който впоследствие прибавят и малък християнски кръст, обявиха намерението си за създаване на Мюсюлмандемократическа партия в България и издигането във всяко селище на страната на паметници на турски национални герои. Изненадващото в този случай е, че националните медии дадоха отлична възможност на двамата „герои“ да изложат обстойно своите намерения, а в същото време компетентните съдебни органи си затвориха очите пред тяхната постъпка, макар тя също да бе в противоречие с разпоредбите на Конституцията ни.

Отминавам дръзкото поведение на местните административни власти в селищата, контролирани от ДПС, както и поведението на висши чиновници на същата тази партия в заетите от нея четири министерства в кабинета на тройната коалиция, управлявала страната ни от 2005 до 2009 г. То бе публична тайна, срещу която компетентните органи също не реагираха през изминалите четири години.

Върхна точка в арогантността на ДПС бе изявлението на нейния лидер **Ахмед Доган** по време на предизборната борба през това лято във връзка с насрочените избори за 41 Народно събрание. Той съзнателно избра не турско, а българомюсюлманско селище в същия Гоцеделчевски район да заяви на всеослушание, че „**управлявал тия, които управлявали България**“. И отново никаква реакция от страна на българското правосъдие! Вместо това – виждаме го отново депутат и в последния български парламент, макар че в продължение на две десетилетия той не е преставал нито за момент да не се гаври публично с този висш законодателен орган, не участвайки в неговата работа. Демек, стои и над тази върховна институция в страната.

Изнесените дотук данни недвусмислено ни навеждат към извода, че „**случаят Сърница**“ се оказа далеч не едно **безобидно явление** в най-новата история на България. Защото подетата инициатива за насаждане на етническа и религиозна омраза към българите, неизповядващи исляма, не само че не заглъхна с отстраняването на Р. Моллаахмед, а бе продължена, и то във възходяща линия през следващите години. Защото , паралелно с тези действия, самото централно ръководство на ДПС в лицето на неговия лидер демонстрира по най-безпардонен начин преяждане с власт, с изграждане на сараи и дворци в столицата и в отдалечени селища на страната и пр., които в никакъв случай не способстват за консолидиране на националното единство на страната.

Някога старият Цицерон отправя тревожно предупреждение към гражданите на древния Рим: „да бдят консулите!“ Гласът на великия мъдрец не бе чут и Римската империя … изчезна в небитието. Ще последва ли подобна участ и за България? Това зависи само от нас самите, от българското общество като цяло. Очевидно е, че пътят, по който се върви през последните години, е дълбоко погрешен и че са наложителни съвършено други средства за успокояване на мюсюлманското население, за да може то да продължи спокойно своя съзидателен труд за преуспяване на България, която е и негова родина и Отечество, макар да изповядва друго, вън от християнското, вероизповедание. Вече няколко столетия българските

мюсюлмани и християни живеят в мирно съжителство. Българските християни проявиха своята толерантност спрямо мюсюлманското население, предоставяйки му още с първата Конституция от 1879 г. равни политически и граждански права.

Никой не може да отрече очевидните факти, че представители на българските мюсюлмани участват във всички състави на Народното събрание от 1879 г. до наши дни, заемат постове в местното и централното управление на страната, а в определени години след края на Втората световна война това население се радва и на немалко привилегии. Примерът с гр. Сърница е един от ярките примери в това отношение с придобивките през този период, за които вече стана дума по-горе.

Искам да завършва с убеждението, че днес в Република България **няма никакви обективни причини** за разединение между българските християни и българските мюсюлмани. Всички други пречки са лесно преодолими при добро желание на факторите, от които това зависи.

БЕЛЕЖКИ

1. Цит. по в. „Знаме“(Пазарджик**),** № 61 (1645), 31 март 2003 г.

2. От септември 2001 г. е заместник-областен управител в Пазарджик, а преди това бил помощник-директор на гимназията в Сърница. Притежава и солидно техническо образование, тъй като е завършил Техническия университет в София и подобен университет в Ленинград (дн. С. Петербург). – вж. В. „Знаме“ (Пазарджик), № 61 (1645), 31 март 2003 г.

3. **Арнаудов, Ал**. След гърма в Козница ехото да не заглъхва. – Виделина (Пазарджик), № 65 (848), 3 април 2003 г.

4. По-подробно вж. **Дачков, Я**. Изпуснати реплики с двупосочен адрес. – Народно земеделско знаме, № 14 (281), 14 април 2003 г.

5. Виделина (Пазарджик), № 62 (845), 31 март 2003 г.

6. Знаме (Пазарджик), № 61 (1645), 31 март 2003 г.

7. Виделина (Пазарджик), № 63 (846), 1 април 2003 г.

8. htt:/bg. wikipedia.org/wiki.

9. **Зоински, Ил**. Сърница. С., 1984, с. 18.

10. htt:/bg. Wikipedia.org/wiki.

11. Пак там.

12. Пак там.

13. Пак там.

14. Копие от документа се съхранява в личния архив на Ал. Арнаудов – бивш мой гимназиален учител и дългогодишен уредник в Регионалния исторически музей в Пазарджик. Използвам случая за изразя сърдечната си благодарност за предоставената ми възможност да се запозная с неговото съдържание.

15. Пак там.

16. Пак там.

НЕДОБРОЖЕЛАТЕЛНОСТТА НА ЕДИН ДОЦЕНТ

Дичо Узунов, контраадмирал от запаса

Става въпрос за доцент Евгения Иванова и нейната книга с недоумяващото заглавие – Отхвърлените „приобщени“*. В нея по най-всевъзможни начини тя опонира на действията на българските власти и на българската общественост, предимно в Смолянския регион, насочени към възраждането и приобщаването на потомците на помохамеданчените българи към българската народност. За съжаление обаче, разбирането на г-жа Иванова не кореспондира с посочената тъй трудна и важна задача. Както ще видим по-нататък, тя не приема понятието „възраждане“ и навсякъде го поставя в кавички, прави превратно тълкуване на **ключовата дума „приобщаване“** и **всячески се старае да бъде подменено отдавна установеното име „българи мохамедани“ с многозначещото име „българи мюсюлмани“.**

Следва веднага да се припомни, че явлението **приобщаване** е един изключително сложен, многопланов, труден и продължителен процес, който изисква от всички субекти на това високопатриотично дело истинско родолюбие, добросъвестност, всеотдайност и висока степен на единомислие и съгласуваност. Заедно с това, следва да се има предвид, че този процес включва и един съществен момент – преодоляване на предразсъдъците от най-различен характер, на които още плащат данък както българите християни, така и потомците на помохамеданчените българи. При тези високи изисквания не е трудно да се прозре, че при осъществяване процеса на приобщаването, наред с успехите, ще има и много непредвидими пречки, погреш-

---

* Евгения Иванова, Отхвърлените „приобщени“ или процеса, наречен „възродителен“ (1912–1989)“, Институт за източноевропейска хуманитаристика, С., 2002.

ни стъпки и провали. И когато това не са злонамерени, а неволни действия с трудно предвидими последствия, следва да се отнасяме не със злорадство и ирония, а с нужното разбиране, с търпение и добронамерено. Но не така е подходила г-жа Иванова, когато е писала и редила книгата си – „Отхвърлените „приобщени“.

Без изрично да го казва, но е очевидно, че тя е против участието на държавата и на обществеността в решаването на проблема. А това означава да се оставят нещата на самотек, т.е. да се оставят на ретроградните сили, които, както практиката е показала, за да не допуснат подмяна на турско-арабските имена с български, са в състояние да прибягват към натиск и най-различни по своята същност агресивни действия.

Не ми е възможно да пробягам хронологично по цялата книга, затова ще се спра само на отделни по-характерни моменти от нейното изложение, където ясно проличава недоброжелателността ѝ към възродителния процес, към приобщаването на потомците на помохамеданчените българи към българската народност. Голяма част от книгата е запълнена с привиждащи ѝ се навсякъде прояви на различен по форма натиск при смяна на имената в различните години и по време на различните управления, които тя описва с видимо задоволство, с пристрастие и с едни или други преувеличения. Освен това ясно проличава, че г-жа Иванова е подходила подборно към своите информатори, в зависимост от очакваната информация и това хвърля сянка върху обективността на подхода ѝ. И аз съм определено против насилията, но авторката вижда насилие и там, където то не съществува. Така например, колкото и да е парадоксално, в смесените бракове и ученическите пансиони (с. 24) тя вижда различни форми на насилие и едва ли не покушение на човешките права. Нейното негативно отношение към ген. Каишев може би идва от това, че той е поддържал тезата бежанците ни от Западна Тракия и Одринско да се заселват в районите с българомохамеданско население. Както личи, тя смята за нередно и искането на Дружба „Родина“ да се отделят българите мохамедани в отделно мюфтийство.

Тук не му е мястото и няма да се спирам на материята, която тя посвещава на така наречената „Кръстилка“ по време на Балкан-

ската война, както и на българомохамеданската дружба „Родина“ от края на 30-те и началото на 40-те години на миналия век. Няма да засягам и раздела, отнасящ се до преименуването на турски говорящото население, тъй като това е извън темата на конференцията.

А сега искам да се спра на заглавието на книгата: **Отхвърлените „приобщени“.** За мен то не е само израз на черногледство и непризнание на всичко постигнато досега с цената на големи усилия от страна на много институции, младежки и женски организации. Това е едно осъдително злословие за потомците на помохамеданчените българи по отношение на успехите в тяхното приобщаване, но че са и отритнати от своите съотечественици, което е едно чисто злословие.

След това тя по един велзевулски начин казва, че процесът на приобщаване е бил **асимилация**. А това е непростима фалшификация от нейна страна. Този процес на приобщаване означава още избистряне на националното им самосъзнание и възстановяване на българската им идентичност от времето, преди предците им да приемат мохамеданската вяра. Приобщаването всъщност е освобождаване на напластените в течение на близо три столетия чужди духовни ценности и връщане към българските корени. Кощунство е да говориш за асимилация, когато става въпрос за приобщаване на българи към българи... Позицията на госпожата по своята дълбока същност е **антинационална** и враждебна на нашите национални интереси. За да придаде научен облик на своето схващане, тя се е потрудила да изрови от чужди речници най-прилягащото на нейните схващания или ангажименти – тя си знае – определение на понятието приобщаване. И ето, глава V на книгата си тя започва с мотото, дадено в Dictionnaire, Flammarion, 1973 г., и за голяма наша почуда, погледнете какво гласи: „**Приобщаване** – патологично съединение на части, чието нормално състояние е да са разделени“ (с. 128). Вижте само колко далече е отишла госпожата! С това тя иска да внуши на читателя, че споменатият процес, който е инициран както от българи мохамедани, така и от българи християни, е ненормално, даже нещо повече – патологично явление. Неизвестно какви основания или интереси лежат в основата на тази ѝ позиция,

но така или иначе, тя смята, че нормалното състояние на двете общности е да са разделени. Това тя ще го признае, макар и косвено, чак в края на книгата си. Но странното е, че тя не иска да помни това, което е учила още в ученическите си години, че предците на тези две общности само преди близо три столетия са били едно цяло, една единна общност – българи, изповядващи християнска вяра.

Г-жа Иванова, вкопчена в посоченото определение, мисли, че нормалното състояние на отношенията между българи християни и българи мохамедани е да си живеят в отделни общности, преследващи различни цели, различни идеали и с различни нравствени ценности. С други думи, ако се намерят хора, които въпреки предписаната им рецепта за разделен обществен живот решат заедно да отпразнуват Курбан байрям и Великден, както това се прави на много места, а по-младите пък да отидат да се повеселят, заедно да потанцуват и заедно да си попеят, ще се окаже, че това е следствие на **патологично** отклонение. Остава само да препоръча на съответния административен орган да им осигури бригада от психиатри за тяхното лечение... Ето до какви логични изводи ни води схващането на доц. Иванова. Ето в какви ръце са попаднали нещастните ѝ студенти...

Нека сега пък видим какво смислово съдържание са вложили дейците, които първи са употребили думата **приобщаване,** и погледнем не в чуждите, а в нашите речници. Достатъчно е да се обърнем само към българския синонимен речник, където четем: „**Приобщавам**: съединявам, присъединявам, събирам, включвам, причислявам, **обединявам**“. Ето, всички изброени думи, взети заедно, дават най-общо смисъла на въпросното понятие.

В своето произведение авторката споделя, че първоначално имала намерение, както тя с видима ирония пише: „да съсредоточи изследването си върху периода 1970–1976, годините, в които последният „възродителен“ процес в Смолянско е „успешно“ започнат и „успешно“ приключен...“ (с. 8). Тук тя е поставила в кавички не само думата „успешно“, което е твърде субективно и трудно определимо, но и понятието „възродителен“. И не само тук, а навсякъде думата възродителен тя огражда в кавички. Това достатъчно ясно

подсказва, че Евгения Иванова не само се отнася с резерви към този процес, но не го приема и смята, че въобще не е трябвало да се провежда.

За отбелязване е, че госпожата си служи изключително много с езика на кавичките. Тя съобщава, че на един пленум в Смолян докладчикът сочи, че причината за засилване на патриотичното възпитание е забелязващото се турчеене на част от българите мохамедани. Явно, съмнявайки се в казаната причина, тя огражда в кавички думата „турчеене“. Въобще много са подобните случаи, с помощта на които тя изразява своето кредо: турска „заплаха“, „шпионска“ дейност в България, „вражески“ радиостанции и пр. Това особено ярко проличава в по-нататъшните редове на публикацията ѝ. Тя пише, че създаването на турската разузнавателна организация МИТ по време на Демирел е „обвеяно в легенди страшилище за българските разузнавателни служби (Стоянов 1997; 137)“... „Кога точно е създадена МИТ и дали е създадена, за да изпълнява целите, приписвани ѝ от българските тайни служби, пише тя, не бих могла да преценя – поради невъзможен достъп до турските секретни документи“ (с. 86). Само дето не ни убеждава, че МИТ е създадена за туристически увеселения... Такъв е нейният автопортрет, който не се нуждае от интерпретации...

Г-жа Иванова се отнася с подчертан негативизъм и ирония към всички усилия, насочени към приобщаването на потомците на помохамеданчените българи. С голямо старание тя се ровичка, за да докаже големия грях, че процесът на „възраждане на българите мохамедани“ (поставено в кавички) се подбуждал „отгоре“ и като доказателство сочи факта, че списание „Родопа“ през 1934 г. открило постоянна „колона за българите мохамедани“. И вижте с какъв непочтен и ироничен тон тя продължава: „Година по-късно друг герой в последвалите събития – генерал Атанас Каишев... представя в Министерството на вътрешните работи поверително изложение „Родопа планина“ с препоръки за политиката към българите мюсюлмани“ (с. 27). А това е една великолепна книжка от 83 страници, в която авторът разкрива от стратегическа гледна точка голямото значение на Родопите за сигурността на България и колко

важно е за тази цел родопското население да се чувства като част от българската народност.

Всеизвестно е, че българите мохамедани, които авторката навсякъде нарича българи мюсюлмани, са една специфична българска религиозна общност, но не и малцинство в етнически смисъл на думата. Въпреки това на същата страница тя пише, че „Звенарите“ (привърженици на кръга „Звено“) са водили – цитирам: „твърда политика по отношение на **мюсюлманските малцинства**“. Оттук става ясно, че тя на общо основание към мюсюлманските малцинства отнася и българите мохамедани. Този ѝ стремеж да включва в едно понятие, а по-точно – в една общност, и турци, и българи мохамедани безсъмнено я е довел до необходимостта от изобретяване на името „българи мюсюлмани“ вместо общоприетото и добило гражданственост име „българи мохамедани“.

Фрапиращо е нейното недостатъчно уважително, подигравателно и иронично отношение към българските историци. След като съобщава, че – цитирам: „На 3 декември 1970 г. в Истанбул се създава Дружеството за култура и солидарност на родопските турци – най-страшното (според българските тайни служби) оръдие на МИТ за България“, тя продължава: „Дружеството е създадено от предишни емигранти (предимно българи мюсюлмани) и си поставя задачата да докаже турския произход на всички български мюсюлмани, и – чуйте сега – изпреварвайки всъщност колегите си в България, които тепърва ще доказват, че всички български мюсюлмани (и турците – включително) са българи“ (с. 102). И това тя го пише, сякаш не знае, че произходът на българите мохамедани е отдавна доказан по най-безспорен и убедителен начин.

Взела инерция на голям историк, без да щади името и достойнството на българските учени, тя продължава: „Наред с бомбастичните „теории“ за произхода (точно толкова „научни“, колкото и на българските им колеги в доказване на обратното), Дружеството поднася и цифрови „данни“ за извършените през 1970 и 1971 г. преименувания“.

За нас особен интерес представляват последните десетина страници на книгата. Най-напред прави впечатление подзаглавието –

Палачи и жертви (без да го поставя в кавички), което само по себе си подсказва какво иска да ни внуши госпожата. Тук тя говори за кадрите на възродителния процес, като най-голямо внимание отдава на пансионите, произвеждащи еничари (без кавички – б.а.), които нараствали – обърнете внимание – до **застрашителни** количества.

Твърде спорни са разсъжденията на авторката относно комплексите у българите мохамедани. Тя ни предлага за решение помалко реалистичния вариант – да си останат, т.е. да се тупат по гърдите и да си викат **„Аз съм помак. И какво от това!“** Защото, ако останели с новите си имена, щели постоянно да бъдат преследвани от комплекса за малоценност и щели да ги сочат, че са били от новите българи – марка Б-72. Но госпожата нещо се сеща и допълва: „Важно е още нещо: **„Аз съм помак. И какво от това“** – да бъде разбрано от другите, независимо дали са мнозинство или малцинство, християни или мохамедани ... и пр.“

Нейната странна, чужда на националните интереси и на **повика за консолидация на българската нация** философия е във възприемането на **„другостта“** и никакво приобщаване.

Госпожата дълбоко греши, защото не старите турско-арабски имена, а новите, българските, имена ги връщат към корените и им носят онова **самочувствие**, с помощта на което ще могат да преодолеят комплексите.

Искам по-обстойно да се спра на името **българи мюсюлмани**, което авторката всячески, неистово, при всички подходящи за нея обстоятелства иска да налага и да измества използваното отпреди 130 и утвърдено преди повече от 70 години име – **българи мохамедани.** Още в издадената през 1884 г. книжка „**Страшната пролет**“, авторът ѝ Хр. Попконстантинов говори за **„българи мохамеданци“.** Две години по-късно Стою Шишков в книжката си „**Животът на българите в средня Родопа**“, пише: „Родопите ... са заселени с една народност – Българи..., които са разделени на две вероизповедания – Българи-Православни и **Българи-Мохамедани**...“(с. 12). Списание „Родопа“ от излизането си през 1922 г. използва само името „българи мохамедани“, а през 1934 г. посвети уводната си статия на този въпрос.

През м. май същата година Родопската дружба в София изпраща до висшите държавни институции „Изложение“ по българомохамеданския въпрос, част от което е цитирано в книгата на Евгения Иванова. Там, между другото се казва: „Да престанем да ги наричаме с обидното име „помаци“. Вместо него да си служим с името **„Българи мохамедани**“, което сочи право на техния произход, и то **да стане официално**, като се усвои от Дирекцията на статистиката, от съдилищата и пр.“ (с. 23).

Искам да цитирам едно становище по този въпрос, изразено в Сборника **„Формирането и развитието на българската нация и възродителния процес**“ (изд. 1988 г.). В статията „Проблеми на развитието на българската народност и нация“ авторът ѝ Георги Янков пише: „Турците в Османската империя рядко се наричали турци или османци, а винаги – мюсюлмани. М. Гюе (френски историк) отбелязва, че през първата половина на 18 век на въпроса: Турчин ли е той или не?, османецът отговаря: мюсюлманин. По свидетелство на турския изследовател М. Ериширгил дори в началото на 20 век Турци наричали само турските селяни, а гражданите назовавали себе си мюсюлмани“ (с. 9).

В книгата си **„Дневникът на Ханс Дершвам из пътуването му до Цариград през 1553–1555 г.“** авторът пише: „Турците искат да ги наричаш **„мюсюлмани“,** което ще рече – **верующи**. Такива мюсюлмани мислят, че са по-добри от истинските турци в Азия“ (с. 92).

А що се отнася до религиозността на нашите българи мохамедани, ще цитирам отново Стою Шишков, който е и един от най-добрите познавачи на душевността на родопското население. В посочената по-горе негова книга той напомня отново, че единствената разлика между християните и мохамеданите е вярата, която у мохамеданите, както се изразява той, „се пази и изпълнява само по форма... Мнозина от тях не спазват рамазана и молениятa...“ (с. 44).

По-горе бе казано, че името „българи мохамедани“ е добило гражданственост. В практиката обаче често думата „българин“ се изпуска и се изговаря само – „мохамеданин“, но не и „мюсюлманин“. Това се практикува и в говора на турското население. Ето

един пример. В сп. „Родопа“ от 1 януари 1923 г. е поместена една извадка от издаваното в България списание на българските турци **„Чифчи Билгиси“ (**бр. 44). И ето какво се казва там: „...Ние твърдо вярваме, че Турция ще настоява не само за излаз на Дедеагач (Александруполис – б.а.), но ще ни подкрепи, щото Западна Тракия да стане българска територия. Това е една жизнена необходимост на многобройното турско население в Кърджалийско и многобройните **мохамедани** (помаци) в Пашмакли (Смолян), Дйовлен (Девин), Даръдере (Златоград), Неврокоп (Гоце Делчев) и другаде“.

И накрая, нека видим какво **тълкувание на името „мохамедани“** дава „Новият световен речник на американския език на Уебстер“ **(“New world dictionary of the American language“),** издание 1980 г. „**мохамедани – термин, използван основно от немохамедани**“ (с. 914).

Г-жа Иванова, вярна на своите разбирания и нагласи, не случайно така се е сраснала с термина българи мюсюлмани, че е твърде съмнително да е стигнала до него по пътя на логическото мислене. Тя го прави това, защото много добре разбира, че прибавката „мюсюлмани“ не приобщава, а **отдалечава** потомците на помохамеданчените българи от своя корен, от българската народност. И според мен точно за това тя се е вкопчила в него и така страстно иска да го разпространява. И за голямо съжаление не го прави безуспешно, и то благодарение на услужливата част на журналистическото ни войнство, и на тази част от научните работници, които плащат данък на снобизма и подменят понятията: мохамедани с мюсюлмани, мохамеданство с ислям, помохамеданчване с ислямизиране, българи мохамедани с помаци или родопски мюсюлмани, смятайки ги за по-модерни.

Тук не мога да не споделя факта, че немалка част от потомците на помохамеданчените българи заедно с посочените имена и прозвища не без основание отхвърлят и наименованието българи мохамедани. Наистина, последните няколко десетилетия доведоха до редица промени сред това население. Едни – особено по-възрастните, са в различна степен религиозни, други – най-вече средното поколение – възприемат мохамеданството като система от обичаи и

традиции, трети, предимно младите, са индиферентни към мохамеданството, а други са атеисти. Напоследък пък една част се ориентира към християнството. Очевидно наименованието **българи мохамедани** или по-точно – потомци на помохамеданчени българи би следвало да се употребява **предимно в исторически план**, а така също **и условно,** както условно се говори и за българи християни.

След всичко казано дотук, може да се направи изводът, че доц. Е. Иванова е написала една книга, която обслужва ретроградните сили и е **вредна за единението на българската народност и за консолидацията на българската нация.**

СЪВРЕМЕННОТО ТУРЦИЗИРАНЕ НА БЪЛГАРИТЕ МОХАМЕДАНИ В РАЙОНА НА ЯКОРУДА И РОДОПИТЕ ВЪОБЩЕ (Отговорността на българската държава за защита на българската национална идентичност)

Живко Сахатчиев

След 10.11.1989 г. в т.нар. „смесени райони“ сред българите мохамедани започват да протичат изключително тревожни процеси, които ще бъдат със съдбоносни последици за целия български народ, за българската държава. Българската държавна власт там премина изцяло в ръцете на ДПС. По време на 500-годишното робство турските поробители са успели с огън и меч да наложат мохамеданската вяра на голяма част от българите в Родопите и други райони на страната, но не са успели да ги потурчат. Те си останали българи, с фамилни български имена и майчин български език, дори си запазили част от предишните свои християнски обичаи. И сега, в *свободна и независима България* ДПС на Ахмед Доган започна второто им потурчване, което за огромно съжаление вече е съвсем успешно. Още на 12 юни 1990 г. Доган заявява пред турския посланик в София Алев Калъч: „Втората ми мисия е да направя всичко възможно, за да може у помаците да се изгради турско самосъзнание. Аз съм длъжен да ги изуча на турски език и да ги приобщя към турската нация.“.

Съвсем открито и ясно лидерът на ДПС обявява, че ще работи за турцизирането на българите мохамедани и тяхното откъсване от българския народ. От страна на българските управници не последва никаква ответна реакция. Изявлението е последвано от изключителна активна отродителна дейност.

За да се скъса *връзката с българския родов корен, в грубо нарушение на закона* за имената (§2, ал. 1 от ДВ 34/23.11.1990 г.) старите български фамилни имена на мохамеданските родове, като Шаркови, Цръмкови, Бикови и т.н., са заменени със Саадетин, Бетола, Ислям. На децата се поставят такива лични имена като Джевдет Сунай, Дениазъм, Киябе, Орие, Севгел и др., каквито в Якоруда никога не е имало. На чисто българско население Великото Народно събрание много „мъдро" разреши турска именна система, без ни най-малко политическият елит да се замисли за последиците от това. Когато около 30 българи мохамедани отиват при председателя на ОбНС да търсят от него закрила, защото искат да си останат с българските имена, той им отговаря, че не може да им даде такава. Какво падение! В България държавната власт отказва *закрила на българи, които искат да носят български имена.* В с. Конарско двама активисти на ДПС извеждат от заведението бившия секретар на кметството Здравко Илиев Старков, удрят му два плесника и му разкъсват паспорта, защото още е с българско име. Това е само предупреждението. После той ще бъде жестоко пребит и захвърлен в едно дере, където престоява цяла нощ. В резултат на премръзване пръстите и на двете му ръце са ампутирани.

Само за две-три години и в седемте съставни села на Якорудска община, където и по време на турското робство не е имало нито една джамия, сега със средства на арабски фондации са построени джамии. В тях започват да събират децата да наизустяват молитви от Корана, от които не разбират нито една дума. На тях непрекъснато им се *втълпява, че:* „Щом *си мохамеданин, ти си турчин!* Ти и да искаш не можеш да бъдеш българин!" и още „Тука е било турско и пак ще бъде турско!". (А по чл. 13, т. 4 от Конституцията „Религиозните общности и институции, както и верските убеждения не могат да се използват за политически цели." Но изглежда, че българската Конституция тихомълком е суспендирана.) На годишния акт на якорудското джамийско училище, проведен на 23.08.1991 г., присъства и главният мюфтия на Република България Недим Генджев. На успешно завършилите курса на обучение той връчва специално удостоверение и поставя на главата на всяко момче червен

фес с бяла чалма, а момичетата покрива с бяла забрадка, на която е щампована, превърнатата в джамия църква „Света София“ в Истанбул. След това главният мюфтия обявява, че най-добре представилите се три момичета и едно момче ще бъдат изпратени на безплатно обучение в Турция. Едва ли ще учат за ходжи, защото досега не е имало жени-ходжи. Вероятно ще бъдат подготвени за учители по турски език и върнати в Якоруда да го внедряват и постепенно да го наложат, т.е. жени еничари, които вместо с ятаган, с писалка в ръка да потурчват своите.

В Якоруда *отново* се въвежда *употребата на* думите „аги“ и „кауре“ (гяури), т.е. господари и неверници, както и по времето на турското робство. Широко започват да се разпространяват „научни“ версии, че в долината на река Места са живеели турци още преди идването на българите и славяните, че помаците били чисти турци, на които било забранено да говорят турски език и затова те са го забравили, че българите християни в Якоруда били побългарени турци.

В резултат на тези внушения и манипулации не закъсняват и противобългарските прояви на подрастващите. В основно училище „Св. св. Кирил и Методий“ на първия чин в кабинета по история бе написано „Кръвта за Турция си давам“, а на последния чин – „Никога България“. На цокъла в коридора бе написано „Да живее Турция“. На *други чинове* бе *изобразено турското знаме с полумесец и* звезда. Ученици от втори клас бяха задраскали Васил Левски на илюстрациите в учебника по „Родна реч“. Когато ги запитах защо са го направили, едно от децата ми отговори: „Защото мразя Васил Левски“. На въпроса защо го мразят децата не можаха да ми отговорят. Това не са им казали. Когато учителката на първи клас пита своите ученици защо не са били на тържеството по случай Освобождението на България, те отговарят: „Защото не сме българи“. Учители българи мохамедани започнаха да развиват тезата, че не е нужно да се изучават в училище Христо Ботев и Иван Вазов, че старите български столици били само едни камънаци.

Първия ден от учебната 1989–1990 г. бе обявен за „Ден на България“. През следващата учебна *година вече няма* „Ден на *Бъл-*

гария", нито „Вечери на Родния край". Вече не се говори за патриотично възпитание. Ако говориш с обич за България и за защита на нейните национални интереси, рискуваш веднага да бъдеш обвинен в национализъм и шовинизъм и ДПС веднага да организира обявяване на „вот на недоверие". Учителите християни се затварят в себе си, а ДПС широко развява знамето на пантюркизма.

Българите мохамедани, за да бъдат превърнати в истински турци, трябва на всяка цена да научат турски език. Затова на 16.09.1991 г. ДПС обявява бойкот на учебните занимания от втори до осми клас, докато не се въведе задължително изучаване на турски език в училищата. Постове от активисти на ДПС посрещат идващите на училище *деца* и ги *връщат обратно. Тези, които настояват да влязат* в училището, са заплашвани и малтретирани. Родителите в съставните села Конарско и Юруково са заплашени, че ако децата им продължават да посещават училище, в тях ще бъдат поставени бомби. Така и там се прекратяват учебните занимания. На митинг в Якоруда на 08.10.1991 г. Ахмед Доган заявява: „ДПС поема политическата отговорност за този бойкот и ако е необходимо, цяла година ще е нулева, няма да се посещава училище. Ако е необходимо, ще създадем втора система, паралелна на образованието – наши училища и там не по 4, а по 40 часа ще учат турски език".

Бойкотът завършва на 25 ноември с неуспех. Децата бяха загубили по около 300 учебни часа и до края на учебната година не можаха да наваксат пропуснатия материал. Но никой, абсолютно никой не потърси сметка на Ахмед Доган за тези крещящи своеволия. И те продължават.

Когато учителката Веска Димчева в изпълнение на учебната програма беше говорила на учениците от пети клас, че трябва много да обичат България, защото тя е тяхната Родина, още същата вечер е предупредена от ръководството, че ако още един път говори на учениците, че трябва да обичат България, ще бъде уволнена дисциплинарно и тя, и съпругът ѝ. Стига се дори и дотам, че на училището е наредено да *проведе честването на годишнината от* обесването на Васил Левски по време, когато на площада няма хора, за да не се дразнят мохамеданите с Васил Левски. Пак по същите съображения ръководството на ОбНС нарежда да се прекрати предаването по радиоуредбата на тържественото събрание за Апостола с възрастните якорудчани, организирано вечерта в читалището от местния Комитет за защита на националните интереси. Също

така кметицата Найла Салих забранява да се чества 80-годишнината от Освобождението на Якоруда от турско робство. Същата кметица забранява да се боядисват великденски яйца в часовете по трудово обучение, въпреки че това е залегнало в учебната програма на Министерството на образованието и тя е задължителна за всички български училища. (Държа да *подчертая че тези горепосочени факти са потвърдени от* анкетните комисии на Народното събрание и Областния управител.)

На Втората национална конференция на ДПС, състояла се в София 27–28 ноември 1993 г., в своя отчетен доклад Ахмед Доган заявява, че само ДПС може да решава съдбата на Западните Родопи и никой друг – нито парламент, нито президент, нито правителство. Иначе щяло да последва толкова неочаквана и грандиозна верижна реакция, че на Европа щяло да се наложи да чете твърде дълго балканската история, преди да се осмели да се намеси. И по-нататък: „ДПС – това е национална партия от етнически тип или етническа партия от национален тип“. Нищо че в чл. 11, ал. 4 в Конституцията е записано: „Не могат да се образуват политически партии *на етническа, расова или верска основа, както и* партии, които си поставят за цел насилствено изземване на държавната власт“.

На същата конференция е взето решение, че кметовете, избрани с листата на Движението, са функция на ДПС и трябва да изпълняват приоритетно задачите на партията. Това решение също е противоконституционно, защото органите на местното самоуправление са подчинени на българската Конституция, законите и на по-горестоящите органи, но не и на общинските ръководства на ДПС. ДПС не може да си присвоява държавни функции. Да, ама не!

Преди тази национална конференция в телевизионно интервю Ахмед Доган заявява, че за него политиката на етническо раздробяване на страната трябва да се противопостави на *монолитността на нацията и народа, което било изживяна* тоталитарна концепция (в. „Труд“, 15.11.1993 г.). В този дух е и следващото му изявление, цитирано във в. „Атака“ от 09.05.2009 г.: „Трябва да преформулираме понятието национална държава в мултиетническа, защото в България живеят несъвместими една с друга етнически общности“. Обърнете внимание, драги съотечественици, Ахмед Доган призовава към етническо раздробяване на нашата страна, защото в нея живеят несъвместими една с друга етнически общности. Но и тези изявления и решения се отминават с глухо мълчание от българските политици. Напротив, от тях и от електронните медии и печатни издания той

е възхваляван като „най-големия български политик“. Президентът Желю Желев дори го нарече „историческа необходимост за България“.

Това е истинският образ на българския етнически модел в действие. И резултатите са налице. Данните от последното преброяване на населението в България, проведено през 2001 г., сочат, че в община Якоруда 7826 стопроцентови българи, с български родов корен и майчин български език, са станали турци. До тази година в тази община не е имало нито един турчин. В края на годината техният брой вече е 7960. Такова трагично е и *положението в съседната община Белина,* където досега също не е имало нито един турчин, а сега има 4737 турци. В Гоце Делчев техният брой е 8317, в Гърмен – 4529, в Сатовча – 3203, във Велинград – 5515, и т.н. Пред очите ни българи се превръщат в турци, а ние сме безсилни да спрем това отродително дело. И какво можем да направим, когато държавният глава Георги Първанов лично поощрява това пъклено дело, награждавайки Ахмед Доган с най-високото държавно отличие орден „Стара планина“ I степен, заради горепосочените му постижения в откъсването на живи части от майка България. Какво друго иска да каже президентът с този жест освен: „Г-н Доган, продължавайте да превръщате българите в турци и ще бъдете на най-голяма почит. А вие, български патриоти, които с нокти и зъби и със *сетни сили отстоявате българщината, сте боклуци*!“ Толкова да боли, че повече не може.

С решение на Тридесет и шестото Народно събрание е създадена анкетна комисия за проучване и установяване на факти, свързани с нарушаване принципа на доброволността, при определяне етническата принадлежност на учениците от общините по поречието на река Места, Западни Родопи и Източна Рила. Анкетната комисия се състои от 5 души, по един представител от всяка политическа сила. Председател е Васил Златаров. След осъществените срещи, проверки и разговори на 7 и 8 декември 1992 г. в гр. Якоруда, гр. Белица, гр. Гоце Делчев, с. Господинци, с. Сатовча, с. Слащен и с. Вълкосел и след запознаването с многобройни документи, доклади, писма и други *материали, комисията изготвя доклад, в който*

прави следните констатации:

„• Населението в селищата по поречията на река Места, в Западните Родопи и Източна Рила не ползва и не знае турски език. Езикът, който се използва както в бита, така и в семействата, езикът, на който се говори и мисли и на който децата проговарят, е българският език.

• Топонимичната система, разглеждана във всичките й аспекти, говори за наличието на българско население открай време до наши дни. През годините и вековете са съхранени българските фамилни имена, българските наименования на местности, включително и християнски обичаи.

• Съхранен е *споменът за българския родов корен.*

• Поради извършени систематически грешки от преброителите данните за етническа принадлежност, майчин език и вероизповедание не са реални.

В същото време Министерството на образованието и науката и негови отговорни ръководители разпореждат и внушават (писмено и устно!) да се изучава турски език като майчин език в райони, където никой не говори на този език. Това е една недопустима атака срещу българския език, чиято етноконсолидираща роля е изключително важна (б. м. – За чии ли интереси работи българското Министерство на образованието? Колко дълбоко са достигнали пипалата на ДПС!).

В общините и кметствата от служебни лица се извършват груби нарушения на § 2, ал.1 от Закона за имената на българските граждани. Това не бива да бъде подценявано поради това, че името е носител на етническо съдържание и идентификация.“

И накрая констатациите завършват със следния текст:

„Анализът на обемистата информация показва, че с активното участие на представителите на местната власт и администрация се извършва турцизация на българите мохамедани. Същевременно българите християни са подложени на натиск и изпитват несигурност и безперспективност, подсилвани от пълната незаинтересованост на държавните институции.

Необходимо е незабавно пресичане на опитите за насаждане на турско етническо самосъзнание и изработването на цялостна политика към това население, с оглед постигане национална консолидация и действително народно единство.“

Въз основа на тези констатации комисията предлага следните решения:

Анулира резултатите на извършеното през декември 1992 г. преброяване по графи № 11, 12 и 13 от преброителните списъци (етническа принадлежност, майчин език, вероизповедание).

Счита за несъвместима с качеството им на избрани или назначени в местните органи на изпълнителната власт дейността на г-жа Найла Салих, г-н Мехмед Банкели, г-н Ибрахим Кунгю и г-н Неджиб Муртев, съответно кмет, секретар, заместник-кмет и председател на общинския съвет на гр. Якоруда, и на кмета на община Сатовча – г-н Юсуф Джуджо, и председателя на общинския съвет в Сатовча – г-н Хасан Кочанли, насочена главно към турцизиране на българите мохамедани в тези райони. Предоставя събрания доказателствен материал на Министерския съвет и прокуратурата за *отношение.*

Отменя указанията на бившето МОН за изучаването на турски език като майчин език в този район и т.н.

Докладът на анкетната комисия е внесен за разглеждане в Народното събрание на 21.01.1993г., но разискванията по него стават чак на 21.05.1993 г., т.е. след четири месеца. Дебатите са бурни. След разискванията представителите на БСП коалиция предлагат вместо с решение, парламентът да излезе с декларация, която представлява един съвсем беззъб вариант, който никого с нищо не задължава и казва само част от истината за събитията. За голямо съжаление Народното събрание не само че не приема предложените от анкетната комисия решения, но изобщо не взима никакво решение и декларация, *защото Иван Костов от СДС прибягва до познат процедурен* номер – поисква половинчасова почивка, след което мнозинството на СДС не се връща в залата. По такъв начин заседанието се проваля и не се стига до гласуване. Така народните избраници открито показват, че не желаят да спират потурчването на българите мохамедани в поречието на Места и Западните Родопи. И то продължава неумолимо и безнаказано с неотслабващ темп.

На 17.09.1993 г. Народното събрание излиза с решение за анулиране на резултатите в графите за етническа принадлежност и майчин език от извършеното преброяване на населението през 1992 г. в района на Якоруда и гр. Гоце Делчев, като несъответстващи на действителното положение (в Якоруда преди преброяването, на вратата на джамията активисти на ДПС дават бележка на всеки мохамеданин, на която е написана каква е етническата му принад-

лежност и кой му е майчиният език; същите тези активисти са и преброители). Също така събраните материали от анкетната комисия да се предоставят на Главния прокурор и на Министерския съвет. Но по-нататък пак не се предприема абсолютно нищо.

Във връзка със сериозни сигнали за груби нарушения на законността от 16 до 19 юли 1996 г. в община Якоруда е извършена проверка от двама експерти на Софийската областна администрация. Констатирани са много груби нарушения. Кметът г-н Мохарем Осман е разпоредил да се извърши подмяна на личните регистрационни картони в картотеката на *отдел „Гражданско* състояние". В новите картони личността на гражданина се идентифицира единствено с възстановеното лично, бащино и фамилно име (от турско-арабската именна система, а предишните български имена на родители, деди и прадеди са премахнати с цел да се ликвидира коренната именна система на населението, което е живяло и живее на територията на общината). Също така общинските служители са извършвали своеволни поправки на фамилни имена, зачертаване на наставки в бащини и фамилни имена, вписване на нови букви в имената и вписване на лични и фамилни имена, без да се съобразяват с волеизявлението на гражданите.

Комисията излиза със следното заключение: „Комисията след като провери и анализира *огромен информационен масив, счита, че в община гр. Якоруда от* 1991 г. до днес е усложнена етноситуацията, чийто източник са длъжности лица от общината и кметствата, активно подпомагани от нелегитимни Джамийски настоятелства и партийни функционери на ДПС за разрушаване на българския родов корен, на българския етнос, на българското изобщо!"

Послеслов. Папката с документите и резултатите от проверката е в ръцете на Окръжния прокурор на Благоевград. Той трябва да се произнесе дали да бъде освободен от длъжност кметът на Якоруда Мохарем Осман заради извършените от него груби закононарушения. Последният е заявил, че дори и да бъде свален, на негово място пак ще бъде представител на ДПС, т.е. нищо няма да се промени. И наистина нищо не се *променя. А кметът Мохарем Осман демонстративно заявява:* „Тук аз съм законът!" И нарежда

на музиката да засвири като хоро турския химн и лично повежда хорото.

И понеже турцизацията се провежда наред, и по-точно чрез ислямизация, то ще се спрем за малко и на този въпрос. На ходжата в Якоруда е наредено без писмено разрешение от Джамийското настоятелство, което е изцяло в ръцете на ДПС, да не извършва религиозния обред „Погребение“. А такова разрешение се издава само за тези мохамедани, които са сменили българските си имена с турски. Сега вече на надгробните паметници на мохамеданите задължително се издълбава турският държавен знак полумесец и звезда, което да показва, че те са турци. Когато почина якорудчанинът Асен Димитров Кавалов – българин мохамеданин, много уважаван общественик и патриот, всесилното ръководство на ДПС забрани на ходжата да го погребе със съответните ритуали, но якорудчаните християни с подобаващо погребение му отдадоха заслужена почит.

Особено активна в Родопите е дейността на религиозните фондации „Иршад“, „Вакъф ел Ислами“, „Мюсюлмански братя“, които учат, че всички мюсюлмани са единна нация, че ислямът носи в себе си родина и националност, че жената е постоянен източник на злото, защото отклонява мъжа от молитвите и Корана. За това се забранява на жените да работят, да учат и да разговарят в присъствието на мъже.

В с. Аврамово от десетина години има структура на най-фундаменталистката мюсюлманска секта „Уахабити“, чиято рожба е терористичната организация „Ал Кайда“ на Бин Ладен. Създателят ѝ е алжирецът Нуредин Хамдауи. Тази организация протяга пипала и към другите съставни селища на Якорудска община. Говори се открито, че всеки приобщен към нея получава като първоначална вноска 600 щатски долара и след това, ако спазва всички изисквания, всеки месец по 250 лв. Парите идвали от Саудитска Арабия.

В Духовното училище, създадено от фондация „Моафал Асад“ в с. Сърница, на територията на съседната Велинградска община се проповядва пък учението на „Сафаите“ – крайното крило на „Уахабитите“, *които са* привърженици на стриктното следване на дог-

мите на Корана и пълна нетърпимост към друговерците. „Сафаите“ действат особено активно в Чечня, Дагестан и Узбекистан.

В Пазарджик пък е създадена организация на ислямската секта „Халифат“, проповядваща обединението на България и Турция в една ислямска държава, която да се управлява по шериата.

На 12.08.1997 г. бившият главен мюфтия Недим Генджев показа по БНТ списък на селищата в България, където има структури на терористичната мюсюлманска организация „Сивите вълци“. Якоруда беше сред посочените селища. На пазара имаше и заведение „Сивите вълци“. (Да си припомним, че извършителят на атентата срещу папата Али Агджа бе член на *тази организация.)*

В края на април 1993 г. Световната ислямска лига с помощта на местните администрации, намиращи се в ръцете на ДПС, започва картотекиране на сирачетата българи мохамедани, за да бъдат изпратени на няколкогодишно обучение в ислямски центрове в чужбина. Това грубо вмешателство във вътрешните ни работи навреме е предотвратено поне в някои общини, като в Якорудска община от представители на областната администрация са иззети списъци с имената и ЕГН на 63 сирачета, както и техни снимки и специални декларации-образец на арабски език. Според разкрития на пловдивския мюфтия Гюрсел Алиев (в. „Шок“ от 25. 02–02. 03. 2000 г.) сирачетата, изпращани под претекст, че ще получат религиозно възпитание, *попадали във* военни *лагери на известната организация* „Хизбула“, където били подготвяни за терористична дейност – да си служат с хладно и огнестрелно оръжие и да боравят умело с взривни материали. След това ги връщат в България, готови един ден за „Свещена война“ срещу... България.

След 1989 г. сред българите мохамедани в Западните Родопи и долината на Места масово се разпространяват ксерокопия от брошурата „Същност от последните кланета на турците в Родопите“, както и на списанието „Гласът на родопчаните“, отпечатани на български език в Истанбул. Те са изпълнени с нескопосани лъжи. измислици и клевети по адрес на България. В тях се твърди категорично, че: „Помаците са чистокръвен турски елемент“, „Цялото родопско население по произход е турско“, и още „Както вчера,

така и днес всеки помак е съзнателен враг на българите и славяните“.

Наред с тези антибългарски брошури и списания, както и отпечатаните на луксозна хартия книги за исляма, по селищата на горепосочения район се разнася и прожектира видеокасета с 47-минутен цветен филм, производство на „Исламик медия сървиз“, в който се призовават всички мюсюлмани за свещена война срещу християнството. Във филма се проследява и завладяването на Балканския полуостров от турските орди през XIV и XV в. и се твърди, че те донесли благоденствие на балканските народи. Тук те били заварили мюсюлмани, които се наричали богомили?!

Не трябва да се отминава с безразличие и едно възвание, което се разпространява в Якоруда и съставните села. То е с гриф „Много тайно!“, без автор и дата. В него се *посочват пет* задължения на турчина:

1. Да говори на чист турски език.

2. Да учи и възпитава децата си на турски език.

3. Да остави всички караници и разединения и да се посвети на организацията.

4. „Не помагай на тази държава, а ѝ вреди! Намали своя трудов принос! Унищожавай, събаряй и пали. Отмъщавай безжалостно на свирепия душманин!“

5. Не сътрудничи и не се жени за българи.

На 06.08.1993 г., без да се дава гласност, в Якоруда пристигат трима висши ислямски духовници от Турция, водени от ректора на Истанбулската духовна академия. Дошли са специално, за да присъстват на тържествения акт по случай завършването на курса за *изучаване молитви от Корана в Якорудското* джамийско училище от 25 българчета мохамеданчета. Гостите са придружавани от новия главен мюфтия на България Фикри Салих Хасан, лидери на ДПС, директори и преподаватели от духовните мюсюлмански училища в София и Русе, турски журналисти. Лично истанбулският ректор провежда изпита. Българчетата, облечени в старотурска носия, се представят добре. Гостите са много доволни от постигнатото. На успешно завършилите курса са раздадени подаръци и

пари. Всичко това е заснето много щателно с кино- и фотокамери от турските журналисти.

Преди това, на 15.05.1992 г., на тридневно посещение в Якоруда пристига високопоставена 15-членна делегация от Истанбул, водена от кмета на община Саръер д-р Илхан *Ялчън. Делегацията се придружава от депутата и член на* Централния съвет на ДПС Ариф Мустакли, както и от преводач, защото в Якоруда никой не разбира и не говори турски език. Целта на посещението е побратимяване на двата града. Организирано е пищно посрещане. Печени агнета и богати подаръци за гостите – красиви родопски ресначи. За тридневното гостуване на делегацията са изразходвани около 70 000 лв. от оскъдния бюджет на общината. Но затова пък ръководителите на Якоруда връщат визитата в побратимения Истанбул, където три вечери са водени в луксозни ресторанти и на всеки от тях е подарен златен часовник и плат за костюм.

За голямо съжаление тази турцизация и ислямизация се подкрепя от много влиятелни външни сили. Завеждащият Политико-икономическия отдел в посолството на САЩ в София Стивън Воиен дойде в Якоруда да ме убеждава, че:

• щом българите мохамедани се самоопределят като турци, трябва да приемем, че са турци; всеки е такъв, какъвто се самоопределя;

• не трябва да сме против ДПС; щом вече сме демократична държава, трябва да имаме партии и на верска, и на етническа основа (което в САЩ е абсолютно забранено);

• и турският език в България трябва да стане официален наравно с българския.

Преди срещата му с мен той е произнесъл слово на събраните в джамията активисти на ДПС, което завършило с думите му: „Действайте! Ние сме зад вас.“

Това е пърекселанс груба намеса в нашите вътрешни работи и във всяка нормална страна този дипломат ще бъде обявен за „персона нон грата“ (нежелана личност) и трябва да напусне страната. Какво има за учудване, та нали и президентът Бил Клинтън в писмото си до косовските албанци отбелязва със задоволство, че

и България вече възприема ислямските *ценности*. Преди това той беше заявил, че „след като разгромихме комунизма, сега остава да се справим и с православието".

На един семинар в Банско гражданинът на Великобритания Марк Босани, ръководител на някаква организация с името „Етническа инициатива за човешки права", с офис на ул. „Граф Игнатиев" в София, се обърна към мене с думите: „Ако вие не дадете на мохамеданите всичко, което те поискат, тука ще става лошо".

И на мохамеданите от ДПС до такава степен им се дава всичко, което те искат, че започнаха да управляват България. Положението става все по-лошо. На 24.06.1995 г. без никакъв повод якорудският мохамеданин Хасан Мехмед Шабан забива ножа си дълбоко в левия крак на 17-годишния Евгени Масларов. Ножът достигнал до костта и се *плъзнал по нея. От прерязаната артерия започва обилен* кръвоизлив. Евгени, изпаднал в безсъзнание от загубата на кръв, по най-бързия начин е закаран в Разложката болница, където след три и половина часова операция и преливане на кръв от трима кръводарители е спасен. В издаденото медицинско удостоверение е записано: „Средна телесна повреда с опасност за живота". Касаело се само за три минути закъснение. Преди инцидента Хасан Шабан демонстративно е заявил, че днес ще заколи един каурин. Задържан от полицията, туркоманът на следващия ден е освободен, без да му е потърсена сметка за стореното. Затова и той, вместо да се извини за извършеното, след освобождаването си нагло заявява: „Ще изколя всички кауре в тая Якоруда!"

Един месец преди *този случай е имало следното изявление:* „Със страх и напрежение ще ви накараме всички гяури да напуснете Якоруда".

Ето и едно друго, пронизано с болка изявление на 40-годишен българин мохамеданин М. К: „Искам да се махна от Якоруда и да си запазя българското име. Тези мръсници от ДПС успяха да се наврат под кожата на младите. Ето и моите синове ми казват: „Татко бе, може пък наистина да сме турци?"

Пантюркизмът неумолимо продължава да настъпва в Якоруда. Защитниците на българщината се борят отчаяно, но са малко.

Подкрепа отникъде не идва. Напротив, кметицата Найла Салих заради своята открита антибългарска дейност, извършвана като български държавен служител, е повишена и сега оглавява една от най-важните структури *в Благоевградска област – „Държавен фонд Земеделие“*.

На 12.08.1997 г. една нелегална организация в Разложкия край, назовала се „Ислямска защита“, чрез в. „Струма“ обяви за своето съществуване. Член 3 от нейния устав гласи: „Създаване на Ислямска автономна област (в нея да бъдат включени етническите групи на турците, помаците и циганите, изповядващи ислямска религия), която област да има собствена телевизия, радио, полиция и управленска структура.“ За българите християни не се предвижда място в тази автономна област.

На 21.04.2000 г., след проведена общинска конференция на ДПС в Белица, на автогарата са изписани лозунгите: „Смърт на гяурите“, „Автономия на Родопите“, „Да живее Турция“. Този път господата от ДПС искат българите християни да бъдем не само изгонени от земята ни, но и да бъдем избити.

На 29.03.2003 г., на събора в с. Корница, заместник-областният управител на Пазарджишка област Реджеп Муллаахмед в речта си призова да бъдат изгонени християните от Родопите и официален език там да бъде турският език. Тази проява съвсем не е случайна, защото същият присъства на събора не като частно лице, а като представител на висшето ръководство на ДПС. *Излишно* е да казвам какви чувства се пораждат у нас, коренните жители, към лидерите и активистите на ДПС, които искат да бъдем изгонени от земята на нашите деди.

Също както в Косово и тук започват посегателства върху християнските храмове. На два пъти е съборен 75-килограмовият железен кръст от камбанарията на църквата „Св. Георги Победоносец“. Разбита е вратата на църквата и са взети 14 икони и 2 кандила. Трите художествено изработени месингови чучура в двора на църквата „Св. св. Кирил и Методий“, също в Якоруда, са изкъртени. Построеният през август 2007 г. параклис „Св. Атанас“ в Белица на 10 декември същата година е осквернен. Вратата му е

изкъртена, кръстът му е съборен, иконата на св. Атанас е счупена, свещникът е захвърлен *навън* и *на* две места по *стените е написано:* „Гяури не ви щеме“ и още: „Така ви се пада“. Новопостроеният параклис „Св. Илия“ във Велинград буквално е съборен и иконите стъпкани в калта.

Както се вижда от изнесеното, атмосферата в Родопите става все по-непоносима за българите християни и те са принудени да се изселват от родните огнища. Така Родопите неумолимо си отиват от България. Отец Боян Саръев от Кърджали с мъка отбелязва същото: „Българските управници се отказаха от Родопите“.

Много сериозна тревога будят и изявленията на друг висш български държавен служител, също от квотата на ДПС, Ибрахим Юрук – началник на областна *дирекция „Земеделие и гори“ – Благоевград.* На 20.02.2004 г. *същият* събира служителите на дирекцията и им заявява: „Петстотин години сме ви държали под турско робство и пак ще ви държим! Тук съм с политическа поръчка и ще ви сменя до един!“ За това скандално поведение е изпратено писмо от служители до Министерството на земеделието и горите, но отговор няма. Когато на 29.09.2004 г. в Ирак са убити двамата български шофьори Ивайло Кепов и Георги Лазов, коментарът на Ибрахим Юрук е : „Клане, клане за всички българи. Какво търсят там? Аз да имах власт, цяла София щях да срина.“ През пролетта на 2006 г. в Областната дирекция избухва пожар. Служителят Асан Топов веднага уведомява за това началника си Ибрахим Юрук. Последвалият отговор е: „Е... му мамата, да си се оправят! Тръгвай си!“ *(Тези факти са публикувани във в. „Струма“ от 21.10.2006 г.)*

Ето и други пресни случаи, които не може да не ни притесняват. На 21.05.2005 г. 40-годишният Ангел Вригазов е застанал на прозореца на къщата си. Живеещият на същата улица Юсуф Хадживезолов без никакъв повод влиза в двора му с думите: „Сега ще те заколя, да е... твойта мама каурска. Всички кауре в Якоруда ще ви изколеме.“ Счупва стъклото на прозореца, стъпква разсада от домати, унищожава ореховата фиданка. Опитва се да прекърши и лозницата. Ангел Вригазов позвънява веднага на тел. 166 и слиза на входната врата да посрещне полицаите. Нападателят сграбчва

златното кръстче на гърдите му, откъсва го от синджирчето и го захвърля.

Българите християни в т.нар. „смесени райони“ непрекъснато се питат: В свободна и независима държава ли живеят или отново са под турско робство?

Тези, които се осмеляват да протестират срещу това недопустимо господарско поведение на потомците на петвековните ни поробители и техните еничари, веднага биват охулвани и наричани с най-обидни квалификации – нацисти, фашизоиди, ку-клукс-клановци и т.н. Включително и от президента Георги Първанов. Трябвало да мълчим, защото иначе щяло да стане като в Косово. И турцизацията безнаказано ескалира.

На 26.09.2009 г., само преди няколко дена, двама близки приятели на Ахмед Доган, Али и Юзеир Юзеирови, учредиха в с. Славяново (Поповско) нова протурска антиконституционна партия – „Мюсюлмандемократически съюз“ (МДС). За химн на партията е обявен един турски военен марш. Юзеирови са създатели и на забранената от Женевската конвенция организация „Български червен полумесец“, както и на клуб „Приятелство и братство“, в който с безплатни закуски и компютърни игри примамват децата, за да ги обучават и възпитават в ислямистки дух с нелегални книги, в които се обяснява, че Джихат, това е борбата, която всеки мохамеданин трябва да води срещу християните и евреите с цената на живота и имуществото си. Тяхно дело е и *незаконно построеният в същото село Паметник на* незнайния турски войн (по-точно би било да се нарича Паметник на незнайния турски поробител). На учредяването на МДС председателят ѝ Али Юзеиров предизвикателно заявява: „Това е единственият паметник, построен в чест на загиналите мюсюлмани и аз няма да го съборя. Този паметник е само началото. Ще искаме такива паметници във всички градове. Ще искаме площади, улици и населени места с техните имена.“

Коментарът е излишен. Всеки нормален български гражданин се пита: „Докога ще търпим тези, които така предизвикателно се гаврят с нас? И не е ли време да им бъде отнето българското гражданство и да бъдат изгонени от страната ни.“

Крайно време е имунната ни система да заработи отново, докато не е станало непоправимо *късно*, защото, както казваше Николай Хайтов: „Изтървем ли България, изтървали сме всичко.“

Затова в името на нашите деца и внуци, всички българи, без оглед на партийна принадлежност, трябва да се хванем здраво ръка за ръка и с всичките си сили и възможности да отстояваме нашата българска идентичност, ценностната ни система и да защитаваме българските си национални интереси.

За да я има България и в бъдеще. А трябва да я има!

С цената на всичко!

РОЛЯТА НА РЕЛИГИОЗНИЯ СИНКРЕТИЗЪМ ЗА НАРОДНАТА ИДЕНТИФИКАЦИЯ НА НАСЕЛЕНИЕТО ОТ ОБЩИНА БАНИТЕ И ОБЩИНА ГЪРМЕН

Маргарита Димитрова

Народностната идентификация на българина и вътреличностното му самоопределяне като такъв независимо от верската принадлежност са едни от най-важните фактори за утвърждаване на нацията не само в регионален, а и в глобален аспект. Ето защо и приоритетите на съвременното ни глобално общество за глокализация[1] включват следните характеристики: осмисляне на родовата и националната принадлежност; взаимно уважение в рамките на общността и извън нея независимо от различията; достойнство, толерантност, етичност, милосърдие и други.

Затова и по-задълбочените изследвания в конкретни региони на страната ще допълнят и обосноват научно нови предложени хипотези, както и ще дообогатят и защитени вече тези в тази връзка. **Глокализацията** като обобщен термин, назоваващ изследване, анализ и прилагане на локалното като съществено за глобалния поглед към света и цялостното му изграждане, е актуален съвременен проблем за отношението ни днес към стойностното в живота като цяло.

Този проблем е важен и с оглед на протичащите в момента у нас процеси за разделение предимно на верска основа, а и на етническа. Това е опасно и може да разедини изкуствено хората, което по традиция не е заложено в ценностната система на българина и конкретно на родопчани. И при това самите родопчани са много

[1] Грекова, М. и колектив. Свят и личност за дванадесети клас. С., Просвета, 2002, с. 189–191.

чувствителни на тази тема. Не е необходимо да се спекулира с народностната принадлежност на родопчани.

Като човек, дошъл отвън (родена съм и съм израсла в град Кула, Видинска област, но съм омъжена в с. Баните – 27 години), наблюдавах и изследвах в продължение на повече от двадесет години бита и традициите на населението от Бански регион. При теоретичното осмисляне на материала през 1996 година имах помощта на доц. Никола Примовски, научен ръководител на дипломната ми работа на тема „Криптохристиянството в Бански регион“. А след това чрез научната подкрепа на доц. Мария Шнитер разширих и систематизирах изследванията си вече и във връзка с ролята на религиозния синкретизъм за възпитанието на младите хора в условията на глобализация.

При участието ми през 2002 година в научна експедиция, осъществена в община Гърмен под ръководството на доц. Тошо Спиридонов, имах възможността да обогатя своите проучвания във връзка с бита и фолклорната система на местното население.

Тази продължителна работа върху криптохристиянството и ролята на религиозния синкретизъм в живота на родопчани ми даде възможност да разсъждавам върху следния проблем в тази публикация:

Ролята на религиозния синкретизъм за народностната идентификация на населението от община Баните и община Гърмен.

Смятам, че народностната идентификация на населението в община Баните като българско, а и на хората, с които разговарях в община Гърмен, като българи и изградената положителна ценностна система на родопчани като цяло, която имам възможността да изследвам от 1983 година до днес, се основават на богатия в битийно и нравствено отношение мирен съвместен живот на обикновените хора и взаимодействието между двете верски групи – българи мюсюлмани и българи християни като **еднокоренни братя**. Това е съществен фактор при възпитанието на младото поколение в условията на глобализация. Основания за извеждането и доказването на тази хипотеза намирам в изследването и анализирането на общите

закономерности по отношение на регионалното оформяне на топонимията, изследванията на археологическите обекти и находки, развитието на езика, бита и традициите във фолклорната и празничната система на населението от двата региона независимо от религиозната му принадлежност.

За осъществяването на изследванията си прилагах както метода на включеното наблюдение, така и интервюта с местни хора (структурирани и свободни) в община Баните и община Гърмен.

Работата на терен ми даде близък и пряк контакт с носителите на информация. За подготовката и осъществяването на повече етнографски наблюдения в двата региона предприемах индивидуални краткосрочни пътувания сред информаторите най-вече в община Гърмен, както и индивидуални и групови (с ученици) в община Баните. Първо, осъществяваше се запознаване със събрания исторически и археологически материал за региона и всяко селище. След това се преминаваше към срещи с местни информатори от двете верски групи – българи мюсюлмани и българи християни. Работеше се по предварително оформен въпросник със следните ключови акценти: данни за лицето; топоними около селището; археологически находки; бит; календарни и семейни празници; особености на говора; фолклор – песни, проза, баяния, гадания, вярвания; взаимоотношения между българи мюсюлмани и българи християни. Моята работа като учител в с. Баните ми дава възможност през посочения период да реализирам в региона с учениците подобни изследвания и да им възлагам те също заедно с мен да водят записки при съвместната ни работа на терен. Цялата тази събирателска работа на място ми предоставя привилегирована изследователска позиция по посочения за разглеждане и обосноваване проблем.

Преките наблюдения и конкретният контакт с местните хора от различни възрастови групи (от 18 години до 107 години за двата региона общо) са условие за автентичност и конкретност на позицията ми.

Стремежът у местното население от община Баните и община Гърмен да съхрани изконната си духовна и битийна същност през вековете и да ги предаде на бъдещите поколения в техния

най-чист ценностен вариант се осмисля не само от външно историческото, а и от моралностойностното, което родопчани носят като иманентност от векове и го предават на следващите поколения. Част от процесите на глобализиране: информационно-технологическо израстване, вътреличностно маргинализиране, междуличностна отчужденост, като че ли позабавиха обаче развитието на посочените по-горе процеси конкретно в община Баните, където имам преки наблюдения. Ето защо се оказва много важно да се изследват основните исторически обусловени тенденции на локалното битийно, морално и естетическо развитие на общността не само в Баните, а и въобще у нас и най-стойностното да получи своето глобално признание.

Явленията религиозен синкретизъм и криптохристиянството в Родопите не са мит, а могат да бъдат реално доказани чрез топоними, археологически обекти и находки, диалектна и именна система, празничност, фолклор.

Когато говорим за имената като свидетелство за една вътрешна съпротива на духа срещу непривичното, достигаме до въпроса за топонимите. Няма селище в Родопите, където да няма Кàвурско гробе, Кàвурско дере, Черквата, Старо село или Селище. Тази топонимия се оказа факт както за селищата в община Баните, така и за тези в община Гърмен. В тези общини живеят и българи мюсюлмани, и българи християни. Затова те са и обект на разсъждение по посочените от мен основни характеристики във връзка с религиозния синкретизъм и народностната идентификация на населението от двете общини.

По време на теренните изследвания в община Гърмен през 2002 година фактът за наличието на топоними, които носят както извънрелигиозна, така и християнскокултова, а и мюсюлманска етимология, намери потвърждение и там. Около с. Огняново например има местност Светилището (Свети Илия). Ето как Албен Орфанов Белчев (на 49 години, с. Огняново, 2002 година) ми представи местностите около селото.

„Над бялата къща е местността Курбан. А над нея е Светѝлище (св. Илия), където някога е имало стар параклис. Над

стадиона е местността Усо̀йките. Зад параклиса е местността Ку̀телето. А срещу него е Керкеляница.

На северозапад е манастирът „Свети Илия“, от който има останки. Там са намерени и антични ковашки прибори.

Надолу е Добри дол. На югозапад е местността Венкините ябълки. А в обратната посока е Кротѝви круши.

Местността до резервоара е Градé̀ц и там има остатъци от антични стени. Открити са и тракийски, македонски, римски, византийски и турски монети.

Старото име на селото е Фотягò̀ш, което значи огън. Идва от легендата за един цар. Той минавал с коне през местността тук. Конете били много бързи и пуснали искри. Оттам идва и името Огняново.“

В село Горно Дряново пък има местности Градище, Усое, Селище, Жебек, Света килия, Свети Георги и др. Атидже Шаркова (р. на 19.07.1954 г., с. Горно Дряново) сподели, че в местността Градище имало манастир. Усеин Смаилов Чачев (р. 06.02.1953 г., от с. Осиково) ми представи местностите около селото: Свети Георги, Свети Спас, Бабин дол, Гробище, Сѝвек, Пукнат камък, Вѝщерица, Малините, Свети Атанас, Свети Костадин и др. На Свети Спас и на Свети Костадин е имало храмове, а на Свети Георги е имало гробище. В селото има и джамия, и църква.

Атидже Мустафова Дъргутева (р. на 25.03.1936 г., с. Дѐбрен) пък изреди местностите около село Дѐбрен: Пѝряк, Гармà̀де, Света Марина и др.

Подобно синкретизиране на топонимията открих и около Баните. Тук са разположени местности с наименования: Стайк'ва кошаре, Калинин гроб, Мариното, Ку̀ртово, Райк'ва чука, вр. Света Неделя, вр. Свети Костадин, Светò̀ка (Свети Дух), вр. Света Сряда, Св. Илия, Асанбашвото от Асанпашово и др.

В района на с. Баните някога е имало доста параклиси. Нито един от тях вече не съществува в цялостен вид. От някои има само руини или просто купчини от събарянето.

Параклиси с наименование „Свети Илия“ е имало в Баните, в местност със същото име в с. Сливка. „Света Петка“ е било наиме-

нованието на параклис в с. Сливка. „Свети Никола“ е в махала Лисичак, срещу с. Вишнево, през реката. „Свети Спас“ е в м.Чуката, над с. Горна Дрянка. „Св. св. Константин и Елена“ е срещу с. Оряховец. „Света Неделя“ е в с. Малка Арда. В с. Баните, с. Кръстатица, с. Гълъбово и в с. Вишнево има местности Черквата, но не се знаят имената на светците. В местността Брайков преслуп в с. Баните, към махала Поглед, също има руини на параклис, чието име не се знае. В с. Гълъбово по посока на Дяволския мост има руини на черква.

В основите, където през 1934 година в с. Баните е построена черквата „Успение Пресветая Богородици“, е открита църковна утвар. При изграждането ѝ е участвало цялото местно население независимо от верската принадлежност.

В района на Баните има местност Мàлчуското, а такава фамилия Мàлчуски има и в с. Лесѝчек. Местността Гѫдюското се свързва с фамилията Гѫдюски в с. Треве, а Гàджоското – с Гàджовци в Треве и Вишнево.

Според сведенията на местния жител Личо Боянов Найденов (на 63 години, с. Сливка, 2000 година) една от местностите, където хората от с. Сливка са правели курбан, е Тъпънарово (Чудният връх).

Избрали са го, защото е било равно. Девет махали са се събирали и са колели по три вола. След това са отделяли 35 овце и са ги продавали за следващата година за пари, за да купят курбаните.

До 1937 година село Сливка е имало 1300 жители, а през 2000 година – 55 човека. В махалите има и турско говорящо население.

Недалеч от селото, в местността Черквата, е хижата на горските.

Други местности са Свети Акѝли, местност Кучàково, местност Михàлово, Кичѝ дирмѐн, където има две воденици (едната на турчин, а другата на българин). Самото място е било на турчин.

В топонимите родопчани са закодирали и сведения за историческия си развой и битуването на различни етноси и религии в региона, както и своята народностна идентификация на българи.

Родовата и духовната връзка между населението с различна религиозна принадлежност и неговата верска многоликост откриваме и в съхраняването на спомените от историческото минало преди времето на ислямизация, разкрито в археологически обекти и други археологически находки. Ще спомена само един от многото подобни примери от с.Оряховец, община Баните.

В село Оряховец, населено с българи мюсюлмани, през 1942 г. били открити според доктор Ташев[2] стъклено кандило и икона на св. Богородица. Авторът пише, че когато запитали домакините откъде ги имат, те отговорили, че ги имат от тяхната анàйка (майка), а тя – от нейната. Иконата и кандилото се слагали до родилката, за да роди по-лесно.

Безспорен белег за българска принадлежност намираме и в един от основните елементи за етническа идентификация – **езика**. Населението, което като цяло до неотдавна е било доста маргинализирано и устойчиво по отношение на чужди влияния, запазва архаичната си диалектна характеристика, побългарява собствени имена, запазва фамилии, наименования на местности. Тези факти по-цялостно могат да се представят в отделна статия.

По отношение на именната система е характерно побългаряването на чуждите имена и в Бански регион. Под въздействие на познатостта непривичните турски имена се побългарявали в кратки. Така Осман става Манчо, Рамадан – Данчо, Ахмед – Метко, Бекир – Бечко, Мехмед – Метко, Махмуд – Мутю, Сюлейман – Сулько, Якуб – Къпо и т.н. Тези имена са много разпространени в Баните и региона.

В Баните използвани имена са: Кàпо, Сàбра от Сабрие, Лйѝута и Лйѝутва от Лютвие, Шѝукра от Шукрие, Мѐтьо, Тѐфка от Тефика, Сѝулько, Фѐро от Ферад.

Фамилии: Кандѝурови (от местността Кандуровци), Мехмѐдагови (Мехмедаговци), Ферàдагови (Ферадаговци), Карàмурадовци.

Синкретичната основа на ритуалността, предметите от времето на християнството, топонимите, останките от църкви, от парак-

[2] Ташев, Г. Село Петково. С., 1966, к. 133–134 (с. Оряховец, с. 135–137/ с. Лъджа/ с. Баните.

лиси, устойчивостта на говора доказват и устойчивостта на съзнанието, което съхранява изконната си стародавна същност. А това са основни характеристики, които обуславят наличието на религиозен синкретизъм и ролята му върху изграждането и модифицирането на нравствената система у личността независимо от верската принадлежност. **Едновременно с това те са свидетелство и за народностната идентификация на населението като българско.**

Много ярки характеристики на религиозния синкретизъм и криптохристиянството като свидетелство за народностна принадлежност откриваме и в обредите на населението както в региона на Баните, така и в Гърменско. Основната функция на обреда е да приобщи индивида към колектива от социокултурна гледна точка. Затова и когато започва експанзията на исляма върху християнското население, една от основните цели е да се унищожат обредите и цялата празнична система на колектива, като се заменят с нови. Това обаче не се удава на исляма, както и по-рано става при навлизането на християнството по нашите земи – то не е успяло да измести изцяло заварената езическа традиция. И новата религия – ислям – също е принудена да се примири с някои деформации[3]. Така традиционният ислям в региона на община Баните и община Гърмен според информацията, която събрах от местните хора, е претърпял деформация под влияние на заварения религиозно-обреден субстрат.

Във връзка с това в средите на българското ислямизирано население се оформя специфична празнична система, синкретична по своята същност. Тази система разкрива обаче богата душевност, съхранена в календарните и семейните празници.

По време на теренното събиране при участието ми в научната експедиция през 2002 година в община Гърмен записах следните сведения във връзка с тази тема. Особен реликт от времето на раз-

[3] Много интересни факти по този въпрос изнася Страшимир Димитров в свое изследване, представено на симпозиума „Криптохристиянство и религиозен синкретизъм на Балканите“ в гр. Смолян през 1994 г. Виж: Димитров, С. Проблеми на религиозния синкретизъм и скритото християнство на Балканите. В: – Криптохристиянство и религиозен синкретизъм на Балканите. Състав. Никола Дамянов, под ред. на Страшимир Димитров, Рачко Попов. С.: Кота, 2002, с. 11–22.

личните езически вярвания и на християнството, неосъзнат в този аспект от местното население, е свързан с празнуването на Колада от българите мюсюлмани според старите християнски обичаи.

Атидже Мустафова Дъргутева (р. 25.03.1936 г., с. Дебрен) потвърди пред мен това. Тази жена с истинско умиление говореше също, че в селото има и черква, и джамия и всички заедно от прастари времена почитат празниците си. Това уточниха и Усеин Чачев (р. 06.02.1953 г., от с. Осиково), споменатата вече Атидже Шаркова от с. Горно Дряново, Ирена Долева (р. 17.09.1932 г., с. Скребатно) и Шуретка Семчева (р. 16.12.1944 г., с. Скребатно). Славка Циркова (р. 30.05.1918 г., с. Скребатно) казва, че с българите мюсюлмани са били близки и взаимно са си ходели на гости на Великден и на Байрам. А Магдалена Киринлиева от с. Огняново (р. 04.06.1953 г.) е убедена, че българите мюсюлмани там почитат повече старите християнски празници. Руска Владимирова Бусерова (р. 14.11.1941 г., родена в с. Блатска, живееща в с. Гърмен) споделя: „В Блатска има и чисти турци. Много хубаво си живеехме с тях“. Според този информатор чистите турци говорят турски език, който българите мюсюлмани не знаят. Освен това песните не са на български език, т.е. цялостното общуване се осъществява на турски език. А според баба Мария Димитрова от с. Баните (починала през 2006 година на 107 години) малкото турци от някои околни села в община Баните – като едната махала на с.Треве, махала Сейменци и други – практикуват в цялостния си бит турски език. Но според нея имали разлики и в облеклото. Те не носели под горната тъмна роба, която покрива цялото тяло от главата до долу, пъстри везани и украсени облекла, от каквито се състои носията на българката мюсюлманка. В празничната система също не преобладавали толкова веселие и шеги, както при българите християни и мюсюлмани.

А обредната система на българите мюсюлмани според моите изследвания и анализи съдържа доста елементи от периода на езичеството и християнството и някои календарни празници и вярвания съвпадат с тези на християните от времето, когато в употреба е бил Юлиянският календар (Колада, Пуганата или Боганчева неделя след Колада – мръсни дни при християните, Първа марта на

14 март, ролята на християнските ритуални символни числа в бита и традициите на българите мюсюлмани и други). Насие Шерифова Качакова (р. 28.06.1928г., с. Огняново) разказа следното:

„На 7 януари и българите християни, и българите мюсюлмани празнуват Коледа, а предната вечер християните празнуват Бъдни вечер. Ходят деца и „коледòват“. Наричат: „Коледа. Да си имаме женски яренца, теленца...“ Свекърът казва: „Големи сте, ще ви дам орàле.“ Коледарите казват: „Не искаме орàле“. И тогава им дава пари. И до днес българите християни и българите мюсюлмани празнуват по този начин. А попът дава светена вода на всички и пръскат навсякъде.“

На Гергьовден ходят рано преди слънце на роса да са „извàлват“, накичват вратите със зеленина, измиват се с вода, в която от вечерта е натопен здравец. Младите се събират и си пеят китките, които предната вечер са сложени във вода.

Който си е обрекъл животно, коли.

Люлеят се на люлки, направени на дърво.

На Богородица се сготвя пиле с ориз и баница и се събират всички. Мюсюлманите ходят на гости на християните. Някой може да подари курбан за болно или за здраве.

На Малък Байрям пък мюсюлманите колят курбан. Раздават на нечетен брой и останалото готвят. На гости им идват християните.

Задушница се прави четири пъти в годината. Готви се пшеница със захар и орехи и се раздава на родните. Правят го и мюсюлманите.

На много места се празнува Адрелез (Гергьовден). В община Гърмен хората, с които разговарях, също го потвърдиха. И там, подобно на останалите части в Родопите годината за българите мюсюлмани се разделя съобразно празничната система от Гергьовден до Касум. На Гергьовден според споменатите вече Ирена Долева и Шуретка Семчева от с.Скребатно, Гърменска община, и българите мюсюлмани празнували. Вечер се берели букети от здравец, потапяли ги във вода и сутрин се миели за здраве. Кравите и козите се окичвали със здравец. Който имал възможност, колел курбан. А мо-

мите и ергените си наричали букети. Саид Джорданов (р. 22.07.1934 г., с. Брезница) ми каза, че и там Адрелез (Гергьовден) се празнувал с игри и хора.

А Касум съответства на Димитровден по стария Юлиянски календар, но не се празнува като ден на християнския светец, а е свързан с битовата практика на родопчани както в община Гърмен, така и в община Баните – ден на разпускане на стадата. „По старо народно поверие се знаело, че това е ден на овчарите и от следващия ден може да се гадае каква ще бъде годината (всеки следващ ден показва какъв ще бъде следващият месец.“[4] Двете споменати жени от с. Скребатно, Гърменско, казаха, че тогава се изплащало на овчарите и се правел нов пазарлък, наддавало се за пасенето. Това всъщност е запазен предхристиянски обичай, свързан с поминъка на скотовъдците. И той е усвоен последователно и от християнството, и от исляма. Празнуват се и други стари празници, които ще представя по-нататък. Например в с.Скребатно на Еньовден всички не работят, защото е „нефелѝт ден“. А Саня Пидева (р. 15.09.1965 г., от с. Огняново) знае от своята баба, че на 22 март – 40 светци (св. 40 мъченици) – и мюсюлманите се предпазвали от работа, за да не червясат картофите. Не излизали и на полска работа, за да не виждат змии. На Благовец пък, празнуван на 6 април, хората от с. Горно Дряново трябвало да ядат непременно нещо „благо“ и не трябвало да се шие заради змии.

Фемел Мехмедов Кунев (45-годишен, с. Рибново, 2002 година) сподели, че всеки петък имат общи молитви в джамията. Но само мъжете ходят там. А жените се кланят вкъщи.

Той казва: *„На Герговден се валяме за здраве. Връзваме люлки и се люлеем.“*

Различни са вярванията и на българите християни, и на българите мюсюлмани. Но всички като цяло носят позитивизъм.

Специална е вярата на българката мюсюлманка в Мехреманайка (света Богородица). В Гърменско българките мюсюлманки, с които разговарях, подчертаха дори това, че Мехреманайка е св. Богородица. Споменатите Ирена Долева и Шуретка Семчева от с.

[4] Димитрова, М. Баните – бит, традиция и дълголетие. Добрич – Матадор, 2005, с. 32.

Скребатно, Гърменско, ми разказаха предание за жена, която в затруднение при раждането се е уповавала на Мехреманайка. Атидже Шаркова, която вече посочих от с. Горно Дряново, разказа различни ситуации и уточни това, че при раждане помагащата баба е пеела дувѝ (молитви) на Мехреманайка.

Славка Георгиева Циркова, както вече знаем, че е родом от с. Скребатно, живееща в с. Марчево, сподели: *„С българките мюсюлманки в родното ми село сме били близки. Идваха ни на гости на Великден. А когато млада жена раждала, при нея имало баби. И всички търсели помощ от Мехреманайка, като знаели, че е св. Богородица.“*

Преплитане на различни религиозни елементи, общи характеристики в поверията на българите християни и българите мюсюлмани в Родопите, пренасяни по традиция през вековете, намираме не само във вярванията, а и в цялата празнична система. Като цяло това, което описах за начина на живот някога и традициите днес в община Гърмен, е характерно и за община Баните. Ето накратко някои специфични празнувания.

При срещата ми с много възрастни хора от околните села и Баните си създадох една определена представа за Коледните празници. Едни казват, че Кòлада иде на 62 ден след Касум, а други – Кòлада е шест дни след първи януари. Следователно на 6 януари вечерта (това е отпратка към стария християнски календар) всички наоколо посрещали Колада, младите се „коладели“ (ритуал с преминаване на реката през дърво и сеене на пшеница или ръж, както и наричане за женитба) и вечерта очаквали Богануѝш да влезе през комина или още в „бажàна“, както казват тук. Баба Рабие Пергелова (82-годишна, с. Баните, 2005 година) разказва интересни истории във връзка с празника.

„Кога дòде Кòлада, Богануѝш иде през комина (на 62 ден от Кàсум). Тогава са заключат вратàна с дяснана ръка (и на хайвàнене). Оти иде Богануѝш и стриже козѝне, овцѐне; ушѝне им реже.

И вика: „Дàрнам кокли, màкнам кòсъме“.

Хас на Кòлада, коѝно са за женене, зимат в по рàка пченѝца

и два ко̀ла, вър̀ят през дерѝчкана и ру̀кат: „Бисмиллях и Рахман и Рахим. Ай са̀а пченѝца с ко̀гоно я сѐеме, с нѐга да я жа̀неме са̀а вечер*“. Три на̀ти прескачат през два̀на кола. Ай сва е на̀двечер, кога̀но са скрива сла̀нцено.*

Вечерта̀н от пѝтана са слагат по три за̀ложки под възгла̀вкана и са казва са̀щоно.

Пепелта̀с след Ко̀лада са збу̀ра ца̀ла седмица и са ра̀си васу̀лан за ва̀шки.“

Баба Асия Мехмедагова (80 години, с. Баните, 1996 година; сега е починала) ми казваше , че „средѐ зима“ е три месеца след Касум.

Много прагматичност крият у себе си народните вярвания. Ето още едно поверие, свързано пък с месец март. Носейки спецификата още на Аспаруховото време, „мартенето“ е обичай в Бански регион, който се осъществява четиринадесет дни от 1 март. Хората от Баните и околните села ставали сутрин рано, за да не ги изпревари Баба Марта и да са сънливи през цялата година.

А на Адрелез (Гергьовден) от незапомнени времена населението в Баните (някога Лъджа) отивало да се изкъпе за здраве в минералната вода. Но ритуалността не се свързва само с това. Рано сутринта всички отивали на „врис“ или в някоя падина, за да се измият лицата пак за здраве. След това се търкаляли в ливади три пъти за здраве. Троичността според християнството е свързана с плодородие. Едно е мъжко число, две е женско, а сборът им дава плодородие. За здраве и плодородие се прави всичко през този ден. Сакралността се свързва с магическите действия, които се подчиняват на принципа: **подобието ражда подобие**. Затова хората не само се къпят в роса, както в останалите части на Родопите и страната въобще, а и бързат да отидат рано и да се окъпят и с минерална вода.

Пеела се и песента:

Ха̀йдете, дру̀шки, ха̀йдете
на голѐм личен Гѐргюден.
Врит щет мо̀мине да додат,
мо̀мине и невѐстине.

Юнаци с бели замбàци,
С накривѐни калпаци,
С гайтанлàци елеци,
С лескàвине кȕндрици.

(Записали учениците от кръжока „Фолклор“ през 1986 година; изпяла и Мария Иванова Димитрова, 107 години, с. Баните, починала.)

Ритуалът пък с бране на зелено (цветя, треви и „дюнивко“, което всъщност са клончета от дюли) се използва за кичене на вратите против уроки. Правят се венци в знак на почит и възхвала на дома. (Хората в региона на с. Баните вярват силно в предпазващата от магии сила на дюлевите клончета, особено отрязани в петък по време на мюсюлманските молитви.)

Фейзола Азизов Кичуков (63 години, с. Баните, 1996 година) разказва:

„На Адрелез се взима чиста вода от врис и се слага в млекото да се хване без пòдквас. Бабите събират рано коприва, дюнивко, чесън и внасят заедно с росата в къщата да не вали град. А на дряново дърво се полюляват за здраве. Овчарите се събират на определено място да започнат годината.“

От доста години този празник е празник на община Баните и на минералната вода.

Празниците носят една изключително силна атмосфера на уважение, взаимност и разбирателство. Не по-малко показателни в това отношение са и календарните обреди Голям и Малък Байрам (тук така се знаят тези празници). Названието се свързва с мюсюлманската обредност, но начинът на празнуване разкрива една съществена връзка с великденските и гергьовските празненства – песни, хора, веселие, люлеене на люлки и други.

Голям Байрам в Баните и околните села започвал с минаването на група младежи с тъпани и свирки във всяка къща и пожелаване на здраве и добро. Този тип пожелаване наподобява ходенето на коледари.

Някогашната традиция на българите мюсюлмани е давала въз-

можност пъстротата на цветовете в носиите, на песните на български език, свързани дори с Байрям, веселието да оформят облика на един специфичен местен ислям. Момичетата подготвят пъстрите си носии и песни. Песните по съдържание са свързани с бита на българина:

Дȍнеси ми, мȁри, ȍтключквене
да извȁдим, мȁри, всичко дребно,
всичко дребно, мȁри, копринено.
Да нагѝздим, мȁри, мȁлкана мȍма.
Да я вȍдим, мȁри, на Байрȅман,
на Байрȅман, мȁри, на шенлѝкен.
Да са фȁтим, мȁри, по за рȁка,
по за рȁка, мȁри, адѝн за друг.

(Изпяла Мария Димитрова – 107-годишна от с. Баните, починала.)

А Любка Атанасова Димитрова ми представи следната песен:

Оплȅла ти съм, Мехмедьо,
три чифта бели жорȁпе.
Едȁнан ти да надȅнеш,
а пък двȁна – за йȕсбашиине.

Зам да та пȕснат, Мехмедьо,
три дена нȁпреш дружина
за Гулюм Байрем да дȍдеш.

Че ми са вече додȅло,
додȅло и доседȅло
сама самѝчка да сȅдем.

(Изпяла Любка Атанасова Димитрова, 53 години, с. Баните, 1995 година).

Празникът е подвижен според мюсюлманската религиозна система (в различно време на годината), но е изпълнен с веселие

(шенлѝк). Момчетата приготвят„въртки“ – едно право дърво (чукȕр) се забивало около метър в земята и метър и половина до два метра над земята. На правото дърво се слагало полегато (лѐтво), в краищата на което се слагали дръжки за хващане. От двете страни се хващали девойките и техните любими (гальо̀вници) ги люлеели. Момите на въртката пеели, а юнаците ги люлеели и трябвало да се представят достойно.

Друга група момичета по двойки „рѝпкали“ една срещу друга, пляскали с ръце, отдалечавали се и пак се доближавали, а отстрани друга група пеела. Свирело се с гъдулка и се играело хоро.

На принципа подобието ражда побие се извършвало и обредно травестиране, свързано с пожеланието за единение със земята като източник на здраве и живот. Самият процес на травестия в обредността на родопчани конкретно в Банския регион, от една страна, е онова, което трябва да се наподоби, за да стане през годината в битийната практика на общността и индивида. Но в същото време преоблеченият е и самият той, защото приема да се превъплъти и да вложи нещо от себе си в новия образ като мисли, реч – пожелания за добро и здраве, действия.

В тази посока, опирайки се и на познаването на публикациите от Георг Краев за обредното травестиране по българските земи през зимния календарен цикъл, разсъждава и Десислава Недялкова в статията си „Чатът – или за името и новите ни превъплъщения“: „Във фолклорната култура преоблеченият в дрехите на друг не е Х, облякъл дрехите на У. Той е този или това, чиито дрехи е облякъл. Той е и СЪМ едновременно“[5].

А самият Георг Краев[6] разкрива защо българите са се маскирали и как това съответства на аграрния цикъл от народния празничен календар. Представя ни кои е било възможно да се маскират и какви внушения ни предлага прастарата балканска култура чрез маските на бабугери и кукери, на мъжа и жената и други.

Като част от тази балканска култура банци също използват

---

[5] http://liternet.bg/publish5/dnedialkova/chat.htm

[6] Краев, Г. Фолклор и фолклористика. Маска и було: Българските маскарадни игри. ИК Изток–Запад. 2003.

в своята празничност практиката за преобличане и влизане в друг символичен образ. И тя е била важна за хората от региона на Баните. Появявал се преоблечен като мечкар човек с гъдулка и „мечка“, циганка с дребни дечица (наподобява ни малко кукерските празници, но тук е свързано по-скоро с пробуждането на положителните сили у човека). „Мечката“ ще „гази“ желаещите за здраве, като те лежат на земята. „Мечката“ е символ на здраве и дълголетие. Народното поверие казва, че който носи косъм от животното (покрит с кожа от коза човек), ще бъде здрав и дарен с дълголетие. Затова всеки бързал да си откъсне косъм. А после „мечката“ повеждала хорото, като ритала, ревяла, подскачала и се пораждал много смях. Всички тези действия ни напомнят великденските и гергьовските игри. Играели се „змия“, „мечка“, „комин“, „гърне“, „стърнѝтка“. Както знаем, змията е символ на хтоничното начало, символ на плодородието още от месопотамските богини, обединяващи човешкото и хтоничното – един символ на синкретизъм от дохристиянски и християнски представи (змия, врътка, веселие и др.).

Синкретизмът в бита на родопското население е съществен и при семейната обредност.

Един много съществен елемент в тази обредност е подготовката за раждането. По семейна традиция майката пази родилката от тежка работа, но често жените са раждали на нивата или при животните. А когато бременна жена срещне човек с храна в ръце, той ѝ дава, за да не пометне.

Християнската традиция е оставила в този случай и много силен отпечатък върху съзнанието на населението. То търси упование в силата на реликвите от старата вяра в един от най-важните моменти в човешкия живот – раждането. Така се обяснява и масово разпространеното поверие както в другите райони, така и тук, че Мехреманайка (св. Богородица) ще помогне на родилката. Анелия Пергелова (р.1951 година, с. Вишнево); Боряна Пергелова (53–годишна, родена в с. Долна Дрянка); Бистра Безергянова (56-годишна, родена в с. Баните) ми разказаха за почитането на Мехреманайка във всички села наоколо.

Преди да роди, младата жена трябвало да спусне сапун през

дрехите си и да каже: *„Както сапунес са топи, еней бебено да излезе“*. След това дава сапуна с бяла кърпа за садака (дар). При даването казва: „Дà си е за Мехреманàйка“ или „Дà си е за Мехрèм'ва майка“. Окончанието в „Мехрем'ва“ идва от споменатия вече процес за побългаряване на непривичните за българина турски имена.

Тази синкретична смесица – народната вяра – ни обяснява защо през вековете е просъществувало поверието, за което разказва баба Мария Димитрова от с. Баните (107-годишна, починала през 2006 година). Това, което родилката дава, го тръска със скута (престилката), за да се роди лесно детето. И още бабата добавя, че също се дава един кат дрехи (бельо и горни дрехи) с думите: „Дà си е за Мехреманàйка“.

Бистра Безергянова (56 години, с. Баните)разказва как нейната свекърва Хасибе Мехмедагова (над 80 години) я карала, когато била бременна, да спусне през дрехите сапун и заедно с бяла кърпа се давали на друг човек с думите: „Да си е за Мехрем'ва майка (св. Богородица)“. Или пък давали един кат дрехи (пълен комплект) пак за Мехрем'ва майка, за да роди жената по-лесно.

Вярата в Мехреманайка е съхраненият спомен за християнството, който битува заедно с народните вярвания дълбоко в пред- и следродилните обреди. Друго поверие, което ни връща отново към синкретичната по своята същност народна традиция, е това, че там, където ще започва нов живот, трябва да се внася, а не да се изнася. По този повод всички околни носят на родилката различни храни „за мляко“ при първото посещение. Обикновено се носели типични родопски храни – клин, кулаци, орехи за по-бързо проговаряне, а по-късно и локум, бисквити, бонбони. Освен това майката не трябва да изпраща никого, защото млякото ще се загуби.

Майката и детето при раждането се считат за нечисти. И се провеждат редица обредни действия. Родилката не трябва да се къпе 40 дни, а бебето да не се изнася навън също толкова дни. В мястото, където спи бебето, се слагали отворени ножици, за да не се плаши. Слага се лист от дюля или главичка чесън, като се търси естествената връзка със здравината на дървото и чесънът като защитна сила срещу злото. В ъгъла на стаята пък се слагало малко

от млякото на майката с цел да не се загуби. До 40 ден се правел и сега се прави „смедар“ подобно на християнското кръщение, за да се приобщи индивидът към обществото. Тогава ходят само жени. Коли се курбан за детето. Тук ходжата трябва да изпълни специални молитви над обредното животно. Хората с по-големи възможности колят и два курбана. За момче курбанът е задължително мъжко животно.

На четиридесетия ден се сипват четиридесет лъжици вода в друга вода и се пръскат дрехите на бебето и майката, като по този начин те вече се пречистват. Тогава дрехите могат да се изперат. И така детето и майката се приобщават към колектива. За тях са свършили мръсните дни. Всички ги приемат като равноправни членове. Според всички до този момент детето е било „бугàнче“, но „кръкладѝса“ ли, става чисто. Пожелава му се да бъде здраво и работно, да живее дълго. За да бъде „хàрно“ (кротко), го слагат там, където се валя магарето, за да се оваля и то. Всички действия са в името на положителните сили и в полза на добрия живот на новия член на обществото. Но днес постепенно тези практики остават в миналото.

Описаните практики в същността си съхраняват елементи на различни вярвания и религиозни системи. Но това не пречи на населението специално в Банска община, където имам много повече и продължителни наблюдения, **да се идентифицира като българско**.

Един от най-важните семейни обреди, свързани с младостта на индивида, останал до нас като жив спомен за вековната българска традиция, обединила в себе си различни религиозни елементи, е сватбата. Сватбеният ритуал е не просто исторически факт, а културна традиция.

Пищната зрелищност и карнавалност, наследени още от Дионисиевите празници, е много характерен елемент на сватбата при българите мюсюлмани. Спазват се основните етапи – годеж и същинска сватба. Тук са „момарете“, които са на коне и приемат хвърлените върху тях яйца, пълни с боя, с достойнство и „шенлик“. Немата сватка, която символизира покорството, също е важен фак-

тор, защото тя носи и храна от дома на момата в дома на момчето за захранване. А и рубата е богата и приготвяна с любов още от раждането на момичето.

Според традиционните религии символиката на обредите трябва да бъде насочена най-вече към създаване на здраво, трудолюбиво и добро семейство, което да продължи рода. Жената трябва да е безропотна в новото семейство, да почита родителите и да не върши волята.

Сватбената символика се обогатява и от червения цвят, който преобладава като предпазващ от злите сили и даряващ живот. Този факт може да се свърже със старата християнска традиция за ролята на цветовете в живота на човека. И при този обред цветовата символика е много ярка.

Примитивните на пръв поглед вярвания по време на годежа и на сватбата и цялата ритуалност и пищност разкриват народопсихологията на българина, разделен изкуствено религиозно, но обединен в общите си вярвания и представи за света. В тази връзка, когато вече повеждат булката от родния ѝ дом, хората запяват конкретно в този регион песента:

Пу̀кни са трѐсни, мо̀мина майко,
нелѝти зехме ма̀лкана мо̀ма,
ма̀лкана мо̀ма на ден, на планѝна,
на ден на планѝна, на йѐсноно слънце…

(Изпяла Любка Димитрова, 53 години, с. Баните, 1995 година.)

Изобщо символността има съществено значение при сватбите. Потвърждава се и фактът за синкретизма между паганистично, християнско и мюсюлманско начало при изграждането на народна вяра. По този начин може да се направи една специфична характеристика на душата на българина мюсюлманин, като се тръгне от религиозно-езотеричното, премине се през религиозно синкретичното, за да се завърши с традиционно битовото.

Тази сложна система на душевна характеристика е определяща и за следващия семеен обред, с който се отбелязва приключването

на земния човешки път – погребението. Погребалният обред заема важно място в духовната култура на всяко общество. Много черти обединяват начина на извършване при християните и при мюсюлманите независимо от религиозните различия. Тук вече важно значение имат общият корен и общата стара религия.

Отделни ритуали в погребалната обредност у българите мюсюлмани идват от древността. За да се означи отделянето на индивида от света на живите и приобщаването му към света на мъртвите, към него се отнасят и като към живо тяло, и като към мъртва материя. Различни обредни практики след смъртта разкриват синкретизма и при този обред. В Баните и околните села при българите мюсюлмани са важни следните неща след смъртта: откритото ядене веднага да се изсипе, котка да не прескочи мъртвеца, за да не вампиряса, да се пази цяла нощ (понякога обаче погребението се извършва същия ден), да се завие изцяло, да се сложи върху него дилаф (маша), да се обърне на кьбле (посока изток–запад). На другия ден на специално подготвено закрито място и при специален ритуал от винаги извършващи го миячи заедно с ходжи се измива тялото и се облича в кефин (сшити на момента дрехи от бяла материя, тензух). Но при определени моменти това не се приемало и обличали умрелия с дрехи. Такива случаи има запомнени от възрастни хора, посетили погребални процесии в село Стояново, което граничи с Бански регион. Там обличали умрелите с долни дрехи. А в разговор на погребението на възрастна жена стари хора коментираха, че в по-далечни времена обличали покойниците по християнски обичай. Но за съжаление нямам други потвърждения от информатори.

Следпогребалната поменна система е по-различна от християнската, но съм чувала спор между възрастни жени, че не на 52 дни, а на 40 дни трябва да е поменът, което съвпада с християнската обредност. Задължително за умрелия се прави курбан и на следващия Байрам, и в деня за мъртвите също се коли животно.

Много общи черти в цялата обредна система обединяват верските групи. **Към това, което е различно, се изгражда взаимна поносимост и уважение**.

Така например и при двете верски групи се е утвърдила една

практика на взаимопомощ, където представители и от двете групи са заедно и си помагат. Межѐте (тлака) са традиционен начин за взаимно подпомагане с безплатен труд. И до днес се практикуват като израз на общение и съчувствие към ближния. При бране и низане на тютюн, при правене на пастал, строеж на къща, предене на вълна и всякакъв друг труд се свиква межѐ. За строежите на обществени сгради, както и за църквата в с. Баните (а може би и други храмове) се е събирало цялото село. Заедно с труда този обичай е изпълнен и с шенлик. Пеят се песни, има гощавки, гърмежи и др. Често тогава също са се правели курбани. По този начин чрез взаимност и възможности за облекчаване на труда хората са живеели по-задружно и взаимоотношенията са били изпълнени с доброжелателство и разбиране. Връзката между двете религии е определяща, както вече споменах, за взаимоотношенията между християни и мюсюлмани. Ето защо, когато някой се разболеел, отивал да търси спасение и при свещенослужител от другата религия. Така християни ходели при ходжи, а мюсюлмани – при свещеници. Много често се търсели и баби баячки. Запазена е една традиция за вярата в лечебната магия и божественото изцеление. Според християнската традиция само бог и неговите наместници на земята могат да изцелят болния. Молитвите и обредите могат да въздействат върху свръхестествените сили, като ги прогонват от болния.

Прагматичното във вярванията, практиките, почитането на определени празници, християнски и мюсюлмански, се обвързва и с определени поверия, които имат често паганистичен произход или произход, свързан с много по-стари религии, дали отражение върху живота в нашите земи. Много поверия обединяват живота на хората от християнската и мюсюлманската верска група. **И общото виждане на двете верски групи е, че от векове хората в Родопите са живели и живеят в разбирателство и взаимно зачитане.**

Празничната система и фолклорните особености на обредните действия при протичането на практикуваните календарни и семейни празници са изключително ярко доказателство за наличието на явлението религиозен синкретизъм и в частност на криптохристиянството в практическите действия при календарните и семейните

празници, песните, наричанията, подчинени на принципа – подобието ражда подобие с цел целият живот на общността през годината да бъде осмислен от позитивизъм и да се надмогне злото. Така тази система е едно ярко доказателство за действително създадена от народа народна вяра, осмислена от житейските му нужди.

Богатството от фолклорни материали – песенно и прозаично творчество, вярвания, баяния, прокобявания; обредност; топонимията; диалектът; именната система; археологическите паметници и находки разкриват културата на родопчанина през вековете, неговото духовно богатство и единение с останалите независимо от външни влияния. **Едновременно с това е и доказателство за народностната идентификация на населението от двата региона като българско независимо от религиозната принадлежност.**

БИБЛИОГРАФСКА СПРАВКА

Грекова, М. и Лиляна Деянова, Ивайло Дичев, Петя Кабакчиева, Кольо Коев, Ингрид Шикова. Свят и личност за дванадесети клас, София – Просвета, 2002.

Димитрова, М. Баните – бит, традиции и дълголетие. Добрич – Матадор, 2005.

Краев, Г. Фолклор и фолклористика. Маска и було: Българските маскарадни игри. ИК Изток–Запад. 2003.

Личен архив.

Сборник – Криптохристиянство и религиозен синкретизъм на Балканите. Състав. Никола Дамянов; под ред. на Страшимир Димитров, Рачко Попов. – София: Кота, 2002.

Ташев, Г. Село Петково. С., 1966.

http://liternet.bg/publish5/dnedialkova/chat.htm

БЪЛГАРОМОХАМЕДАНИТЕ – НЕРАЗДЕЛНА ЧАСТ ОТ БЪЛГАРСКИЯ НАРОД – ТОВА Е ИСТОРИЧЕСКАТА ИСТИНА

Андрей Печилков

В една своя публикация, озаглавена „Златото на Родопите“, бележитият българин Антон Страшимиров – преброждал не един път родната ни планина, изрече топли думи: че най-голямото богатство тук са хората – „*това гъсто, здраво и старинно българско население в Ахъчелеби и Рупчос*“. И те – хората тук и „*през вековете на турското робство*“, а и днес – подчертава Страшимиров – са „*истинското злато на Родопите*“.

Родопчани се ласкаят от тази оценка на Антон Страшимиров. И заедно с това изпитват чувство на болка, знаейки какво са преживели те по време на османското робство. Годините на това робство оставиха страшна, трагична дамга в душите на хората от Родопския лабиринт. Но и тук въпреки огромните усилия на завоевателя и вековния стремеж на турските феодали да претопят с всички средства българското родопско население, сиреч да затрият неговата българска народностна принадлежност, самобитността му и жизнената славянска култура, да унищожат езика му и особения му психически облик, исторически претърпя провал. Остана само позорът на вековете...

И все пак жестокият поробител нанесе рани в съзнанието на една немалка част от българското население в Родопите. Става дума за така наречените българи мохамедани. Приемайки някога при най-тежки и страшни обстоятелства религията на исляма, тези, изпълнени с трагедия души, но твърди като камък хора, въпреки жестокия натиск и тормоз в продължение на векове, запазиха своя

звучен български език, старите си славянски традиции, чистия си народностен облик. Тези хора някога направили исторически компромис: приели само мохамеданската вяра, но запазили своя роден български език, българските традиции и обичаи. Българите с мохамеданска вяра, населяващи част от Източните, Средните и Западните Родопи, не знаят нито една турска дума, което е основен и категоричен показател за тяхната българска народностна принадлежност. (Впрочем счита се, че най-старият – Кирило-Методиевият, български език е запазен именно тук, в Родопския масив.)

Този процес (наречен от нашата наука „помохамеданчване“ – за разлика от т.нар. процес на „потурчване“, където се загубва и езикът, и верската принадлежност) е добре познат. За Родопите съдбоносните времена на помохамеданчването са известни. Знаят се и техните форми: с откъсване и без откъсване от родната им среда. Характерни са и единичните, и масовите помохамеданчвания. За Родопския регион са известни няколко масови помохамеданчвания. Първото е от 1517 година – по времето на султан Селим I, и засяга предимно природопските райони. Второто масово помохамеданчване е от втората половина на XVII в. и обхваща главно Централните Родопи.

Един български летописен разказ под името „Исторически бележник“ (препис от който се съхранява и в Смолянския държавен архив) съобщава, че през 1669–1670 година било извършено масово помохамеданчване на среднородопските селища от Смолян до Златоград. Други летописни съчинения описват как е станало помохамеданчването в селищата по северните и източните склонове на Родопите. Според известната Беловска хроника били помохамеданчени 74 села от Пловдив до Гюмюрджина и на изток до р. Марица.

В Средните и Южните Родопи са извършени още две масови помохамеданчвания – през 1705 и 1720 година. Всъщност помохамеданчванията на населението от Родопския край в една или друга степен продължили почти и до 1912 година.

Българското народностно чувство е силно явление. Това го виждаме и в археологическите находки (веществените паметници),

и в топонимичните характеристики, и в бита, и във фолклора на местното население.

С топографски континуитет са свързани следите от стари поселения, възникнали на едно и също място последователно или в непосредствена близост едно до друго. По този път се установява унаследяването на култови места от езичество към християнство, от светилища към църкви, а след това към сгради, свързани с практиката на исляма. Сред местното население в Средните Родопи се пази споменът, че старото село, от което са израснали например съседните села Беден и Брезе (Девинско), се е наричало Брезово. Сочи се и мястото, където следите от селото, съществувало до XVII в., са видими.

Там, където средновековните крепости активно са се отбранявали срещу завоевателите и са били разгромени, през османския период населението издига малки църкви или параклиси. Налице е и постепенно едно покриване на етническия белег и борбата за самосъхранение с християнския култ. Християнските култови постройки стават символ, характеристика на народността – в случая на българската народност. Смолянската община е типична в това отношение. Само на нейна територия са се издигнали и са се поддържали през робството над 110 църкви, параклиси и манастири.

В Родопите е известна практиката на насилствени миграционни процеси и образуването на нови поселения след актове на насилствено помохамеданчване на населението. Това е целяло прекъсването на родовата и топографската връзка и унищожаването на спомена за народностната принадлежност. Но когато например селищата Беден и Брезе в Девинско след помохамеданчването се построяват наново, хората не забравят своето селище майка. Тук те посещават мястото на старата си църква, която вече за тях е оброчище.

Стари християнски селища се превръщат в оброчища. Като място за сборове и народни празненства се определят традиционните места, на които са се тачили християнски празници.

Или да вземем религиозно-обредната система. В периода на

интензивна ислямизация в Родопския край се проявява скритото християнство. Това са такива случаи, при които в религиозната практика се включват несъвместими с исляма и обичаите му елементи. Древна практика е, да речем, поставянето на съдове с храна в градовете, нещо недопустимо за ислямския погребален обред.

Запазен от античността в различните части на Родопите е обичаят харонов обол, т.е. поставянето на монета или монети в гроб, който обичай продължил през цялото време на османското робство, та почти до XIX в. В погребалния обичай получава разпространение заравянето в гробовете на камъни или плочки с гравирани върху тях кръстове (Беден, Смолян, Арда). И досега например в стари мохамедански погребения са оцелели надгробни камъни; в онези части, които са в земята, се откриват изчукани кръстове.

Топонимията в Родопско е особено характерна. Почти няма селище, гдето да не се споменават местности като Манастира, Манастирището, Чьорквата, Селището, Градът и т.н. Изследванията върху родопската топонимия (и антропонимия) показват, че смяната на българските имена с мохамедански не е довела до изменение в структурните модели на новите имена. Новото небългарско име добива всички български езикови характеристики, присъщи и на българските лични имена, в това число и на фамилните имена и производните от тях местности и селищни имена. Едно топонимично проучване на родопчанина езиковед д-р Анастас Саламбашев показва, че от 1300 местни названия в бившата Смолянска околия само 75 топонима са от турски имена, повечето от които са заемки. Всички останали имат български произход, а голяма част от тях са свързани със старите заселища, с героизма и съпротивата на османското нашествие и асимилацията, със стари християнски гробища, оброчища и пр.

Родопските изследвачи Мария и Манол Манолови показаха единните родословни корени на българското население в Родопите. А съхранените голям брой песни, предания и легенди по неповторим начин сочат безпримерния героизъм, изплакана е ве-

ковната мъка и страдалчеството на смолянските българи от османския поробител инородец...

Българските историци издириха и обнародваха огромен брой документи за помохамеданчването на родопските българи. Те показаха, че не само славянобългарските свидетелства, но и османските източници разкриват богати факти за помохамеданчването на българите от Родопите. Особено важно значение имат проучванията на проф. Страшимир Димитров, както и издадените от проф. Петър Петров сборници с документи. Неговият труд „Съдбоносни векове за българската народност" (С., 1975) изигра и има да играе важна роля в изследователската работа по тези въпроси. В Държавния архив – Смолян (а и в други хранилища), се съхранява серия от документи, в които се посочват български имена на поселници в селища, които днес изцяло са мохамедански.

Българският етнически произход на родопското население се потвърждава от много държавници, дипломати и пътешественици. Още през 30-те години на XIX в., в резултат на тригодишни проучвания, френският учен Ами Буе установява, че не всички мохамедани в Османската империя са турци. Това го казва и Митхад паша. Още през 1706 година френският лекар и пътешественик Пол Люкас, пропътувал Смолянския край, в своите пътеписни бележки, публикувани през 1712 година, съобщава, че „*...селото, наречено Башмаклъ (Paschamakli)* (дн. кв. Смолян) *е обитавано от* (поселници, чийто) *говор е по-скоро изопачен славянски, смесен с гръцки и български...*". Очевидно Пол Люкас говори за българите в Смолян, изповядващи мохамеданската вяра, за онези хора, преживели трагичната участ от масовото помохамеданчване малко години преди неговото пътешествие.

Историческата съдба на родопските българи намира място в изучаванията, извършвани от българските възрожденски дейци. Още през 1841 година Васил Априлов в своята „Денница новоболгарскаго образование..." прави обзор на тукашното население – „*множество българе, които, по силата на трагични обстоятелства, изповядват мохамеданско вероизповедание*". Заедно с това Васил Априлов прави опит да посочи „*причината, която*

е докарала тие хора да станат мохамедани“: безогледните безчинства, които отнемали „*и последното дукато*“ на населението, които го „*затваряха в темниците и отнемаха последното имане на бедния българин*“.

Основателят на българската националноревюционна идеология Георги Раковски отделя място и на помохамеданченото българско население, на неговия произход и народностна съдба. Мислите му за помохамеданчването на част от българското население и по-специално на българските войници, както е известно, бяха потвърдени по-късно от летописната бележка на поп Методий Драгинов за помохамеданчването на Чепинския край. Подготвяйки един въпросник за начина, по който трябва да се изучава миналото, нашият бит и нашето стопанство под наслов: „Показалец или ръководство, как да ся изисквът и издирят найстари чърти нашего бития, языка, народопоколения, стараго ни правления, славнаго ни прешествия и проч“, в първата си част, издадена в Одеса през 1859 година, Георги Раковски посочва, че редом с описанието на „*разни занаяти, селското стопанство*“ и пр. трябва да се изучава „*и животът на помаците*“. В този небезизвестен „Показалец“ Раковски ясно подчертава важността от етнографското изучаване на помохамеданчените българи като неразделна част от българската национална общност, като се описват „*нихни обичаи и обряди, коих тии чисти съхранили. Песни техни са много любопитни* – подчертава той. – *Найважни древности между тях са се съхранили, даже и български книги*“ – заключава Георги С. Раковски.

Любен Каравелов с високо историческо чувство за отговорност в своите „Записки за България и българите“ нашироко се спира върху миналото, бита, живота, духовната жизненост и песенното творчество на помохамеданчените българи, в чийто тъжен напев „*се отражава* – както казва той – *напълно и нещастно тяхно положение, и душа, измъчена от груби суеверия, и сърце, наранено от множество исторически произшествия, а понякога и сатира против своето завидно положение*“.

„Историческите разкази от минали времена“ на Петко Р.

Славейков имат определена извороведска стойност. Размислите в тях за насилствената асимилация на населението от Среднородопския край са ценни факти за преосмисляне на героичните и трагични събития, разиграли се в Родопа планина. Неговите географски описания и пътни бележки, поместени в тогавашните списания „Ден“, „Наука“ и др., са чудесен материал за изучаване на славянското минало и езика на населението от Среднородопско-Смолянския и Рупченско-Хвойненския район на Родопите. С тези свои изследвания Петко Славейков дава добра основа за понататъшното развитие и на местната историческа география.

Нашите национални възрожденски дейци правят опити за тълкуване и историческите названия на българите мохамедани и по-специално на родопските българи мохамедани. Това не е формален етимологически въпрос. Той има още по-голямо практическо значение във връзка с националното самосъзнание на тези хора, с тяхната историческа съдба.

Всички помохамеданчени българи, запазили езика си, главно доказателство за тяхната българска принадлежност, в миналото са носили названието „помаци“. Българите християни в Родопите, живущи в съседство с българите мохамедани, пък ги наричали „ахряни“. Бързаме веднага да съобщим, че и двете наименования крият в себе си нещо много обидно. Тези думи да ги изречеш на наш помохамеданчен сродопчанин, това значи да накърниш неговото честолюбие и достойнство.

Произходът на думата „помак“ е твърде неясен въпреки проучванията на много историци, етимолози и народоуци, като Георги Раковски, Петко Р. Славейков, Стефан Захариев, родопските книжовници Христо Попконстантинов и Стою Шишков, Константин Иречек, акад. Кирил Василев и др. Има основание да се мисли, че някога думата „помак“ е означавала дързост, кабадаийство. Тя е била може би един епитет на достойнство. По-късно тази дума се употребява като израз на недодяланост, тромавост, несръчност и въобще на качества, притежавани от човек, твърде назадничав и изостанал в своето развитие. Турците пък с името „помак“ изразявали своята омраза и ненавист към помохамеданчените българи.

Не е правилно да четем в тази дума само нейния отрицателен смисъл. Сам Стою Шишков посочва известния израз: „*Ако съм помак, та не съм ахмак*“. В една народна песен се казва:

„*Бели помакини, мале,*
Бели платна белят.
И низ друман гльодат.“

За „бели помакини“ се говори в редица народни песни. Очевидно тази дума тук съвсем не се употребява в смисъл на недодяланост и грубост. Тя звучи нежно, като хубав епитет.

Но как и откъде всъщност произлиза толкова противоречивото име?

За пръв път Георги Раковски прави опит да свърже името „помак“ с „помагач“. Помаци са станали българите – помагачи на турската армия във войните. Това схващане е твърде разпространено още от периода на Възраждането. Стефан Захариев също отбелязва, че помак идва от помагач. Петко Р. Славейков също извежда думата „помак“ от „помагач“. Такова е становището и на Христо Попконстантинов, Васил Кънчов и др. Същото обяснение се приема още и от известния български историк Георги Димитров. В своя труд „История на българите“ Константин Иречек също обяснява названието „помак“ с аргумента на Стефан Захариев. Но в другото си изследване „Княжество България“ Иречек изразява определени резерви към тая теза. „*Самото име помак* – пише Иречек – *остава необяснимо: българските тълкувания от помагач и други не издържат критика*“.

Търсенето на връзка между „помак“ и „помагач“ не е достатъчно обосновано с научна аргументация. От друга страна, „помагашки“ или „войнугански“ села, задължени да дават хора за обоза на турската армия, имало из цяла България. Както знаем, такива селища е имало в подбалканската низина и по склоновете на Стара планина и в други райони. Но тези „помагачи“ или „войнугани“ не са били познати като помаци.

Някои разглеждат името помак във връзка със самото помохамеданчване. Те изхождат от израза „помамили се“, „помамиха ги“, „помамени“, т.е. помохамеданчени. Привежда се старобъл-

гарският корен на думата подмамени – мамити. Родопският книжовник Стою Шишков отбелязва, че самите българи мохамедани тълкуват думата „помак“ от думата „помамен“.

Други намират, че думата „помак“, „помаци“ идва от „изменили“, „променили“, „поменили“, поменяци на вярата си; трети – че произлиза от глагола „помятам“ или „пометнали се“. Прави се и друг опит – името „помак“ да бъде изведено от родопското „мо̀ка“ (мъка), „помо̀чен“ (помъчен, изнасилен). Това отговаря на историческия факт, че българите били „помъчени“, т.е. принудени със сила да променят вярата си. На това тълкуване особено много държи Стою Шишков. Според нас то има рационална основа. Преминаването на „помъчени“ в „помачени“ и „помаци“ от езикова гледна точка е твърде естествено като процес. От друга страна, може да се приеме, че българското население много отдавна е гледало на онези свои сънародници, които са били заставени да приемат мохамеданството, като „помъчени“, изнасилени.

Въпреки тези и още някои предположения за вероятния произход на името „помак“ истината не е още напълно установена по безспорен начин. Възможно е това име да изразява някакъв дълбок душевен трагизъм на помохамеданчените българи.

Наред с името „помаци“ намираме и названието „ахряни“ („ахряне“). Тези две думи съжителстват успоредно. Но докато думата „помаци“ се употребява за всички помохамеданчени българи от който и да е край на България, посоченото име „ахряни“ се отнася само за родопските. Името „ахрянин“ не е познато за останалите райони на България. „Ахрянин“ има почти същото значение, както и названието „помак“. То отразява обаче и типичните особености на стария родопски бит – мизерия, парцаливост, глад.

Според Константин Иречек „ахряни“ напомня старото име Ахрида, което било име на Родопа или на област в нея. Други автори извеждат името „ахряни“ от гръцката дума „ахреос“, което значи „нечестив“, „негоден“, „безполезен“ човек. Тази асоциация обаче не ни обяснява по силата на какви предпоставки помохамеданчените българи, и то само родопските, са могли да носят

цели векове едно страшно оскърбително прозвище. Стою Шишков сочи няколко други връзки на думата „ахряни“. Тази дума е твърде близка до името на старото тракоилирско племе „агрияни“, което населявало покрайнините на р. Струма. Но даденото тълкувание географски съвсем ограничава смисъла на думата и не може да ни обясни как е станало нейното разпространение в цяла Родопа. Така че връзката с „агрияни“ е трудно приемлива.

Посочва се и близостта на „ахрянин“ с турско-арабските думи „ахара-ян“, които значели „най-сетнешни“ приели мохамеданството, и то след упорита съпротива. Ако разгледаме въпроса от чисто формална езикова гледна точка, посочената еволюция на думите е възможна. Тук обаче има някои въпросителни: едва ли би могло да се приеме такъв сложен процес на словообразуване в случая от две думи, и то чуждици, не така популярни в Родопско.

Според последното предположение съществува връзка между думата „ахряни“ и библейското „агаряни“. Родопският книжовник Петър Маринов сочи за най-правдоподобно тъкмо това становище. С името „агаряни“ още от средните векове са били наричани всички противници и фанатични гонители на християнската вяра. Със същото име българите наричали въобще турците още с идването им на Балканския полуостров, понеже последните се проявили като врагове на християнството.

В старата историческа литература и Найден Геров, Стефан Захариев, Константин Иречек, а след това и родопските книжовници Христо Попконстантинов, Стою Шишков и Васил Дечев употребяват името „помаци“, като винаги ясно подчертават, че това са чисти българи, помохамеданчени от турската власт. Тогава името „помаци“ изразявало определено българско национално съдържание, така както наричаме шопи българите от Софийско, рупци – българите по течението на река Чая, и т.н. Същото се отнася и за понятието „ахряни“.

Но впоследствие името „помаци“ беше извратено в ущърб на нашите национални интереси и на историческата правда. Като употребяваха това име, някои закоравели туркофили и фанатици го превърнаха в отровна стрела против българщината. Почнаха да

втълпяват в съзнанието на несведущите, на простите хорица българи мохамедани да се регистрират като помаци, отделно от българите.

Поради своята мъглявост и не напълно определено съдържание, както поради внасяния противонационален смисъл, думата „помак“ не е удачна и води към обърквање. Що се касае до името „ахрянин“, то също така не може да се приеме като название на българите мохамедани. От една страна, за някои то звучи оскърбително, а в по-широк смисъл отразява някогашното робско положение на тия хора.

От Освобождението насам постепенно се наложи думата „българомохамеданин“. За пръв път това понятие се употреби в 1879 година от Михаил Маджаров. Постепенно тя доби гражданственост в историческата и народонаучната литература.

Името българин мохамеданин крие някои недостатъци като понятие, обобщаващо чертите на едно българско население. Тук има нещо, което влиза в противоречие с разбиранията ни за нация. Преди всичко неприятно е, че това име съжителства неразделно с религиозния признак „мохамеданин“, липсващ в езика ни, когато назоваваме останалото българско население. (Знае се, че ние не казваме българи католици, българи източноправославни и т.н.) В последните години се положиха усилия да се внедри понятието местни родопски българи (което е още по-неудачно), българи с мохамеданска вяра, помохамеданчени българи, потомци на помохамеданчени българи и т.н. Всички тези наименования са исторически преходни. Кое от тях ще просъществува и най-пълно ще отразява понятието за нашите помохамеданчени събратя, ще покаже бъдещето.

Към т.нар. „българомохамедански проблем“ имат пиетет много чужди сили. Техните аспирации понякога доста успешно секат българския клон на нашите помохамеданчени събратя. Съществуват например опити да се изведе името „помаци“ от „поляци“. Развива се цяла теория в подкрепа на това и свързани с турски пленници от Полша, някои от които били помохамеданчени в Пловдив.

На 8 октомври 1869 година руският вицеконсул Найден Геров прави едно донесение до руския посланик в Цариград Нико-

лай Павлович Игнатиев. Между другото в това донесение четем:

„*По заповед на Ваше Превъзходителство лекарят на Императорското* (руското – б.м., А.П.) *посолство г-н Каракановски ми писа да следя за действията на поляците, които са намислили да правят пропаганда между помаците, за да ги убеждават в това, че произхождали от поляците. В изпълнение на това нареждане на Ваше Превъзходителство, считам за свой дълг да донеса, че действително поляците имали такива намерения, които не са били осъществени поради неподатливостта на помаците към пропагандата...*“

От друго донесение на Геров до Игнатиев с дата 15 декември 1869 година става ясно, че пловдивският вицеконсул искал от руското посолство в Цариград известни средства във връзка със „замислите на полската пропаганда и развитието у помаците на идеята за народност“.

Наистина може да се допусне като твърде приемлив пътят на фонетичната трансформация от „поляци“ на „помаци“, но тук изпъкват редица други твърде съществени съмнения и възражения. Преди всичко необяснимо е как помохамеданчените поляци, които били една малка част и вероятно неизвестни за населението на Родопския край, са станали повод за название на всички помохамеданчени българи най-напред на поляци, а впоследствие на помаци. Помохамеданчването на група полски пленници, и то в Пловдив, е останало вероятно неизвестен факт за хората. Този факт не е бил от естество да раздруса съзнанието на българското население и да наложи едно твърде далечно име.

Гърците също имат свои интереси към българите мохамедани в Родопите. Една голяма част от нашите сънародници и сега живеят в Гръцко. В Държавния архив – Смолян, се съхраняват регистри за раждания и умирания на селища, които, по ред обстоятелства, сега са в пределите на Гърция, а до неотдавна са били в Смолянско. А това са селища изключително населени с българи мохамедани. Само ще посочим, че в навечерието на Балканската война Гюмюрджинска околия е наброявала 8468 души българи мохамедани, а Ксантийска – 1660. Сега тези земи и тези хора не са при нас.

В миналото Гърция е обръщала поглед не само на българомохамеданското население в Родопите, а и на българите християни. В много от документите за населението до 1912 година са били посочвани отделни графи – гръкомани (забележете: не гърци, а гръкомани, т.е. патриаршисти). Гръкоманството като позиция в Смолянско (особено в Долно Райково и Пашмакли) е била твърде осезателна.

Родопските българи мохамедани по ред исторически дадености са били обвързани с Турция и с политиката на турската държава. Тук е възелът, около който се вплита тяхната най-голяма трагедия.

През януарските дни на 1878 година, когато се освобождава Родопският край, заедно с турските бежанци са се изселили, подтикнати от общата, неоправдана за мирното население психоза на страх, и доста българи мохамедани, макар сравнително броят им от Родопския край да не е бил особено голям. Една част от тези, които са се повлекли по дезорганизираните отряди на армията на Сюлейман паша, скоро са се върнали в своите родни огнища. И все пак това е изтичане на българска кръв. Защото само през 1877–1878 година в целия Родопски регион (като се почне от Чеч, района на гр. Гоце Делчев, Чепино, в Средните и част от Източните Родопи) българите мохамедани, говорещи български език, възлизали на 192 000 души. В навечерието на Руско-турската война броят на българомохамеданското население само от селищата на бившия Смолянски окръг е възлизал на 153 000 души. През 1911 година по данни на Българската екзархия тази цифра е намаляла на 130 000 души. След Балканската война броят на българите мохамедани в Родопския масив е възлизал на близо 110 000 души.

Каквито и цифри да показваме, до неотдавна е видна тенденцията на намаляване броя на българите мохамедани за сметка на изселническата вихрушка, която в различни периоди от време е обземала тукашното население. Даже след Освобождението и до Балканската война имаме примери на обезлюдяване на цели селища. Селища, които в миналото са били със смесено, компактно население – и християни, и мохамедани, сега са останали само с българи християни – например: Хвойна, Орехово, Момчиловци, Павелско и други.

„Да задържим и здраво да закрепим това планинско племе към неговите родни огнища, това трябва да бъде нашата първа грижа. Да помогнем, наред с това, то да се осъзнае народностно и се приобщи към нашата държава и общественост – към това ще трябва да насочат вниманието и усилията си нашите държавници и общественици“ – бе издигнал глас още навремето родопският общественик д-р Георги Чичовски от Чепеларе.

След освобождението на страната от турско феодално робство трагизмът на българите мохамедани въпреки съществуването на поредица благоприятни обективни условия не беше премахнат. Нещо повече, той се задълбочи. Засилени бяха тенденциите на отчуждаване, по-голяма стана горчивината в съзнанието у тия хора. Към раните, причинени от петвековните азиатски потисници, се прибавиха и страдания от престъпната и хищна, грабителска и шовинистична политика на българските власти. Поруганото през вековете население започна да живее като чуждо в своята собствена родина. В психо-битуването на тия хора се формира двойственост в човешките им отношения. Вместо да се протегне братска ръка и да положат истински грижи за неговото икономическо и културно развитие, за пълното му национално осъзнаване, това население бе използвано като работен добитък, над него бе упражняван терор и унижения. Вместо да му се даде широка просвета и образование, то бе ограбвано варварски.

Освобождението на Родопската област през 1912 година дало осезателен тласък за изява на българското самосъзнание на мохамеданското население от този регион. В хода на самата Балканска война и непосредствено след нея отделни по-издигнати в образователно и културно отношение българи мохамедани станали инициатори за приемане както на български имена, така и на християнската религия, което при тогавашните условия означавало изява на българското им самосъзнание. Такива били например братята Хакьови от Златоград. След отстъплението на разбитите турски войски движението обхванало не само отделни хора и групи от потомците на помохамеданченото българско население, но и цели села. Родопският изследовател Стою Н. Шишков нарича

този факт „*един велик исторически и национален акт*“.

За съжаление тогавашните български власти не можаха да осъзнаят истинската стойност на това движение. Нещата се изнасилиха. Намесила се е и войската. Църквата превърнала това движение в задължителна покръщавка. От тогавашните държавници не можа да се разбере, че религиозният белег няма нищо общо с националната принадлежност. „*Тръгнахме по пътя, по който турската държава преди 3-4 века бе минала* – пише д-р Георги Чичовски. – *Това бе едно осъдително късогледство, една фатална грешка. То не даде и не можеше да даде никакъв резултат*“ – подчертава той.

Вместо закрепване и развитие се получило обратното – пълна реставрация, връщане на „покръстилите се“ в лоното на исляма. Най-рано това започнало в някои райони на Източните Родопи по време на турската реокупация, в средата на 1913 година. Инициаторите за приемането на православната християнска вяра в Златоград били заловени. Убит бил Енвер (Борис) Хакьов, а неговият брат Ешвер (Серафим) бил закаран в Кърджали. Трогателно писателят Антон Страшимиров пише, че той дълго бил придумван от тамошните ходжи да се върне в мохамеданската вяра. Отказал. Тогава публично бил обесен в Кърджали. Последните му думи били: „*Българин съм роден, българин ще умра*“.

В края на 1913 година и заради конюнктурни съображения - спечелване повече изборни гласове за Радославов, същите онези, които извършиха покръщаването, само след години върнали исляма, а заедно с това и старите турско-арабски имена.

На 12 януари 1932 година при читалище „Христо Ботев“ в гр. Смолян била учредена културно-просветна комисия за народностно осъзнаване на българите мохамедани и приобщаването им към българската държава с просветни средства. Но още в края на същата година комисията преустановила своята дейност. Инициаторът за нейното създаване – съдията Наум Главинчев, българин от Охрид, бил преместен на работа в друго селище на страната.

На 3 май 1937 година група българи, изповядващи мохамеданска религия (исляма) и родолюбиви общественици, основали в гр.

Смолян Културно-просветна и благотворителна дружба „Родина“. По примера на смолянската организация „Родина“ били изградени повече от 40 дружби в други градове и села на Родопите. В тях членували хора с различен социален произход, различни професии и различни политически убеждения, но обединени от една обща цел – подпомагане националното осъзнаване на българите мохамедани.

Дружбите провеждат широка културно-просветна дейност: устройват театрални представления, вечеринки, беседи, сказки, четения, изложби и др.; уреждат издаването на специалните непериодични сборници „Родина“ (като от 1937 и до 1944 година на бял свят излизат четири тома). Дружбите подпомагат младежите да учат, обявяват се за премахването на названието българин мохамеданин, за премахване на фесовете, фереджетата и решетките от прозорците, за възстановяването на българските имена, противодействат на турската пропаганда и на нейните опити да отчуждава българите мохамедани от българската нация и т.н. До септември 1944 година възстановяват българските си имена около 70 хиляди души от Средните Родопи.

Основната идея на родинското движение е била: „*Ние сме българи по народност, а мохамедани по вяра*“.

Родинското движение се основало на разграничаването на националното от религиозното съзнание, на нацията от религията. Това е нова, по-висока проява на развитието на българското национално движение сред родопските българи мохамедани.

За съжаление през 1944–1947 година се стига до сериозни отстъпления от достигнатото. На 15 и 16 август 1947 година в София се провежда конференция по българомохамеданския въпрос, свикана от Дирекцията на изповеданията при Министерството на външните работи, която фактически слага край на родинското движение. Остана огорчението на хилядите ентусиасти, убедени в каузата за българската принадлежност на родопското мохамеданско население.

Но голямото мъжество и дълбоката любов към българското и своята родина – България, не секна. Нов импулс даде научно-теоретичната конференция по въпросите на насилственото помохаме-

данчване в Родопите, която се състоя на 8 и 9 февруари 1960 година в Смолян, с участието на проф. Петър Петров и акад. Кирил Василев, които научно изясниха историческите, философските и другите проблеми и аспекти на т.нар. българомохамедански проблем. Започна се отново борба срещу вековния фанатизъм. Но за малко. Защото от 1962–1963 година настъпва застой. Хората са раздвоени. За да дойде отново 1969 година. Когато се продължи започнатото дело за утвърждаване на българската същност на толкова изстрадалото родопско българомохамеданско население; всички българи мохамедани в продължение на 2-3-4 години приеха (или както се казваше възстановиха) отново своите български имена. Извършен бе процес на пълно национално самоосъзнаване.

Времето след 10 ноември 1989 година постави на ново изпитание нашите държавници и хората от Родопския край. И отново за евтини политически дивиденти се разбъркаха умовете на хората. Раните на нашите помохамеданчени събратя, които напоследък бяха позараснали, отново се задълбаха. Отново се заговори не за българи, не дори за българи мохамедани, а за помаци. И това го слушахме по митинги в Мадан и Рудозем, четяхме го в пресата. Раздвижиха се и фанатиците – представители на ислямската религия. Ходжите издевателстват, като не погребват мъртъвци, които са починали с български имена. От представителите на ислямската религия се заговори отново, че в Родопско не живеят българи мохамедани, а само мюсюлмани. (Как нелепо се смесва религиозността с народността!) И сега в Смолянско на магнетофонни касети се разпространяват молитви на неразбираем език и беседи, които замъгляват съзнанието на тези наши събратя. На много места се изучава Корана, и то на арабски. Българомохамеданчета се учат в полувисшите духовни училища; други продължават в Цариград. Има искания да се изучава „майчиният“ им език – турският. (Макар че децата дори една турска дума не знаят.) Излезе и правителствен нормативен документ за връщане (ако хората желаят) на турско-арабските имена.

Понастоящем в бившия Смолянски окръг живеят около 102 000 българи мохамедани. Само през 1990 година районните съ-

дилища в Девин, Чепеларе, Смолян, Мадан и Златоград, които фактически действат на територията на бившия Смолянски окръг, са разгледали близо 24 000 дела за възвръщане на турските имена. А това значи, че само за една година, т.е. само за 1990 година, 23% от българите мохамедани в Смолянско са върнали турските си имена. И за изненада: много от тях – бивши партийни секретари, кметове и др., които бяха ревностни деятели на процеса за утвърждаване на българщината в Среднородопския край, сега първи отново грабнаха турските имена.

Разбира се, има и други – обратни случаи: бившият районен мюфтия в Пловдив Светослав Духовников (стар родинец), родом от с. Търън, си даде оставката и напусна този пост заради това, че тогавашният главен мюфтия Неджим Генджев му бе дал ултиматум да си смени името с турско. Светослав Духовников категорично отказал, заявявайки, че той не е друг, а само българин. А такова е мисленето на масата наши помохамеданчени събратя, с които в Смолян и Смолянско отдавна живеем в мир и сговор. И недоумявам, защо някои се напъват да правят тъй наречената помашка партия. (Даже я назовават с обидното прозвище!) Други пък строят паметници на незнайния мюсюлманин. А трети са се „захванали“ за перото „да доказват“, че българите мохамедани по народност не са българи. Мехмед Дорсунски още в първите страници на своята „История на помаците“ се стреми да покаже, че в „доосманския период живеят тъй наречените агаряни, а оттам и ахряните (помаци)“. Странно, нали? В Анкара пък през 1991 година завършилият Софийския университет „Св. Климент Охридски“, а след това възпитаник на АОНСУ и бивш преподавател в МЕИ – София, доцент Хюсеин Мемишоглу се напъва без доказателствена сила да ни внуши чрез своите „Страници от историческото минало на помаците“ (Анкара, 1991 г.), че помаците, т.е. българомохамеданите, са „потомци“ на куманските турци. Петър Япов – автор на многообемното издание „Помаците“ (С., 2006 г.) още в първите си страници говори за „помашка идентичност“. И с възторженост „просветява“ по-млад автор – Хюсеин Мехмед, в предговор на книгата му „Помаците и тюрбешите в Мизия, Тракия и Македония“ (С., 2007 г.), за

„появата на първия помак“ още преди траки, славяни и прабългари. Бившият партиен секретар Салих Бозов – и той подхвърля камъни на раздорието в книгите си „В името на името“ (С., 2005 г.) и „Под стряха с много гнезда“ (С., 2007 г.).

Разгръщам тези „издания“ и недоумявам как може след явен доказателствен материал – веществен, писмен, устен, да има хора, и то с научни титли, които да ни внушават, че „помаците са племе, което и преди 681 година е живяло по нашите места“ (т.е. в Родопите).

От детството си спомням думите на един стар и мъдър човек от малкото родопско селце Остри Пазлак – бай Азим, наш побратим, който живееше у нас: „*Ние сме родени от едно огнище, деца сме на един стан*“. Като искрен приятел на помохамеданчените ни събратя знаменитият Николай Хайтов бе категоричен с изказа си: „*Защо българомохамедани, та не* (само) *българи*“. И правилно!

Да смесваш народност и религия е кощунство.

Кръвта е една – българска! Езикът ни един –българският!

А религията? Тук ще ни помогне друг родопски литературен творец и публицист, рано отишъл си от този свят – Тома Попратилов (Тома Садукей):

„*Нека оставим Емин да тачи Мохамеда, а Палагач – Исуса Христа, но да признаем всички, че и двамата са братя по народност*“. Защото – продължава Тома Садукей – „*българите от Родопите, без разлика на това дали са християни или мохамедани, имат една държава – България, и един език – българския. Колкото по-рано осъзнаят това, толкова по-добре за тях*“.

ЕДНА ХИПОТЕЗА ЗА ПРОИЗХОДА НА СТАРОТО ИМЕ НА ЗЛАТОГРАД

Не турско, а древнобългарско е селищното наименование Дери дере, сочат множество извори и документи

Ефим Ушев

От 70-те години на XX век та до днес широко налагано и разпространявано е мнението, че старото име на Златоград – Даръ дере, е от турски произход и означава „просен дол“. Това обяснение се дава и в Енциклопедия „България“ (София, 1979, изд. БАН), но лично съм бил свидетел как тази информация е добита от творческия колектив – като секретар на общинския съвет за култура в града през 80-те години си спомням писмото до ОбК на БКП, с което се искаше информация за миналото на Златоград, която да залегне като меродавна в бъдещата енциклопедия.

Тази информация е дадена именно от тогавашния съвет за култура и не се опира на някакви проучвания и анализи, а е буквален превод на наложилото се тогава съдържание на думите.

Тезата за „просеният“ дол се застъпва и от краеведа Величко Пачилов в статията „За имената на Златоград през вековете“ (бр. 17/2001 г. на ЗВ), но авторът допуска и втори вариант, също от турски произход, при който „даръ“ се заменя с „дери“, от турското „дерин“ (в превод – „дълбок“), или „Дълбоко дере“. Все пак се уточнява, че второто по-скоро е неприемливо, тъй като градът е разположен в широко място, а не в дълбоко.

Не може да е и Дар-дере, т.е. „тесен дол“, тъй като Златоград може да е всичко друго, но не и теснина, смята Пачилов, и затова приема „даръ“ – просо – селскостопанска култура, която дедите ни

някога са отглеждали и на нея са кръстили мястото, което обитават.

Размишлявайки обаче по проблема, сравнявайки и някои нови извори от последните години, смятам, че можем да обсъдим и друга версия за произхода на селищното историческо име на Златоград.

Първият въпрос, който си задаваме по проблема, е защо трябва да търсим корена на старото име на Златоград в османотурската именна система! Това не означава ли, че приемаме като непоклатима даденост схващането за Златоград като основан от турците и именно те са го именували при нашествието си по нашите земи. Теза, във всички случаи несериозна, тъй като говорим и за всички е ясно, че става въпрос именно за НАШЕСТВИЕ, т.е. идва една чужда войска, която завладява дадена територия. И естествено започва да я приобщава към своите порядки и администрация. Обръщайки се към най-старото засега известно сведение за Златоград – от изследването на османиста Михаел Кил, публикувано в том 2 на изследванията за мюсюлманската култура по българските земи (София, 1998), виждаме, че въпросната теза няма как да е достоверна – в началото на XVI в. – 1516 г., в османските дефтери селището съществува – явно доста жизнено – с 12 мюсюлмански домакинства, но и с 28 християнски такива. Следователно турците не са основатели на селището Златоград, за да бъдат и негови кръстници. Те са негови завоеватели и макар записано като Даръ дере от преводача на османския архив, в случая Михаел Кил, ние не знаем как е неговото буквално изписване в първичния документ. Защото в статията се записва популярното днес название на Златоград от османския му период. Значи при нашествието си османлиите заварват едно нормално българско селище в Родопите, което не може да няма свое наименование, както навсякъде по българските земи по това време. И както на всяка нова администрация, първата ѝ работа е да преброи гяури и правоверни, които ще управлява, а след това – да преименува селища, местности, реки, доближавайки ги до своя изговор и фонетично звучене, за по-лесно канцеларско и социално обращение. Променя ги съобразно фонетичната си специфика, при това със сходни имена и думи от езика и лексиката си, които за-

почва да налага на местното население. За пример от нашия район можем да вземем наименованието на днешното село Добромирци, което по турско време е Емирлер – в превод „добра вест“. Но в книгата „Ахрида“ на Борис Дерибеев е дадено с по-ранното му име – Ермиле, където при разкопки са открити добре запазени стени на голяма църква.

Затова първото наименование на Златоград не може да произлиза от турците и неговия произход трябва да се търси по-назад във времето. Засега обаче сме убедени, че то не може да е Даръ дере. На по-старото поколение златоградчани и досега са известни наименованията „Билькате“ (Горната махала) и Кюркате (Долната махала). Втората по-късно става Крушкате, а в по-ново време – Крушка. Така би могло да се приеме, че е станало и с името Даръ дере, корена на което трябва да търсим в предтурско време. Дори „просената“ теория излиза малко наивна – възможно ли е местното автохтонно българско население да си сложи турско название на селището! По-скоро тяхното древнобългарско название е потурчено от завоевателя.

Ето какво намираме например в книгата с избрани статии на Васил Дечов (изд. Пловдив, 1968), чийто съставител е златоградчанинът Станислав Сивриев. Говорейки за земи в Рупчоско, писателят Дечов споменава за техния надзирател Назър ага „...който живее при вратата на благополучието – Дер-и-Саадет, откъдето излизат добрините“. Така във вакъфските документи, които преводачът по всяка вероятност е превеждал от персийски, наричали вечния град Цариград – Дер-и-Саадет.

В брой на сп. „Векове“ от 70-те години на XX в. пък в една от статиите намираме сходен термин, отново от персийски източник, изписан като „Дер-и-Дааре“, преведен като „Врата на водата“...

Съпоставяйки двата термина от Дечов и от споменатото списание, виждаме общото в тях – „Дери“, което значи врата. Има я и думата „Даре“, което пък е вода, естествено асоциращо към изобилие, а значи – и към благополучие. А се знае, че Златоград е заселен по течението на две реки, по което застрояват къщите си, водениците си, яхърите си, ханове и странноприемници, та дори

около тях хората оформят нивите си. Така водата тук става един от символите на благополучието, на добруването, което пък ни отвежда към другия символ на поселището – множеството мостове и мостчета в римски стил, във и край Златоград, които и до днес наброяват двайсетина. Което говори за оживление, пътища, контакти, търговия, живот.

Така стигаме до едно от популярните имена на града, битуващо и до днес – Деридере, дошло именно от горното Дер-и-Дааре, от което отпада едната гласна „а“ по пътя на народната етимология и става Дери даре, за по-лесно изговаряне; а след идването на османците не е било никак трудно да се преименува селището, и то с новоналагащите се думи и термини, които носят със себе си – „даръ“ (просо), и „дере“(дол), вече в новия, по-достъпен и за завоевателя, и за съвременника смисъл.

Но попитайте който и да е днешен златоградчанин или гост на града – прилича ли му тази открита, широка долина с мек климат, на хвърлей камък от Бяло море – прилича ли му тя на дере или дол! Мисля, че отговорът се вижда от всеки и без да бъде даден.

Но все пак – откъде би могло да дойде това философско и поетично название в предполагаемото изконно название на Златоград? Може би отговорът на този въпрос ще ни приближи малко към загадката откога в Родопите има българско мохамеданско население...

В статията на българския историк д-р Петър Миятев – „България на Волга през Средните векове“, публикувана в сборника „През вековете“ (София, 1938), е даден пълен превод на известията на арабския летописец Ибн Фадлан за приемането на мюсюлманството от волжките българи през X век. Тук педантично подробно са описани битът и начинът, по който царят на българите Блатавар, син на Алмуш, налага мюсюлманството над дотогавашното езичество. Дотолкова подробно, че научаваме как Блатавар става Джафар и как същият отказва вече в молитвите си да споменава баща си, понеже името му е езическо.

Известно е, че Волжка България, наричана Велика, просъществувала до началото на XV век (според Димитър Съсълов – до

XIII в.), след което летописците престават да я споменават. Да си отговорим обаче възможно ли е този многоброен български народ откъм Волга да се изпари, да изчезне? При многобройните преселения на народите нима не е вероятно те да се заселват както при братята си отвъд Дунав, така и в другите географски райони, където българският етнос доминирал – Поморавието, Македония, Мизия и Тракия, в това число и Родопите? За да стигнем до онова сведение на известния османист, което споменахме в началото и според което той вече разчита в архивите от началото на XVI век 12-те мюсюлмански домакинства в Златоград, за да станат те в края на същия век 38 на брой.

С това малко отклонение идваме към същността на разглеждания проблем – заселващите се българи в Родопите, включително волжките, носят със себе си култура, обичаи, лексика, които дават отпечатък и върху наименованията на местности, реки и селища. Едно от тях е и името Дери даре, т.е. Врата на водата, на изобилието. Другият пък ни се посочва в споменатата статия на д-р Миятев, където се посочва, че арабските летописци именуват страната на волжките българи и с името Дахилидже, което ще рече – „Вътрешна“. В многовековната история на България, когато Бяло море се явява външната граница на етническото ѝ землище, Дери даре е за родопските българи именно „вътрешността“, редом с това, че е и врата към Беломорието, което за златоградчани винаги е било символ на изобилието. За безброй друмове към Беломорието в Южните Родопи говори и Стою Шишков в няколко от съчиненията си... Но да се върнем към споменатата дума – „Дахилидже“, с която отиваме при онези доста на брой златоградски народни песни, в които се пее за „дахън, в Деридере“, според които „дахът“ е именно онова благословено за живот място със „сенкя дебела“ и извори студени, онова средищно, „вътрешно“ социално пространство с възможности за препитание, към което се стичат и заселват хората.

Но преди да завършим, с още една дума, която също потвърждава изнесеното досега, ще спомена само, че в множество ръкописни документи от XIX и началото на XX век, предимно кореспонденции от и към Златоград, намиращи се в златоградския музей

на Родопското образование, няма нито едно изписване на името на града като „Даръ“, т.е. просо. Навсякъде и местните, и външните хора, които са в общение със своите тукашни партньори, изписват името като „Даря“, Дари“ или „Дери“-дере. Но не и „Даръ“-дере. Подобен надпис може да се види и на плочата на Хаджидончевската къща, датирана от 1896 г. Което също е показателно, че теорията за „просото“ отсъства от съзнанието и на златоградчани, и на техните външни приятели.

И последно. В някои от книгите на изследователя на най-старата българска история Петър Добрев се изброяват думи, донесени от древните българи при преселението им от прародината Памир, Хиндукуш и Волжка България. Така между думите „варна“, „кака“, „чичо“, „къща“, „антерия“ и др. намираме и думите „дара“ и „дар“, което значи река, вода. С тях те са именували реките, около които са се заселвали – Сърдаря и Амударя при прародината си в Средна Азия, Вардара, което значи Голяма река, при заселването им в Македония...

Оттук до нашата днешна „Голяма река“ в Златоград и Дери дара, а по-късно – Дери дере, крачката не е много голяма. И можем да заключим, че древнобългарското име на Златоград е именно това и то няма нищо общо нито с просото, нито с долове и падини, а реката, водата в града, около която са се заселили предците ни, винаги е била култово понятие, в смисъла на плодородие и изобилие, което пък е основата на живота.

Днешните съвременници златоградчани заслужават поетичността и философията, заложени в наименованието на града им, идващо от мъдрия Изток на прародината на дедите им – древните българи.

ТАНГРА ТанНакРа
ОБЩОБЪЛГАРСКА ФОНДАЦИЯ
учредена на 23 март 1997 г. в гр. София, България

ЦЕЛИ:

Първо, да се възроди истината за историческото място и значение на българите в световната цивилизация и култура.

Второ, да се информира световната общественост за мястото, ролята и значението на цивилизацията на древните българи.

Трето, да бъде дописана Паисиевата история и показана на света.

ТАНГРА – Името на фондацията е популярно звучене на името на бога на древните българи, което според научни изследвания означава философско триединство от понятията ТАН (вселена), НАК (човек), РА (бог). Чрез него те изразяват едно от най-ранните схващания за единството и хармонията на света. Писмени сведения за това датират от хилядолетието пр. Хр.

ТАНГРА е едно от най-древните религиозни и културни понятия в историята на човечеството.

Прародина на древните българи са долините на Памир и Таримската котловина между Тиеншан (небесна планина) и северните склонове на Тибет, откъдето започва разселването им по света. Фердинанд фон Рихтхофен (1833–1905) смята Таримската котловина за огнище на първата човешка култура. В района на Памир българите създават още през древността две прочути държави БАЛГАР и БАЛХАРА. Оттам се разнася светлината на българската държавност нашироко по света, доказателство за което са създадените на територията на Европа още три държави – КУБРАТОВА, ВОЛЖКА и АСПАРУХОВА БЪЛГАРИЯ.

Древните българи са завещали на света богато културно наследство в областта на философското осмисляне на света, държавното управление, социалното устройство, военното изкуство, писмеността, езиковата култура, строителството, астрономията и математиката. ЮНЕСКО признава календара на древните българи за най-точния от всички известни досега календари.

Знакът на фондацията е т.нар. „космическа костенурка“ – графично изображение на философските представи на древните българи за устройството и движението на вселената.

Празник на фондацията е 22 март – традиционният празник на древните българи.

На Балканите мощната българска държавност начело с КАН АСПАРУХ обединява и повежда древния тракийски етнос и славянските племена в неотразим пробив срещу наследниците на Римската империя – Византия и Франкското кралство. Възниква третата империя в Европа, и то на кръстопътя с Азия и Африка.

Това е днешна България.

Смисълът на общите ни усилия е да дадем човешко и историческо самочувствие на децата на българския род, разпръснати като пясък по света от превратностите на историята. Българите могат да имат много по-значимо присъствие в съвременния интегриращ се свят.

ПОРЕДИЦА „БЪЛГАРСКА ВЕЧНОСТ“

ИЗЛЕЗЛИ ОТ ПЕЧАТ ДОСЕГА:

№ 1 **БЪЛГАРСКИТЕ ОГНИЩА НА ЦИВИЛИЗАЦИЯ НА КАРТАТА НА ЕВРАЗИЯ** – *ст.н.с. д-р Петър Добрев*

№ 2 **ДВЕ ИЗРЕЧЕНИЯ НА ИСУС ХРИСТОС** – *Йордан Вълчев*

№ 3 **СЛАВЯНИ ЛИ СА БЪЛГАРИТЕ** – *доц. д-р Пламен С. Цветков*

№ 4 **АЛМА – ЛЮБОВТА НА КАН ТЕЛЕРИГ** – *Елена Димитрова*

№ 5 **ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИТЕ: ПОТРЕБНОСТ ОТ НОВ ПОДХОД. ПРЕОЦЕНКИ** (I част) – *ст.н.с. П. Добрев; гл. ас. д-р Цв.Тафраджийска; гл. ас. д-р Цв. Степанов; доц. д-р Пл. С. Цветков; ст.н.с. д-р В. Фол; ст.н.с. д-р Б. Димитров*

№ 6 **ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИТЕ: ПОТРЕБНОСТ ОТ НОВ ПОДХОД. ПРЕОЦЕНКИ** (II част) – *проф. д-р Г. Бакалов; проф. дин П. Ангелов; гл. ас. д-р Цв. Степанов; н.с. Св. Станимиров; доц. д-р П. Митев; проф. д-р М. Семов, доц. Р. Заимова и др.*

№ 7 **ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИТЕ: ПОТРЕБНОСТ ОТ НОВ ПОДХОД. ПРЕОЦЕНКИ** (III част) – *проф. дин Ал. Фол, доц. д-р А. Стаматов, проф. д-р С. Панова, проф. Е. Боев, ст.н.с. д-р В. Фол, Г. Владимиров, ст.н.с. дин Н. Овчаров. д-р Цветелин Степанов*

№ 8 **ГЛАДСТОН И БЪЛГАРИТЕ. ПОЛИТИКА НА ПРАВЕДНА СТРАСТ** – *проф. дин Андрей Пантев и доц. д-р Румен Генов*

№ 9 **ЦАР СИМЕОН ВЕЛИКИ** – *Николай Станишев*

№ 10 **ЗА КИРИЛ И МЕТОДИЙ** – *д-р Михаил Маргаритов и Ангелика Маргаритоф-Хофер Едле фон Сулмтал*

№ 11 **ЗАГАДКИТЕ ОКОЛО ЕТНИЧЕСКИЯ ПРОИЗХОД НА СОЛУНСКИТЕ БРАТЯ СВЕТЦИТЕ КИРИЛ И МЕТОДИЙ** – *дин Гатя Симеонова*

№ 12 **ДОБРОДЕТЕЛИТЕ НА БЪЛГАРИНА** – *проф. д-р Марко Семов*

№ 13 **БЪЛГАРИ И ЕВРЕИ** *(в 2 части)* – *авторски колектив*

№ 14 **ОБУЧЕНИЕТО ПО ИСТОРИЯ В НОВИТЕ УСЛОВИЯ** – *авторски колектив*

№ 15 **БОЙНИ ИЗКУСТВА И ВОЕННО ДЕЛО НА ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ** – *д-р Дориян Александров*

№ 16 **КАЛЕНДАР И ХРОНОЛОГИЯ** – *Йордан Вълчев*

№ 17 **БЪЛГАРИТЕ/THE BULGARIANS; БЪЛГАРИТЕ/ DIE BULGAREN; БЪЛГАРИТЕ/LES BULGARES; БЪЛГАРИТЕ/ БОЛГАРЫ** – *авторски колектив, второ преработено и допълнено издание – на български и английски; на български и немски; на български и френски; на български и руски език*

№ 18 **ДРЕВНАТА БЪЛГАРСКА ЦИВИЛИЗАЦИЯ** – *д-р Марин Димитров*

№ 19 **ПОБЕДИТЕ НА ЦАР КАЛОЯН** – *проф. Николай Овчаров*

№ 20 **БЪЛГАРСКИЯТ НАРОДЕН КАЛЕНДАР. ОСНОВИ И СЪЩНОСТ** – *Георги Велев – I, II и III част*

№ 21 **БЪЛГАРИ И АРМЕНЦИ ЗАЕДНО ПРЕЗ ВЕКОВЕТЕ** – *авторски колектив, под общата редакция на Гаро Хайрабедян*

№ 22 **БОЛГАРСКИЙ ХРОНОГРАФ И ЕГО СУДЬБА НА РУСИ** – *проф. дин Людмила Горина, на руски език*

№ 23 **СРЕДНОВЕКОВНИТЕ БЪЛГАРИ – НОВИ ФАКТИ, ИНТЕРПРЕТАЦИИ И ХИПОТЕЗИ** – *гл. ас. д-р Цветелин Степанов*

№ 24 **АРАБСКИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРИТЕ** – *Райна Заимова, научна редакция: проф. д-р Г. Бакалов и гл. ас. д-р Цв. Степанов*

№ 25 **ОБЛЕКЛОТО И ОРЪЖИЕТО НА СТАРАТА БЪЛГАРСКА ВОЙСКА** – *проф. Геза Фехер*

№ 26 **ЗВЕЗДНИ МИГОВЕ В БЪЛГАРСКОТО МИНАЛО**. ПРИНОСЪТ НА БЪЛГАРИТЕ В СВЕТОВНАТА ЦИВИЛИЗАЦИЯ – *Борис Чолпанов*

№ 27 **БЪЛГАРИТЕ – АТЛАС /THE BULGARIANS – ATLAS** – *авторски колектив. Утвърдена за учебно помагало с Протокол № 2 от 14.03.2002 г. на Министерство на образованието и науката.*

№ 28 **ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ**. Историческа библиография – *Петър Чолов*

№ 29 **ДЖОН АТАНАСОВ – БАЩАТА НА КОМПЮТЪРА** – *състав. проф. дтн Д. Шишков*

№ 30 **КИПРИАН-БЪЛГАРИН, МИТРОПОЛИТ МОСКОВСКИ И НА ЦЯЛА РУСИЯ** – *д-р Петър Куцаров, ст. н. с. I ст. Божидар Димитров, на български и на руски език*

№ 31 **ПОУКИ ЗА ДЪРЖАВНИЦИТЕ** – *проф. дин Георги Марков*

№ 32 **ОМОРТАГ КАНА СЮБИГИ** – *ст. н. с. дин Димитър Овчаров*

№ 33 **ИЗМЕРЕНИЯ НА БЪЛГАРСКАТА МЕДИЦИНА** – *авторски колектив, под ред. на проф. дмн М. Апостолов*

№ 34 **ДРЕВНОБЪЛГАРСКА ЕПИГРАФИКА** – *ст. н. с. д-р Петър Добрев, ст. н.с. д-р Милена Добрева*

№ 35 **БЪЛГАРИТЕ И АЛЕКСАНДЪР МАКЕДОНСКИ** – *ст.н.с. д-р Божидар Димитров*

№ 36 **БЪЛГАРИ, ИТАЛИАНЦИ, ВАТИКАНА/ BULGARI, ITALIANI, VATICANO** – *албум, под редакцията на проф. д-р Георги Бакалов и проф. дин Александър Фол*

№ 37 **ИЗГУБЕНИТЕ КОДОВЕ НА ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ** – *Александър Алексиев-Хофарт – 2-ро издание*

№ 38 **ИМЕТО БЪЛГАРИ – КЛЮЧ КЪМ ДРЕВНАТА БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ** – *ст. н. с. д-р Петър Добрев*

№ 39 **ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИТЕ. ИЗКРИВЯВАНИЯ И ФАЛШИФИКАЦИИ**, част I – *сборник*

№ 40 **ПОДБРАНИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ**

Том I. **Древните българи и земите на Балканския полуостров до VII век.** *Утвърдена за учебно помагало със заповед № РД 09-330/04.04.2003 г. на министъра на образованието и науката*

Том II. **Българските държави и Българите през средновековието.** *Утвърдена за учебно помагало със заповед № РД 09-09/05.01.2005 г. на министъра на образованието и науката*

Том III. **Българските земи под османска власт. Българското възраждане**

Том IV. *Книга първа:* **Българската държава и българите 1878–1946 г.**

Том IV. *Книга втора:* **Българската държава и българите 1947–2008 г.**

№ 41 **ЗИЕЗИ, ОТ КОЙТО СА БЪЛГАРИТЕ**. ПРЕДХРИСТИЯНСКА И ПРЕДМЮСЮЛМАНСКА РЕЛИГИЯ И МИТОЛОГИЯ – *Петър Голийски*

№ 42 **БЪЛГАРИТЕ ИЗВЪН БЪЛГАРИЯ** – *Йордан Колев*

№ 43 **БЪЛГАРИ И ХАЗАРИ ПРЕЗ РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ** – *авт. колектив, под редакцията на д-р Цветелин Степанов*

№ 44 **БЪЛГАРИ И АРАБИ** – *Киряк Цонев, гл. ас. д-р Симеон Евстатиев, проф. Йордан Пеев, доц. д-р Пламен Павлов и др., под общата редакция на проф. дин Ал. Фол*

№ 45 **БЪЛГАРИТЕ И АМЕРИКАНЦИТЕ/THE BULGARIANS AND THE AMERICANS** – *авт. колектив, под общата редакция на проф. дин Ал. Фол*

№ 46 **АЛБУМ БЪЛГАРИЯ** – *авторски колектив*

№ 47 **БЪЛГАРСКИЯТ ВЪПРОС ВЪВ ВОЛГО-УРАЛИЕТО (1988–2003)** – *Николай Павлов;* **БОЛГАРСКИЙ ВОПРОС В ВОЛГО-УРАЛИИ (1988–2003); THE BULGARIAN ISSUE IN THE VOLGA-URAL REGION (1988–2003)**

№ 48 **БАЛХАРА КРАЙ ПАМИР. ПОГЛЕД КЪМ БЪЛГАРСКАТА ПРАРОДИНА** – *ст. н. с. д-р Петър Добрев*

№ 49 **БЪЛГАРИ И ИСПАНЦИ/BÚLGAROS Y ESPAÑOLES** – *Венцислав Николов, на български и испански език*

№ 50 **500 РУССКИХ ФАМИЛИЙ БУЛГАРО-ТАТАРСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ** – *проф. Алфред Халиков, на руски език*

№ 51 **КАЗАНСКОТО ХАНСТВО** – *д-р Георги Владимиров*

№ 52 **ОТ ЗВЕЗДИТЕ КЪМ КРЪСТА** – *Александър Хофарт*

№ 53 **БЪЛГАРСКАТА ЦИВИЛИЗАЦИЯ / THE BULGARIAN CIVILIZATION** – *авт. колектив под общата редакция на проф. дин А. Фол, на български и английски език*

№ 54 **КРАКРА ПЕРНИШКИ В БИТКА ЗА БЪЛГАРИЯ** – *проф. дин Димитър Овчаров*

№ 55 **ЗЛАТНИЯТ ФОНД НА БЪЛГАРСКАТА ДРЕВНОСТ** – *ст.н.с. д-р Петър Добрев*

№ 56 **АЛБУМ ТРАКИТЕ / THE THRACIANS** – *проф.дин А.Фол, проф. В. Фол*

№ 57 **СКЪПОЦЕННИТЕ МИНЕРАЛИ И МЕТАЛИ В ЖИВОТА НА ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ** – *доц. Руслан Костов*

№ 58 **БЪЛГАРИТЕ В КАВКАЗ И АРМЕНИЯ** – *д-р Петър Голийски*

№ 59 **WORLD CHANGER: ATANASOFF AND THE COMPUTER** – *Тамара Бъртън,*

№ 60 **CIVITAS DIVINO-HUMANA**. *В чест на проф. Георги Бакалов – сборник статии под редакцията на д-р Цв. Степанов и д-р В. Вачкова*

№ 61 **ВОЛЖКА БЪЛГАРИЯ И КАЗАНСКОТО ХАНСТВО. СТРОИТЕЛНО ИЗКУСТВО И АРХИТЕКТУРА** – *д-р Георги Владимиров*

№ 62 **БЪЛГАРИТЕ И ПОЛУОСТРОВ ХИНДУСТАН** – *Александър Илиев*

№ 63 **ПОКРЪСТВАНЕ И ХРИСТИЯНИЗАЦИЯ НА БЪЛГАРИТЕ** – *акад. Васил Гюзелев*

№ 64 **МЕЖДУБЪЛГАРСКИ НАИМЕНОВАНИЯ, ПРОЗВИЩА И ПРЯКОРИ** – *проф. Емил Боев*

№ 65 **БЪЛГАРИ И СЪРБИ.** ЦАРИБРОД, ЗАПАДНИТЕ ПОКРАЙНИНИ И ПО НА ЗАПАД – *Владимир Русков*

№ 66 **БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВНОСТ НА СЕВЕР ОТ ДУНАВ КАТО ПОЛИТИЧЕСКИ И КУЛТУРЕН ФЕНОМЕН** – *сборник статии под редакцията на ст.н.с. д-р Петър Добрев*

№ 67 **БЪЛГАРИТЕ И ТЕХНИТЕ СЪСЕДИ НА БАЛКАНИТЕ ВЪВ ВИЗАНТИЙСКАТА ИСТОРИОПИС XV в.** – *д-р Владимир Ангелов*

№ 68 **ДРЕВНИЯТ БЪЛГАРСКИ КАЛЕНДАР** – *Йордан Вълчев*

№ 69 **БЪЛГАРСКИЯТ ИМЕННИК В СТАРА И НОВА ЕВРОПА** – *д-р Николай Тодоров*

№ 70 **БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ В ЕВРОПЕЙСКАТА КАРТОГРАФСКА ТРАДИЦИЯ (III–XIX в.) / Atlas THE BULGARIAN LANDS IN THE EUROPEAN CARTOGRAPHIC TRADITION (3rd–19th CEN-TURIES)** – *съвместно издание с Главно управление на архивите при Министерски съвет под редакцията на проф. Александър Фол, проф. Атанас Стаматов, Димитър Стоименов и Панто Колев*

№ 71 **ИСТОРИЯТА – ПРОФЕСИЯ И СЪДБА** – *сборник в чест на 60-годишнината на чл.-кор. д. ист. н. Георги Марков*

№ 72 **ОРФЕЙ ТРАКИЕЦЪТ/ORPHEUS, THE THRACIAN** – *проф. дин Валерия Фол*

№ 73 **АНТРОПОЛОГИЯ НА ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ – МАСОВИЯТ КРЪГОВ ГРОБ ПРИ ДЕВНЯ** – *проф. дмн Йордан Йорданов*

№ 74 **AVE CAESAR** *(роман)* – *Любомир Манолов*

№ 75 **ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ В ДРЕВНОСТТА** – *проф. Ал. Фол*

№ 76 **ТРАКИЙСКА КУЛТУРА. КАЗАНО И ПРЕМЪЛЧАНО** – *проф. Ал. Фол*

№ 77 **ДРЕВНАТА КУЛТУРА НА ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА** – *проф. Ал. Фол*

№ 78 **БЪЛГАРСКИЯТ СПОРТ/ BULGARIAN SPORT** – *ст.н.с. д-р Христо Меранзов*

№ 79 **ЮЖНОРОДОПСКИТЕ БЪЛГАРСКИ ГОВОРИ В КСАНТИЙСКО И ГЮМЮРДЖИНСКО** – *Георги Митринов*

№ 80 **ОБРЕЧЕНИ НА ВЕЧНОСТ** – *Игнат Игнатов*

№ 81 **ЧИПРОВСКОТО ВЪСТАНИЕ 1688 г.** – *Петър Чолов*

№ 82 **МИТРАИЗМЪТ И ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ** – *Александър Хофарт*

№ 83 **БЪЛГАРСКАТА АРХИТЕКТУРА ПРЕЗ VII–XIV ВЕК**. В три тома. Том първи ДОХРИСТИЯНСКА АРХИТЕКТУРА – *проф. арх. Стефан Бояджиев*

№ 84 **ИСТИНИ И ЗАГАДКИ НА АНТРОПОЛОГИЯТА** – *проф. Йордан Йорданов*

№ 85 **СПАРТАК – СИНЪТ НА ДРЕВНА ТРАКИЯ/ SPARTACUS – THE SON OF ANCIENT THRACE** – *доц. д-р Пламен Павлов и Станимир Димитров*

№ 86 **ЕТНОГЕНЕЗА И МИГРАЦИИ В ЕВРАЗИЯ, ПРЕЗ ДРЕВНОСТТА И РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ И МЯСТОТО НА ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ В ТЯХ** – *Живко Войников*

№ 87 **БЪЛГАРИЯ В ЕВРОПА НА НАЦИИТЕ** – *проф. Орлин Загоров*

№ 88 **ДРУЖБА „РОДИНА“ – СПОМЕНИ ЗА БЪДЕЩЕТО** – *авторски колектив*

№ 89 **БЪЛГАРИЯ ГЕОГРАФСКИ АТЛАС/BULGARIA GEOGRAPHIC ATLAS** – *авторски колектив*

№ 90 **БОЖЕСТВАТА НА ТРАКИТЕ/THE DEITIES OF THE THRACIANS** – *проф. дин Валерия Фол, проф. дин Димитър Попов*

№ 91 **ЗАБЛУДИ И ФАЛШИФИКАЦИИ ЗА ПРОИЗХОДА НА БЪЛГАРИТЕ МОХАМЕДАНИ** *(сборник)* – *авторски колектив*

ИЗДАНИЯТА НА ТАНГРА ТанНакРа ЩЕ НАМЕРИТЕ В:

София: НА ЕДРО И ДРЕБНО:
ул. „Николай Ракитин“ № 11, тел.: 02/ 943 77 98; 943 77 82

СУ „Св. Климент Охридски“ – книжарница северно крило, тел. 930 83 55; Книжарница на БАН, пл. „Народно събрание“, тел. 987 97 86; „Пингвините“, ул. „Веслец“ №4, тел. 981 11 14; ул. „Ангел Кънчев“ №16; ул.„Граф Игнатиев“ №18, ет.3, тел. 980 82 07, „ДАН и КО“, подлез пред Президентството; „Сиана“, подлез „Света Неделя“; „Максидо“, хотел „Шератон“, тел. 980 22 86; сувенирен магазин „Белият щъркел“, подлез пред Президентството, магазин № 8, тел. 980 43 78; „АБВ Писмена“, пл. „България“ №1, НДК, зала 12, тел. 954 93 66; „Интеркнига“, ул. „Шипка“ № 6, тел. 944 41 41/27/; „Хеликон“, бул.„Ал. Стамболийски“ №17, тел. 988 40 29, бул. „Патриарх Евтимий“ №68, тел. 987 19 19; Книжарница на НБУ II етаж, бул. „Монтевидео“ № 21, тел. 811 06 91; „Елрид“, ул. „Ст. Караджа“ № 7а, тел. 986 71 26; „Български книжици“, ул. „Аксаков“ №10, тел. 980 69 50; НХГ, пл. „Независимост“; „Нисим“, бул. „Васил Левски“ №57, тел. 981 19 12; „Лексико“, бул. „Янко Сакъзов“; „Нанси“, ул. „Иван Шишман“ № 27; „Книжен свят“, ул. „Граф Игнатиев“ №15, пл. „Славейков“ № 7; РУМ „Младост 2“, книжарница „Време“, бул. „Дондуков“ №67; „Книжен ъгъл“, ул. „Оборище“ 117, тел. 846 54 28; книжарница в жк „Стрелбище“, ул. „Бадемова гора“ № 3, тел. 0887 525 945; МОЛ София „Сиела“, бул. „Ал. Стамболийски“ № 10, книжарница на ул. „Калина Малина“, срещу №6; **Айтос:** „Пингвините“, ул. „Ал. Стамболийски“ № 10; **Асеновград:** „Нанси“, ул. „3-ти март“ № 28; **Благоевград:** „Хеликон“, ул. „Васил Левски“ № 1; „Перун“, ул. „Д-р Хр. Татарчев“ № 22, тел./факс: 073/37 113; **Бургас:** „Хеликон“, пл. „Тройката“ № 4, тел. 800 231; „Пингвините“, ул. „Александровска“ № 147, тел. 830 460; АБВ Бургаски свободен университет, тел. 0888 134 453; **Бяла Слатина:** Книжарница, ул. „Хан Крум“ № 58; **Варна:** книжарница в театъра, пл. „Независимост“; „Параграф 22“, ул. „Княз Борис“ № 65 А, тел. 252 079; „Пингвините“, ул. „Прага“ № 7, тел. 606 571, ул. „27-и юли“ №13, тел. 631 913, пл. „Митрополит Симеон“, тел. 623 380, ул. „Яне Сандански“ №1, тел. 623 370; АБВ Маркет, ул. „Съборни“ № 40, тел. 612 583, ул. „Бр. Миладинови“ № 68, ул. „Ген. Колев“ № 73, ул. „Преслав“ № 55; книжарница „Сиела“, МОЛ Пфое; **Велико Търново:** ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, тел. 62 96 45; „Аполония-3“, ул. „Ст. Стамболов“ № 65, тел. 62 02 87; **Видин**: „Пингвините“, ул. „Градинска“, №7,тел. 606 642; **Габрово:** ул. „Орловска“ № 27; ул. „Николаевска“ № 73; ул. „К. Евтимов“ № 1А, тел.: 066/27 369; **Горна Оряховица:** „Пингвините“, пл. „Измирлиев“ №1, тел. 40 575; **Гоце Делчев:** книжарница „Фонтана“, ул. „Паул Ленц“, тел. 60 159; „Перун“, ул. „Паул Ленц“ № 2, тел. 61066; **Добрич:** ул. „Независимост“ № 18; **Златоград:** книжарница „Спектър“, ул. „Славей“ № 16; тел. 0885 622500; **Казанлък:** „Рамита“, ул. „Тонзос“ №1; „Хеликон“, ул. „Искра“ №8; „Пингвините“, ул. „Искра“ №8, тел. 62 462; **Козлодуй:** „Пингвините“, ул. „Хр.Ботев“ №1;тел.82 628; **Кърджали:** книжарница „Спектър“, ул. „Републиканска“ № 47, читалище „Обединение“; **Кюстендил**: „Хеликон“, ул. „Демокрация“ № 33; **Лом:**

„Пингвините“, ул. „Дунавска“ №17; тел. 66 775; **Монтана:** „Пингвините“, ул. „Трети март“ №73, тел. 30 64 12; АБВ Маркет, ул. „Ал. Стамболийски“ №16, тел. 30 30 02; **Пазарджик:** книжарница „Богомил“, ул. „Св. Иван Рилски“ № 4, тел. 42 83 18; **Перник:** книжарница на фондация „Бъднини“, ул. „Вардар“ №4-8, тел. 0888 716 560; книжарница „Славейков“ до ГУМ, тел. 0889 907 269; Търговска улица, магазин за сувенири, ул. „Благой Гьорев“; книжарница „Ирида“; книжарница „Аргус“, ул. „Благой Ибрев“, бл. 21, тел. 695 852; **Петрич:** „Перун“, ул. „Христо Ботев“ № 10, тел. 24 307; **Плевен:** „Сребрина прима“, ул. „Константин Величков“ № 4, бл. Юпитер, ул. „Цар Борис III“ № 2; книжарници „Алфа“; Дом на книгата, ул. „Данаил Попов“ № 18, ул. „Сан Стефано“ № 10А; „Пингвините“ ,пл. „Възраждане“ №7, тел. 804 082; **Пловдив:** „Хермес“, ул. „Данаил Юруков“ №2, тел. 43 81 23; „Хеликон“, ул. „Райко Даскалов“ №13; „Литера Н“, ул. „Цариброд“ №1, ул. „Батенберг“ №53; „Нанси“, ул. „Софроний Врачански“ № 4, подлез при ПУ „Паисий Хилендарски“; бул. „Хр. Ботев“ №111; книжарница „Магелан“, ул. „Братя Пулиеви“ №1; галерия „Тракарт“, подлез Археологически, тел. 032/631 303; **Разград:** ул. „Васил Левски“ №8, 0885 035 652; „Пингвините“, бул. „България“ №5, тел. 660 205; **Русе:** „Пингвините“, ул. „Александровска“ №48; тел. 829 714; **Самоков:** „Перун“, ул. „Цар Борис III“ №1, тел. 66043; **Сандански:** „Перун“, ул. „Серес“ №14, тел. 23 707; **Свищов:** „Пингвините“, ул. „Цар Освободител“ №2, тел. 60 306; **Севлиево:** „Севлиево“, ул. „Ст. планина“ № 71, тел. 61 45; **Силистра:** книжарница „Везни 55“, универсален магазин, ет. 1, бул. „Симеон Велики“ 25, тел. 0878/820 648; **Симитли:** „Перун“, ул. „Хр. Ботев“, тел. 73140; **Сливен:** „Парнас“, бул. „Цар Освободител“ №16; „Пингвините“ ул. „Цар Освободител“ №1, тел. 622 125; **Смолян:** „Нанси“, бул. „България“ № 61, тел. 64 299; **Стара Загора:** „Хеликон“, ул. „Цар Симеон Велики“ №117; „Пингвините“, ул. „Цар Симеон Велики“ №90, тел. 602 049, ул. „Цар Симеон Велики“, №133, тел. 641 220; Синдикален дом партер; „Ирида-98“, бул. „Цар Симеон Велики“, Универсален магазин сутерен; **Троян:** Музей на народните занаяти и приложните изкуства; **Търговище:** ул. „Васил Левски“ №11, тел. 6 25 70; **Хасково:** „Пингвините“, бул. „Съединение“ № 12,тел. 622 181; **Червен бряг:** книжарница „Алфа“, бл. „Слънце“; **Шумен:** „Хеликон“, бул. „Славянски“ №88; **Ямбол:** Книжарница на НТС, ул. „Джон Атанасов“ № 8.

Изданията на ТАНГРА ТанНакРа в София могат да се ползват в библиотеката на читалище „Цар Борис III“ на ул. Клокотница“ № 29 (тел.:931 39 01) от всички желаещи, и в библиотеката на 1-во СОУ, ул. „Ст. планина“ № 11 (тел. 987 02 60) от учители и ученици.

Интернет книжарници: www.bgbook.dir.bg www.bg-shopping.com www.nwe-books.eu

БИБЛИОТЕКИ В ЧУЖБИНА, КОИТО ПОЛУЧАВАТ КНИГИ НА ТАНГРА ТанНакРа ОБЩОБЪЛГАРСКА ФОНДАЦИЯ ЧРЕЗ МЕЖДУНАРОДНИЯ КНИГООБМЕН НА НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „СВ.СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

• Конгресна библиотека – Вашингтон, САЩ; • Публична библиотека – Ню Йорк, САЩ; • Библиотека на Университета на Индиана – Блумингтън, САЩ; • Библиотека на Станфордския университет – Станфорд, САЩ; • Библиотека на Вашингтонския университет – Сиатъл, САЩ; • Библиотека на Мичиганския университет – Ан Арбър, САЩ; • Калифорнийски университет – Бъркли, САЩ; • Библиотека на Йейлския университет – Йейл, САЩ; • Британска библиотека – Лондон, Великобритания; • Библиотека Бодлеана – Оксфорд, Великобритания; • Национална библиотека – Париж, Франция; • Руска държавна библиотека – Москва, Русия; • Библиотека за чуждестранна литература – Москва, Русия; • Институт за научна информация по обществени науки – Москва, Русия; • Национална библиотека на Беларус – Минск, Беларус; • Академия на науките на Украйна – Киев, Украйна; • Народна библиотека – Варшава, Полша; • Народна библиотека – Прага, Чехия; • Национална библиотека – Букурещ, Румъния; • Народна библиотека – Белград, Република Сърбия; • Народна и университетска библиотека – Скопие, Македония

ЗАБЛУДИ И ФАЛШИФИКАЦИИ
ЗА ПРОИЗХОДА НА БЪЛГАРИТЕ МОХАМЕДАНИ
Материали от научната конференция – Смолян 2009 г.

Редактор ***доц. Христо Гиневски***
Художник на корицата ***Виолета Войнова***
Коректор ***Виолета Андреева***

формат 16/70x100, п. к. 17

Печат АЛИАНС ПРИНТ ЕООД

Цена 12 лева

ТАНГРА ТанНакРа ИК
ПК 1832, 1000 София, България
Тел.: (359 2) 986 44 19
Факс: (359 2) 986 69 45
E-mail: mail@tangra-bg.org
www.tangra-bg.org